KÂVYASANGRAHA. 13.

A

COLLECTION OF MARÂṬHÎ PADAS.

BY

VARIOUS MARÂṬHÎ POETS.

"It should be the earnest endeavour of every educated person to maintain inviolate the purity of his native language—to be familiar with the history of its rise and progress."

FREDERICK SCHLEGEL.

PART I.

EDITED WITH

CRITICAL AND EXPLANATORY NOTES

BY

VÂMANA DÂJÎ OKA.

HEAD MASTER, HIGH SCHOOL, RAIPÔRE.

Second Edition.

PRINTED AND PUBLISHED

BY

TUKÂRÂM JÂVAJÎ,

PROPRIETOR OF JÂVAJÎ DÂDÂJÎ'S "NIRṆAYA-SÂGARA" PRESS,

Bombay.

1907.

Price 1¾ Rupees.

महाराष्ट्र भाषेचें आणि कवितेचें

आस्थापूर्वक अध्ययन

करूं पाहणाऱ्या सज्जनांस

हा ग्रंथ

सप्रेम अर्पण करतों.

'काव्यसंग्रह' कार.

अनुक्रमणिका.

एकंदर ग्रंथसंख्या—८००

परिशिष्टें.

सूचना.

ह्या भाग तयार करतेवेळीं अनेक 'काव्यसंग्रह'हितैषी मित्रांनीं साहाय्य केलें. रा० रा० भगवंत बाळकृष्ण पै रायकर (होडावडें), व्यंकटेश यशवंत शिंगबाळ (गोवें), गोविंद विष्णु श्रीखंडे (खांडवा), नारायणराव मास्तर (खांडवा), पांडुरंग आबा जोशी मोघे (वसई), चिंतो गोविंद वैशंपायन (पालशेत), गणपतराव रामचंद्र गन्नोद्वाले (रायपुर), सदाशिवराव मास्तर (रायपुर), व्यंकट श्रीकर (रायपुर), मोरेश्वर वासुदेव कर्वे (भिवंडी), दाजी मनोहर पांढ्ये (रायपुर) व मथुराबाई श्रीखंडे (सागर) यांनीं आम्हांस अनेक हस्तलिखित प्रती मिळवून दिल्या, याबद्दल आम्ही सकल सन्मित्रांचे फार फार आभार मानतों.

'काव्यसंग्रह'कार.

अनेककविकृत पदें, कटाव, लावण्या, वगैरे.

भाग पहिला.

मुकुंदराजकृत[1] पदें.

पद १ लें.

उबगल्यें[2] सासऱ्या आतां मज माहेरासि न्या हो! ।
तोडा ए ग जाच, पडतें तुमच्या पायां हो! ॥ ध्रुवपद. ॥
त्रिविध[3] ताप सासरा प्रभु मज उगाचि गांजतो ।
भेद भयंकर भाऊ हा तर उगाचि जाळितो ॥
क्रोध माझा दिर तो मजला भलतेंच बोलतो ।
काम माझा दादला सखे गे! भलतिकडे जातो. ॥ उब० ॥ १ ॥
सासू ही कल्पना मजला करिती जाच नाना ।
अविद्या ही नणंद बाइ! तर उगीच राहीना ॥
आशा ममता जावा यांनीं मांडियली दैन्या[4] ।
कुठवर सोसूं जाच? आतां कदापि राहीना. ॥ उब० ॥ २ ॥
अहेव[5] मायेचा तंतू[6] हा तर बळेंच तोडीन ।
प्रपंचाचें लुगडें हें तर उभेंच फाडीन ॥
जो मज माहेर दाविल त्याची मी सेवा करीन ।
मुकुंदराज म्हणे लाज बाइ! गेली उडोन. ॥ उब० ॥ ३ ॥

---

१. **मुकुंदराज** या नांवाचा एक साधु कवि सुमारें सातशें वर्षांपूर्वीं झाला. हा जातीचा देशस्थ ब्राह्मण असून **'जोगाईचें आंबें'** या गांवचा राहणारा होता. 'जोगाईचें आंबें' म्हणजे जाधव-कुळांतील जयंतपाळाचें प्रधाननगर (राजधानी). हें निझामशाहींत असून त्याला हल्लीं **'मोमीनाबाद'** म्हणतात. मुकुंदराजानें जयंतपाळास आत्मज्ञानाचा उपदेश करण्यासाठीं **'विवेकसिंधु'** नामक ग्रंथ रचिला. याचा **'परमामृत'** म्हणून दुसरा ग्रंथ आहे. या ग्रंथांतील प्रतिपादन शांकरदर्शनानुसारी आहे. याची वाणी शुद्ध, प्रौढ आणि सरळ आहे. याची समाधि 'जोगाईच्या आंब्या'स डोंगराच्या कड्यावर आहे. २. त्रासल्यें, कंटाळल्यें. ३. आध्यात्मिक, आधिभौतिक आणि आधिदैविक असे तीन प्रकारचे ताप. ४. दैन्य, गरीबी, गांजणूक. ५. सुवासिनी स्त्री. ६. सौभाग्यतंतु.

पद २ रें.

हे खुण अनुभवाची पिंडीं परतोनी पाहे ।
आपेआप प्रकाशलें तेणें आनंदें राहे ॥ ध्रुवपद. ॥
पश्चिमदिशेसि जातां उजवा टाकिला मेरु ।
अनुहात गगन गर्जे थोर उठला गजरु ॥ हे खुण० ॥ १ ॥
त्रिकुटीं स्थिरावला मनपवन वारु ।
जिंकिले पंचबाण केला विषयासी मारु ॥ हे खुण० ॥ २ ॥
आधारी नाभ मुळी तीही एकचि तंतु ।
सहस्रदळावरती तेथें राहे निवांतु ॥ हे खुण० ॥ ३ ॥
विघडले संद बंद षट्चक्राची माळ ।
चंद्रावीण चांदणें दिसे मुक्ति कल्होळ ॥ हे खुण० ॥ ४ ॥
आशा मनषा दया क्षमा असति जया अंतरीं ।
मुकुंदराज योगी सदा सुखिया होय आधारी ॥ हे खुण० ॥ ५ ॥

ज्ञानदेवकृत पदें.[1]

पद ३ रें.

ऐसा गे ! माय ! कैसा हा योगी? ।
जे ठायीं जन्मला तो ठाय [2]भोगी. ॥ ध्रुवपद. ॥
माय कुमारी बाप ब्रह्मचारी ।
एकविस पुत्र झाले उदरीं ॥ ऐसा गे० ॥ १ ॥

---

१. ज्ञानदेव ह्याचा जन्म शके ११९७ श्रावण वद्य ८ स आळंदी येथें झाला. आणि तेथेंच हा शके १२१८ कार्तिक वद्य ८ स समाधिस्थ झाला. यास ज्ञानेश्वर, ज्ञानोबा असेंही म्हणतात. याचे ज्ञानेश्वरी (भावार्थदीपिका), अमृतानुभव आणि चांगदेवपांसष्टी असे मुख्य ग्रंथ आहेत. याची कविता प्रासादिक आणि गहन असून तिचा विषय भक्ति, वैराग्य आणि आत्मबोध हा आहे. ह्याची वाणी रसाळ, उपमारूपकादिकालंकारपूर्ण आहे. याची वर्णन करण्याची शैली इतकी चटकदार आहे कीं वर्ण्य विषयाची प्रतिमा प्रत्यक्ष डोळ्यांपुढें उभी केलेली असते. इतकें आहे तथापि याचे ग्रंथ गहन विचारांनीं भरलेले असल्यामुळें ते सहज समजण्यासारखे नाहींत. याचीं पदें, अभंग इत्यादि कविता ही गहन आहे व तिच्यावर त्याच्या ग्रंथांतील प्रमुख विचारांची छाया पडली आहे. 'ज्ञानेश्वर महाराजांचें चरित्र' या नांवाचा ग्रंथ रा० बळवंत खंडोजी पारख यांनीं लिहिला आहे, तो जिज्ञासू जनांनीं पाहिला असतां या कवीची ओळख चांगली होण्यासारखी आहे. २. हें कूटपदांपैकीं आहे.

आचार सांडोनी झालासे भ्रष्ट ।
मावशीसीं जेणें लाविला पाट. ॥ ऐसा गे० ॥ २ ॥
आणिक याचें नवल सांगूं मी कायी ? ।
बहिण भोगिली एकेचि ठायीं. ॥ ऐसा गे० ॥ ३ ॥
पितयाचा अंश घेऊनी आला ।
मातेसि जेणें उपभोग केला ॥ ऐसा गे० ॥ ४ ॥
ज्ञानदेव म्हणे अनुभवी जाणे ।
अनुभवावांचूनि कांहींच नेणे. ॥ ऐसा गे० ॥ ५ ॥

पद ४ थें.

सावध होउनि बाई ! आत्मरूप पाहीं डोळां गे ! ।
प्रत्यक्ष गुरुची साक्षी चक्षू[1] लक्षीं घनसांवळा[2] गे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
त्रिकुटगिरीचे शिखरीं क्रीडा करितो नानापरी गे ! ।
रसनेविण[3] चाखे तो अलक्ष्य नांदे सर्वांतरीं गे ! ॥
जागृति[4] स्वप्न[4] सुषुप्ती[4] तुर्या[5] भोगिति उन्मनि[6] नारी गे ! ।
चाळक चिन्मय[7] आत्मा नांदे इंद्रियव्यापारीं गे ! ॥ सावध० ॥ १ ॥
कुंकुममय मंदिरीं शुभ्र स्फटिक शीळेवरी गे ।
श्याम सुनीळ रूप मनोहर इंद्रनिळाचेपरी गे ॥
झळझळ झळके स्वरूप माझ्या अंतरिंचें अंतरीं गे ! ।
संतां शरण जाईं ते तुज दाविति आपुले करीं गे ! ॥ सावध० ॥ २ ॥
होऊनी अनुभवी विश्वीं विश्व विश्वाकारीं गे ! ।
अनुवाद[9] न साहे आहे गगनाचीयापरी गे ! ॥
प्रत्यक्ष अनुभव असतां जैसा आंमलक[10] हस्तावरी गे ! ।
गुरुविण प्राणी जंव हा निगुरा[11] पडला दुरिचे दुरी गे ! ॥ सावध० ३
गुरुविण जंव हा प्राणी शब्द संताचे गोफाटीं[12] गे ! ।
दिसे तितुकें नासे ऐसा भ्रमिष्ट सांगे गोष्टी गे ! ॥

---

१. डोळा. २. घनश्याम. ३. जिव्हेविना. ४. या देहाच्या अवस्था आहेत. ५. समाधिरूप चौथी स्थिति. ६. मनाचा लय होतो अशी पांचवी स्थिति. ७. ज्ञानमय. ८. एक रत्न. ९. उक्त भाषणांचा सर्वांस चांगला बोध व्हावा म्हणून केलेला पुनरुच्चार. १०. आंवळा. ११. गुरुहीन, ज्याला गुरु नाहीं तो, ज्यानें गुरु केला नाहीं तो. १२. गोफाटा=क्लेश, त्रास, पीडा. [गोफाट्यांत पडणें, सांपडणें, घालणें—असा प्रयोग होतो.]

आत्माच कळला नाहीं, जपतप साधन तीर्थें खोटीं गे ! ।
ज्ञानदेव म्हणे न सुटती संसाराच्या गोष्टी गे ! ॥ सावध० ॥ ४ ॥

पद ५ वें.

विठोबा[1] ! मी कसा विसरूं कसा विसरूं ? । तूं माय मी लेंकरूं. ॥ ध्रुवपद. ॥
नऊ महिने गर्भीं असतां । कुठवरी मी धिर धरूं ? ॥ विठोबा० ॥ १ ॥
पांच पंचविस पाठि लागती । आतां कसा मागें सरूं ? ॥ विठोबा० ॥ २ ॥
कागद कोरा काळी शाई । लेखणिस आणिला बेरू ॥ विठोबा० ॥ ३ ॥
ज्ञानदेव म्हणे सख्या विठोबा ! । निवृत्ति आमचा गुरू. ॥ विठोबा० ॥ ४ ॥

पद ६ वें.

कांट्याच्या अणिवर[3] वसति तिन गांव । दोन ओसाड, एक वसेचि ना. ॥
वसेचि ना तेथें आले तीन कुंभार[4] । दोन थोटे[5], एक घडीच ना. ॥
घडीच ना त्यानें घडलीं तीन मडकीं । दोन कच्चीं, एक भाजेचि ना. ॥
भाजेचि ना त्यांत रांधले तीन मुगे । दोन हिरवे, एक शिजेचि ना. ॥
शिजेचि ना तेथें आले तीन पाहुणे । दोन रुसले, एक जेवीच ना. ॥
जेवीच ना त्याला दिल्या तीन म्हसी । दोन वांजा, एक फळेचि ना. ॥
फळेचि ना तिला झाले तीन टोणगे । दोन मेले, एक वांचेचि ना. ॥
वांचेनि ना त्याचे आले तीन रुपये । दोन खोटे, एक चालेचि ना. ॥
चालेचि ना तेथें आले तीन पारखी । दोन आंधळे, एका दिसेचि ना. ॥
दिसेचि ना त्याला मारल्या तीन बुक्या । दोन हुकल्या[6], एक लागेचि ना. ॥
ज्ञानदेव म्हणे याचा तो अनुभव । सद्गुरुवांचुनि कळेचि ना[7]. ॥

पद ७ वें.

उन्मनी लागो नीज, ।
निजीं निज बाळा ! सहज चैतन्याची पालखी रे ! ॥

---

१. विठोबा, विठ्ठल, विठाई हीं सर्व एकाच देवाचीं नांवें होत. विठोबा हा कृष्ण होय. एकदां राधा कृष्णाच्या मांडीवर बसली असतां तेथें रुक्मिणी आली, तेव्हां राधेनें तिला अभ्युत्थान दिलें नाहीं म्हणून ती आपला अपमान झाला असें समजून रागानें दिंडीरवनांत येऊन तपश्चर्या करूं लागली. जेथें हल्लीं श्रीपंढरपुर क्षेत्र आहे तेथें पूर्वी दिंडीरनामक दैत्याचें वन होतें. या वनांत रुक्मिणी असतां कृष्णानें तेथें येऊन तिची मनधरणी करून समजूत केली. नंतर त्या दोघांनीं तेथें 'विठोबा रुक्माई' हीं नांवें धारण करून अखंडवास केला—असें वर्णन ग्रंथांतरीं आहे. २. बोरू. ३. टोंकावर, अग्रावर. ४. कुंभकार या शब्दाचा कुंभार हा अपभ्रंश आहे. ५. हस्तहीन. ६. फुकट गेल्या. ७. हें कूटपद आहे.

शुद्ध सुमनांची शेजे ।
तेथें तूं निद्रा करीं चहूं वाऱ्यांशिं गूज रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
आधार बा ! मूळबंध वाम चरण निरुद्ध रे ! ।
स्वाधिष्ठानीं लिंगस्थान तेथें धरीं प्रसिद्ध रे ! ॥ शुद्ध० ॥ १ ॥
दक्षिणेचा चरण माथां ठेवुनियां निर्बंध रे ! ।
तयासिं तूं रक्ष आधीं, सिद्धासन तें शुद्ध रे ! ॥ शुद्ध० ॥ २ ॥
अनुहत बा! हृदयस्थान जेथें वायूचें संधान रे ! ।
साधना लाविं त्याशीं नित्य करुनि संधान रे ! ॥ शुद्ध० ॥ ३ ॥
घंटांचे नाद होती तेथें राहुनि लीन रे ! ।
विशुद्धी कंठस्थान वेगें जाये जिंकोनि रे ! ॥ शुद्ध० ॥ ४ ॥
अग्नी चक्र भ्रू मध्यांगे भोगी सुषुम्नेच्या अंगें रे ! ।
प्राणापान समरशीं प्रणवाचा संयोग रे ! ॥ शुद्ध० ॥ ५ ॥
सत्रावीचें क्षीर घेंई लंबीकेच्या नी मार्गें रे ! ।
अलक्षाशीं लक्ष लावीं बैसोनियां राजयोग रे ! ॥ शुद्ध० ॥ ६ ॥
पाहें पां सहस्रदळ शुद्ध स्वरूप केवळ रे ! ।
विज्ञानें हे दृष्टि लाहे ज्ञान राहे समूळ रे ! ॥ शुद्ध० ॥ ७ ॥
निजतत्वांशिं निज रे बाळा! जेथें ब्रह्म निष्कळंक रे ! ।
'अहं ब्रह्म' जाणशील तुझा तूंचि केवळ रे ! ॥ शुद्ध० ॥ ८ ॥
यालागीं बा ! सद्गुरुचे चरण सेवीं निरंतर रे ! ।
पावशील ब्रह्मपदा तेथें धरुनि निर्धार रे ! ॥ शुद्ध० ॥ ९ ॥
स्वानंदाचें सुख................थोर रे ! ।
निवृत्तिज्ञानदेवीं........अपार रे ! ॥ शुद्ध० ॥ १० ॥

पद ८ वें.

चाल माझ्या **विठो** ! । तुम्ही आम्ही भेटों ॥ ध्रुवपद. ॥
अणकाईवर ठणकाई तीवर बसला खुबा ।
मिसकिन माझी फुसकन पादली जांवई हा गे ! उभा ॥ चाल० ॥ १ ॥
काजळ कुंकू करूनि गेले केकतीच्या वना ।
सोळाजण दादले केले कोणीच नये मना ॥ चाल० ॥ २ ॥

---

१. पुष्पांची. २. शय्या. ३. सुषुम्ना=इडा आणि पिंगळा यांच्या मध्यसंधींतील नाडी.

आंत पोकळ बाहेर पोकळ कोल्हाव्याचा वेळू ।
म्हातारपणीं दादला केला त्याचें डेंगणें पेळू ॥ चाल० ॥ ३ ॥
कर्म नेणों धर्म नेणों नेणों आम्ही कांहीं ।
ज्ञानदेव म्हणे आम्हां येणें जाणें नाहीं ॥ चाल० ॥ ४ ॥

पद ९ वें.

काय थांगुं तूतें बाई! काय थांगुं तूतें ? ॥ ध्रुवपद ॥
जात होतें पानीया तेथें भेतला सावळा ।
दोयबल तोपि मयुलपिछाची खांद्यावली कांबला ॥ काय थांगुं० ॥ १ ॥
धुलगें माझें फुतलें मग मी ललत बैसलें ।
कुनिकुन आला [1]सालंगपानी मला पोतासी धलीलें ॥ काय थांगुं० ॥ २ ॥
मला पोतासी धलीलें सुख मोतें वाटलें ।
[2]निवलतीचे कलपेकलुनि ज्ञानदेवा लाधले ॥ काय थांगुं० ॥ ३ ॥

पद १० वें.

फुगडी फु गे ! बाई ! निजब्रह्म तूं गे ! बाई ! ।
मनचित्त धु गे ! बाई ! विषयावरी थु गे ! बाई ! ॥ ध्रुवपद. ॥
एक नाम मांडी बाई ! दुजा भाव सांडी बाई ! ।
हरी आले रंगा बाई ! सज्जनाचे संगें बाई ! ॥ फुगडी० ॥ १ ॥
सकळ पाही हरी बाई ! त्याचे चित्तीं धरीं बाई ! ।
वामन दक्षाच्या भुजा बाई ! आलिंगीन गे बाई ! ।
ज्ञानदेव गोडी बाई ! संसारफुगडी बाई ॥ फुगडी० ॥ २ ॥

पद ११ वें.

सौरी झालें जनीं । राम केला धनी ॥ ध्रुवपद. ॥
अनुताप वैराग्याचा नेसलें मी शेला ।
मागील कर्म ठावें नाहीं पुसूं नको मला. ॥ सौरी० ॥ १ ॥
शांतीगुंति घेउनि हातीं भक्ती चोळी ल्याली ।
मीतूंपण ठावें नाहीं वीसरून गेली. ॥ सौरी० ॥ २ ॥
भावाची मी साडी मायेची घरघुसी ।
कृष्ण पुरुष वरीयेला मग कैंची रंडी. ॥ सौरी० ॥ ३ ॥

---

१. शार्ङ्गपाणी (कृष्ण). २. निवृत्तीचे.

कर्म नेणें धर्म नेणें नेणों आम्ही कांहीं ।
ज्ञानदेव म्हणे आम्हां येणें जाणें नाहीं. ॥ सौरी० ॥ ४ ॥

पद १२ वें.

कसें रे ! बोटानें दाखवूं तुला । पहा अनुभव गुरुच्या मुला !
नको सोडूं देटिंचा मुळा । सोड अंजुळी आपुल्या कुळा ॥ ध्रुवपद. ॥
किति पाहाशिल पहा भोंवतें । येतां जातां सवें आसतें ।
तुझ्या पाठी पायांगतें । तुझ्या लोचनीं चमकतें. ॥ कसें० ॥ १ ॥
ही खुण त्वां वळखुन घ्यावी । गुरुपुत्रा जाउनि पुसावी ।
तो नेउन तुज दाखवी ज्ञानदेवें सांगीतली । तेणें मुक्तीही जोडली ॥ २ ॥

पद १३ वें.

सोही कच्चा बे कच्चा बे । नहीं गुरूका बच्चा ॥ ध्रुवपद. ॥
दुनियां त्यज कर खाक लगांई जाकर बैठा [1]बनमों ।
खेचरिमुद्रा बज्रासनमों ध्यान धरत है मनमों. ॥ सोही० ॥ १ ॥
तीरथ करके उंमर [2]खोई जोग जुगुतमों सारी ।
धन कामिन कुंजर लागे जोग कमाया भारी. ॥ सोही० ॥ २ ॥
गुप्त होकर परगट होवे गोकुल मथुरा काशी ।
सिद्धजी हुवे प्राण निकाले सत्यलोकके बासी. ॥ सोही० ॥ ३ ॥
शास्त्रमें तो कुच नहिं रह्या पुरान गायन माया ।
भेदविदीका मारग चलता तनका लगका लीया. ॥ सोही० ॥ ४ ॥
कुंडलनीकू खूब चढावे [3]ब्रह्मरंध्रकू जावे ।
चलता है पानीके उपर बोलत सोई होवे ॥ सोही० ॥ ५ ॥
हुकुम निवृत्तिका ज्ञानेश्वरकू [4]तीनें उपर मेना ।
सद्गुरूकी कृपा भई जद आपी आप पिछाना. ॥ सोही० ॥ ६ ॥

पद १४ वें.

धर्म [5]जागो देवाजीचा, जो कां परोपकारी, ।
आंधळ्यांस दृष्टी देतो, त्याचें नाम मी उच्चारीं. ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. वनांत. २. घालविली. ३. मस्तकांतील पोकळी. ४. पाठभेद–'तिनको उपर जाना'. ५. जागृत असो.

पूर्वजन्मीं पाप केलें तें म्यां बहुत निस्तारिलें, ।
चौऱ्यायशी[1] लक्ष योनी फिरतां दुःख भोगिलें, ॥
.... ।
ज्ञानदृष्टी हारपली, दोनी नेत्र अंध झाले. ॥ धर्म जागो० ॥ १ ॥
संसार दुःख मूळ चहूंकडे इंगळें[2] ।
विश्रांति नाहीं कोठें, रात्रदिवस तळमळ ॥
कामक्रोध लोभ सूणें[3] पाठि लागलें वोढाळ[4], ।
कोणासि मी शरण जाऊं? दृष्टी देईल निर्मळ. ॥ धर्म जागो० ॥ २ ॥
मातापिता बंधुबहिणी कोणी न येती निर्वाणीं[5], ।
इष्टमित्र स्वजन सखे हे तंवं[6] सुखाची मांडणी; ॥
एकला मी दुःख भोगीं कुंभपाकीं[7] जाचणी, ।
तेथें कोणी सोडविना एका सद्गुरुवांचूनी. ॥ धर्म जागो० ॥ ३ ॥
साधूसंत मायबाप तिहिं मज केलें कृपादान, ।
पंढरीस नेवोनियां घडलें चंद्रभागे[8]स्नान; ॥

---

१. या चौऱ्यायशीं लक्ष योनींची संख्या अशी:–२१ लक्ष अंडज खाणींत [९ लक्ष योनि सर्प मुंगी इत्यादि, ४ लक्ष योनि जळचरांत, ८ लक्ष योनि पक्षिकुळांत,–मिळून २१ लक्ष]; २१ लक्ष जारज खाणींत [९ लक्ष द्विपद योनि, ४ लक्ष चतुष्पद योनि, ८ लक्ष श्वापद योनि,–मिळून २१ लक्ष]; २१ लक्ष उद्भिज्ज खाणींत [९ लक्ष अन्नधान्यादिक, ४ लक्ष सुगंधादिक पदार्थ, ८ लक्ष वृक्ष तृण इत्यादि,–मिळून २१ लक्ष]; २१ लक्ष स्वेदज खाणींत [९ लक्ष तारागणादिक, ४ लक्ष मेघमाला, ८ लक्ष हिरे रत्न माणिकादि, मिळून २१ लक्ष] याप्रमाणें प्रत्येक खाणींत २१ मिळोन चार खाणींत ८४ योनि होतात. दुसऱ्या मताप्रमाणें २० लक्ष वृक्षयोनि, ११ लक्ष कीटकयोनि, ३० लक्ष पशुयोनि, ९ लक्ष जळचरयोनि, १० लक्ष पक्षियोनि, आणि ४ लक्ष मनुष्ययोनि, मिळून ८४ लक्ष योनि होतात. २. अग्नि, निखारा. ३. भटकणारें शुनें. ४. भटकणारें. ५. अखेरच्या प्रसंगीं, संकटीं. ६ जोंपर्यंत सुखाची व्यवस्था आहे तोंपर्यंत. ७. एक नरक आहे. येथें पातकी जनांस कुंभांत (मडक्यांत) घालून शिजवितात असा समज आहे. ८. पंढरपुराजवळच्या भीमानदीला चंद्रभागा असें म्हणतात. हिची कथा अशी आहे—इंद्रानें अहल्येशीं कपटवेष धारण करून जारकर्म केलें. त्या कामीं चंद्रानें इंद्रास साहाय्य केलें म्हणून गौतमानें क्रोधानें 'तुला कुष्ट होईल' असा चंद्राला शाप दिला तेव्हां चंद्र गौतमाला शरण आला, नंतर मुनीनें '**भीम**-रथींत (भीमानदींत) स्नान कर म्हणजे तुझें कोड जाईल' असा उश्शाप दिला. चंद्रानें त्याप्रमाणें केलें तेव्हां तो पूर्वींसारखा झाला. चंद्राच्या भागाप्रमाणें (कोरीप्रमाणें) जेथें भीमरथीचा प्रवाह वक्र झालेला आहे तेथें तिला चंद्रभागा असें अन्वर्थक नांव पडलें–अशी कथा पुराणांतरीं आहे.

पुंडलिक[1] वैद्यराज पूर्वी साधिलें साधन, ।
वैकुंठींचें मुळस्थाना दृष्टी केलें अंजन. ॥ धर्म जागो० ॥ ४ ॥
कृष्णांजन[2] एकवेळ डोळां घातलें अढळ ।
तिमिरें[3] दुःख गेलें, तुटलें भ्रांतीचें पेंडळ.[4] ॥
सद्गुरु निवृत्ति[5] दाता मार्ग दाविला निर्मळ ।
बाप[6] रुक्मादेवीवर विठोबा दयेचा कृपाळ. ॥ धर्म जागो० ॥ ५

---

१. पुंडलिक बलरामाचा अवतार होय असें समजतात. पुंडलीक हा एक देशस्थ ब्राह्मण होता. याच्या बापाचें नांव जानुदेव आणि मातेचें नांव सत्यवती. हा आपल्या पत्नीसह सुख भोगून मातापितरांस अनेक प्रकारांनीं छळीत असे. तीं काशीयात्रेस जावयास निघालीं तेव्हां हाही स्वपत्नीसह त्यांच्या बरोबर निघाला. मार्गानें यानें आपल्या वृद्ध मातापितरांस पुष्कळ त्रास दिला. काशीस आल्यावर हीं सर्व मनुष्यें कुक्कुटस्वामी नामक महातापसाच्या आश्रमासमीप उतरलीं होतीं. तेथें रात्रौ पुंडलिकास गंगा, यमुना, सरस्वती या तीर्थदेवतांचा साक्षात्कार झाला. कुक्कुटस्वामी हे साक्षात् मातृपितृसेवारत श्रावणाचे अवतार होत. यांची गोष्ट त्या देवतांनीं पुंडलिकास सांगून त्याचे डोळे उघडिले व त्याला शुद्धीवर आणिलें. तेव्हां त्याला आईबापांस दुःख दिलें म्हणून परम पश्चात्ताप झाला. त्याला लागलीच उपरति झाली आणि तो मातापितरांच्या आज्ञेंत राहून त्यांच्या एकनिष्ठ सेवेंत सुख मानून राहूं लागला. नंतर तो त्यांच्यासह काशीहून परत आला आणि भीमातटीं गरसळें नामक गांवीं कायावाचामनेंकरून त्यांची सेवा करीत राहिला. पुढें याला नारदाचें दर्शन झालें. 'भगवान् श्रीकृष्ण येतील तोंपर्यंत तूं असाच राहून त्या देवाचें नांव 'श्रीविठ्ठल' असें सुप्रसिद्ध कर' असें त्याला सांगून नारद इष्टस्थलास गेले. पुढें रुक्मिणी रुसून आली होती तिची समजूत करण्यासाठीं देव श्रीकृष्ण तेथें आले. तिची समजूत घालून तिच्यासह दिंडीरवनांत पुंडलिकाची झोंपडी होती तेथें देव येऊन उभे राहिले. त्यानें केलेली मातापितरांची सेवा पाहून देवांनीं प्रसन्न होऊन त्याला जन्ममरणबंधमुक्त केलें. 'जे कोणी चंद्रभागेंत स्नान करून श्रीविठ्ठलनामाचा जप करून देवदर्शन घेतील ते संसारपाशमुक्त होतील' असा वरही दिला. प्रत्येक दिवसीं पुंडलिकास भेटण्यासाठीं सर्व तीर्थें येतात अशी भक्तजनांची समजूत आहे. पुंडलिकाचें सविस्तर चरित्र 'भक्तिकथामृत' नामक ग्रंथांत दिलेलें आहे. २. काळें अंजन. ३. अंधकार. ४. पडदा, वस्त्र. ५. निवृत्तिनाथ हा सुप्रसिद्ध ज्ञानदेवाचा ज्येष्ठ बंधु आणि गुरु. याचा जन्म शके ११९५ माघ वद्य १ या दिवशीं झाला, आणि हा त्र्यंबकेश्वरीं शके १२१६ ज्येष्ठ वद्य १२ स समाधिस्थ झाला. याचीं पदें वैराग्यपर आणि भक्तिपर अशीं असून प्रेमळ आहेत. याचा 'वृत्तिबोध' नामक एक ग्रंथ आहे असें म्हणतात, पण तो कोठें उपलब्ध असल्याचें प्रसिद्ध नाहीं. ६. ज्ञानेश्वरानें आपल्या पदांच्या आणि अभंगांच्या शेवटीं 'बाप रखुमादेवीवरू विठोबा' असें भगवन्नामदर्शक अथवा जनकजननीनामयाचक पद योजिलें आहे. कोठें कोठें निवृत्तिनाथाचेंही नांव घातलें आहे.

पद १५ वें.

विठाई कीटाई माझे कृष्णाई कानाई । रंगा येई हो ! येई ॥ध्रुवपद.॥
कटिकरविराजित तैसी येई गा ! धांवत सत्वर ।
विश्वरूप विश्वंभरें कमलनयन कमळाकर ।
मुगुटरत्न हा जडित कांसे[1] कसीला पीतांबर ।
तुझें ध्यान लागो बरें बाप रखुमादेवीवर ॥ विठाई० ॥ १ ॥

पद १६ वें.

गोड तुझें नाम विठोबा ! आवडतें मज ।
दुजें विचारतां मना वाटतसे लाज ॥ ध्रुवपद. ॥
कर्म आणि धर्म आचरती जयालागीं ।
साधक शीणले साधन साधितां अभागी ॥ गोड० ॥ १ ॥
भक्ति आणि मुक्ति नामापासीं ह्या प्रत्यक्ष ।
चारी वेद साहा शास्त्रें देताती साक्ष ॥ गोड० ॥ २ ॥
रखुमादेवीवरा बापा विठ्ठलाची आण ।
कायावाचाचित्तें चरणीं ठेविलीस गहाण ॥ गोड० ॥ ३ ॥

पद १७ वें.

मज न गमे आणीक कांहीं । श्रीविठ्ठलावांचुनी ॥ ध्रुवपद. ॥
ज्ञान धन संपत्ति । ब्रह्मपदप्राप्ति ।
जरी होय लक्षपति । आणीक चाड नाहीं ॥ मज० ॥ १ ॥
धर्मशास्त्रश्रवण । क्रिया कर्म दानाचरण ।
मती तर्क व्याकरण । आणीक चाड नाहीं ॥ मज० ॥ २ ॥
म्हणे योगी ज्ञानेश्वर । हाचि माझा निर्धार ।
बाप रखुमादेवीवर । आणीक चाड नाहीं ॥ मज० ॥ ३ ॥

पद १८ वें.

मोगरा फुलला मोगरा फुलला ।
फुलें वेंची तात बे[2] ! रूकळी यासी आला ॥ ध्रुवपद. ॥
कैवल्यस्वरूप लावीयेलें द्वारीं ।
त्याचा वेल गेला गगनावरी[3] ॥ मोगरा० ॥ १ ॥

१. बांधिला. २. पाठभेद—'बहरू कळियांसीं.' ३. आकाशावर.

मनाचीये मणीं गुंफियेला झेला ।
बाप रखुमादेवीवरू विठ्ठला अर्पिला ॥ मोगरा० ॥ २ ॥

पद १९ वें.

[१]हमामा पोरा हमामा । [२]घुमरी वाजे घुमामा ॥ ध्रुवपद. ॥
हमामा घालीं बाळा! । सांडी खोटे चाळा ॥
पोरा! तुझा फोडीन [३]जाळा । वांकुल्या दावी काळे ॥ हमामा० ॥ १ ॥
हमामा घालीं बा रे! । आंगीं भरलें वारें ॥
कांखेस पिकलीं बोरें । आम्ही जाऊं वयल्या द्वारें ॥ हमामा० ॥ २ ॥
हमामा घालीं नेटें । सांडी बोलणें खोटें ॥
आतां पोरा! जाशी कोठें । कान्होबाचें बळ मोठें ॥ हमामा० ॥ ३ ॥
हमामा घालीं सोई । संभाळीं सावध होई ॥
एक नेम रे! तूं राहीं । मग आत्मसुख पाहीं ॥ हमामा० ॥ ४ ॥
हमाम्याचा नाद वाजे । अनुहात कोंपर गाजे ॥
रत्नजडित मुकुट साजे । बाप रुक्मादेवीवर विठ्ठल राजे ॥ हमामा० ॥ ५ ॥

पद २० वें.

मन हें [४]धालें मन हें धालें । अंतर बाहेर गुंगुन गेलें ॥ ध्रुवपद. ॥
विठ्ठल म्हणतां सरलें पाप । पदरीं पडलें पुण्यमाप ॥
जहाला दिनाचा मायबाप । विठ्ठलची ॥ मन० ॥ १ ॥
विठ्ठल जळीं स्थळीं भरला । रिता ठाव नाहीं उरला ॥
तो म्यां दृष्टीनें पाहिला । विठ्ठलची ॥ मन० ॥ २ ॥
विठ्ठल आसनीं शयनीं । विठ्ठल आणिला निदानीं ॥
अखंड वदो माझी वाणी । विठ्ठलची ॥ मन० ॥ ३ ॥
तो हा चंद्रभागे तीरा । पुंडलीकाला दिधला थारा ॥
बाप रुक्मादेवीवरा । जडलें पाईं ॥ मन० ॥ ४ ॥

पद २१ वें.

कृष्ण आळवा वय आळवा परतुनी मातें दावा ॥ ध्रुवपद. ॥
रांगत रंगणीं चोरित लोणी धांवुनि धरिती गौळणी ॥
बांधिती चरणीं देति गाऱ्हाणीं यशोदे साजणी ॥
दधि दुध भक्षुनी [५]तमाळनीळें नवल केलें साजणी ॥

---

१. हा एक खेळ आहे. २. वाद्यविशेष. ३. पाठभेद–'डोळा'. ४. तृप्त झालें. ५. कृष्णें.

कृष्ण कान्हा मधुसूदना कामिनीमनमोहना ॥
गोपीध्याना हरिस्मरणा योगीध्याना मानसकान्हा बोलती यमुना ॥
तोड ॥ कृष्णानें नीवसी बानेनीवसी आकाळतो नाकळीसीं ॥ कृष्ण० ॥ १ ॥
इंद्रनीळा श्रुतिजन किरळासुरजन घनसांवळा ॥
कंठीं माळा, कौस्तुभ गळां, प्रीती तुळशीदळा ॥
कासे कशिला सोनसळा, उभा बळिभद्र जवळा ॥
तोड ॥ कृष्ण सांवळा बाप डोळसू सहज परमहसूं ॥ कृष्ण० ॥ २ ॥
सदानंदा बाळमुकुंदा श्रीहरि प्रेमानंदा ॥
आनंदकंदा भयनिर्दाळा पावकनंदा धेनुलुब्धा गोविंदा गोपाळा ॥
तोड ॥ कृष्ण आमुचा बय आमुचा खेळण गौळीयांचा ॥ कृष्ण० ॥ ३ ॥
कर्पुरगौरा मानसस्थीरा पुराणपुरुषा गंभीरा ॥
विराघवीरा महावीरा पांडवदळसाकारा ॥
मथुरानगरीं कंसासुरा शिक्षा लावी चातुरा ॥
अतिसुंदरा तूं पेंदारा बाप रखुमादेवीवरा ॥
तोड ॥ कृष्णा जाणितलें बा ! जाणितलें माझें मज दिधलें ॥ कृष्ण० ॥ ४ ॥

पद २२ वें.

देखिला हो ! हरि हा देखिला हो ! । विश्वव्यापक मुरारी ॥ ध्रुवपद. ।
आजि सोनियाचा दीन । वर्षे[2] अमृताचा घन[3] ॥ देखिला० ॥ १ ॥
बरवा संतसमागम । प्रगटला आत्माराम ॥ देखिला० ॥ २ ॥
दृढ मन इटे मुळीं । प्रकटला वनमाळी ॥ देखिला० ॥ ३ ॥
बाप रुक्मादेवीवर । कृपासिंधु करुणाकर ॥ देखिला० ॥ ४ ॥

पद २३ वें.

दडदडदडदड दुडदुडदुडदुड पळ सुटला कळिकाळा बापुड्या ॥ ध्रुवपद. ॥
मनासि बा ! आधीं । कावड घेतली खांदीं ॥
मिळाली संतमांदी[4] । त्याचें चरणरजरेणु वंदी ॥ रे कापड्या ! ॥ १ ॥
गुरु लिंग हो जंगम । त्याणें लाविला आगम[5] ॥
अनुभव करी श्रम । तेणें पावसी विश्राम ॥ रे ! कापड्या ! ॥ २ ॥
जवळी असतां जगजीवन । कांरे ! धुंडाळीसी वन ॥
एकाग्र करीं मन । तेणें होसी समाधान ॥ रे ! कापड्या ! ॥ ३ ॥

१, पीतांबर. २. पाठभेद–'वर्षे'. ३. मेघ, ढग. ४. साधुसमुदाय. ५. वाममार्ग.

सांडी देह अभिमान । संतां घरीं शुद्ध ज्ञान ॥
इतुकें देई कृपादान । तेणें घडेल अमृतपान ॥ रे ! कापड्या ! ॥ ४ ॥
क्षुधा तृषा हरे । निज भाव येणें सरे ॥
हें जीवन सांगितलें । बाप रुक्मादेवीवरें ॥ रे ! कापड्या ! ॥ ५ ॥

पद २४ वें.

गोविंदु गे ! माय गोपाळू गे ! ।
सबाह्य अभ्यंतरीं अवघा परमानंदु गे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
सांवळें सगुण सकळ गुणांचें निधान ।
परमानंदमूर्ति पाहतां हर्षलें मन. ॥ गोविंदु० ॥ १ ॥
त्रिभंगगड देहुडे ठाण मांडुनियां माय ।
कल्पद्रुमातळीं वेणु वाजवितो आहे. ॥ गोविंदु० ॥ २ ॥
शून्य स्थावर जंगम व्यापुनि राहिला अचळ ।
बाप रुक्मादेवीवरु विठ्ठल सकळ ॥ गोविंदु० ॥ ३ ॥

---

[3]मुक्ताबाईकृत पदें.

पद २५ वें.

उलट उलट माघारा प्राण्या ! फिर गोते [4]खासी ।
भरला पुर मायेचा लोंढा वाहुनियां जासी ॥ ध्रुवपद. ॥
[5]भंवनदीचें पाणी सखया ! मोठें ओढीतें ।
भल्या भल्या पोहणारां उचलुन खालीं पाडीतें ॥ उलट० ॥ १ ॥
या अविद्येचा पूर वेगीं वसरेना[6] ।
कल्पना सुसरी इची मीठी सुटेना ॥ उलट० ॥ २ ॥
क्षणभंगुर संसार याचा भरंवसा नाहीं ।
दुर्लभ [7]नरतनु गेल्या मग तूं पडशिल पस्ताई. ॥ उलट० ॥ ३ ॥

---

१. अहंभाव, अहंपणा. २. पाठभेद—'रुक्मादेवीवरें'. ३. ही ज्ञानदेवाची धाकटी बहीण. ही बालपणापासून विरक्त, विठ्ठलभक्त आणि ज्ञानी असून आमरण अविवाहित होती. हिचा जन्म शके १२०१ आश्विन शुद्ध प्रतिपदेस झाला आणि शके १२२० वैशाख वद्य ११ स भुसावळ तालुक्यांत तापीनदीच्या कांठीं एदलाबाद येथें समाधिस्थ झाली. येथें दर एकादशीस वारकरी लोकांची यात्रा भरते. हिची कविता वैराग्यपर, प्रेमळ आणि भक्तिरसपरिप्लुत आहे. ४. जन्ममरणाच्या फेऱ्यांत पडसी. ५. संसाररूप नदीचें. ६. निघून जाईना, सरेना. ७. मानवदेह.

म्हणे मुक्ताबाई चांग्या[1] अंतरिंची खूण ।
धरिं सद्गुरुचे पाय तुजला नेतिल उतरून. ॥ उलट० ॥ ४ ॥

पद २६ वें.

निष्काम[2] राम जपा रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
स्वर्गींचे जे ज्ञानी रामा इच्छिती मेदिनी ।
अमृत प्राशुनी आम्हां नाहीं नफा रे ! ॥ निष्काम० ॥ १ ॥
निवृत्तिकृपेनें[3] बोले मुक्ताबाई ।
नाहीं आम्हां भयभयधोका रे ! ॥ निष्काम० ॥ २ ॥

पद २७ वें.

व्यर्थ भूललासी काय राया ! । देह जाइल वायां. ॥ ध्रुवपद. ॥
म्हणसी संपदा माझी किती । अंबाऱ्या हत्ती ॥
हत्ती घोड्यांचि होइल माती । यम तुजला नेती. ॥ व्यर्थ० ॥ १ ॥
म्हणसी पालखी माझा घोडा । कां भुललासी मूढा ! ॥
अंतीं काळाचा पडेल खोडा । म्हणुनी राम जोडा. ॥ व्यर्थ० ॥ २ ॥
म्हणसी गाइ ह्या माझ्या म्हैसी । आणि बटकी दासी ॥
अंतीं काळाचे पडसिल फांसीं[4] । मग काय करिसी ? ॥ व्यर्थ० ॥ ३ ॥
झां झां झांगड नोबत वाजे । वाजंत्रें वाजे ॥
लोडा तीवाशा बसले राजे । हें येथेंचि साजे. ॥ व्यर्थ० ॥ ४ ॥

---

१. चांगदेवाला. चांगदेव—हा इंद्रशापदग्ध मरुद्गणाचा अवतार होय. हा सुस्वरूप असल्यामुळें यास चांगदेव म्हणत. हा सकलविद्याकलापारंगत झाल्यावर योगाभ्यास करून अलौकिक योगी झाला. यानें स्वविद्याबळानें मोठमोठ्या विद्वानांस पराजित केलें. यास संजीवनी विद्याही प्राप्त झाली होती. याप्रमाणें याची चढती कळा होती. पण ज्ञानदेवाचे अद्भुत पराक्रम ऐकून हा चकित झाला आणि तो ज्ञानदेवाच्या भेटीसाठीं स्वशिष्यशाखेसह वाघावर बसून हातांत सापाचा चाबूक घेऊन आळंदीस आला. तेथें ज्ञानेश्वर आपल्या भावंडांसह भिंतीवर बसून त्यास सामोरा गेला. निर्जीव भिंतीवर बसून ज्ञानदेव येतो आहे असें पाहतांच चांगदेवाचा सर्व गर्व परिहार झाला व तो ज्ञानदेवाच्या पायां पडला. नंतर त्यास उपदेश ज्ञानदेवांनीं केला आणि परत पाठविलें. मुक्ताबाईनेंही चांगदेवाचें अज्ञान पाहून त्यास उपदेश केला तेव्हां त्यानें तिचे पाय धरिले. यांचें चरित्र 'भक्तलीलामृतां'त (अध्याय २-१०) आहे तें पहावें. हा साधुकवि मुकुंदराजाच्याही आधींचा होता असें म्हणतात. एकनाथानें भागवतावर टीका लिहितांना हा आद्यकवि समजून यास प्रणाम केला आहे. तुकारामाचे शिष्य निळोबा ब्राह्मण यांनीं 'चांगदेवचरित्र' म्हणून एक ओवीबद्ध ग्रंथ लिहिला आहे असें समजतें. २. इच्छा मनांत न धरितां. ३. निवृत्तिनाथ हा आपल्या धाकट्या दोन भावांचा (ज्ञानदेवाचा व सोपानदेवाचा) आणि बहिणीचा (मुक्ताबाईचा) गुरु होता. ४. पाठभेद—'पायीं'.

भजनीं क्रमावें राजा! पाहीं। परउपकारी होई ॥
मुक्ताबाईनें केली सोई। हरिभजनीं राहीं. ॥ व्यर्थ० ॥ ५ ॥

पद २८ वें.

भाव एक। मी सद्गुरूची लेंक ॥ ध्रुवपद. ॥
बाई मी उदास धांगडी। पाडी प्रपंचाची बेडी ॥
नाकीं नाहीं वेसण काडी। माझें नांव ठेवा आवडी जगभुली देख ॥ १ ॥
सद्गुरु माझा [१]चंद्रमौळी। काखे देऊनियां झोळी ॥
मज हिंडवी आळोआळी। जगही म्हणती सुकाळीं मोठें सूख ॥ २ ॥
मज पाजोनियां भांग। मग घडला संतसंग ॥
गुरु गुह्य मजला सांगे। मारुनि हाक ॥ ३ ॥
ऐसी म्हणे मुक्ताबाई। जा शरण गुरूचे पायीं ॥
पुन्हा जन्ममरण नाहीं। ऐसी भाक ॥ ४ ॥

पद २९ वें.

कां रे! अनाथबंधू! येवढें कां केलें निर्वाण?।
किति अंत पहासिल माझा कंठीं राहिला प्राण. ॥ ध्रुवपद. ॥
ब्रह्मादि वंदित पाय तूं त्रैलोक्या धनी।
तुझा मी म्हणवितों मला चिंतेची काचणी ॥ कां रे!० ॥ १ ॥
सुवर्णाची लंका घेउन दीधली [२]शरणागता।
जगदीशा! जगन्नायका! तुझी कळिकाळावरी सत्ता ॥ कां रे! ० ॥ २ ॥
कामधेनु कल्पतरु क्षीरसागर तुजपाशीं।
वितभर पोटासाठीं कवणा तोंड वासूं? ॥ कां रे!० ॥ ३ ॥
मुक्तीच्या माहेरासी रिद्धीसिद्धी तुझ्या दासी।
क्षीरार्णवा! रंक मी तों [३]मरतों उपवासी ॥ कां रे!० ॥ ४ ॥

---

[४]नामदेवकृत पदें.

पद ३० वें.

नव्हतंच कैसं झालं रे! खेळिया! नाहीं तेंच दिसूं लागलं रे! ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. शंकर, शशिशेखर. २. शरण आलेल्या बिभीषणाला. ३. पाठभेद—'मरतें'. ४. नामदेव हा उद्धवाचा अवतार समजतात. परंपरादृष्टीनें पाहिलें असतां सनत्कुमार, प्रऱ्हाद, अंगद आणि उद्धव या रूपानें नामदेव भिन्नभिन्न अवतारीं उदित झाला असें समजतात. हा कवि पंढरपुराजवळ गोकुळगांवीं इ० स० १२७८ ह्या वर्षी जन्मला व इ० स० १३२८ या वर्षी निवर्तला. ह्याचे बापाचें नांव दामाशेटी शिंपी व आईचें नांव गोणाई. ह्याची ईश्वरभक्त म्हणून बरीच कीर्ति

म्हणे मुक्ताबाई चांग्या अंतरिंची खूण ।
धरिं सद्गुरुचे पाय तुजला नेतिल उतरून. ॥ उलट० ॥ ४ ॥

पद २६ वें.

निष्काम राम जपा रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
स्वर्गींचे जे ज्ञानी रामा इच्छिती मेदिनी ।
अमृत प्राशुनी आम्हां नाहीं नफा रे ! ॥ निष्काम० ॥ १ ॥
निवृत्तिकृपेनें बोले मुक्ताबाई ।
नाहीं आम्हां भयभयधोका रे ! ॥ निष्काम० ॥ २ ॥

पद २७ वें.

व्यर्थ भूललासी काय राया ! । देह जाइल वायां. ॥ ध्रुवपद. ॥
म्हणसी संपदा माझी किती । अंबाऱ्या हत्ती ॥
हत्ती घोड्यांचि होइल माती । यम तुजला नेती. ॥ व्यर्थ० ॥ १ ॥
म्हणसी पालखी माझा घोडा । कां भुललासी मूढा ! ॥
अंतीं काळाचा पडेल खोडा । म्हणुनी राम जोडा. ॥ व्यर्थ० ॥ २ ॥
म्हणसी गाइ ह्या माझ्या म्हैसी । आणि बटकी दासी ॥
अंतीं काळाचे पडसिल फांसीं । मग काय करिसी ? ॥ व्यर्थ० ॥ ३ ॥
झां झां झांगड नोबत वाजे । वाजंत्रें वाजे ॥
लोडा तीवाशा बसले राजे । हें येथेंचि साजे. ॥ व्यर्थ० ॥ ४ ॥

---

१. चांगदेवाला. चांगदेव—हा इंद्रशापदग्ध मरुद्गणाचा अवतार होय. हा सुस्वरूप असल्यामुळें यास चांगदेव म्हणत. हा सकलविद्याकलापारंगत झाल्यावर योगाभ्यास करून अलौकिक योगी झाला. यानें स्वविद्याबळानें मोठमोठ्या विद्वानांस पराजित केलें. यास संजीवनी विद्याही प्राप्त झाली होती. याप्रमाणें याची चढती कळा होती. पण ज्ञानदेवाचे अद्भुत पराक्रम ऐकून हा चकित झाला आणि तो ज्ञानदेवाच्या भेटीसाठीं स्वशिष्यशाखेसह वाघावर बसून हातांत सापाचा चाबूक घेऊन आळंदीस आला. तेथें ज्ञानेश्वर आपल्या भावंडांसह भिंतीवर बसून त्यास सामोरा गेला. निर्जीव भिंतीवर बसून ज्ञानदेव येतो आहे असें पाहतांच चांगदेवाचा सर्व गर्व परिहार झाला व तो ज्ञानदेवाच्या पायां पडला. नंतर त्यास उपदेश ज्ञानदेवांनीं केला आणि परत पाठविलें. मुक्ताबाईनेंही चांगदेवाचें अज्ञान पाहून त्यास उपदेश केला तेव्हां त्यानें तिचे पाय धरिले. यांचें चरित्र 'भक्तलीलामृतां'त (अध्याय २-१०) आहे तें पहावें. हा साधुकवि मुकुंदराजाच्याही आधींचा होता असें म्हणतात. एकनाथानें भागवतावर टीका लिहितांना हा आद्यकवि समजून यास प्रणाम केला आहे. तुकारामाचे शिष्य निळोबा ब्राह्मण यांनीं 'चांगदेवचरित्र' म्हणून एक ओवीबद्ध ग्रंथ लिहिला आहे असें समजतें. २. इच्छा मनांत न धरितां. ३. निवृत्तिनाथ हा आपल्या धाकट्या दोन भावांचा (ज्ञानदेवाचा व सोपानदेवाचा) आणि बहिणीचा (मुक्ताबाईचा) गुरु होता. ४. पाठभेद–'पायीं'.

भजनीं क्रमावें राजा! पाहीं। परउपकारी होई ॥
मुक्ताबाईनें केली सोई। हरिभजनीं राहीं. ॥ व्यर्थ० ॥ ५ ॥

पद २८ वें.

भाव एक। मी सद्गुरूची लेंक ॥ ध्रुवपद. ॥
बाई मी उदास धांगडी। पाडी प्रपंचाची बेडी ॥
नाकीं नाहीं वेसण काडी। माझें नांव ठेवा आवडी जगभुली देख ॥ १ ॥
सद्गुरु माझा [१]चंद्रमौळी। काखे देऊनियां झोळी ॥
मज हिंडवी आळोआळी। जगही म्हणती सुकाळीं मोठें सूख ॥ २ ॥
मज पाजोनियां भांग। मग घडला संतसंग ॥
गुरु गुह्य मजला सांगे। मारुनि हाक ॥ ३ ॥
ऐसी म्हणे मुक्ताबाई। जा शरण गुरूचे पायीं ॥
पुन्हा जन्ममरण नाहीं। ऐसी भाक ॥ ४ ॥

पद २९ वें.

कां रे! अनाथबंधू! येवढें कां केलें निर्वाण?।
किति अंत पहासिल माझा कंठीं राहिला प्राण. ॥ ध्रुवपद. ॥
ब्रह्मादि वंदित पाय तूं त्रैलोक्या धनी।
तुझा मी म्हणवितों मला चिंतेची काचणी ॥ कां रे!० ॥ १ ॥
सुवर्णाची लंका घेउन दीधली [२]शरणागता।
जगदीशा! जगन्नायका! तुझी कळिकाळावरी सत्ता ॥ कां रे! ० ॥ २ ॥
कामधेनु कल्पतरु क्षीरसागर तुजपाशीं।
वितभर पोटासाठीं कवणा तोंड वासूं? ॥ कां रे!० ॥ ३ ॥
मुक्तीच्या माहेरासी रिद्धीसिद्धी तुझ्या दासी।
क्षीरार्णवा! रंक मी तों [३]मरतों उपवासी ॥ कां रे!० ॥ ४ ॥

---

[४]नामदेवकृत पदें.

पद ३० वें.

नव्हतंच कैसं झालं रे! खेळिया! नाहीं तेंच दिसूं लागलं रे! ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. शंकर, शशिशेखर. २. शरण आलेल्या बिभीषणाला. ३. पाठभेद—'मरतें'. ४. नामदेव हा उद्धवाचा अवतार समजतात. परंपरादृष्टीनें पाहिलें असतां सनत्कुमार, प्रऱ्हाद, अंगद आणि उद्धव या रूपानें नामदेव भिन्नभिन्न अवतारीं उदित झाला असें समजतात. हा कवि पंढरपुराजवळ गोकुळगांवीं इ० स० १२७८ ह्या वर्षीं जन्मला व इ० स० १३२८ या वर्षीं निवर्तला. ह्याचे बापाचें नांव दामाशेटी शिंपी व आईचें नांव गोणाई. ह्याची ईश्वरभक्त म्हणून बरीच कीर्ति

[1]अरूप होतं तें रूपासि आलं, जीवशिव नांव पावलं रे ! ।
आपुली आवडी धरूनि पोटीं, आपणआपणातें व्यालं रे ! ॥
[2]झोंपन्याकारणं बायको केली, [3]तिनं हें पोट वाढवीलं रे ! ।
एकअंगीं [4]त्रिविधा होउनि सर्वेहि, भूतीं भौतिक दाखवीलं रे ! ॥ नऽहतंच० ॥१॥
ब्राह्मणाचं पोर एक भ्यालं ! रे खेळिया, बारा वर्षे लपालं रे ! ॥
कांपत कांपत बाहेर आलं, नागवंच पळून गेलं रे ! ॥
सौतोंड्या संब्याच बाळक, त्यानं बाळकपण [6]आथिलं रे ! ।
खेळतां खेळतां चकीत चकलं, कपाट फोडुनि गेलं रे ! ॥ नऽहतंच० ॥ २ ॥
खेळियामाजी [7]हनुम्या बळकट, न पडेचि कामव्यसना रे ! ।
काम नाहीं तेथें क्रोधचि कैंचा, तेथें कैंचे भांडणार रे ! ॥
दाहातोंड्याचें पोर मारिलें, राम्या गड्याचा गडिपणा रे ! ।
अहिरावण महिरावण मारुनि तेणें, समूळ बुडवि रावणा रे ! ॥ नऽहतंच० ॥३॥
ब्रह्मयाच पोर एक [9]नान्या रे! खेळिया, हिंडतो [10]त्रिभुवना रे ! ।
कुटाळकि करुनी जग भांडवी, साधू म्हणवि आपणा रे ! ॥
गंगा गिरिजा भांडण लावुनि, संब्यासि धाडिलें वना रे ! ।
खेळ खेळे परि डावीं न सांपडे, ऐसा तो खेळिया शाहणा रे ! ॥ नऽहतंच० ॥४॥
यादवाचं पोर एक गोपाळ्या भला त्यानं, अनंत खेळ खेळला रे ! ।
लहान थोर त्यानं अवघेच मारुन, डावच मोडुन गेला रे ! ॥

झाली व त्यावरून त्याला पुष्कळ भक्तमंडळ मिळालें. एकदां ह्या मंडळीसह एका उत्सवाला जात असतांना बेदर येथें त्याला कोणी लोकांनीं धरून नेलें व तेथें त्यानें मेलेल्या गाईला जीवंत केल्यावर व असेच दुसरे दैवी चमत्कार केल्यावर ह्याला व ह्याचे बरोबरचे भक्तांना सोडून दिलें. नामदेवास शतकोटि अभंग करण्याविषयीं दृष्टांत झाल्यावरून त्यानें व त्याचे कुटुंबांतील माणसांनीं मिळून ९९ कोटी ९६ लक्ष अभंग केले व बाकी राहिलेले ४ लक्ष अभंग करण्याकरितां तुकारामाचा अवतार झाला व त्यांनीं शतकोटि अभंग पुरे केले. नामदेवांनीं आपल्या अभंगांचे शेवटीं **'नामा'** असें पद घातलें आहे व त्यांचे अभंगांवरून त्यांचा ओढा परमेश्वरभक्तीकडे फार होता असें स्पष्ट दिसून येतें. यांची **जनी** म्हणून एक दासी होती तिनेंही पुष्कळ अभंग केले आहेत. शिंपीजातीमध्यें नामदेव हे मोठे ईश्वरभक्त झाल्यामुळें हल्लीं शिंपी आपणाला 'नामदेव' म्हणवितात. या एकनिष्ठ भगवद्भक्ताची कविता सरळ, गोड, सुबोध आणि प्रेमळ आहे. 'श्रीनामदेव-चरित्र'नामक पुस्तकांत या साधूची इत्थंभूत हकीकत दिलेली आहे.

१. रूपहीन. २. जोंपण्याकरितां, जोपासना करण्याकरितां. ३. मायेनें. ४. त्रिगुणात्मक, सत्वरजस्तमोगुणात्मक. ५. षडानन, कार्तिकस्वामी. ६. पावलें. ७. हनुमान्, मारुति. ८. रावणाचा पुत्र (इंद्रजित्). ९. नारदमुनि. १०. नारदमुनि त्रिभुवनांत (आकाश, पृथ्वी, पाताळांत) फिरतात ह्या गोष्टीला अनुरोधून हें म्हटलें आहे.

पांडवाचं पोर एक धर्म्या गडि त्यानं, श्यामकर्ण वारु[1] सोडिला रे! ।
संतसाधु ऋषिमुनि अवघेहि थकले, भक्तिमार्ग त्यानं दाविला रे!॥ नव्हतंच० ॥
मच्छिंद्राच[2] पोर एक खेळिया शहाणा त्यानं, निरंजनिं खेळ खेळला रे! ।
आपआपणाचा शोध करुनियां, आपण निराळा राहिला रे! ॥
त्रिकूट भेदुनि श्रीहाट[3] रोधुनि, गोल्हाट[4] गड घेतला रे! ।
विष्णुदास नामा म्हणे पाहा संत हो! विचारून देहाला रे!॥ नव्हतंच० ॥ ६ ॥

पद ३१ वें.

विठाई! सांवळे डोळसे! रंगा येई हो! ॥ ध्रुवपद. ॥
कानीं कुंडलांची प्रभा। जैसे चंद्र सूर्य नभा हो! ॥ विठा० ॥ १ ॥
गळां वैजयंतीमाळा। कांसे पीतांबर पींवळा हो! ॥ विठा० ॥ २ ॥
नामा म्हणे कृपावंता!। झडकरि यावें पंढरीनाथा हो! ॥ विठा० ॥ ३ ॥

पद ३२ वें.

विठोबा! चला मंदिरांत। गस्त हिंडती बाजारांत. ॥ ध्रुवपद. ॥
रांगोळी घातली गुलालाची। शेज म्यां केली पुष्पांची. ॥ विठोबा! ॥ १ ॥
समया जळती अर्धरात्रीं। गळ्यामधीं माळ मोत्यांची. ॥ विठोबा! ॥ २ ॥
नामदेवाला सांपडलें माणीक। घेतलें जनीनें हातांत. ॥ विठोबा! ॥ ३ ॥
घेऊन गेली राउळांत[5]। गस्त हिंडती हाकीमाची बाजारांत. ॥ विठोबा! ॥

पद ३३ वें.

कृष्णा[6]! राहें बा! उगला। नाहीं तरी सांगेन त्या बागुला ॥
घुसळणाशीं उशीर झाला। रवी सोडीं गोविंदा! ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. घोडा. २. मत्स्येंद्रनाथाचें. शिवपार्वती यांचा आत्मज्ञानविषयक संवाद चालला असतां, मत्स्यरूपानें विष्णु हुंकार देत होता, त्या मत्स्यरूपधारी विष्णूपासून 'आदेश' असें म्हणत झालेला कुमार हा मत्स्येंद्रनाथ होय. हा आदिनाथ संप्रदायाचा प्रवर्तक होय. मत्स्येंद्राचा पोर म्हणजे मत्स्येंद्रनाथाचा शिष्य–गोरखनाथ–असावा. ३. "श्रीहाट म्हणजे शक्तीचा बाजार. ह्याचें स्थान ताळवेवर बोट फिरविल्यानें शरीरस्थ वायूवर फेरफार होऊन टाळवेचा मुख्य बिंदु ठरतो त्या बिंदूच्या जागीं सर्व शरीराची ज्ञानशक्ति राहते, म्हणून त्यास **श्रीहाट** (शक्तीचा बाजार) अशी संज्ञा आहे." (ज्ञानेश्वर महाराजांचें चरित्र–पृष्ठ ८३.) ४. "गोल्हाट म्हणजे छातीच्या आंतील पोकळींत जो उलटा प्राण आहे, त्या प्राणांतील ज्ञानवृत्तीला इंद्रियांवांचून स्वतांच्या स्वरूपाचा यथार्थ बोध होत नाहीं; अशा त्या प्राणवायु राहण्याच्या ठिकाणास **गोल्हाट** म्हणतात." (बळवंत खंडोजी पारखकृत ज्ञानेश्वर महाराजांचें चरित्र–पृष्ठ ८२.) ५. देवळांत. ६. या पदांत दशावतारांचें वर्णन आहे. मुख्य अवतार १ मत्स्य, २ कूर्म, ३ वराह, ४ नृसिंह, ५ वामन, ६ परशुराम, ७ राम, ८ कृष्ण, ९ बुद्ध आणि १० कल्की–असे दहा आहेत. यांशिवाय आणखी चौदा अवतार भागवत-

पहिला बागुल तो ऐसा । तया नाम म्हणती मासा ॥
शंखासुर वधिला कैसा । चारी वेद आणिले. ॥ कृष्णा !० ॥ १ ॥
दुसरा बागुल बोलती । त्यासीं कूर्मरूप म्हणती ॥
त्यानें पृष्ठीस धरिली क्षिती । पाय पोटासीं धरीयेले. ॥ कृष्णा !० ॥२॥
तिसरा बागुल बोलती । त्यासीं वराहरूप म्हणती ॥
त्यानें दाढेस धरीली क्षिती । थोर दैत्य वधोनीयां. ॥ कृष्णा !० ॥ ३ ॥
चौथा बागुल नरहरी । तो तंव खांबामध्यें गुरगुरी ॥
दैत्य वधूनी दानव वरी । भक्त प्रल्हाद रक्षीला. ॥ कृष्णा !० ॥ ४ ॥
पांचवा बागुल ब्रह्मचारी । तो तंव उभा बळीच्या द्वारीं ॥
भिक्षा मागुनियां निर्धारीं । बळीचें द्वार रक्षीतसे. ॥ कृष्णा !० ॥ ५ ॥
सहावा बागुल बोलती । त्यासीं परशुराम म्हणती ॥
त्यानें वधिलें मातेप्रती । पित्याचें वचन ऐकुनीयां. ॥ कृष्णा !० ॥ ६ ॥
सातवा बागुल तो साचा । राम म्हणती दशरथाचा ॥
रावण वधिला दशमुखांचा । मग ती जानकी सोडविली. ॥ कृष्णा !० ॥७॥
आठवा बागुल बोलती । तो तर गोकुळीं आहे म्हणती ॥
त्यानें वधिलें कंसाप्रती । असुर मारिले भारी. ॥ कृष्णा !० ॥ ८ ॥
नववा बागुल बोलती । त्यासीं बौद्धरूप म्हणती ॥
त्याची कुणासीं कळेना गती । बौद्धरूप प्रकटुनियां. ॥ कृष्णा !० ॥९॥
दहावा बागुल बोलती । नाम कलंकी म्हणती ॥
थोर थोर करील ख्याती । अश्वारूढ होईल. ॥ कृष्णा !० ॥ १० ॥
होतां कलंकीचा अंत । वेगीं येईल धांवत ॥
नामा म्हणे पंढरीनाथ । ऐसा बागुल जाणावा. ॥ कृष्णा !० ॥ ११ ॥

पद ३४ वें.

गौळणी ठकविल्या । एक एक संगतीनें ॥
मराठी कानडीया । एक मुसलमानी ॥
कोंकणी गुर्जरणी । अशा पांचिव जणी. ॥ ध्रुवपद. ॥

कारांनीं वर्णिले आहेत:—१ सनक, २ यज्ञ, ३ नारद, ४ दत्त, ५ कपिल, ६ नरनारायण, ७ हरि, ८ पृथु, ९ ऋषभदेव, १० हयग्रीव, ११ हंस, १२ धन्वंतरी, १३ मोहिनी आणि १४ व्यास. या सर्व अवतारांचें वर्णन मोरोपंतांनीं 'अवतारमाला'नामक काव्यांत केलें आहे.
७. बाऊ, बागुलबुवा. ८. ताक करण्याची काठी.

१. कांसव. २. नारसिंह. ३. हिरण्यकशिपु. ४. वामन. ५. रेणुका. ६. कृष्णावतार. ७. कल्की. ८. या पदांत पांच प्रकारची भाषा योजिली आहे.

गौळणी सुंदरी । गेल्या **य**मुनेतीरीं ॥
वस्त्रें फेडुनियां । स्नान करिती नारी ॥
गोविंदानें वस्त्रें । नेलीं कळंबावरी ॥
स्नान करोनियां । त्या आल्या बाहेरी. ॥ गौळणी० ॥ १ ॥
[1]लेंडोवा **गो**विंदा । नीरवाणीं आज ॥
आडच्याल्लो पडच्याल्लो । शीरफोड्यानफोडो ॥
मारी **क**न्हैया । पामी खेळया न खेळो. ॥ गौळणी० ॥ २ ॥
देखरे **क**न्हैया । मै [2]ईज्जतकी बडी ॥
[3]कदम [4]पकडूंगी । मैयाकुटो जडी ॥
मेरी [5]छुनरी दे । मेरी दे दुल्लडी. ॥ गौळणी० ॥ ३ ॥
देवकीनंदना । तूं ऐक **श्री**पती ॥
उघडी हिंवाची । तुजविण कुकीती ॥
पायां पडतों बा ! । [6]मी येतों काकुळती ॥
[7]माडी साडी दे । घे नाकाचें मोती. ॥ गौळणी० ॥ ४ ॥
पाव गा ! दाताला । तूं **नं**दाचो झीलो ॥
माकां फडको दी । मी [8]हींवानें मेलों ॥
घे माजो कोयतो । देवा पायां पडलों. ॥ गौळणी० ॥ ५ ॥
ज्योरे **मा**धवजी ! । में शरण थई ॥
तनका कांकैपी । बाप दयाळ तूंही ॥
मारी साडी [9]आपो । हातनी ले [10]कंगणी. ॥ **गौळणी**० ॥ ६ ॥
इतुकें ऐकुनी । देव बोले हासोनी ॥
सूर्या दंडवत करा । दोन्ही कर जोडुनी ॥
नामा विनवितो । म्हणे [11]सारंगपाणी ॥
गौळ्या ! ऐक तूं । धन्य तुझी करणी. ॥ गौळणी० ॥ ७ ॥

पद ३५ वें.

[12]कुंडी म्हणे आत्म्याला, । 'नका टाकून जाऊं स्वामी ! मजला ॥ ध्रुवपद. ॥
तुझी माझी बाळपणाची बहु प्रीत । बसून दोघें पिंजऱ्यांत ॥

---

१. लबाड. २. अब्रूची मोठी. ३. पाय. ४. धरीन. ५. चुनडी, साडी. ६. पाठभेद—'आम्ही'. ७. पाठभेद—'माझी चुनडी'. ८. थंडीनें. ९. दे. १०. हातांतली बांगडी. ११. शार्ङ्गपाणि. (शार्ङ्गनामक धनुष्य हातांत ज्याच्या तो). १२. या पदांत आत्मा व देह यांचा संवाद आहे.

आतां कसें केलें चंचलचित्त । ओढवलें संचीतें ॥
आत्म्या ! तुझा कळेना मज अंत । जातोस वैकुंठांत ॥
कधीं पडशील रे, पडशील माझ्या डोळां.' ॥ कुडी० ॥ १ ॥
आत्मा म्हणे, 'वचन ऐक कुडी ! । तुझी न माझी जोडी ॥
अंतर पडला नाहीं अर्ध घडी । पुढें गेले गडी ॥
आम्हां जाणें आहे तांतडी । तुटली मायेची बेडी ॥
आग लागो रे, लागो या संचिताला.' ॥ कुडी० ॥ २ ॥
कुडी म्हणे, 'तूं माझा मनमोहन । जातोस पिंजऱ्यांतून ॥
मी बैसलें परदेशी होऊन । आतां मला नाहीं कोण ॥
वेस्ता भाव भोगिले हैसेन । सोन्याचें कंकण ॥
मजवर तुटून पडलें गगन । कडाडलें अस्मान ॥
आतां भेटूं रे, भेटूं गळ्याशीं लावूं गळा.' ॥ कुडी० ॥ ३ ॥
कुडीला कोठें दिला हो ! जानवसा । मसणपूर गांव खासा ॥
तेथें भाव महार आहे खासा । त्रैलोक्यामध्यें ठसा ॥
आत्मा पहातो कुडीचा तमाशा । हिंडतो दाही दिशा ॥
जैसा गळ वोढून घेतो मासा । होतो कासावीसा ॥
जेथून आला रे, आला तेथें गेला. ॥ कुडी० ॥ ४ ॥
मैना ! कां रुसलीस तूं मजवर ? । मी परदेशी नर ॥
हात जोडूनी तुझ्या समोर । नको होऊं दिलगीर ॥
तुजला भाऊ बंध अवघे सार । साहाय्य करतील फार ॥
तूं मृत्युलोकाची राहणार । मला जाणें आहे दूर ॥
एकवीस स्वर्गावरती माझें घर । अवघ्यांला महशूर ॥
विष्णुदास नामा पामर । संतांचा किंकर ॥
सोडूं नकारे, नका गुरुच्या चरणाला ॥ कुडी० ॥ ५ ॥

पद ३६ वें.

मुक्ताफळी नथ नाकीं । चरणीं ल्याली वाळे वांकी ॥
पीतांबरें आंग झांकी । कृष्णा मामाजी ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. नशीब. २. दागिने. ३. आकाश. ४. पाठभेद–'कृष्णाम्मा माझी'.

खांदा[१] वरी धाबळी । पायघोळ लांब वरी ॥
पांघरली धाबळी । कृष्णा मामाजी ॥ १ ॥
गाई पाठी लागली । पळतां नाहीं भागली ॥
मायबहिण चांगली । कृष्णा मामाजी ॥ २ ॥
देहुडा पावली । उभी माझी माऊली ॥
विश्रांतीची साउली । कृष्णा मामाजी ॥ ३ ॥
उभा नीट विटेवरी[२] । उभा भीमरथीचे तीरीं ॥
नामयाचा कैवारी । कृष्णा मामाजी ॥ ४ ॥

पद ३७ वें.

परब्रह्म[३] निःकाम तो हा गवळीया घरीं ।
पायीं वाक्या अंदु[४] कृष्ण नवनीत चोरी ॥ ध्रुवपद. ॥
म्हणती गवळणी हरीचीं पाऊलें धरा ।
रांगत रांगत येतो हरी हा राजमंदिरा ॥ परब्रह्म० ॥ १ ॥
लपत छपत येतो हरी हा राजभुवनीं ॥
नंदासी टाकुनी आपण बैसे सिंहासनीं ॥ परब्रह्म० ॥ २ ॥
बहुता पुण्या बहुता भाग्या जोडीला देव ।
अनंत पवाडे तुमची नकळे मांव[५] ॥ परब्रह्म० ॥ ३ ॥
सांपडला देव रायासी बांधा दाव्यांनीं ।
शंख चक्र गदा पद्म सारंगपाणी[६] ॥ परब्रह्म० ॥ ४ ॥
नामा म्हणे, 'अहो केशवराज ! दातारा ।
जन्मोजन्मीं द्यावी तुमची चरणसेवा.' ॥ परब्रह्म० ॥ ५ ॥

---

१. पाठभेद—'खांधावरी'. २. ही इंद्रवीट म्हणून प्रसिद्ध आहे. तिची कथा अशीः—इंद्राला गौतमानें अहल्येशीं जारकर्म केल्याबद्दल 'तुला सहस्र भगें पडतील' असा शाप दिला, परंतु इंद्र शरण आला म्हणून मुनि प्रसन्न झाला आणि 'तुझें शरण चतुष्कोण विटेप्रमाणें पाषाणरूप होऊन दिंडीरवनांत पडेल व तेथें श्रीकृष्णचरणाचा स्पर्श होऊन तूं पूर्ववत् होशील आणि स्वपद पावशील' असा उःशाप दिला. पुढें श्रीकृष्ण विठ्ठलरूपानें पुंडलिकाच्या दर्शनास आले. तोंपर्यंत ही इंद्रवीट पुंडलिकानें नारदाच्या सांगीवरून आपणापाशीं ठेविली होती. श्रीकृष्ण आल्यावर पुंडलिकानें ती वीट पुढें केली. तिजवर श्रीकृष्ण उभे राहिले तेव्हां इंद्र शापमुक्त झाला व वीट तशीच कायम राहिली. ३. परमात्मा. (श्रीकृष्ण.) ४. सांखळ्या. ५. माया. ६. शार्ङ्गपाणि. (कृष्ण.)

पद ३८ वें.

रांईएवढें[1] पांखरूं । दादा ! त्रिभुवनीं त्याचा थारू[2] ॥ ध्रुवपद. ॥
नर आणि नारी त्या बा ! । पांखराचा चारा ॥
पिंडीं आणि ब्रह्मांडीं । त्याचा अनुभव तुम्ही करा ॥
त्याचा अनुभव घेतां । चुकेल चौऱ्यांशींचा फेरा ॥ राई० ॥ १ ॥
एकवीस स्वर्गांवरती[3] । त्या बा ! पांखराची उंची ॥
डोळ्यांतील बावल्या बा ! । त्या पांखराची नीची ॥
सप्त हे सागरा । पांखरूं घेउन गेलें चुंची ॥ राई० ॥ २ ॥
पिंड आणि ब्रह्मांड । मच्छेंद्रनाथानें दाविलें ॥
त्याच्या अनुग्रहें । गोरक्षनाथें ओळखिलें ॥
तयाच्या प्रसादें । नाम्या शिंप्यानें गाइलें. ॥ राई० ॥ ३ ॥

पद ३९ वें.

सावध सावध रे, भजले रे ! राजा ॥
उत्तम नरतनु पायो रे भाई ! । गाफल क्यौं हुवा दीवानो[4] ! ॥ ध्रुवपद ॥
जिने जन्ममें डारा है तुजकूं । बिसर[5] गया उनकु ध्यान ॥
फिर पस्तायेगा[6] दगा पायेगा । निकल जायेगा अवसान ॥ सावध० ॥ १ ॥
क्या करना सो आजि करले[7] । फीर नये ऐसी जोडी ॥
हौस जायेगा, पिंजरा[8] पडेगा । तुज[9] कैसी भुल पडी ॥ सावध० ॥ २ ॥
सुन्नेका मंदीर मेहेल बनाया । धन संपत नहीं तेरी ॥
मां[10] भैन[11] औवर[12] जोरूं[13] है लडके । सुखके खातर सारे ॥
एकेले आना एकेले जाना । सब झुटी माया पसरी थु ॥ सावध० ॥ ३ ॥
लक्ष चौर्‍यांसीका फेरा आवेगा । तब चुपी मिलाये बंदकु ॥

---

१. मोहरीयेवढें. २. थारा, वास्तव्य. ३. एकवीस स्वर्गांचीं नांवें:—ज्योति, शीत, विमल, अभियागता, प्रकाशविख्यात, सदोदितरम्य, सहज, सिद्ध, आनंद, दिव्य, एकांत, अमळ, तृप्ति, निर्मळ, प्रेम, निज, लय, अंत, नित्य, अति, शिव. (शिवनिबंध.) ज्योति, शीत, नीळ, रम्य, सोहो, जळ, शिव, निज, भुह, प्रळय, सहा, महा, जन, तप, तपनी, योग, आनंद, नित्य, भुव, नित्य, अति. (कथाकल्पतरु.) ४. वेड्यांनो ! ५. विसरलास. ६. पश्चात्ताप होईल. ७. जें कांहीं करणें असेल तें आजच करून घे. ८. या ठिकाणीं पिंजरा म्हणजे कुडी, देह असें समजावें. ९. तुझी. १०. माता. ११. बहीण. १२. पाठभेद—'और'. १३. स्त्री. १४. मागें १५ व्या पदावरील टीप पहा.

फिरता फिरता जु रमता है बाबा । कोन रखे तेरे तनकु[1] ॥
जिस माय उदरीं जन्म लीयेगा । तेरे संगत दुःख उनकु ॥ सावध० ॥४॥
गरभीकी यातना सुन मोरे भाई ! । नवमास बंधन डारे ॥
नहीं जगा हलने चलनेकु बाबा ! । छोडनेकु कोई नहीं आवे ॥
आगत लगी है देखत अंधे । कायके खातर खोया ॥ सावध० ॥ ५ ॥
ऐसी बात सुनके **ना**मा सावध हुवा । गुरुके पाव मिठी[2] डारी ॥
मैं अनाथ दुबले शरण भये तुमकु । आप **गो**रखके[3] चरण लागे ॥ सा० ॥६॥

जनाबाईकृत[4] पदें.

पद ४० वें.

बाई गे ! मी लेणें ल्यालें सद्गुरुरायापाशीं ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. देहाला. २. ऐक. ३. गोरक्षनाथ हा मच्छेंद्रनाथाचा शिष्य. याची हकीकत अशी आहे:—**अयोध्येजवळ जयश्री** नांवाचें एक नगर होतें. त्या नगरांत **सद्बोध** नामें कोणीएक सावकार ब्राह्मण आपल्या सुशील स्त्रीसहवर्तमान सुखानें प्रपंच करीत असे. त्यांना कांहीं कमी नव्हतें, मात्र संतति नव्हती. एके वेळीं **म**त्स्येंद्रनाथ फिरतां फिरतां **ज**यश्री नगरास गेले व भिक्षा मागण्याकरितां **स**द्बोध ब्राह्मणाकडे गेले. त्या वेळीं ब्राह्मण घरीं नव्हता. त्याच्या स्त्रीनें **म**त्स्येंद्रनाथांस पाहतांच झटकन बाहेर येऊन भिक्षा घातली व त्यांस नमस्कार केला. त्यांनीं तिची म्लान मुद्रा पाहून तसें असण्याचें कारण विचारलें. तें समजल्यावर त्यांनीं तिला भस्म मंत्रित करून प्रसाद म्हणून दिलें व तें खाण्यास सांगितलें. परंतु तिच्या शेजारणींनीं तिला सांगितलें कीं, 'तूं तें खाऊं नको. असले ढोंगी कानफाटे स्वामी असें कांहीं तरी फसविण्याकरितां करीत असतात.' यायोगें तिचें मन फिरलें व तिनें तें भस्म भक्षण न करतां शेणाच्या टोणखळींत टाकून दिलें. ही गोष्ट तिनें नवऱ्यास बिलकूल समजूं दिली नव्हती. पुनः बारा वर्षांनंतर **म**त्स्येंद्रनाथ त्या बाईकडे भिक्षेस्तव आले, व 'अलख' असा पुकार केला. नंतर तिला विचारलें कीं, 'पुत्र क्षेम आहेना?' तिनें भीत भीत सांगितलें, 'मीं आपला प्रसाद भक्षण न करतां टाकून दिला.' नंतर स्वामींनीं भस्म टाकलेल्या जागीं जाऊन 'अलख' अशी हाक मारतांच बारा वर्षांच्या उमरीचा पुत्र 'गुरुजी ! आदेश' असें म्हणत शेणखळींतून बाहेर पडला. त्यास स्वामींनीं आपल्याबरोबर तीर्थाटनास नेलें. हाच **गोरक्षनाथ** होय. पुढें **म**त्स्येंद्र यांच्या प्रसादेंकरून सिद्धपुरुष झाला. यास योगसिद्धि पूर्ण प्राप्त झाली होती. हा मोठा कवि होता. यानें **गो**रक्षगीता, **गो**रक्षकल्प, **गो**रक्षशतक, **गो**रक्षसहस्रनाम इत्यादि ग्रंथ संस्कृतांत लिहिले असून **वि**वेकमार्तंड नांवाचा दोन सहस्र श्लोकांचा ग्रंथ याचाच आहे असें समजतें. **म**त्स्येंद्रनाथाचा शिष्य **गो**रक्षनाथ, त्याचा **शां**भव, त्याचा **अ**द्वयानंद, त्याचा **गै**नीनाथ, त्याचा **नि**वृत्ति, त्याचा **ज्ञा**नदेव, त्याचा **वि**सोबा **खे**चर, त्याचा **ना**मदेव, त्याची शिष्या **ज**नी अशी ही शिष्यपरंपरा आहे. ४. ही नामदेवाची भगवद्भक्तिपरायण दासी होय. ही **गो**दातीरवर्ती

अहीं झाला जो उल्लेख । तोचि नादाकार देख ।
पुढें ओंकाराची रेख । तुर्या म्हणताती तीसी ॥ बाई गे० ॥ १ ॥
माया महत्वाचें सुभर । तीनें पांचांचा प्रकार ।
पुढें पंचेविसांचा भार । गणती केली छत्तीसी ॥ बाई गे० ॥ २ ॥
बारा सोळा एकविस हजार । आणिक साशांचा उभार ।
माप चाले सोहंकार । वळखिन बावन मात्रेंसीं ॥ बाई गे० ॥ ३ ॥
चार खोल्या चार घरीं । चौघे पुरुष चारी नारी ।
पाहुनि चौघांचे विचारीं । बैसल्यें पांचव्यापाशीं ॥ बाई गे० ॥ ४ ॥
पांच शाहाणे पांच मूर्ख । पांच चाळक असती देख ।
पांच बखेडखोर आणिक । ओळखिलें दोघांसी ॥ बाई गे० ॥ ५ ॥
बीजापासून अंकुर । होय वृक्षाचा उभार ।
शाखापत्रें फळ फुलभार । बीजापोटीं सामावे ॥ बाई गे० ॥ ६ ॥
तंतुच्या धारें कांती काढून । वरी क्रीडा करिती जाण ।
शेखीं तंतूसीं गीळून । एकली राहिन आपेशी ॥ बाई गे० ॥ ७ ॥
वेदशास्त्र आणि पुराणा । याचा अर्थ आणिला मना ।
कनकीं नगांच्या भूषणा । अनुभव आला जीवासी ॥ बाई गे० ॥ ८ ॥

गंगाखेड नामक गांवांतील **दमा** नांवाच्या महाभगवद्भक्त शूद्राची कन्या. हिच्या आईचें नांव **क**रूंड. हीं स्त्रीपुरुषें **पं**ढरीचीं वारकरी होतीं आणि श्री**पां**डुरंगाच्या प्रसादानेंच ही कन्या त्यांस प्राप्त झाली. **ज**नी ही त्रेतायुगांतील **मं**थरा आणि द्वापारयुगांतील **कु**ब्जा होय. ही **ना**मदेवाच्या समागमानें महाभगवद्भक्त झाली. हिच्या मस्तकावर **ना**रदानें हस्त ठेवून मंत्र दिला. ही 'वेडी पिशी **ज**नी **ना**मयाची' म्हणून प्रसिद्ध आहे. देव **ज**नीबरोबर भोजन करी, तिचे उष्टें अन्न सेवी, तिच्या झोपडींत निजे, बरोबर दळूं लागे, तिला लुगडें नेसवी, तिचे केंस विंचरी, तिला न्हाऊं माखूं घाली, आणि अशींच तिचीं इतर कामें करून तिला संतुष्ट करी. तिनें देवाचें पदक आणि महावस्त्र (शालजोडी) हीं चोरलीं म्हणून तिला शूळावर चढविण्याचें ठरलें असतां, तिनें देवाचा धांवा केला. त्यामुळें त्या शूळाचें पाणी झालें. असे अनेक चमत्कार तिच्याविषयीं लिहिलेले आहेत. जसा **ज्ञा**नेश्वराच्या काव्यरत्नांचा लेखक **स**च्चिदानंद, **नि**वृत्तीच्या **सो**पानदेव, **मु**क्ताबाईच्या **ज्ञा**नदेव, **जो**गापरमानंदाच्या **वि**सोबा **खे**चर, **चो**खामेळ्याच्या **अ**नंतभट, **सा**वतामाळ्याच्या **का**शिबा गुरव, तसा **ना**मदेव आणि **ज**नी यांच्या काव्यरत्नांचा लेखक साक्षात् भगवान् **रुक्मिणीरमण** होय असें वर्णन आहे.

१. चवथी अवस्था. (समाधि.) जागृति, स्वप्न, सुषुप्ति आणि तुर्या या चार अवस्था देहाच्या आहेत. (पंचीकरण.) २. हीं सर्व तत्वांचीं आणि त्यांच्या भेदांचीं नांवें आहेत. ३. या बावन्न मातृकांचा तपशील:—४ आधारचक्रीं, ६ स्वाधिष्ठानचक्रीं, १० मणिपुरचक्रीं, १२ अनुहातचक्रीं, १६ विशुद्धचक्रीं, २ द्विदलचक्रीं आणि २ सहस्रदलचक्रीं. ४. शेवटीं.

नामदेवाच्या प्रतापांत। शिरीं विठोबाचा हात।
जनी म्हणे केली मात। पुसा ज्ञानेश्वरासी. ॥ बाई गे० ॥ ९ ॥

पद ४१ वें.

सुंदर माझें जातें ग ! फिरे बहुत। ओंव्या गाऊं कौतूकें तूं ये रे ! बा ॥ १ ॥
जीवशिव दोनी खुंटे हो ! प्रपंचाचे नेटे हो ! । लावुनी पांची बोटें तूं ये रे ! बा ! ॥२॥
सासू सासरा दीर तीसरा। ओंव्या गाऊं भ्रतारा तूं ये रे ! बा ! ॥ ३ ॥
बारा सोळा गडणी आवघ्या कामिनी। ओंव्या गाऊं बसुनी तूं ये रे ! बा ! ॥ ४ ॥
प्रपंच दळण दळिलें पीठ भरीलें। सासुपुढें ठेविलें तूं ये रे ! बा ! ॥ ५ ॥
सत्वाचें आधण ठेविलें पुण्य वैरीलें। पाप तें वोतुंन गेलें तूं ये रे ! बा ! ॥६॥
जनीनें जातें गाईलें कीर्ति राहीली। थोडासा लाभ होईल तूं ये रे ! बा ! ॥७॥

पद ४२ वें.

मज तारिं दयासागरा ! । किती तरि विनवूं रमावरा ! ॥ ध्रुवपद. ॥
झोंबतो खळ लांडगा विपिनीं[२] हरिणीसि जसा।
न करी म्हणे सुता अहो ! हा सासरा ॥ किति तरि० ॥ १ ॥
गरुडा पळऊं नको मन तें करि पांगुळ।
मज तव पायांचा न दुजा[३] आसरा ॥ किति तरि० ॥ २ ॥
द्रुपदबाळा न म्हणे न म्हणे पंडूची सून।
दासीजनी पाळावें गाई हे वासरा ॥ किति तरि० ॥ ३ ॥

पद ४३ वें.

झडतो नामाचा चौघडा ॥ ध्रुवपद. ।
धरा सैंतरांचा हो मेळा। कारखाना झाला गोळा।
वाजविती आपुल्या कळा। प्रेमबळा आनंदें. ॥ झडतो० ॥ १ ॥
झडतो नामाचा चौघडा। ब्रह्मीं ब्रह्मरूपीचा हुडा।
संत ऐकताती कोडीं। प्रेमबळा आनंदें. ॥ झडतो० ॥ २ ॥
जनाबाई घड्याळमोगरी। घटका भरतां टोला मारी।
काळ व्यर्थची गेला तरी। गजर करी आनंदें. ॥ झडतो० ॥ ३ ॥

---

१. ऊत येऊन. २. अरण्यांत. ३. अन्य. ४. सतरा तत्वांचा; पांच प्राण, दहा इंद्रियें, एक मन आणि एक बुद्धि मिळून सतरा. ५. बुरूज. ६. कौतुकानें.

नामा[1] **दा**[1]मा दोनी काळू । **नारा विठा** दमामे फैळ ।
चौघी[2] सुना[2] चारी हेळू । कडकडां बोल उमटती. ॥ झडतो० ॥ ४ ॥
गोंदा म्हादा करणी करी । नादें दुमदुमली **पंढरी**, ।
आवुबाई[3] तूतारी । मंजुळ स्वर उमटती. ॥ झडतो० ॥ ५ ॥
गोणा[4]बाई नोबत पल्हा । नाद अंबरीं कोंदला ।
रा[5]जाई झांज मंजुळ बोला । मंजुळ स्वर उमटती. ॥ झडतो० ॥ ६ ॥

एकनाथकृत[6] पदें.

पद ४४ वें.

क्षुधित वनीं **गो**विंद । बाइ गे ! ध्रुवपद. ॥
रवितनयातटीं[7] शिशुसह[8] हा व्रज[9] । चारित गोधनवृंद. ॥ बाइ गे० ॥ १ ॥
ऋषिपत्न्या तुह्मी प्रेमळ सात्विक । तोषवा सगुण **मुकुंद**. ॥ बाइ गे० ॥२॥
एका जनार्दनीं अन्न समर्पितां । येकी स्वागतनंद. । बाइ गे० ॥ ३ ॥

---

१. नामदेव हा दामाजीचा पुत्र. २. नामदेवाला नारायण, महादेव, गोविंद आणि विठ्ठल, असे चार पुत्र होते. यांचीं लग्नें लाडाबाई, गोडाबाई, येसूबाई आणि साखराबाई, यांच्याशीं झालीं. ३. ही नामदेवाची बहीण. ४. नामदेवाची जननी. ५. नामदेवाची स्त्री. या सर्वांचा समावेश पुढील अभंगांत आहे:—'**गो**णाई **रा**जाई दोघी सासुसूना । **दा**मा **ना**मा जाणा बापलेका ॥ १ ॥ **नारा म**हादा **गों**दा **वि**ठा चौघे पुत्र । जन्मले पवित्र त्याचे वंशीं ॥ २ ॥ **ला**डाई **गो**डाई **येसा सा**खराई । चौघी सुना पाहीं **ना**मयाच्या ॥ ३ ॥ **लिं**बाई ते लेकी **आ**ऊबाई बहिणी । वेडी पिशी **जनी ना**मयाची ॥ ४ ॥.' ६. एकनाथ—हा साधु ब्राह्मण कवि ज्ञानदेवाचा अवतार असें समजतात. याचा जन्म शके १४७० या वर्षीं झाला असें दिसतें. याचा मरणशक १५२१ फाल्गुन वद्य ६ असें आढळतें. याची कविता (१) एकनाथी भागवत, (२) भावार्थरामायण, (३) रुक्मिणीस्वयंवर, (४) स्वात्मसुख, (५) हस्तामलक, (६) आनंदलहरी, (७) चतुःश्लोकी भागवत टीका, (८) अभंग, (९) पदें—इतकीं प्रकरणें मराठी असून कांहीं कविता हिंदुस्थानी भाषेंतही आहे. याच्या गुरूचें नांव जनार्दनपंत होतें ह्मणून त्यानें आपल्या कवितेंत आपलें नांव '**एका जनार्दन**' असें लिहिलेलें आढळतें. याची वाणी रसाळ आणि सरळ असून वर्णन करण्याची शैली मनोहर आहे. एकनाथानें मराठी भाषेवर केवढे उपकार केले या विषयाचें प्रतिपादन '**एकनाथाचें चरित्र**' नामक पुस्तकांत आणि 'आमची देशी भाषा विद्यापीठीं शोभण्यासारखी आहे कीं नाहीं ?' या व्याख्यानांत प्रो० **रा**जाराम **रा**मकृष्ण **भा**गवत यांनीं केलें आहे तें पाहण्यासारखें आहे. महिपतीच्या 'भक्तलीलामृतां'त (अध्याय १३–२४) एकनाथाचें सविस्तर चरित्र आहे. याशिवाय रा० धोंडो बाळकृष्ण सहस्रबुद्धेकृत 'श्रीएकनाथ महाराज यांचें चरित्र' हें पुस्तकही पाहण्यालायक आहे. ७. यमुनातीरीं. ८. गोपालांसह. ९. पाठभेद—'व्रजिं.'

पद ४५ वें.

मजला[1] वेरिल[2] सुभद्रा काय । कोणि तरि सांगा हो ! ॥ ध्रुवपद. ॥
आहे लग्नाची मनिं आस[3] । कैसा घ्यावा हो ! संन्यास ।
दिसतिल दाही दिशा उदास । होइल त्रास शरिराला. ॥ मजला० ॥ १ ॥
मजला अंतरतिल हे[4] पाय । पाहुनि धर्महि म्हणेल काय ।
द्रौपदि म्हणेल 'हायहाय!' । मुकेल माय[5] प्राणासी. ॥ मजला० ॥ २ ॥
जन म्हणतिल संन्यासी पार्थ । नाहीं प्रपंच ना परमार्थ ।
यांत कैंचा घडेल स्वार्थ । हें यथार्थ बोला हो ! ॥ मजला० ॥ ३ ॥
ऐकुनि बोले मेघश्याम[6], । 'कार्या विघ्न करिल बळिराम ।
एका जनार्दनासी काम । करिं विश्राम यतिधर्मी[7].' ॥ मजला० ॥ ४ ॥

पद ४६ वें.

येडका मदन । तो केवळ पंचानन[8]. ॥ ध्रुवपद. ॥
थडक मारिली नारदा । केला रावणाचा चेंदा ।
दुर्योधना मारिली गदा । घेतला प्राण. ॥ तो केवळ० ॥ १ ॥
थडक मारिली शंकरा । केला ब्रह्म्याचा[9] मातेरा ।
इंद्रा चंद्रासी भेदरा[10] । लाविला ज्याणं. ॥ तो केवळ० ॥ २ ॥
भस्मासुर[11] मुकला प्राणासी । तीच गति झाली वाळीसी[12] ।
विश्वामित्रासारिखा ऋषी । नाडिला जाण. ॥ तो केवळ० ॥ ३ ॥
शुकदेवानें ध्यान धरोनी । येडका[13] आणिला आकळोनी ।
एका जनार्दनाचे चरणीं । लाविला जेणं. ॥ तो केवळ० ॥ ४ ॥

पद ४७ वें.

सगुण चरित्रें परम पवित्रें हरिचीं वर्णावीं ।
सज्जनवृंदें[14] मनोभावानें आधीं वंदावीं. ॥ ध्रुवपद. ॥
संतसंगें अंतररंगें नाम बोलावें, ।
कीर्तनरंगीं देवासंनिध सुखेंचि डोलावें. ॥ सगुण० ॥ १ ॥

---

१. हें सुभद्राप्रेप्सु मदनशरहत अर्जुनाचें कृष्णापाशीं भाषण आहे. २. वरणें=माळ घालणें, विवाह करणें. ३. इच्छा. ४. हे (तुझे–कृष्णाचे) पाय (चरण). ५. कुंती. ६. कृष्ण. ७. संन्यासी-धर्मी. ८. सिंह. ९. सरस्वतीस (स्वकन्येस) भुलून गेल्यामुळें. १०. भ्यायला. ११. मोहिनीरूप विष्णूच्या लावण्याला भुलून भस्मासुर मरण पावला. १२. रुमा (सुग्रीवपत्नी) पळवून आणल्यामुळें वाळीला रामाच्या हस्तें मरण आलें. १३. येडकारूप मदन. १४. साधुसमुदायानें.

भक्तिज्ञानाविरहित गोष्टी इतरा न कराव्या, ।
प्रेमभरें वैराग्याच्या युक्ती विवराव्या[१]. ॥ सगुण० ॥ २ ॥
जेणें करुनी मूर्ति ठसावी अंतरिं श्रीहरिची, ।
ऐशी कीर्तनमर्यादा ही देवाचे घरची. ॥ सगुण० ॥ ३ ॥
अद्वयभजनें अखंडस्मरणें वाजवि करताळी ।
एका जनार्दनीं मुक्ती होये ते[२]त्काळीं. ॥ सगुण० ॥ ४ ॥

पद ४८ वें.

मन रामीं रंगलें । अवघें मनचि राम झालें. ।
सं[३]बाह्यअभ्यंतरीं अवघें रामरूप कोंदलें हो ! ॥ ध्रुवपद. ॥
आत्मया रामाचें ध्यान लागलें मज कैसें हो ? ।
क्रियाकर्मधर्म अवघें तेणेंचि प्रकाशे हो ! ।
सत्य मिथ्या प्र[४]कृती पुरुष रामचि अवघा भासे हो ! ॥ मन० ॥ १ ॥
चित्तचि हारपलें अवघें चैतन्य जाहलें हो ! ।
देखतां देखतां अवघें विश्व मा[५]वळलें हो ! ।
पाहतां पाहाणेंपणा हरिला, सर्वस्वें ठकवीलें हो ! ॥ मन० ॥ २ ॥
भक्ति ज्ञान वैराग्य लाभे आत्मस्थिती हो ! ।
निर्धारितां नकळे रामरूपीं जडली प्रीति हो ! ।
एका जनार्दनीं अवघा रामचि आदिअंतीं हो ! ॥ मन० ॥ ३ ॥

पद ४९ वें.

झालि संध्या, संदेह माझा गेला । आत्माराम हृदयीं सेजे आला. ॥ ध्रुवपद. ॥
गुरुकृपा निर्मळ भागीरथी । शांति क्षमा यमुना सरस्वती ।
असिपदीं एकत्र जेथें होती । स्वानुभवें स्नान हेचि गुप्त स्थिती. ॥ झालि० ॥१॥
सद्बुद्धीचें घातलें शुद्धासन । वरी दया सद्गुरुची कृपा पूर्ण ।
शमदम आंगीं विभु[६]ती चर्चि[७]ले जाण । मुखीं उच्चारी केशव नारायण ॥झालि०॥
बोध पुत्र निर्माण झाला जेव्हां । ममता म्हातारी मरोन गेलि तेव्हां ।
भक्ति बहिण धांवोनी आली गांवा । आतां संध्या करूं मी कैंची केव्हां ॥ झालि०
सहज कर्में तीं जालीं कृ[८]ष्णार्पण । ऐसें ऐकतां नीवती साधुजन ।
जन नव्हे अवघाचि जनार्दन । एका जनार्दनीं लाधली हेचि खूण ॥झालि०॥४॥

---

१. चिंताव्या. २. लागलीच. ३. बाहेर आणि आंत. ४. सांख्यमतांतील दोन मुख्य वस्तू प्रकृति+पुरुष यांच्या संयोगानें सर्व जगत् उत्पन्न झालें आहे. ५. नष्ट झालें, क्यास गेलें. ६. भस्म. ७. पाठभेद–'चर्चिली.' ८. देवार्पण.

पद ५० वें.

उठा जी ! मायबाप । कशि लागलि झोंप ! ।
हुजूर जाउनियां । येवढी चुकवा खेप. ॥ ध्रुवपद. ॥
रातच घोकीतो, तुम्ही सावध असा ।
तुमच्या नगरीचा, आम्हां नाहीं भरंवसा ।
उजेड पडताना कीं, गळां पडल फांसा. ॥ उठा० ॥ १ ॥
तुमची नांदणूक[1], आम्हां दिसेना बरी ।
तुमच्या शेजारीं, दोन [2]लोभी का नारी ।
त्याचा तुल वाद, पाहा गांवांत भारी. ॥ उठा० ॥ २ ॥
कोनतं हित केलं, बाप येथूनि मागं ।
आली या वाटांचे, न मोडावे माग ।
महाराच्या बोलन्याचा तुम्हां येतसे राग. ॥ उठा० ॥ ३ ॥
जुन्या ठेवन्याचा, कांहीं पुरजा काढा ।
एका जनार्दनीं धरा बळकट मेढा ।
त्याच्या आसन्यानं, आम्ही बोलूं घडघडा. ॥ उठा० ॥ ४ ॥

पद ५१ वें.

रे कानोबा ! सांग पां त्याचें नांव । त्याचा [3]वैसता कोण ठाव. ॥ ध्रुवपद. ॥
कृष्णा ! एक पांखरूं आहे । तें मुखेंविण चारा खाये ।
त्याला डोळे नाहीं परि तें पाहे । तें वाचेविण बोलताहे. ॥ रे कानोबा० ॥१॥
तया पांख नाहीं परी तें उडे । त्यासि हिंडतां त्रिभुवन थोडें ।
त्याचे नखीं आकाश बुडे । तें सवेंचि पाहे चहूंकडे. ॥ रे कानोबा० ॥ २ ॥
त्यासि मायबाप दोनी नाहीं । त्याचा उपज कोणे ठायीं ।
तें एका एकपणें पाहीं । असे जनार्दनाचे पायीं. ॥ रे कानोबा० ॥ ३ ॥

पद ५२ वें.

निंदक कामाचा कामाचा । गडी आत्मारामाचा. ॥ ध्रुवपद. ॥
निंदक आमुची काशी । आमुचीं पातकें [4]अवघीं नाशी. ॥ निंदक० ॥ १ ॥
निंदक आमुचा सखा । आमुचीं वस्त्रें धूतो [5]फुंका. ॥ निंदक० ॥ २ ॥

---

१. वर्तन. २. पाठभेद–'लोभिका.' ३. राहण्याचा ठाव (स्थान). ४. सगळीं, सर्व. ५. फुकट, कांहीं न घेतां.

निंदक आमुची गंगा । आमचीं पातकें नेते भंगा[1] ॥ निंदक० ॥ ३ ॥
निंदक आमुचा गुरु । एका जनार्दन थोरु ॥ निंदक० ॥ ४ ॥

पद ५३ वें.

जन कां निंदीना निंदीना । तसेंच निंदू द्याना. ॥ ध्रुवपद. ॥
निंदक करिती निंदा । निंदिति हरळी शिंपी कुंदा. ॥ जन० ॥ १ ॥
काय कारण जनांशी । जडला सद्गुरुचरणांशीं. ॥ जन० ॥ २ ॥
संतें[2]समागमें झालों धीट । गुरुपद पावलों वैकुंठ. ॥ जन० ॥ ३ ॥
एका जनार्दनीं भावें[3] । आम्ही कोण कोणा भांडावें. ॥ जन० ॥ ४ ॥

पद ५४ वें.

सांगा बा! मारुती! । किं मजला कधिं भेटेल रघुपती. ॥ ध्रुवपद. ॥
मी अपराधी, वचनीं निरंतर । छळिला ऊर्मिलापती[4]. ॥ किं मजला० ॥१॥
साधुसि छळिलें, मज फळ आलें, । वनिं राक्षस गर्जती ॥ किं मजला० ॥
एका जनार्दनीं आसरा तुमचा । दे साधुसंगती. ॥ किं मजला० ॥ ३ ॥

पद ५५ वें.

संतांचा महिमा काय कोण ऐसा वाणी[5]. ॥ ध्रुवपद. ॥
केवळ ईश्वरी अवतार । ज्यांचा चाले साक्षात्कार ।
करिती जड जीव उद्धार । मस्तकीं पाणी[6] ठेऊनी. ॥ संतांचा० ॥ १ ॥
ज्ञानोबाचा महाबोध । प्रत्यक्ष रेडा[7] बोलवी वेद ।
तुकारामाचे पैं कागद । बुडूं न शके पाणीं[8]. ॥ संतांचा० ॥ २ ॥
पाषाणांची मूर्ति भली । नामदेवें जेवविली ।
शरीराचीं[9] पुष्पें झालीं । तो हा कबीर पहा. ॥ संतांचा० ॥ ३ ॥
मुकुंदराज केशवस्वामी । रामदास निश्चय रामीं ।
एका जनार्दनाचे नामीं । कीर्ति आहे पैठणीं. ॥ संतांचा० ॥ ४ ॥

पद ५६ वें.

दत्तगुरु दत्तगुरु दत्तात्रय गुरु हो! ॥ ध्रुवपद. ॥
आदिनाथ दिनानाथ ब्रह्मरूप ॥ दत्तगुरु० ॥ १ ॥

---

१. लया. २. साधूंच्या संगतीनें. ३. भक्तीनें. ४. लक्ष्मण. ५. वर्णन करी. ६. हात. ७. ज्ञानेश्वरानें रेड्याकडून वेद बोलविला या सुप्रसिद्ध आख्यायिकेकडे कटाक्ष आहे. ८. पाण्यांत. ९. कबीराच्या अर्ध्या देहाच्या तुळशी व अर्ध्या देहाचा सबजा झाला—अशी आख्यायिका आहे.

शंखचक्रगदाधरा ब्रह्मरूप ॥ दत्तगुरु० ॥ २ ॥
उमापते ! रमापते ! ब्रह्मरूप ॥ दत्तगुरु० ॥ ३ ॥
पूर्णब्रह्म सनातन ब्रह्मरूप ॥ दत्तगुरु० ॥ ४ ॥
[१]अनसूयावरदपुत्र ब्रह्मरूप ॥ दत्तगुरु० ॥ ५ ॥
भक्तकाजकल्पद्रुम[२] ब्रह्मरूप ॥ दत्तगुरु० ॥ ६ ॥
सच्चित अतिसुखसागर ब्रह्मरूप ॥ दत्तगुरु० ॥ ७ ॥
निरंजन निराधार ब्रह्मरूप ॥ दत्तगुरु० ॥ ८ ॥
निर्विकल्प चित्प्रकाश ब्रह्मरूप ॥ दत्तगुरु० ॥ ९ ॥
सर्वांठायीं सदोदित ब्रह्मरूप ॥ दत्तगुरु० ॥ १० ॥
एका जनार्दनीं दत्त ब्रह्मरूप ॥ दत्तगुरु० ॥ ११ ॥

पद ५७ वें.

कशी मी जाऊं वृंदावना । मुरली[३] वाजवितो कान्हा. ॥ ध्रुवपद. ॥
पहिले तीरीं हरी वाजवी मुरली । नदी भरली यमुना. ॥ कशी० ॥ १ ॥
कासे पीतांबर केशरी टिळक । कुंडल शोभे काना[४]. ॥ कशी० ॥ २ ॥
काय करूं कोणा सांगूं । नामाची सांगड आणा. ॥ कशी० ॥ ३ ॥
नंदाच्या हरीनें कौतुक केलें । जाणें अंतरींच्या खुणा. ॥ कशी० ॥ ४ ॥
एका जनार्दनीं मनीं म्हणा । देवमाहात्म्य न कळे कोणा. ॥ कशी० ॥ ५ ॥

पद ५८ वें.

गौळणी[५] म्हणती यशोदेला । कोठें ग ! सांवळा ।
कां रथ शृंगारिला । सांगा हो ! मजला ।
अक्रुर उभा असे बाई ! ग ! साजणी ! ॥ ध्रुवपद. ॥
ह्या नंदाच्या अंगणीं मिळाल्या गौळणी । बोले नंदाची राणी ।
सद्गदीत होउनि, मथुरेसी चक्रपाणी[६] । जातो ग ! साजणी ! ।
दुःखित झालें मन वच[७] हें ऐकुनी ॥ गौळणी० ॥ १ ॥
अक्रुरा रे ! चांडाळा ! । तुज कोणीं धाडिला ।
कां घात करूं आला । वधिसी सकळा ।
अक्रुरा ! तुझी[८] नाम तैसी करणी ॥ गौळणी० ॥ २ ॥

---

१. अनसूयेचा (वरद=वर देणारा असा) मुलगा=आत्रेय. २. कल्पवृक्ष. ३. पांवा. ४. कानाला. ५. हें प्रासंगिक पद आहे. अक्रूर कृष्णाला घेऊन कंसाकडे गेला त्या प्रसंगास उद्देशून यांत गोपींचे करुणविरहोद्गार आहेत. ६. ज्याच्या हातीं चक्र आहे तो. (कृष्ण.) ७. वचन, शब्द. ८. पाठभेद—'तुझें नाम तशी न करणी.'

रथीं चढला [1]वनमाळी । आक्रांत गोकुळीं ।
[2]भूमीं पडल्या [3]व्रजबाळी । कोण त्यां सांभाळी ।
नयनींच्या उदकानें भीजली [4]धरणी ॥ गौळणी० ॥ ३ ॥
देवें बोले अक्रुरासी । वेगें हांकी रथासी ।
ह्या गोपींच्या शोकासी । न पाहवे मजशीं ।
एका जनार्दनीं म्हणे रथ गेला निघूनी. ॥ गौळणी० ॥ ४ ॥

पद ५९ वें.

[6]जाऊं दे रे ! जाऊं दे [7]कमलनयना रे ! ध्रुवपद. ॥
अरे ! कृष्णा ! तुझी मुरली देखिली मीं आज ।
यमुनेच्या वाटे दृष्टि पडली सहज ।
कुंजवनामधें झोंबी खेळूं पाहसी मज ।
जातें शुद्ध पंथा कृष्णा रे ! आडविशी कान्हा ! ॥ जाऊं० ॥ १ ॥
घरीं द्वैत सासऱ्याचा जाच न साहे ।
गृहीं मोठी सासू क्रूर दृष्टीनें पाहे ।
पति माझा येतो क्रोधें जीव माझा जाये ।
दावी शुद्धपंथा कृष्णा रे ! आतां मज कान्हा ! ॥ जाऊं० ॥ २ ॥
घरीं जाच दारीं जाच तुझा पुरवला ।
दोहींपरिस आणिक तिसरा मुरलीचा झाला ।
देहभान गेलें म्हणुनी देहभान गेला ।
म्हणुनी जीव वारण्याला जाऊं दे कान्हा ! ॥ जाऊं० ॥ ३ ॥
आतां मी कसा करूं उपाय याला ।
घडोघडी माझी [8]अबरू घेऊं लागला ।

---

१. वनमाला धारण करणारा. (कृष्ण.) वनमालेचें वर्णन संस्कृतांत आहे तें असें:—'आपादपद्मं या। माला वनमालेति सा मता' इति कलिंगः; अथवा–'आजानुलंबिनी माला सर्वर्तुकुसमोज्ज्वला । मध्ये स्थूलकदंबाढ्या वनमालेति कीर्तिता ।'; तात्पर्यार्थ–कंठांत घातली असतां पायांपर्यंत पोंचणाऱ्या मालेला 'वनमाला' असें नांव आहे. पूर्वोक्त प्रकारची माला श्रीकृष्णाची असे म्हणून त्यास 'वनमाली' म्हणतात. २. जमिनीवर. ३. गोकुळांतील गौळणी. ४. जमीन. ५. कृष्ण. ६. कृष्णाला उद्देशून प्रेमासक्त अशा कोण्या गोपांगनांचे हृदयोद्गार या पदांत व्यक्त केले आहेत. ७. कमलाप्रमाणें ज्याचे नेत्र आहेत तो. (कृष्ण.) ८. हा शब्द फारशी आहे. आब=पाणी, रू=मुख=मुखावरील पाणी=कीर्ति. मूळ शब्द आब्रू व त्याचा अपभ्रंश अब्रू. अब्रू घेणें–अपकीर्ति करणें.

जातो यमुनेच्या वाटे अडवितो मला ।
माझें पातिव्रत्य सारें ठेविलें तुझ्या पायीं कान्हा ! ॥ जाऊं० ॥ ४ ॥
तुजवीण संसार मज झाला पाठमोरा ।
तुझ्या मुरलीनें माझा बुडविला थारा ।
तिच्या नादें ऐसें वाटे व्यर्थ हा पसारा ।
एका जनार्दनीं साऱ्या झाल्या वेरझारा कान्हा ! ॥ जाऊं० ॥ ५ ॥

पद ६० वें.

पेरेस सद्गुरु राया रे ! । खेळया ! परेस सद्गुरु राया रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
देव पुजूं गेला देउळ उडालें परेस सद्गुरु राया रे ! ।
चिंचेच्या पानावर देउळ रचलें आधिं कळस मग पाया रे ! ॥ १ ॥
दोंहीं तोंडीं हरिणी पाण्यावर आली मुखाविण पाणी प्याली रे ! ।
आंधळ्यानें देखिली, बहिऱ्यानें ऐकिली, पांगळ्यानें लागुपाठ केली रे ! ॥२॥
पावसा नाहीं सांगड मृगजळ डोहीं वांझेचा पुत्र पोंहला रे ! ।
एका जनार्दनीं एकपणें विनवी अखंड रामनाम बोला रे ! ॥ ३ ॥

पद ६१ वें.

तें मन निष्ठुर कां केलें । जें पूर्ण दयेनें भरलें. ॥ ध्रुवपद. ॥
गजेंद्राचे हांकेसरसें । धांउनियां आलें. ॥ तें० ॥ १ ॥

---

१. खेपा. २. ऐक. ३. जोतें. ४. हें कूटपदांपैकीं एक पद आहे. ५. गजेंद्र—ही कथा श्रीमद्भागवत—स्कंध ८ अध्याय २-४ यांत आहे. क्षीरसागरांत त्रिकूट नामक एक पर्वत होता. त्याच्या खालच्या तटावर वरुणाचें ऋतुमत् नामक उद्यान होतें, आणि त्यांत एक अत्यंत रमणीय सरोवर होतें. तेथें उन्हानें संतप्त आणि तृषार्त असा एक गजेंद्र आपल्या कळपासह पाणी पिण्यासाठीं आला. तो सरोवरांत प्रवेश करून तेथील पाणी यथेच्छ पिऊन बाहेर येऊं लागला, तों त्याला एका सुसरानें पकडिलें. तेव्हां त्यानें नक्राच्या हातून सुटण्याचा पुष्कळ यत्न केला, परंतु सुटेना. त्याची सुटका करण्यासाठीं इतर गज, गजस्त्रिया आणि कलभ (गजशावक) यांनींही पुष्कळ प्रयत्न केला. पण त्यांचेंही कांहीं चालेना. या उद्योगांत हजार वर्षें गेलीं; सर्व उपाय हरले. अखेरीस निरुपाय होऊन गजेंद्रानें हें प्राणसंकट टाळण्यासाठीं परमेश्वराचा धांवा केला (अध्याय २ श्लोक २–२९). 'मी ग्राहापासून मुक्त होण्याची इच्छा करीत नाहीं, तर अज्ञानमोक्षाची इच्छा करतों' इत्यादि गजेंद्रानें केलेलें स्तोत्र ऐकून प्रसन्न होऊन श्रीभगवान् हरि प्रकट झाला. त्याला पाहतांच 'हे नारायणा ! अखिलगुरो ! भगवन्नमस्ते' असें म्हणून गजेंद्रानें सोंडेनें एक कमळ उपटून भक्तिभावानें त्याच्या प्रीत्यर्थ वर आकाशांत फेंकून दिलें. तेव्हां त्या पीडिताला पाहून विष्णूला दया आली. त्यानें एकदम गरुडावरून उतरून सग्राह गजेंद्राला सरोवराच्या बाहेर काढून चक्रानें नक्राचें तोंड कापून त्यास सोडविलें. (अध्याय ३ श्लोक ३३.)

प्रल्हादाच्या भावार्थासि । स्तंभीं गुरगुरलें. ॥ तें० ॥ २ ॥
पांचाळीच्या करुणावचनें । कळवळुनि आलें. ॥ तें० ॥ ३ ॥
एका जनार्दन पूर्ण कृपेनें । निशिदिनीं पदिं रमलें. ॥ तें० ॥ ४ ॥

पद ६२ वें.

बा! रे! जन्मोनी केलेंस काय? ॥ ध्रुवपद. ॥
घडि घडि पल पल वय हें जातें । व्यर्थ श्रमविली माय. ॥ बा० ॥ १ ॥
कोण कैसा तूं आलास कोठून । हेंचि मनिं शोधुनी पाहे. ॥ बा० ॥ २ ॥
एका जनार्दनीं शरण तूं जाई । धरि सदा गुरुचे पाय. ॥ बा० ॥ ३ ॥

पद ६३ वें.

श्रीपाद औदुंबरवासा । कृष्णातीरनिवासा रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
काषायांबर दंड कमंडलु । ध्यानातीत सुंदर रे! ।
त्रिशूळ चक्र करीं विराजित । भस्म रुद्राक्षधारण रे! ॥ श्रीपाद० ॥ १ ॥
गंगातीरीं स्नान सारी । पंढरपुरिं श्रीखंडा रे! ।
निद्रासन माहुरीं करी । भिक्षा मागत पंढरपुरीं रे! ॥ श्रीपाद० ॥ २ ॥
चौदा विद्या चौसष्ट कला । रिद्धीसिद्धी ओळंगत रे! ।
एका जनार्दनीं स्मरण करितां । दुःखें सर्वेही हरती रे! ॥ श्रीपाद० ॥ ३ ॥

---

१. प्रल्हाद–हिरण्यकशिपूस कयाधूपासून झालेला ज्येष्ठपुत्र. हा भगवन्निष्ठ आणि विष्णूचा उपासक म्हणून पित्यानें ह्याचा पुष्कळ छळ केला. शेवटीं या परमभागवताच्या सेवेनें प्रसन्न होऊन नृसिंहानें याच्या पित्याचा वध केला आणि याचें संरक्षण केलें. (भागवत–स्कंध७ अध्याय १-१०.) २. खांबांत. ३. पांचाळी=द्रौपदी. द्रुपदराजाची कन्या. हिला पित्याच्या नांवावरून'पांचाली','याज्ञसेनी' अशीं नांवें पडलीं.द्रुपदराजानें, हिचें कौतुकानें 'कृष्णा' असें नांव ठेविलें होतें. ४. रात्रंदिवस. ५. आई. ६. रंगित वसन. ७. ज्याचें ध्यान करतां येत नाहीं असा. ८. कलांसहित, चौसष्ट कलांसहित. या कलांचीं नांवें:–१ अभिधानकोश, २ अक्षरमुष्टिकाकथन, ३ आकारज्ञान, ४ आकर्षकक्रीडा, ५ आलेख्य, ६ उत्साहन, ७ उदकघात, ८ उदकवाद्य, ९ ऐंद्रजाल, १० काव्यसमस्यापूरण, ११ कर्णपत्रभंग, १२ केशमार्जनकौशल, १३ क्रियाविकल्प, १४ क्रौंचमारणयोग, १५ गंधयुक्ति, १६ गीत, १७ चित्रयोग, १८ चित्रशाकापूभक्तविकारक्रिया, १९ छंदोज्ञान, २० छलितयोग, २१ तंदुलकुसुमबलिप्रकार, २२ तर्ककर्म, २३ तक्षण, २४ दशनवसनांगराग, २५ दुर्वचकयोग, २६ देशभाषाज्ञान, २७ द्यूतविशेष, २८ धातुवाद, २९ नाटकाख्यायिकादर्शन, ३० नाट्य, ३१ नृत्य, ३२ नेपथ्ययोग, ३३ पट्टिकावेत्रबाणविकल्प, ३४ पानकरसरागासवयोजना, ३५ पुष्पवाटिकानिमित्तज्ञान, ३६ पुष्पास्तरण, ३७ पुस्तकवाचन, ३८ प्रतिमाला, ३९ प्रहेलिकाकूटवार्णाज्ञान, ४० बालक्रीडन, ४१ भूषणयोग, ४२ मणिभूमिकाकर्म, ४३ मणिरागज्ञान, ४४ मानसीकाव्यक्रिया, ४५ माल्यग्रथनविकल्प, ४६ मेषकुक्कुटलावकयुद्धविधि, ४७ म्लेंच्छितकविकल्प, ४८ यंत्रमातृकाधारणामातृकासंवाय, ४९ रौप्यरत्नपरीक्षा, ५० वस्त्रगोपन, ५१ वाद्य, ५२ वास्तु, ५३ विशेषकच्छेद्य, ५४ वीणाडमरुवाद्य, ५५ वृक्षायुर्वेदयोग, ५६ वैजयिकविद्याज्ञान, ५७ वैतालिक-

पद ६४ वें.

निल्य नवा कीर्तनीं जैसा ओढवला रंग।
श्रोता[1] आणि वक्ता[2] स्वयें झाला श्रीरंग. ॥ ध्रुवपद. ॥
अल्ला देव वैष्णव करिती नामाचा घोष ।
हरिनाम गर्जती गगनीं न[3] समाये हर्ष. ॥ निल्य० ॥ १ ॥
पदोपदीं कीर्तनीं निवेदिती आहे जनवान ।
आवडी भुकेली तिणें गिळिलें गगन. ॥ निल्य० ॥ २ ॥
एका जनार्दनीं निल्य हरीचें कीर्तन ।
निमालें इंद्रिय विषया विसरलें काम. ॥ निल्य० ॥ ३ ॥

पद ६५ वें.

आईचा[4] जोगवा[5] मागेन मागेन ॥ ध्रुवपद. ॥
अनादि निर्गुण प्रगटली भवानी[6] । मोहम्हैसासूर[7]मर्दनालागुनी ।
त्रिविध[8] ताप करावया झाडणी । भक्तालागीं तूं पावसी निर्वाणीं ॥ आई० ॥१॥
द्वैत सारून माळ मी घालीन । हातीं बोधाचा झेंडा मी धरीन ।
आईचा जोगवा मागेन । भेदरहित वारीसी जाईन. ॥ आई० ॥ २ ॥
पूर्ण बोधाची भरीन मी परडी । आशा मनीषाची पाडीन पेरवडी[9] ।
मनोविकार करीन कुरवंडी[10] । अद्भुत रसाच्या भरीन दुरडी[11] ॥ आई० ॥ ३ ॥
नवविध[12] भक्तीच्या करोनि नवरात्रा । करोनि पोटीं मागेन ज्ञानपुत्रा ।
सांडुनि अंतरीं सद्भावींच्या मित्रा । दंभ सासरा सांडीन कुपुत्रा ॥ आई० ॥ ४ ॥
आतां साजणी! झालें मी निःसंग । विकल्पसोयऱ्याचा सोडियला संग ।
कामक्रोध हे झोडियले मांग । लोभ कळा मारग सुरंग ॥ आई० ॥ ५ ॥
आईचा जोगवा मागुनी ठेविला । जाउनि महाद्वारीं नवस म्यां फेडिला ।
एक एकपण जनार्दन वळखिला । जन्ममरणाचा फेरा चुकविला ॥ आई० ॥

विद्यादान, ५८ वैनायिकविद्यादान, ५९ शयनरचना, ६० शुकसारिकाप्रलापन, ६१ शेखरापीडयोजना, ६२ सूचीवानकर्म, ६३ सूत्रक्रीडा आणि ६४ हस्तलाघव. हीं कलांचीं नांवें श्रीमद्भागवत–दशमस्कंध–अध्याय ४५ श्लोक ३६ याच्या टीकेंत दिलीं आहेत. तसेंच श्रीवात्स्यायनप्रणीत **'कामसूत्र'** नामक ग्रंथाच्या प्रथम अधिकरणाच्या 'विद्यासमुद्देश' नामक तृतीय अध्यायांत सविस्तर दिलीं आहेत.

१. ऐकणारा. २. बोलणारा. ३. न राहे. ४. अंबाबाईचा, देवीचा. ५. जोगवा मागणें=देवीच्या नांवानें नवरात्रांत भिक्षा मागणें. ६. भवपत्नी, देवी काली. ७. महिषासुर. ८. आध्यात्मिक, आधिभौतिक, आधिदैविक असा त्रिविध ताप. ९. समृद्धि, विपुलता. १०. कुरवंडी करणें=बळी देणें. ११. टोपल्या. १२. नऊ प्रकारच्या भक्तीच्या. [श्रवण, कीर्तन, स्मरण, पादसेवन, अर्चन, वंदन, दास्य, सख्य, आत्मनिवेदन–अशीं नवविधाभक्तींचीं नांवें आहेत.]

पद ६६ वें.

येई पुंडलीकवरदायिनी, विश्वजननी रंगा येई हो ! ॥ ध्रुवपद. ॥
माझे कुळचे कुळस्वामिनी, विठाई जगत्रयजननी ! ।
येई पंढरपुरवासिनी, ठेविले दोनी, कर जघनीं[1], उभी सुखसदनीं. ॥ १ ॥
मध्यें सिंहासन घातलें, चार चउक साधिले ।
ज्ञानकळस वरि ठेविले, पूर्ण बोधिले, धूप दीपिले, स्वासें करुनी. ॥ २ ॥
चार[2] पुरुषार्थ गोंधळी, जीव शीव घेउनी संबळी ।
हर्षें गाती नामावळी, मातले बळी, प्रेमकल्लोळी, आनंदें करुनी. ॥ ३ ॥
दिव्य मंडप अतिशोभला, भक्ती चांदवा दीधला ।
उदोउदो[3] शब्द गर्जला, रंग मातला, वेद बोलिला, सुखाचे सदनीं. ॥ ४ ॥
ऐसा गोंधळ घातला, भक्तिपरमार्थ लुटिला ।
एका जनार्दनीं भला, ऐक्य पावला, ठाव आणिला, लाभ त्रिभुवनीं. ॥ ५ ॥

पद ६७ वें.

ऐक ऐक तुं सखये ! बाई ! नवल मी सांगू काई ? ।
त्रैलोक्याचा धनी तो हा यशवदेसी म्हणतो 'आई' ॥ ध्रुवपद. ॥
देवकीनें वाहीला गे ! । यशवदेनें पाळीला गे ! ।
पांडवांचा बंधुजन होऊनीयां राहीला गे ! ॥ १ ॥
ब्रह्मांडची साठवण । योगीयांचें नीज ध्यान ।
चोरी केली म्हणुनीयां उखळासी बंधन. ॥ २ ॥
सकल तीर्थें ज्याचे चरणीं । सुलभ हा सुलभ पाणी ।
राधीकेसी म्हणतो, 'तुजी करीतों मी वेणीफणी' ॥ ३ ॥
शरण एका जनार्दनीं । कैवल्याचा मोक्षदानी ।
गाई गोप गोपबाळा मिळविली आपुलेपणीं. ॥ ४ ॥

पद ६८ वें.

अरे कृष्ण ! अरे कान्हा ! मनरंजनमोहना ॥ ध्रुवपद. ॥
संत[4] आले घरीं तरी काय बोलुन शिणवावे ? ।
उंस गोड झाला म्हणून काय मुळासहीत खावा ? ।
प्रीतीचा पाहुणा झाला म्हणून काय फार दिवस राहवा ? ।
गांवचा पाटेल झाला म्हणुन काय गांवच बुडवावा ? ॥ अरे कृ० ॥ १ ॥

---

१. मांड्यांवर. २. धर्म, अर्थ, काम आणि मोक्ष. ३. उदय उदय होवो–असा शब्द. ४. साधुजन.

देवें आंगीं आला म्हणुन काय भलतेंच बोलावें? ।
चंदन शीतळ झाला म्हणुन काय उगाळुन प्यावा ? ।
वडील रागें भरला म्हणुन काय जिवेंच मारावा? ।
भगवीं वस्त्रें केलीं म्हणून काय जगच नाडावें? ॥ अरे कृ० ॥ २ ॥
आगया विंचु झाला म्हणुन काय कंठींच कवळावा? ।
फुकाचा हत्ती झाला म्हणुन काय भलल्यांनीं न्यावा ? ।
फुकट हीरा झाला म्हणून काय कथिलीं जोडावा ? ।
नित्य व्याज खातो म्हणून काय मुद्दल बुडवावें ? ॥ अरे कृ० ॥ ३ ॥
परस्त्री सुंदर झाली म्हणून काय बळेंच भोगावी ? ।
सखा मित्र झाला म्हणून काय बाईल मागावी ? ।
सोन्याची सुरी झाली म्हणून काय उरींच मारावी ? ।
मखमली पैंजनें झालीं म्हणुन काय शिरींच वंदावीं ? ॥ अरे कृ० ॥४॥
सद्गुरु सोयरा झाला म्हणुन काय आचार बुडवावा ? ।
नित्य देव भेटे तरी काय जगाशीं दावावा? ।
घरचा दिवा झाला तरी काय आडनीं बांधावा? ।
एका जनार्दन म्हणे हरी हा गुरुची वोळखावा ? ॥ अरे कृ० ॥५॥

पद ६९ वें.

धांव रे ! धांव आतां । दीनवत्सला रामा ! ॥
संसारसंगें दोषी । नित्य गुंतलों कामा. ॥ ध्रुवपद. ॥
तारुण्य अभिमान । देहा भरला ताठा ॥
वैभवसंपत्तीचा । आंगीं फुटला फांटा. ॥ धांव रे० ॥ १ ॥
विषय सेवितां हे । वय खोंचलें माझें ॥
स्वहित आठवेना । ध्यान चुकलों मी तुझें. ॥ धांव रे० ॥ २ ॥
विषय मोकलोनी । शरण तुज मी आलों ॥
एका जनार्दनीं । दास तुझा झालों. ॥ धांव रे० ॥ ३ ॥

पद ७० वें.

आहा रे ! दैवा काय हें करवीसी? । मातेच्या हस्तें बाळ मारवीसी ॥ ध्रुवपद. ॥
कयाधूमाता करोनियां पाक । आठवी आपुल्या कर्माचा वीपाक ॥
क्षीरीयेमाजी मेळविलें ताक । माझीये मनीं होता बहू धाक ॥ आहा रे० ॥१॥

---

१. देव आंगीं येणें=देवाचा संचार आंगांत होणें. २. भगवीं वस्त्रें करणें=संन्यासी होणें. ३. पाठभेद, 'आगवा'. 'आगळा'. ४. पायतणें. ५. प्रल्हादाची आई. ६ परिणाम.

काय म्यां केला साधूचा अपमान । किंवा म्यां हरिलें ब्राह्मणाचें धन ॥
गांजियलें काय अनाथालागून । ढकलिलें कूपीं अंधातें नेऊन ॥ आहा रे० २
स्त्रीपुरुषांमाजी अंतर पाडिलें । बाळक मातेपासूनी विघडीलें ॥
हरिणीचें काय बाळक तोडिलें । मत्स्यासीं जळाबाहेर काढिलें ॥ आहा रे० ३
पतीची आज्ञा मजला मोडवेना । पतिव्रताधर्म मजला सोडवेना ॥
स्नेहाचा पाश मजला तोडवेना । द्यावया विष हात ओढवेना ॥ आहा रे०॥४॥
नवमास तुज म्यां उदरीं वाहिलें । डोळेभरि नाहीं तूज म्यां पाहीलें ॥
मंगळकार्य होणें तें राहीलें । द्यावया वीष तान्हुलें बाहीलें ॥ आहा रे० ॥५॥
ये रे बा! सगुणा प्रऱ्हादा! राजसा । तुजला मी जेवूं घालितें पाडसा ॥
तुजवीणें मजला ओस दाही दिशा। निष्ठुर कैसा जाहलासी जगदीशा! ॥ आहा०
हृदयीं धरूनी दीधलें चुंबन । कुरवाळी हस्तें बाळाचें वदन ॥
स्नेहाचिये भरें मांडीलें रुदन । सद्गदित एकनाथ जनार्दन ॥ आहा रे० ॥ ७॥

पद ७१ वें.

वेधू [1]लाविला गोविंदें, परमानंदें, आनंदकंदें, वेधू लाविला. ॥ ध्रुवपद. ॥

यश्वदेशीं गौळणी सांगती गाऱ्हाणीं ।
नटनाटक कपटी सांभाळी आपुली तान्ही ।
किती खोडी याच्या सांगू साजणी! ।
[2]सहस्रमुख भागला, निवांत ठेला, वेद परतला, [3]नेतीनेती शब्दु ॥ वेधू० ॥
एके दिवशीं मी गेलें यमुनातिरीं जीवना[4] ।
सवें गोप संगती घेऊनी आला कान्हा ।
करीं धरी पदरा न सोडी जाणा ।
एकां घाली मिठी, न सुटे गांठी, पाहिली दृष्टी, नित्य आनंदु ॥ वेधू० ॥२॥
एके दिवशीं घराशीं आले [5]सारंगपाणी ।
दहीं दुध भक्षिलें रिती केली दुधाणी ।
अज्ञान मडकें टाकिलें निपटोनी ।
पाहिला हरी, घराभीतरी, पळाला दुरी, बाई यश्वदेचा ॥ वेधू० ॥ ३ ॥

---

१. बोलाविलें. २. शेष नाग. ३. 'न इति न इतिं' इत्यादि उपनिषद्वचन. ४. उदकाला.
५. शार्ङ्गपाणि. (शार्ङ्ग धनुष्य ज्याच्या हातीं आहे तो.)

किती खोडी याच्या सांगूं साजणी! ।
गुण लिहितां न पुरे मेदिनी ।
रूप सुंदर पाहतां न पुरे नयनीं, ।
एका जनार्दनी, वेधल्या नारी, गवळण तान्ही, सारंगपाणी. ॥ वेधू० ॥ ४ ॥

पद ७२ वें.

आल्या पांच गौळणी । पांच रंगांचे शृंगार करूनी ॥ ध्रुवपद. ॥
पहिली गौळण रंग सफेत[1] । जशी चंद्राची जोत ॥
गगनीं चांदणी लखलखित । ऐका तिची मात. ॥
मंथन करीत होती दारांत । धरून कृष्णाचा हात ॥
ऐशा नटून आल्या पांच गौळणी ॥ १ ॥
दुसरी गौळण भाळीं भोळी । रंग हळदीहून पीवळी ॥
पिवळा पीतांबर नेसुन आली । आंगीं बुटेदार चोळी ॥
एक लहान तनू[2] उमर कवळी[3] । जशी चांफ्याची कळी ॥
ऐशा नटून आल्या पांच गौळणी ॥ २ ॥
तिसरी गौळण रंग काळा । नेसुन चंद्रकळा ॥
काळें काजळ लेऊन डोळां । रंग तिचा सांवळा ॥
काळी गरसोळी लेऊन गळां । आली राजस बाळा ॥
ऐशा नटून आल्या पांच गौळणी ॥ ३ ॥
चवथी गौळण रंग लाल । लाल लालडी लाल ॥
कपाळीं कुंकुचिरी लाल । भांगीं भरून गुलाल ॥
मुखीं विडा रंग लाल । जसें डाळिंबीचें फूल ॥
ऐशा नटून आल्या पांच गौळणी ॥ ४ ॥
पांचवी गौळण हिरवा रंग । अवघ्या झाल्या दंग ॥
हिरव्या कंकणाचा पहा रंग । आरशींत जडलें भिंग ॥
फुगडी खेळती कृष्णासंग । एकनाथ अभंग ॥
ऐशा नटून आल्या पांच गौळणी. ॥ ५ ॥

पद ७३ वें.

गोविंदु घ्या कोणी दामोदर घ्या गे! । तव हासती मथुरेच्या नारी गे! ॥ध्रु.॥
दुडिवरि दुडी गौळणी साते निघाली । गौळण[5]गोरस ह्मणो[4] विसरली ॥ १ ॥

---

१. शुभ्र. २. शरीर. ३. कोमल. ४. कृष्ण. ५. पाठभेद—'गोविंद गोरसा विकूं विसरली.'

गोविंद गोरस एकचि नांव । विकूं आम्ही घातलों तुमचिया गांवा ॥ २ ॥
दुडिया माझारी कान्होबा झाला भारी । उचंबळे गोरस सांडे बाहेरी ॥ ३ ॥
एका जनार्दनीं सबळस गौळणी । ब्रह्मानंद न समाये मनीं ॥ ४ ॥

पद ७४ वें.

वाऱ्यानें कुंडल हाले । डोळे मोडित राधा चाले ॥ ध्रुवपद. ॥
राधेला पाहुनी भुलले हरी । बैल दोही तो आपुले घरीं ॥ १ ॥
फणस गंभीरी कर्दळी दाटे । हातीं घेऊनी नारंगी फाटे ॥ २ ॥
हरिला पाहुनी भुलली चित्ता । मंदिरिं घुसळी खडबडी डेरा रिता ॥ ३ ॥
मन मिळालेंसे मना । एका भुललों जनार्दना ॥ ४ ॥

पद ७५ वें.

कां रे! आमुची त्वां धरियेली वाट, ।
गवळण गोपी बाळा त्यजविला हाट[2] ॥ ध्रुवपद. ॥
न म्हणसी लेकी सुना कर्म करिसी अचाट ।
एका जनार्दनीं तारी गुण नाम देव गर्जती जैसे भाट ॥ कां रे० ॥ १ ॥

पद ७६ वें.

राधे! राधे! राधे! राधे! घेईं श्यामसुंदरा ॥ ध्रुवपद. ॥
नानापरि समजावितें परि न राहे हरी ।
दहिंभात कालउनी दिलासे झडकरी ।
कडेवर घेउनीयां फिरविलें मी दामोदरा ॥ राधे० ॥ १ ॥
क्षणभरि घरीं असतां खोडी करी सारंगपाणी[3] ।
बाहेरी येतां जातां आळ घेती गवळणी ।
थापटुनि निजविते उठोनि येतो द्वारा ॥ राधे० ॥ २ ॥
राधा घेउनियां हरिला गेली निज मंदिरीं ।
हृदयमंचकावरी निजविला हरी ।
एका जनार्दनीं राधा भोगीतसे सुंदरा ॥ राधे० ॥ ३ ॥

पद ७७ वें.

पाण्या जातां तुम्ही घरीं मी येकली ।
कान्हा येतो घाई घाई, शिव्या कां हो! देतां सासुबाई! ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. कर्णभूषण. २. बाजार. ३. शार्ङ्गपाणि. (कृष्ण.)

पतीचा घेतो वेष कुसरी[1] विशेष ।
करीं धरोनी साई खाई । शिव्या कां हो ! देतां सासुबाई ! ॥ १ ॥
एका जनार्दनीं तुमची आण ।
माझा अपराध[2] नाहीं । शिव्या कां हो! देतां सासुबाई ! ॥ २ ॥

पद ७८ वें.

उठुनि प्रातःकाळीं गौळणी घुसळण घुसळिती ।
गाती कृष्णाचे पवाडे हृदयीं पदोपदीं ध्याती. ॥ ध्रुवपद. ॥
प्रथम मत्स्य अवतार तुमचें अगाध[3] चरित्र ।
न कळेच ब्रह्मादिक वैष्णव गाती पवित्र. ॥ गाती० ॥ १ ॥
द्वितीय अवतारीं आपण कूर्मरूप[4] झालां ।
सृष्टी धरुनि पृष्ठीं शेवटीं सांभाळ केला. ॥ गाती० ॥ २ ॥
तृतीय अवतारीं आपण वराहरूप[5] झालां ।
धरणी[6] धरुनी दाढे हिरण्याक्ष[7] वधियेला. ॥ गाती० ॥ ३ ॥
चतुर्थ अवतारीं आपण नरहरिरूप झालां ।
रक्षुनी प्रऱ्हादासी हिरण्यकश्यप वधिला. ॥ गाती० ॥ ४ ॥
पांचवे अवतारीं आपण वामन झालां ।
बळी घालुनी पाताळीं शेवटीं द्वारपाळ ठेविला. ॥ गाती० ॥ ५ ॥
सहावे अवतारीं आपण परशुराम झालां ।
फरश[8] घेउनी हातीं सहस्रार्जुन वधियेला. ॥ गाती० ॥ ६ ॥
सातवे अवतारीं आपण दाशरथी झालां ।
वधुनी रावण कुंभकर्ण बिभीषणा सुख दीलें. ॥ गाती० ॥ ७ ॥
आठवे अवतारीं आपण वसुदेवाघरीं ।
वधुनी कंसादिक असुर मारिले भारी[9]. ॥ गाती० ॥ ८ ॥
नववे अवतारीं आपण बौद्धरूप झालां ।
धरुनियां मौन भक्तांघरीं राहिलां. ॥ गाती० ॥ ९ ॥
दहावे अवतारीं आपण झालांसे वारू ।
एका जनार्दनीं वर्णील त्याचा पडिभारू[10]. ॥ गाती० ॥ १० ॥

---

१. कौशल्य. २. पाठभेद—'अपराध नाहीं कांहीं.' ३. गहन, खोल. ४. कांसव, कमठ. ५. डुकररूप. ६. पृथ्वी. ७. हा असुर भूलोकाला पाताळांत घेऊन चालला असतां, वराहरूप विष्णूनें यास मारून पृथ्वीचा समुद्धार केला. ८. कुऱ्हाड. ९. 'वैरी' असाही पाठ आहे. १०. बडिवारू, मोठेपणा, डामडौल.

पद ७९ वें.

गोर्धन चारावया जातो सारंगपाणी । मार्गी भेटली राधिका गौळणी ।
कृष्ण दान मागे निरी आसडुनी । तव तैं देखिली यशोदा जननी. ॥ ध्रु० ॥
यशोदा म्हणे, 'नाटका हृषीकेशी ! । परनारीसी कैसा झोंबसी ?' ।
येरु रुदतो, सांगतो, मातेपासीं, । 'माझा चेंडु लपविला निरीपासीं.' ॥ १ ॥
राधिका म्हणे, 'यशोदे ! परियेसी । तुझा लटिका लबाड हृषीकेशी ।
चेंडु नाहीं कांहीं नाहीं मजपाशीं' । निरी आसडितां चेंडु पडे धरणीसी. ॥ २ ॥
यशोदा म्हणे, 'चालका तुम्ही नारी । मार्गी बसतां क्षण एक मुरारी' ।
एका जनार्दनीं विनवी श्रीहरी । नाम घेतां पापें जाती दुरी. ॥ ३ ॥

पद ८० वें.

जोहार मायबाप ! जोहार । मी मृत्युलोकींचा महार ।
सांगेन कलीचा सारासार विचार । पुढें होणार कीं जी ! मायबाप. ॥ ध्रु० ॥
ऐका तुम्ही हा एक विचार बरा । विनवितों मी या पामरा नरा ।
रामनाम बळकट धरा । पुढें कामा येईल कीं जी ! मायबाप. ॥ १ ॥
नुकताच लागला कलीचा वारा । असत्यापुढें सत्यास मिळेना थारा ।
देवादिकांचा होईल थरारा । हें मनीं उमजा कीं जी ! मायबाप. ॥ २ ॥
नको नको हा प्रपंच अवघा लटका । जेव्हां येईल यमाजीबाजीचा झटका ।
न लागतां पळ घटका । करितील घोंटाळा कीं जी ! मायबाप. ॥ ३ ॥
एका जनार्दनीं महार होउनी निघालों । सद्गुरूला शरण आलों ।
जन्ममरणापासून मुक्त झालों । मी भाग्याचाच कीं जी ! मायबाप. ॥ ४ ॥

पद ८१ वें.

जोहार मायबाप ! जोहार । मी विठ्ठलपाटलाचा महार ।
सांगतों सारासार विचार । मी तुमचाच कीं जी ! मायबाप. ॥ ध्रुवपद. ॥
गांव तरी पांचां पाटलांचा । आणि पंचवीस प्रजांचा ।
तेथें सहाजणांचा । कारभार कीं जी ! मायबाप. ॥ जोहार० ॥ १ ॥
गांव तरी होता चांगला । परी ह्या सहाजणांनीं नासिला ।
तुम्हीही त्यासी मिळालां । हें काय बरें कीं जी ! मायबाप. ॥ जोहार० ॥ २ ॥
मैंदाजीबाजीचें वेगळेंची बंड । त्यासीं लोभाजीबाजी मिळाले लंड ।
हे अवघे मिळुनी थोथांड । रचिलें कीं जी ! मायबाप. ॥ जोहार० ॥ ३ ॥

---

१. धेनुसमूह. २. 'चिटवळ' असा अन्य पाठ आहे. ३. सहा शत्रूंपैकीं एक.

एका जनार्दनीं कुळवाडी मोठा । जेणें बाकीस मारिला फांटा ।
अखंड कैलासींचा दारवंटा । मोकळा केला कीं जी! मायबाप. ॥जोहार०॥४॥
अखंड कैलासीं रहाणें । सुखसमाधि असणें ।
गुरु जनार्दनाचें देणें । आहे कीं जी! मायबाप. ॥ जोहार० ॥ ५ ॥

पद ८२ वें.

जोहार जी! मायबाप! जोहार धनी । मी तो निराकारींची महारिणी ।
माझ्या धन्यास निद्रा लागली म्हणोनी । मी येऊन उभी ठाकली कीं जी! मायबाप॥ध्रु०
माझे धनी येकुलते येक होते । तेव्हां त्यांस कर्म नव्हतें ।
म्हणुन मी तेथें । उभी ठाकली कीं जी! मायबाप. ॥ जोहार० ॥ १ ॥
तेव्हां म्हणाल कोण कोण । त्यांचीं नांवें परिसा सकळ ।
मोठे मोठे केले ढीसाळ[1] । संतसभेसी ओढून आणले कीं जी! मायबाप. ॥जोहार० २
देवेकऋषी[2] माझे नारद । तो कोणासी झाला नाहीं रत ।
द्वारके झाला त्याचा माझा संबंध । साठ[3] पुत्र व्याला कीं जी! मायबाप. ॥ जोहार० ३
सर्वांत ब्रह्मा प्रौढ । तो धरी मजसीं बहुत वेड ।
त्यावरी घातलें कन्येचें[4] लिगाड । मग पस्तावीं पडला कीं जी! मायबाप. ॥ जोहार० ४
ऋषींमाजी पाराशरू । त्याची निर्भर्त्सना केली फारू ।
दिवसाचा करुनी अंधारू । ढीवरीसी[5] रतीवला कीं जी! मायबाप. ॥ जोहार० ५
ब्रह्मचर्यामाजी हनुमान । तो धरी मजसी बहूत गुमान ।
मग मकरध्वजाचें बळ जाण । दांत विचकुनी उभे केले कीं जी! मायबाप.॥ जो० ६
मग छळीलें व्यासाचें शुक देव पोर । तेणेंच काढिली पायींची पैजार ।
......................। मज तोंडीं मारली कीं जी! मायबाप. ॥ जोहार० ॥७॥
ऐशाऐशांच्या ह्या गती । मज नागवे उघडे जिंकों पाहाती ।
त्यांचे तोंडीं पडो माती । नेणूं किती कीं जी! मायबाप. ॥ जोहार० ॥ ८ ॥
एका जनार्दनीं विनंती करी । जो करी पंढरीची वारी ।
त्याचेवर बळ न चाले निर्धारीं । येऱ्हवीं झोडपीती कीं जी! मायबाप. जोहार० ९

---

१. उंच, मोठे, थोर, विशाळ. २. देवर्षि. ३. प्रभव, विभव, शुक्ल इत्यादि साठ संवत्सर हे नारदाचे पुत्र होत. [मुहूर्तमाला–पृष्ठें ६–७.] ४. स्वकन्येला (सरस्वतीला) पाहून विधि भुलून गेला–अशी कथा आहे. ५. सत्यवतीशीं.

पद ८३ वें.

अहो! रमाबाई । मानवी रमाबाई ॥ ध्रुवपद. ॥
अयोध्येचा हो! देवारा । भरला हंकाराचा वारा ।
डोळे फिरवी गरगरा । मानवी रमाबाई ॥ १ ॥
रमाबाईचा हो शेला । ब्रह्मशेटीनें विणिवीला ।
तुजलागीं पांघरवीला । मानवी रमाबाई ॥ २ ॥
रमाबाईचा घरचारु । चौघा जणांचा विस्तारू ।
साचौआठरांचा पैंडीभारू । मानवी रमाबाई ॥ ३ ॥
येथुनी जाहलासे सोहळा । रमाबाईला ओंवाळा ।
एका जनार्दनीं मोळा । मानवी रमाबाई ॥ ४ ॥

पद ८४ वें.

जय जगदंबे! पूर्णकदंबे जगविदबोधे! ।
देह तुज अर्पिला । तुज म्यां फुलवरा बांधिला. ॥ ध्रुवपद. ॥
पिंड अंड ब्रह्मांड अंतरीं दैवत भिन्नाकृती हो! ।
शोधुनी पाहतां अवघें चराचर व्यापकधर संपत्ती हो! ।
भेद भाव त्रिगुणाचा रजतमसत्वाची आरती हो! ॥
चाल ॥ ऐसें जाणुनी, केली उभवणी, द्वैत सांडुनी ।
तोड ॥ परी तो हरी मनीं अंकिला । तुज म्यां फुलवरा बांधिला. ॥ १ ॥
आई भवानी थोर जाणुनी तुज म्यां उपासीलें हो! ।
खुळा पांगुळा करुनी आपणाजवळी बैसविलें हो! ।
हातीं परडी देउन तिनें मज भिकेसीं लाविलें हो! ॥
चाल ॥ उदो अस्ता भरे, गरगरां फिरे, भुते वावरे ।
तोड ॥ मज व्यर्थ शीण वाटला । तुज म्यां फुलवरा बांधिला. ॥ २ ॥
खंडोबासी नवस करुनी, मुरळी होउनी बैसली हो! ।
वांरी मागतां पोट भरेना बहु श्रम पावली हो! ।
आपुले जे कां सखे सज्जन वांचुन भरीं भरली हो! ॥
चाल ॥ श्वानाचियेपरी, व्यर्थ गुरगुरी, जाय चाचरी ।
तोड ॥ सुखाचा लेश नाहीं लाधला । तुज म्यां फुलवरा बांधिला. ॥ ३ ॥

---

१. पाठभेद–'रामाबाई'. २. अहंकाराचा. ३. मोठेपणा, डामडौल. ४. फुलौरा, पुष्पगुच्छ, पुष्पमाळा. ['फुलौरा' असा शब्द ज्ञानेश्वरींत आढळतो.] ५. उभारणी, उभावणी. ६. पूजिलें. ७. यांचा. [फिरून भिक्षा मागणें.] ८. अडखळत.

माझे घरीं पाहुणा भैरव येउनी बैसला हो ! ।
त्रिगुणाचा त्रिशूळ घेउनी प्रपंच विस्तारिला हो ! ।
जोग्या बोलाऊन पत्र पुजून भरड म्यां घातिला हो ! ॥
चाल ॥ ऐसी वर्दावळ, सोसिली बळं, झाली निर्फळ ।
तोड ॥ सुखाचा लेश नाहीं लागला । तुज म्यां फुलवरा बांधिला. ॥ ४ ॥
मुंज्याबाची डाक भरोनी मेसाई आळविली हो ! ।
त्रिगुणाची तिवय करूनी त्यावर बैसविली हो ! ।
धूप दीप नैवेद्य अर्पुनी [1]पंचारती केली हो ! ॥
चाल ॥ तिनें जोडिलें, बहु जाचिलें, ... ।
तोड ॥ मग म्यां लोटुनी दिल्हें तिला । तुज म्यां फुलवरा बांधिला. ॥ ५ ॥
ऐसें दैवत केलें अनंत नवस बहु फेडले हो ! ।
परी तें फळ कष्टीं गळां येउनी शेवटीं पडलें हो ! ।
.... ॥
चाल ॥ झाले विटेवरी उदास, धरिली कास, ... ।
तोड ॥ पंढरी पाहुन जीव माझा हर्षला । तुज म्यां फुलवरा बांधला. ॥ ६ ॥
वैकुंठाहुन निधान त्याचे असती जे प्रियकर हो ! ।
त्याची गांठ पडली त्याणें मग दिधला अभयकर हो ! ।
.... ॥
चाल ॥ परात्पर सोयरा, [2]पुंडलीक बरा, दिधला थारा ।
तोड ॥ तेणें मज बुडतां हात दिधला । तुज म्यां फुलवरा बांधला. ॥ ७ ॥
डोळां घालुनी अंजन देउनी मग मी गेलें [3]राउळीं हो ! ।
वीटेवरी जगदंबा एकाएकीं नयनीं देखिली हो ! ।
मनोभावें वरदळ वृत्ती [4]देहींची खुंटली हो ! ॥
चाल ॥ एका जनार्दनीं भली, द्वैत हारपली, एक संचली ।
तोड ॥ ज़न्ममरणपट फाटला । तुज म्यां फुलवरा बांधला. ॥ ८ ॥

पद ८५ वें.

कोलाटीण झाल्यें । बाई ! मी कोलाटीण झाल्यें ।
वेळुवेगळें बाई ! मी कोलाटीण झाल्यें. ॥ ध्रुवपद. ॥
अनादि निर्गुण पूर्ण परात्पर अभेद नमियेला ।
कायावाचामनें शरण गेल्यें मी त्याला ॥

---

१. पांच दीपांची आरती. २. पृष्ठ ९ टीप १ पहा. ३. देवालयांत. ४. पाठभेद–'देहाची.'

मुळचा संबंध ठाव तेणें मजला दाखविला।
ज्ञानअंजन घालुनी प्रवृत्तीमार्ग[1] खुंटवीला. ॥ कोलाटीण० ॥ १ ॥
प्रवृत्तीचें वस्त्र फेडुन, सुखी सुखी रीजल्यें।
परात्पर पैरपुरुष[2] पाहुन, त्यासीं मी गेल्यें ॥
अंगसंगती करूनी त्याचें सुख म्यां हरवीलें।
..................अजरामृत म्यां सेवीलें. ॥ कोलाटीण० ॥ २ ॥
आशा मैनशा[3] तृष्णा ह्या तीन्ही मेळविल्या रांडा।
भाँव[4] चौवेंटा[5] करूनी येथें लाविला झेंडा ॥
करून उलट प्राणाचा क्रोध तो मारीला मेंढा।
मग तो हंकार मेंगा त्यांनीं या भुलवीलें सोंगा. ॥ कोलाटीण० ॥ ३ ॥
पायें सारुनी मागें मारिलीस उफराटी उडी.।
भ्रांतीलुगडें फिटोनि गेलें कांया[6] झाली उघडी ॥
दुरोनी आणूं भव मिळूनी येथें मांडीलीस फुगडी।
........................झाली द्वैतपणाची बीघडी. ॥ कोलाटीण० ॥ ४ ॥
परद्वार म्यां केलें जन्म सार्थक झालें।
पंचवीस दादुले हातीं म्यां धरूनी उठवीले ॥
आंतरग्रहसावलींत येउनी निश्चळ बैसलें।
एका जनार्दनीं एकीं एकपण मुरलें. ॥ कोलाटीण० ॥ ५ ॥

पद ८६ वें.

धोंगेंडें[7] माझें बोलणें। कानोबा ! ॥ ध्रुवपद. ॥
वांकडा[8] म्हणे कृष्णाच्या बापा, 'मीं येक देखिलें भूत रे !।
त्याचें बीज पहिलें जळोन गेलें, शेषित राहिलें किंचित रे ! ॥
देहेवीण छळतो तेथेंच पीडतो त्या ठाय असे मळमूत्र रे !।
तेणें जिंकलें कोणकोणातें त्यासीं जिंकणार कोणता रे ! ॥ धोंगडें० ॥ १ ॥
जुनाट जोगडा काळाचा कांकडा डोंगरीं राहतो भोळा रे !।
झडपीला हावे नागवाची धांवे पाठी लागला भिल्ल भौंडा रे ! ॥
कर्दळी खोपा उघडुनी झोपा पाहुनी भुलले तोंडा रे !।
जग आंधारी महाभेसुरी आपादी याचा चालला लोंढा रे ! ॥ धोंगडें० ॥ २ ॥

---

१. संसारमार्ग. २. परमेश्वर. ३. मनीषा=इच्छा. ४. भक्तिभाव. ५. चोवठा=चतुर्वाट, चव्हाटा. ६. शरीर. ७. वेडेंवांकडें. ८. वांकडा हा कृष्णाचा बाळपणचा संवगडी होय.

कल्लोळ हाडाचा बापचाडाचा अखंड घडतो मडकीं रे! ।
त्यासीं येक बहु संचार झाला हिमालयाचे खडकीं रे! ॥
बहु वैन्याची नवरी पाहून, जिवांत भरली धडकी रे! ।
कुणी येक वेळीं पाठीं लागली, भेडसावीलें कडकी रे! ॥ धोंगडें० ॥ ३ ॥
नंगाची खांदी नंगाची दंडी, अति हाडाचा ठेंगा रे! ।
त्यासी येक बहु संचार झाला, नेउनी जडला आंगा रे! ॥
सुता आंगाचा परानंगीचा, चीरी फेडतो कांगा रे! ।
त्यासी येक पुटवृक्ष भेटला, डांगांनीं मोडल्या टांगा रे! ॥ धोंगडें० ॥ ४ ॥
गंगा मांदारी सांगली वरी, रमला तपोवर्गा रे! ।
त्यासीं येक पुत्र जळीं जन्मला त्यानें केले अठरा पेरवे रे! ॥
तोची साक्षी वेदोनारायण त्याचें बोलणें बरवें रे! ।
कुरंगणीचें पाडस धुविलें मीरवीलें अयोध्यापुरीं रे! ॥ धोंगडें० ॥ ५ ॥
डोळियाचे जवळी द्वीज जन्मला तेंची त्याचें वाहन रे! ।
[3]बापापरासीं येक तोंडांनीं [4]आगळा [5]तारकाई केली हनन रे! ॥
शैल्याआत्मज सौतीचा तनया, तुझ्या हातीं त्याचें मरण रे! ।
दिवा न दारीं जो कां रमला नातवंड त्याचें गहन रे! ॥ धोंगडें० ॥ ६ ॥
लंगोटबंधन ढुंगांत शेंपुट आंजनी जींत काळतोंडा रे! ।
रातींतून [6]जेणें शेपटीसीं बांधून संकष्टीं आणिला धोंडा रे! ।
त्रिभुवनवासी तो देव [8]ऋषी, बाप ज्याचा [9]चौंतोंडी रे! ।
सोळासहस्र नारी भोगून ब्रह्मचारी म्हणवीसी लंडा रे! ॥ धोंगडें० ॥ ७ ॥
वांकडा यानें आणा घातला जाणा उकलील वीर कुळागत रे ।
आठापदांची अष्टपदी गाईली तो एकासी अद्भुत रे! ॥
पदापदाचा अर्थ करीतो तो येक असे बहुश्रुत रे! ।
एका जनार्दनीं विनवीतसे भूत नव्हे कानोबाचें सूत रे! धोंगडें० ॥ ८ ॥

---

१. व्यास. २. अठरा पर्वें महाभारत. ३. बापाहून. (शिवाहून.) शिवाला 'पंचास्य' असें नांव आहे हें विसरतां कामा नये. ४. श्रेष्ठ. (षडाननकार्तिकेय.) ५. तारकासुर. हा वज्रांग दैत्य+वरांगी यांचा पुत्र. यानें मोठी तपश्चर्या केली, तेव्हां ब्रह्मदेव प्रसन्न झाला. सात दिवसांच्या बालकावांचून अन्याच्या हातानें मृत्यु यावयाचा नाहीं असा विधीनें याला वर दिला. नंतर हा देवांस पीडा देऊं लागला. देव त्रासून ब्रह्मदेवास शरण गेले, तेव्हां त्यासह सकळ देवांनीं शिवाची प्रार्थना केली. त्यानें कार्तिकेयाला निर्माण केलें. नंतर सातव्याच दिवसीं षडाननानें तारकासुरास मारिलें. ६. ज्या मारुतीनें. ७. द्रोणागिरी. ८. नारद. ९. पाठभेद–'चौंतोंड्या.' १०. कृष्ण.

पद ८७ वें.

अरे कृष्णा ! अरे कान्हा मनमोहना ! ॥ ध्रुवपद. ॥

कृष्ण आला परिसोनी मथुरे नारी । चपळा धांवति त्या सुंदरी ।
येकी तें भोजन कवाळ करी । येकली आली मार्जनशिरीं. ॥ अरे० ॥ १ ॥

गोपी ह्या भाळल्या तुझिया गुणा । जयजय मानसमनमोहना ।
जीवींजीवीं गुंतल्या नंदनंदना ! । .... ॥ अरे० ॥ २ ॥

कृष्ण दृष्टी पाहावया प्राण [1]पीसा । येक ती आलिये गुंतविसा ।
येक ती आलीया मुक्तकेशा । देह्यादेहीं नाठवी कृष्णमानसा ॥ अरे० ॥ ३ ॥

कृष्ण दृष्टी पहावया वेगी कामिनी । अस्ताविस्त इंद्रियें बांधिलीं लेणीं ।
येक ती आलीया कर्म सारूनी । तनमन वेधली सारंगपाणी ॥ अरे० ॥ ४ ॥

येकी ते तानवड लेईले पायीं । पाईचा पोल्लार कानीं हो ! बाई ! ।
वांक्यावाळे बांधिले कंठाचे ठायीं । लैाहीलाही नेपुरें खोंविती डोई ॥ अरे० ॥५॥

येक ती आली याची कनशिरी । नागवें शरीर नेणें सुंदरी ।
मोतियाचे हार नेसल्या नारी । पाटव घेतलें माथ्यावरी ॥ अरे० ॥ ६ ॥

येक ती अर्धांगीं लेइली चोळी । गुढग्या बांधिली मोतियाची जाळी ।
नाकीचें मुक्ताफळ खोविलें भाळीं । कृष्णा दृष्टी पाहावया चकोर सैाउळी॥अरे० ॥७

येक ते काजळ [5]सुंदिलें मुखीं । आवडीनें कुंकुम लाविलें नाकीं ।
तांबुलविडिया खोविति मस्तकीं । कृष्ण दृष्टी इंद्रियें नाहीं वोळखी ॥ अरे०॥८॥

येकीनें कडिये घेतली झारी । बाळक विसरली घरिचे घरीं ।
कृष्ण दृष्टीदर्पणीं न दिसे नारी । पुत्रस्नेहें नाठवी देखुनी हरी ॥ अरे० ॥९॥

ऐशा रंगीं रंगल्या आल्हादें भारी । आपपर नाठवी देखुनी हरी ।
एका जनार्दनीं वेधल्या नारी । पुनरपि संसारा नुरेची उरी ॥ अरे० ॥ १०॥

पद ८८ वें.

सांवळें सुंदर माझें लेंकरूं गुणाचें ।
सबलस गौळणी गाऱ्हाणें देती हरीचें ॥ ध्रुवपद. ॥

ऐका हो ! घरधणी मज सासूची जाचणी ।
मजविण वेगळा कृष्ण न राहे आंगणीं ॥ सांवळें० ॥ १ ॥

---

१. वेडा. २ अलंकार. ३. पाईवाईनें. ४. सांवळी. ५. घातलें.

घरीं कृष्ण दारीं कृष्ण अवघाचि कृष्ण देखिला ।
कपाळकुट जाहलें, लोकीं बोभाट ऐकिला ॥ सांवळें० ॥ २ ॥
आतां काय सांगू या गांवींचें नवल ।
गोरस पिउनी हरि पळाला, न बोलतां बोल ॥ सांवळें० ॥ ३ ॥
एका जनार्दनीं हरि हा यशोदेचा तान्हा ।
गौळियांचे भाग्यें देखिला चतुर्भुज कान्हा ॥ सांवळें० ॥ ४ ॥

पद ८९ वें.

आम्ही परात्पर जोशी । होरा सांगूं आलों संतसभेसीं ।
माझें वचन ऐकाल मानसीं । तरी दृढ निश्चयेंसीं परियेसा, नाना! ॥ ध्रुवपद. ॥
ऐका ऐका राजेश्री! । प्रजा सन्मुख पाटील पटवारी ।
शेटे महाजन चौधारी । बरवी नगरी वसविली, नाना! ॥ १ ॥
या पांढराईत जोशी आले । बहुत होरा सांगून गेले ।
त्याचें तुम्हीं नाहीं ऐकिलें । दगे पावले थोर थोर, नाना! ॥ २ ॥
काळाचे फेरे होऊन गेले । थोर नगर धुळीस मिळालें ।
साच मानी माझिया बोलें । जोडी केली आत्मयुक्ती, नाना! ॥ ३ ॥
धेडा मांगाच्या मान्यता झाल्या । उत्तम योनी भिकेसी लागल्या ।
साच मानी माझिया बोला । उत्तमची पडले अधमा घरीं, नाना! ॥ ४ ॥
तुझे राहाटीचे दिवस गेले । आंगीं ताठ्यानें फेरे केले ।
मागें कष्ट बहुत झाले । आतां फळ भोगिलें नरदेहाचें, नाना! ॥ ५ ॥
नांव काय पाटील बुवाचें । पुढील भविष्य सांगेन साचें ।
वचन ऐका मज जोशाचें । जेणें तुमचें होईल समाधान, नाना! ॥ ६ ॥
तुम्हांला एका बायकोची संगती घडली । तेणें तुमची महिमा बुडाली ।
जुनी भाकर सरून गेली । गांठ पडली दरिद्राची, नाना! ॥ ७ ॥
तिचा संग सोडीं दादा! । बरवा चालेल तुझा धंदा ।
साच मानीं माझिया शब्दा । तरी सदा सर्वदा सुखी होसी, नाना! ॥ ८ ॥
विकल्पउडदाचा मेळावा । द्वैततांब्याचा पाउड द्यावा ।
संदेहतेलाचा घट भरावा । वोवाळून द्यावा मज जोश्याकारणें, नाना! ॥ ९ ॥

१. मागील–पुढील. २. शुभसमय. [होरा=लग्नार्ध, अडीच घटकांचा काळ.] ३. व्यापारी. ४. कर्मकारमंडळाचा नायक. पाठभेद–'चौधरी.' ५. खरोखर. ६. जाती. ७. वागणुकीचे. ८. 'महिमा' शब्द पुंलिंगी असून त्याचा प्रयोग कोठें कोठें स्त्रीलिंगी आढळतो.

आणिक एक सांगतों मात । टाका कुबुद्धी, पाहूं द्या हात, ।
बहु मान्यता होईल चौघांत। तुम्हां स्त्रीपुरुषांत फार गोडी, नाना! ॥ १० ॥
आणिक चित्त देई माझिया बोला। येथून तुझा [१]शनेश्वर गेला ।
जन्मगुरुचा पालट झाला । संग घडला साधूंचा, नाना! ॥ ११ ॥
नांव काय आवाजीचें । कल्याण होईल बाईचें ।
वचन ऐका मज जोश्याचें । तरी त्याग करणें कुबुद्धीसी, बये! ॥ १२ ॥
विषम बुद्धीचें नाणें । वोवाळुनी द्यावें मज जोश्याकारणें ।
निश्चयेंसी बरवें होणें। तरी काळ्या वस्त्राचें दान द्यावें, बये! ॥ १३ ॥
दाहा लेंकरें झालीं आई । परी एकाचें सुख देखिलें नाहीं ।
आतां पुढें सुख पाहीं । होईल तुज एक, बये! ॥ १४ ॥
एका लेंकीच्या घरीं सवडी । अपार सुख पावसील कुडी ।
माझें वचन नाड कुडी। सत्य तुजपुढें सांगतों, बये! ॥ १५ ॥
परी विघ्न दिसतें वरल्या आळी । नांड पावती थोर थोर बळी ।
पूर्व पुण्या होईल होळी । फेरे चाली चुकेना, बये! ॥ १६ ॥
जोशी सांगुन जातो होरा । भोळ्या भाविकां लहान थोरां ।
बहुतां दिवसां आला फेरा । या संतशेजारासन्निध, बये! ॥ १७ ॥
पूर्ण जोशी जनार्दन । एका देखीला अनंतघन ।
ज्याचे वंशीं रघुनंदन । वंशउद्धारक जन्मला, बये! ॥ १८ ॥

पद ९० वें.

सरसर निर्गुणा तूं अवगुणाचा हरी । जवळीं असतां झालासी कैसा दुरी ।
चित्त उलटें चिंतितां निरंतरीं । मन मावळलें न दिसे दशाकारीं ॥ध्रुवपद.॥
जाती कूळ सांडिलें आम्हीं वेगीं । मायमाहेर त्यजियलें तुजलागीं ।
आंग समर्पिलें आंगीच्या आंगीं । [२]शेखीं रतलासी दासी कुब्जेलागीं ॥ १ ॥
तुजसाठीं त्यजिला देहसंग । तुजवीण विटला विषयभोग ।
जळो तुझा उपदेश, सांगसी योग । आम्हां देई सप्रेम संयोग ॥ २ ॥
एकी म्हणती गे! सांडा शब्दगोष्टी । शब्दा [३]नातुडे कोरड्या ज्ञानगोष्टी ।
आजीचा सुदीन श्रीकृष्णीं झाल्या भेटी। हर्ष निर्भय स्वानंदें भरे सृष्टी ॥ ३ ॥

---

१. शनैश्वर=शनिनामक ग्रहाच्या पीडेचा काळ. [बृहत्संहिता-शनैश्वरचार-अध्याय १० पहा.] २. अखेरीस. ३. न स्पर्शे, न मिळे.

एकी म्हणती गे ! सांडा ब्रह्मज्ञान । देह जोडले कांहींसे आतां ध्यान ।
भज्यभजक एक जाल भजन । गेली त्रिपुटी[1] मिथ्या मोक्षबंधन ॥ ४ ॥
एक म्हणती गे ! चला मांडूं रास[2] । झणीं उगवेल मायामय दिवस. ।
दैवें जोडला श्रीकृष्णराजहंस । शोधा निजतत्व सांडुनी आळस. ॥ ५ ॥
गोपीमंडळी मिनली[3] कृष्णापासीं । जैशा रश्मी[4] मिनल्या रविबिंबासी ।
कृष्ण भोगितां नाठवे दिनैनिसी[5], । एका जनार्दनीं ऐकतां प्रेमेंसीं ॥ ६ ॥

पद ९१ वें.

अरे ! गाढवाच्या लेंका ! । संसार गेला फुका. ॥ ध्रुवपद. ॥
संतालागीं नमन करितां लाज वाटे चित्ता ।
संतचरण नावडती, आवडती बायलेच्या लाथा. ॥ अरे !० ॥ १ ॥
अंतकाळीं प्राण जातो, मरतो देतो तिडका ।
आमचीं पोरें भिउनि जातील तोड याचा झटका. ॥ अरे !० ॥ २ ॥
बारा सोळा पोरें झालीं आल्या सुना नातू ।
लक्ष्मी तरी निघोन गेली कमरेवरी हातू. ॥ अरे !० ॥ ३ ॥
'कसें करूं काय करूं' ऐसी करिसील चिंता ।
संतालागीं विन्मुख होतां लाभ नये हाता. ॥ अरे !० ॥ ४ ॥
एका जनार्दनीं म्हणे संसार हा खोटा ।
संतालागीं शरण जातां तुझा नाहीं तोटा. ॥ अरे !० ॥ ५ ॥

पद ९२ वें.

दादा ! या जनासी काय बा ! झालें? ॥ ध्रुवपद. ॥
शिळा तांब्याचें बाहुलें केलें, पाट मांडूनि उंच बैसविलें ।
अलंकारूनि वस्त्र गुंडाळिलें, त्यासी भलतेंच नांव ठेविलें रे ! ॥ दादा० ॥ १ ॥
शुद्ध उदकेंकरुनि भिजविलें, गंध पुष्पें लावुनि झांकिलें ।
धूप दावुनि दीप उजळिले, हात दाखवुनियां चालविलें रे ! ॥ दादा० ॥ २ ॥
मागें पुढें करुनि भोंवडिलें, आडवें पडुनि दंडवत केलें ।
आपआपणा नाहिं उमजलें, एका जनार्दनिं व्यर्थचि गेलें रे ! ॥ दादा० ॥३॥

पद ९३ वें.

धन्य तोची जगीं एक हरीरंगीं नाचे ।
राम कृष्ण वासुदेव सदा स्मरे वाचे. ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. भजनीय, भक्त आणि भजन=ध्येय, ध्याता आणि ध्यान ही त्रिपुटी. २. नाच. ३. जमली. ४. किरण. ५. दिवसरात्र.

सुखदुःख समान सकळ जीवांचा कृपाळ ।
ज्ञानाचा उद्बोध भक्तीप्रेमाचा सुकाळ. ॥ धन्य० ॥ १ ॥
विषयीं विरक्त जया नाहीं आपपर ।
सर्वदा संतुष्ट विश्वव्यापक निर्धार. ॥ धन्य० ॥ २ ॥
जाणिव शाहणिव ओझें सांडुनियां दुरी ।
आपण वस्तीकर वर्ततसे संसारीं. ॥ धन्य० ॥ ३ ॥
एका जनार्दनीं नित्य हरीचें कीर्तन ।
आसनिं भोजनिं सदा हरीचें चिंतन. ॥ धन्य० ॥ ४ ॥

पद ९४ वें.

हिणवर बिजवर साजणी । दोघी गडणी ।
सुखदुःख बोलती । हितगुज गाती. ॥ ध्रुवपद. ॥
संसार हा बाइ! जायाचा । दोहों दिवसांचा । कैसें विपरित जाहलें ।
हिणवर कपाळीं जडलें । दैवें घातलें । मरण कां नाहीं आलें. ॥ हिणवर० ॥ १ ॥
बोलत बिजवर नारी गे! । परोपरी गे! । जननि जनक दुर्बळ ।
बहु खव्याळ । कांहीं लालुच चित्तीं करुनी । गौर मांजी केली. ॥ हिणवर० ॥ २ ॥
पंधरावें वरिस गेलें गे! । सोळावें आलें गे! । जाते विषयाची घडी ।
दिवसों दिवस मजला । कठिण जहालें । माझी झिजते कुडी ॥ हिणवर० ॥ ३ ॥
विडा घेउन मी जाई गे! । तेंव्हां पाहीं गे! । अति निद्रिस्त कैसा ।
हातपाय पसरुनी मेदिनी । दांत विचकुनी । घोर राक्षस जैसा. ॥ हिणवर० ॥ ४ ॥
रात्रीं मी निजाया जाई गे! । तेंव्हां पाहीं गे! । अंतीं शंख तो करी ।
आतां मामाजी उठती । जावा हांसती । भावें चेष्टा करिती. ॥ हिणवर० ॥ ५ ॥
मी एक सुख मानितें । मनीं हर्षतें । त्याचे जिवावरी ।
नट्टेपट्टे करुनि हिंडल्यें । गांवोगाव फिरल्यें । मजला म्हणती सुंदरी. ॥ हिणवर० ॥ ६ ॥
तूं तरी तयाचे आडोनी । फिरसी साजणी! । मला हिंडतां न ये ।
पति माझा धाकटा हिंडतो । चेंडु खेळतो । लोक हांसती सये! ॥ हिणवर० ॥ ७ ॥
मध्यावर्ती भट हा रांडेचा । मेला वटकीचा । मध्यस्थ होउनि नेलें ।
सात सात जन्मले कीं गे! । रांडा होतिल गे! । आतां आमुच्या ॥ हिणवर० ॥ ८ ॥

---

१. ज्ञान. २. माझी. ३. देह. ४. हा 'निद्रित' शब्दाचा अपभ्रंश. ५. जमिनीवर. ६. पाठभेद—'जन्मलें कीं'.

विद्याविद्येचें[1] बोलणें । दावी निज खुण । जीवशिवचि जाणे ।
प्रेमें तल्लीन । एक्या भावें होइ शरण । जनार्दनाचे पायीं. ॥ हिणवर० ॥९॥

पद ९५ वें.

येथेंचि[2] पंढरपुर । माझें येथेंचि पंढरपुर. ॥ ध्रुवपद. ॥
भक्तीं भीमातीर पुरुषार्थ पुंडलिक[3] । आत्मा हा विठ्ठल धूर. ॥ माझें० ॥१॥
विठ्ठलस्मरणें विठ्ठल झालों । नाहीं मना हुरहुर[4]. ॥ माझें० ॥ २ ॥
अणुरेणु व्यापक अवघा विठ्ठल । काय म्हणावा दूर? ॥ माझें० ॥ ३ ॥
एका जनार्दनीं सद्गुरुबोधें । भलते ठायीं निसूर[5]. ॥ माझें० ॥ ४ ॥

पद ९६ वें.

राधे राधे राधे राधे मुकुंद मुरारी ।
वाजवितो वेणू हरि हा सांवळा गिरिधारी[6]. ॥ ध्रुवपद. ॥
खांद्यावरि कांबळा हातामध्यें काठी ।
वाजवितो वेणू हरि हा सांवळा[7] जगजेठी. ॥ राधे० ॥ १ ॥
एक एक गौळण एक एक कृष्ण ।
धरिला फेर हरि घालुनियां मध्यें. ॥ राधे० ॥ २ ॥
एका जनार्दनीं रासमंडळ[8] रचिलें ।
जिकडे पाहावें तिकडे ब्रह्मचि कोंदलें[9]. ॥ राधे० ॥ ३ ॥

पद ९७ वें.

येथें कांहीं नाहीं लव गुरुचे पायीं. ॥ ध्रुवपद. ॥
चाल झोडि टाक रुका बोलुं नको फोल[10] ।
भक्तिविणें ज्ञान करिशी नसती गलबल. ॥ येथें० ॥ १ ॥
वाचोनि पढोनि शाहणे जाले म्हणती आम्ही साधू ।
दयाधर्म नाहीं चित्तीं जाणावे ते भोंदू[11]. ॥ येथें० ॥ २ ॥
टोपीटिळा घालुनि माळा म्हणति आम्ही संत ।
परनारिशी देखतां डोळां चंचळ झालें चित्त. ॥ येथें० ॥ ३ ॥

---

१. विद्या आणि अविद्या यांचें. २. पाठभेद–'माझें येथेंचि पंढरपूर । कशास जावें दूर.' ३. मागें पृष्ठ ९ टीप १ पहा. ४. चटपट. ५. निःसंशय, निश्चित. ६. गोवर्धनपर्वतधारी. ७. श्यामल. ८. नाचाचें मंडळ. ९. व्यापून गेलें. १०. निरर्थक. ११. ठग.

तेथें सर्व पाहीं लव गुरूचे पायीं. ॥ ध्रुवपद. ॥
सांडुनि आशा बोडुनि मिशा भगवीं वस्त्रें नेसा ।
सद्गुरूसी शरण जाउनि चुकवा गर्भवासा. ॥ तेथें० ॥ ४ ॥
संत म्हणती निंदा केली, निंदा नव्हे भाई! ।
एका जनार्दनीं लागेन सद्गुरुपायीं. ॥ तेथें० ॥ ५ ॥

पद ९८ वें.

मी आलों रायाचा जोशी । होरा ऐकशी. ॥ ध्रुवपद. ॥
वासना बायको शेजारिण । झगडी कुटिल मोठी दारुण ।
तिचे पायीं नागवण । घर बुडवीशी ॥ मी आलों० ॥ १ ॥
येथून पुढें बरें होईल । भक्ती सुखें दोंद वाढेल ।
फेरी कर्माची खंडेल । धन्य मोकाशी ॥ मी आलों० ॥ २ ॥
मनजी पाटील देहेगांवींचा । विश्वास धरूं नये तयाचा ।
घात करील नेमाचा । पाडील फाशीं ॥ मी आलों० ॥ ३ ॥
एका जनार्दनीं जोशी । होरा सांगतो लोकांसी ।
फेरी चुकवा चौऱ्याशींची । शरण रिघालों संतांसी ॥ मी आलों० ॥ ४ ॥

पद ९९ वें.

सौरी[३] झालें सौरी सखे! बाई! । झालें त्याची नवरी ॥ ध्रुवपद. ॥
सहा दादुले केले परि म्यां । ऐसा नाहीं देखिला दादुला ।
काया वाचा रमलें त्यासीं । ऐसा नाहीं देखिला दादुला ॥ सौरी० ॥ १ ॥
नग्न होउनि भोगीला पुरुष म्यां । ऐसा नाहीं देखिला दादुला ।
देतें गोड गोड खाया परि म्यां । ऐसा नाहीं देखिला दादुला ॥ सौरी० ॥ २ ॥
केला संसार गोड परि म्यां । ऐसा नाहीं देखिला दादुला ।
याचे मनाची पुरविली खोड परि म्यां । ऐसा नाहीं देखिला दादुला ॥ सौरी० ॥ ३ ॥
ऐसी नवरी झालें परि म्यां । ऐसा नाहीं देखिला दादुला ।
एका जनार्दनीं नमिलों पायीं । ऐसा नाहीं देखिला दादुला ॥ सौरी० ॥ ४ ॥

---

१. पुनर्जन्मास्तव प्राप्त होणारा गर्भवास. २. चौऱ्यांशी लक्ष योनींतील जन्माची. ३. निलाजरी, चौचाल, भवीण, मुरळी. ४. नवरे. ५. देहानें आणि वाणीनें.

पद १०० वें.

येई हो छानाई । मी दळीन एकली ।
एकली दळितां बहु शीणलें । हात लावीं वहिली ॥ ध्रुवपद. ॥
वैराग्य जातें मांडुनी । विवेक खुंटा थापटोनी ।
अनुहात[1] दळण मांडुनी । त्रिगुण[2] वैरण घातलें ॥ येई० ॥ १ ॥
स्थूळ सूक्ष्म दळियेलें । हरि कारणासहित ।
महा कारण दळियेलें । औटै[3] मात्रेसहित ॥ येई० ॥ २ ॥
दशा दोन दळियेल्या । द्वैत अद्वैतासहित ।
याहीं व्यापक दळियेलें । आहें सोहंसहित ॥ येई० ॥ ३ ॥
ऐकवीस स्वर्ग[4] दळियेले । चवदा भुवनांसहित ।
सप्त पाताळ दळियेलें । सप्त सागरांसहित ॥ येई० ॥ ४ ॥
बारा सोळा दळियेल्या । सत्रावीसहित ।
चंद्र सूर्य दळियेले । गणांसहित ॥ येई० ॥ ५ ॥
नक्षत्र वैरण घालूनी । नव ग्रहांसहित ।
तेतीस कोटी देव दळियेले । ब्रह्माविष्णुसहित ॥ येई० ॥ ६ ॥
ज्ञान अज्ञान दळियेले । विज्ञानसहित ।
.... । .... ॥ येई० ॥ ७ ॥
मीतूंपण दळियेलें । दोनी तळ्यांसहित ।
एका जनार्दनीं दळियेले । कांहीं नाहीं उरलें ॥ येई० ॥ ८ ॥

---

१. अनुहतध्वनि=योगादि धारणेनें दश नादांचा ध्वनि ऐकूं येतो तो. या दहा नादांचीं नांवें:—चिनचिनीनाद—शांति होऊन मन स्थिर होतें. शिंगीनाद—एकाग्रता होऊन कवित्वशक्ति येते. तंतीनाद—हा सारंगी सारमंडळासारखा. यापासून संकल्प विकल्प हरतील. ताळनाद—अखंड ध्वनी चाले, वाचा सिद्ध होते. सुस्वरनाद—हा नाद पावा मोहोरीप्रमाणें. यापासून भविष्य वर्तमान कळून येईल. गर्जनाद—हा नाद गर्जनेसारिखा. दूरदृष्टि होईल. शंखनाद—यापासून चौदा विद्या येतील. घोषनाद—हा वेदघोषासारखा. सर्वांचे अंतरींचें कळों येईल. भेरीनाद—यापासून सर्व सिद्धि प्राप्त होतील. मेघनाद—यापासून मन चिंतिले ठायीं जाईल. (ज्ञानदेवकृत अभंग.) २. सत्व, रज आणि तम. ३. अकार, उकार, मकार आणि अर्धी मात्रा ओंकार. ४. एकवीस स्वर्ग—ज्योति, शीत, विमळ, अभियागता, प्रकाशविख्यात, सदोदितरम्य, सहज, सिद्ध, आनंद, दिव्य, एकांत, अमळ, तृप्ति, निर्मळ, प्रेम, निज, लय, अंत, नित्य, अंति, शिव. (शिवनिबंध.) दुसरें मत:—ज्योति, शीत, नीळ, रम्य, सोहो, जळ, शिव, निज, भुज, प्रळय, सहा, महा, जन, तप, तपनी, योग, आनंद, नित्य, भुव, नित्य, अति. (कथाकल्पतरु.)

पद १०१ वें.

लंबोदर गिरिजानंदना । पूर्ण करीं मनकामना ॥ ध्रुवपद. ॥
हे मनभावना तव पदसेवना विद्या द्यावी गजानना ॥ लंबोदर० ॥ १ ॥
एका जनार्दनीं विनवितों तुज बुद्धि द्यावी गजानना ॥ लंबोदर० ॥ २ ॥

पद १०२ वें.

कर जोडुनि विनवितों तुम्हां । तुम्ही 'वासुदेव वासुदेव' म्हणा. ॥ध्रुवपद.॥
नका गुंतूं संसारश्रमा । नका गुंतूं विषयकामा ।
तुम्ही आठवा मधुसूदना । तुम्ही 'वासुदेव वासुदेव' म्हणा ॥ १ ॥
नरदेह दुर्लभ जाणा । शतवर्षांची गणना ।
त्यामध्यें दुःखयातना । तुम्ही 'वासुदेव वासुदेव' म्हणा ॥ २ ॥
नलगे तीर्थाचें भ्रमण । नलगे दंड्या मुंडन ।
नलगे [2]पंचाग्नीसाधन । तुम्ही 'वासुदेव वासुदेव' म्हणा ॥ ३ ॥
हेचि माझी तुम्हां विनवणी । जोडितों कर दोन्ही ।
शरण एका जनार्दनीं । तुम्ही 'वासुदेव वासुदेव' म्हणा ॥ ४ ॥

पद १०३ वें.

बाळसंतोष बाबा ! बाळसंतोष ॥ ध्रुवपद. ॥
आम्ही परात्पर देशी । कोणी नोळखती आम्हांसी ।
टाकुन आलों संतापाशीं । बाळसंतोष ॥ १ ॥
जीर्ण स्वरूपाचा शेला । विषय भोगितां विटला ।
तो मज द्यावा दाते वैहिला । बाळसंतोष ॥ २ ॥
ऐक्यत्वाचें बिरडें जोडी । त्रिगुणाची कसणी फेडी ।
जुनी काचोंळी रोकडी । बाळसंतोष ॥ ३ ॥

---

१. 'मम कामना' असाही पाठ आहे. २. 'पंचाग्निसाधन' 'पंचाग्निसेवन' अथवा 'पंचाग्निधूम्रपान' हा एक तपश्चर्येचा प्रकार आहे. यांत साधकाच्या चार बाजूंला चार अग्नि पेटविलेले असून त्यांचा धूर सेवन त्यानें करावा असें आहे. या अग्नींचीं नावें:—दक्षिणाग्नि, गार्हपत्य, आहवनीय, प्रणीन (संस्कृत अनस) आणि पांचवा अग्नि तपन. [स्तुतिकुसुमांजलि—स्तोत्र २० श्लोक २१ टीका.] रघुवंशाच्या तेराव्या सर्गांत सुतीक्ष्ण नामक ऋषीच्या पंचाग्निसाधनाचें वर्णन आहे तें असें:—'चोहोंकडे ज्वलन पेटवुनी दुपारीं, माथ्यावरी तपतसे जंव सूर्य भारी; बैसोनियां मुनि सुतीक्ष्ण म्हणोनि हा कीं, पंचाग्निसाधन करी अबले! विलोकीं ॥' कुमारसंभवाच्या पांचव्या सर्गांत पार्वतीच्या तपाचें वर्णन आहे. त्यांतही ग्रीष्मऋतूंत पार्वती चोहों बाजूंस चार अग्नी पेटवून त्यांमध्यें बसून सूर्याकडे एकसारखी टक लाऊन पाहात होती असा उल्लेख आहे. [श्लोक २० पहा.] या 'पंचाग्निसाधनरूप तपविशेषांत सूर्य हाच पंचम अग्नि होय. ['पंचमः पंचतपसस्तपनो जातवेदसाम्' शिशुपालवध—सर्ग २ श्लोक ५१]. ३. सत्वर.

पूर्णत्वाची पुरणपोळी। स्नेहावरील तेलवरी।
प्रबोध लाडू तयावरी ॥ बाळसंतोष ॥ ४ ॥
एका जनार्दनीं मागतां दान। जिताची जाणें जीवपण।
शेखीं दिलें शिवपण ॥ बाळसंतोष ॥ ५ ॥

पद १०४ वें.

हुंडगी निघाली संसारा। बारीक माझा जुना ॥ ध्रुवपद. ॥
दारची गोदन कां तोडाना। मजला रहाट करून कां द्याना।
माझे रहाटाकडे कां पहाना ॥ १ ॥
तुमचा बैल कां माराना। मजला तात करून कां द्याना ॥
माझ्या ताताकडे कां पहाना ॥ २ ॥
तुमची तलवार कां मोडाना। मजला चात करून कां द्याना।
माझ्या चाताकडे कां पहाना ॥ ३ ॥
तुमची टाळ कां मोडाना। मजला भिंगरी करून कां द्याना।
माझ्या भिंगरीकडे कां पहाना ॥ ४ ॥
तुमचीं वस्त्रें कां फेडाना। मजला पिंजुन पिंजुन कां द्याना।
माझ्या पिंजण्याकडे कां पहाना ॥ ५ ॥
पिंजुन पिंजुन केला पीळु। नव[1] इंद्रियां खेळु।
एका जनार्दना पीळु ॥ ६ ॥

पद १०५ वें.

देव कां हो! विटेवरि उभा उभा।
नका पुसुं बाई, वदसि काई, कळलें नाहीं,।
शेष शिणला, जाल्या दोनें[2] जिभा जिभा ॥ ध्रुवपद. ॥
पुढें दिवसें सदि सदि युग अठ्ठाविस।
जाले कि अद्याप बरा कटावरला भिवरा तीर।
वाळवंटिं आहे संतशोभा ॥ देव कां हो० ॥ १ ॥
जेथें गोपाळ लुटिती काला।
हरि नामें तयाचा गलबला, देव भावाचा भुकेला।
गणना नाहिं मिळाले संतजन हरि आले तयाच्या लोभा ॥ देव० ॥२॥

---

१. दोन श्रोत्र, नेत्र, घ्राण मिळून सहा, मूत्रद्वार, गुदद्वारें आणि मुख मिळून नऊ इंद्रियें.
२. सर्पाला 'द्विजिव्ह' अशी संज्ञा आहे.

हरि वैकुंठ सोडोनी रे! ।
आला पुंडलिका लागुनि रे, उभा राहे अझुनी ।
युगानियुगा भक्तां सांगे, एका जनार्दनीं संतशोभा ॥ देव० ॥ ३ ॥

पद १०६ वें.

अजकी एक झाले कृष्ण शोभला जी! ।
ऐसा जो भक्तिलागीं भुलला जी! ॥ ध्रुवपद. ॥
भक्त जनासि कृपाळु परब्रह्म साकारिले, ।
गोपिकांसि क्रीडा करी अद्वैत अकारिलें ॥ अजकी० ॥ १ ॥
सनकादिकाचे जोहो सबल नरहरी ।
भक्तिला चावला कृष्ण गवळ्या घरीं लोणि चोरी ॥ अजकी० ॥ २ ॥
अजका भक्तालागीं, अजला झाला कृष्ण ।
एका जनार्दनीं कृपा परिपूर्ण ॥ अजकी० ॥ ३ ॥

पद १०७ वें.

डोई बोडुनि केली खोडी । काया विटंबीली बापुडी. ॥ ध्रुवपद. ॥
चक्र चाळकीं बोडकीं दोघें । भिक्षा मागति विषयासंगें. ॥ डोई० ॥ १ ॥
ललाटीं लावुनि त्रिपुंड्र टीळा । कांखे अर्धाची भोंपळा ॥ डोई० ॥ २ ॥
हातीं घेऊनि उफराटी काठी । रामनामाच्या करिती गोष्टी ॥ डोई० ॥ ३ ॥
पंथामाजी पंथ सार । वर बोडकी खालीं गरभार ॥ डोई० ॥ ४ ॥
एका जनार्दनी गडबडगुंडा । साहित्यशास्त्रा आगळा आहे कोडा ॥डोई०॥५॥

पद १०८ वें.

सम चरणींची शोभा । अवघा जगीं विठ्ठल उभा. ॥ ध्रुवपद. ॥
विठ्ठलें लाविलें पिसें । जिकडे पाहें तिकडे दिसे. ॥ सम० ॥ १ ॥
पाहतां पाहण्यामाझारी । पाहतें गेलें पाहण्यापरी ॥ सम० ॥ २ ॥
एका जनार्दनीं एकू । विठ्ठलीं अवलोका लोकू ॥ सम० ॥ ३ ॥

पद १०९ वें.

जीवाचा काय भरंवसा? ॥ ध्रुवपद ॥
अल्पायुषि तूं रे! । प्राण्या! कांहीं सार्थक घे रे! ।
करुनि, सद्गुरूशी शरण जाऊनि, गर्जे हरिनामघोषा. ॥ जीवा० ॥ १ ॥

---

१. पाठभेद–'भक्तीं लाचावला.' २. देह.

गर्वे प्राण्या! कां भुललाशी? । येऊनि सार्थक काय केलेंशी? ।
नाहीं स्मरलें श्रीहरिशीं शेवटीं जाशी जैसा तैसा ॥ जीवा० ॥ २ ॥
सज्जनाशीं जाई शरण । एका भावें करी नमन ।
राहे जनार्दन होऊन पाहें तूं कैसा. ॥ जीवा० ॥ ३ ॥

पद ११० वें.

आई! मज म्हणशी अवगुणाचें । मी काय केलें कुणाचें? ।
जें जें होणार जयाचें । तें कां मजवरि घालिशी. ॥ ध्रुवपद. ॥
भट आलासे माभळ । तेणें वर्णिला जन्मकाळ ।
तो चुकला ग्रहमंडळ । त्यांणीं त्यासी ताडिलें ॥ आई० ॥ १ ॥
माय नव्हे गे! मावशी[1] । तिणें मज घेतलें ओसंगासी[2] ।
तिच्या आंगीं होती विवशी[3] । तिणें तिसी मारिलें. ॥ आई० ॥ २ ॥
कंसें खेळावयालागोन । गाडा[4] पाठविला जाण ।
तो तैसाची आपण । भारें मोडोन गेला. ॥ आई० ॥ ३ ॥
आई! तुझें म्यां काय केलें? । त्वां मज उखळासीं बांधिलें ।
संगेत[5] झाडासी अडखळलों । मग तें गेलें मोडोनी. ॥ आई० ॥ ४ ॥
दहींभाताची आवड मोठी । आई! त्वां दिधली कालवुनि वाटी ।
जेवितां कां गे! घेतली मिठी । मग मीं काठी मारिली. ॥ आई० ॥ ५ ॥
खेळत होतों यमुनेकांठीं । बकासुरें घातली मिठी ।
मज क्रोध आला पोटीं । मग म्यां उभा चिरीला. ॥ आई० ॥ ६ ॥
केसी तट्टु अघासुर । कंठीं घातला दोर ।
ऐसा क्रूर तो असुर । मग म्यां दाढे रगडिला. ॥ आई० ॥ ७ ॥
आणिक एक सांगतों काहणी । गोधन राखित होतों रानीं ।
पाठीं लागला दावाग्नि । मग म्यां मुखीं ग्रासिला. ॥ आई० ॥ ८ ॥
मातापिता बंदीशाळे । नेऊन घातलीं मातुळें[6] ।
तेथें येउनियां महाकाळें । त्याणें त्यास मारिलें ॥ आई० ॥ ९ ॥
श्रीहरीचें महिमान । अरिमित्रासीं एकचि जाण ।
एका जनार्दनीं परिपूर्ण । मोक्षपद पावला. ॥ आई० ॥ १० ॥

---

१. पूतना. २. 'उत्संग' शब्दाचा अपभ्रंश. ३. जखीण. ४. शकटासुर. ५. पाठभेद—'रांगत.' ६. मामानें. (कंसानें.)

पद १११ वें.

बंदे[1]! हुशार रहना बे! । साहेब[2] राजी रखना बे! ॥ ध्रुवपद. ॥

गांजा दारू मत[3] पीयो[4] यारो[5]! अक्कल गुंग होती ।
अपने[6] पल्लवका[7] दाम खरच कर, मुखमें मखिया[8] जाती ॥ बंदे० ॥ १ ॥
जुवेबाजी मत करो यारो! अक्कल गुंग होती ।
अपने पल्लवका दाम खरच कर, शिरपर[9] जुंतियां[10] पडती ॥ बंदे० ॥२॥
रंडीबाजी[11] मत करो यारो! अक्कल गुंग होती ।
अपने पल्लवका दाम जाकर, हातमें चवरी आती. ॥ बंदे० ॥ ३ ॥
एका जनार्दनका बंदा अक्कल तुजकूं देता ।
दिल[12] चाहे तो[13] सिकले, प्यारे[14]! नहि तो[15], जा गू खाता ॥ बंदे० ॥ ४ ॥

पद ११२ वें.

गुरुकृपांजन पायो[16] मेरे भाई[17]! रामबिना कछु[18] जानत नाहीं ॥ ध्रुवपद. ॥

अंदर[19] राम, बाहिर राम, । जहां देखों वहां पूरनकाम[20] ॥ गुरु० ॥ १ ॥
जागत राम सोवत[21] राम । सपनेमें[22] देखे राजा हि राम ॥ गुरु० ॥ २ ॥
एका जनार्दनी[23] अनुभव नीको[24] । जहां देखुं वहां रामसरीखा[25] ॥ गुरु० ॥ ३ ॥

पद ११३ वें.

राम मीठा[26] लगा । सब सुख[27] हम त्यागा ॥ ध्रुवपद. ॥

घर बैठे[28] हम करत चाकरी । कबहूं[29] न पडा नांगा[30] ॥ राम० ॥ १ ॥
एका जनार्दनकिंकर बोले । पावत मुख मांगा[31] ॥ राम० ॥ २ ॥

पद ११४ वें.

गोरस बेचन चल गोरी मथुरा, । तुम केंव ठाडे नंदकिछोरा[32] ॥ ध्रुवपद. ॥

मत खेचो मेरी फारी चुनेरी[33], । सास[34] बुरी[35] मैंकु देवेंगी गारी[36] ॥ गोरस० ॥१॥

---

१. अरे गुलामा! २. ईश्वर. (हा शब्द फारशी आहे.) ३. नको. ४. पिवूं. ५. हे मित्रांनो. ६. आपल्या. ७. पदरचा. ८. माशी. ९. डोक्यावर. १०. जोडे. ११. व्यभिचार. १२. मनास वाटेल. १३. तर. १४. अरे मित्रा! १५. नाहीं तर. १६. मला गुरुकृपा अंजन मिळालें. १७. माझ्या बंधूंनो. १८. कांहीं. १९. आंत. २०. पूर्णकाम=तृप्तेच्छ, सफलमनोरथ. (ईश.) २१. निजतां. २२. स्वप्नांत. २३. जनार्दना अनुभव. २४. खरा. २५. रामासारिखा, रामाकृति. २६. मधुर, गोड. २७. राम गोड लागला म्हणून सर्व ऐहिक सुख मीं टाकून दिलें. २८. बसून. २९. कधींही मी चाकरीवर गैरहजर नव्हतों. ३०. नागा पडणें=खाडा करणें, पाळी चुकविणें. ३१. जनार्दनाचा (देवाचा) चाकर एकनाथ जें कांहीं मुखानें मागतो तें तो पावतो. ३२. कृष्ण. ३३. चुनडी. ३४. सासू. ३५. वाईट. ३६. शिवी.

चैतनकी मेरी आंगिया फारी, । काय कहूं मैं नंगी नार उघारी ॥ गोरस० ॥२॥
हांकारहुका मेरा गरवा फोरा, । ठाके गोरस सबही गीरा ॥ गोरस० ॥ ३ ॥
एका जनार्दनीं सबही भेटे, । लागा चुटका फेर न छूटे ॥ गोरस० ॥ ४ ॥

पद ११५ वें.

पंच[2] तत्वका शोध करीयो । फकीर भयो भाई ॥ ध्रुवपद. ॥
गलां शैली हातमो झोली । अनुहात लंगर नामकी पोली ।
गुरूग्यान बिचारे मनचोरे । .... ॥ १ ॥
आशा छांडसें धीर छोडा । लौडाम्यानें जुवान पकडा ।
कामक्रोधका तोडा झगडा । पंचवीसका[3] मारू भोसडा ॥ २ ॥
सब इंद्रियें कोंड करीयो । दश[4] इंद्रियें एक ध्यान धरियो ।
गुरुचरण हम सीस धरियो । एका जनार्दनीं स्थिर मन करियो ॥ ३ ॥

पद ११६ वें.

एकना एक हजार वीरो । इसमे मेरा मौला बसे ॥ ध्रुवपद. ॥
मक्काम्याने अल्ला खडा । और क्या जगा खुल्ला पडा ॥ एकना० ॥ १ ॥
एका जनार्दनका बंदा । जिधर[5] देखे उदर खुदा ॥ एकना० ॥ २ ॥

पद ११७ वें.

मलंगु फकीर ऐसा मलंगु फकीर ॥ ध्रुवपद. ॥
लिया संतनका आसन । खाया गोधन का है भंग ।
हमे सदा दंग ॥ ऐसा मलंगु० ॥ १ ॥
लिया संतनका दुमाला । मारा बहुत तुटे जंजाला ।
एका जनार्दनीं केगाला ॥ ऐसा मलंगु० ॥ २ ॥

पद ११८ वें.

गाफल हुवा । आगे गफलतका कुवा ॥ ध्रुवपद. ॥
दिलमो धन जोबनकि मस्ती । मीनकुवतमो खुल रहे छाती ।
पहेलवानसो करिता कुस्ती । दिवाना भडवा ॥ आगे० ॥ १ ॥
पगडी तेडी पेचकी बाकी । कोई दिन सिरपर ताकी ।
हरदम ख्याल तमासा शोकी । चवेली चुवा ॥ आगे० ॥ २ ॥

---

१. पडला. २. पृथ्वी, आप्, तेज, वायु आणि आकाश हीं पांच तत्वें. ३. प्रत्येक तत्वाचे पांच प्रकार (भेद) म्हणून पंचवीस तत्वें. ४. १. मुख, १ ब्रह्मरंध्र, २ घ्राण, २ श्रवण, २ नेत्र, १ शिस्न, १ गुदद्वार. ५. जेथें.

सुरत आयनेमो देख भावे । पलखमो काल पकड ले ज्यावे ।
.... । जैसा चुवा ॥ आगे० ॥ ३ ॥
छोड दे यारो! आशकबाजी । तेरी जात जायगी पाजी ।
एका जनार्दन करले राजी । मंगले दुवा ॥ आगे० ॥ ४ ॥

पद ११९ वें.

छोडा तनधन गेहका काम । ज्यासे हरिसे बदलाम ॥ ध्रुवपद. ॥
हम तो रामभजनमो बैठे । याबिन साधन सब ही झूटे ॥ छोडा० ॥ १ ॥
कछु नहि जाने मुद्रा माला । पिया नामामृतका प्याला ॥ छोडा० ॥ २ ॥
खाना पिना बिसर पडा । नजरम्याने अल्ला खडा ॥ छोडा० ॥ ३ ॥
एका जनार्दनका बंदा । तिनो लोकमे देखे खुदा ॥ छोडा० ॥ ४ ॥

पद १२० वें.

भजनबिन धिग चतुराई ग्यान ॥ ध्रुवपद. ॥
पोथी पुरान बाचत सबही । वामे नहि गुरुग्यान ॥ भजन० ॥ १ ॥
लोक कहे हम अतमग्यानी । ग्यान नही अभिमान ॥ भजन० ॥ २ ॥
एका जनार्दन गुरुका बंदा । भक्तिभजनमो प्राण ॥ भजन० ॥ ३ ॥

त्र्यंबककृत[1] पदें.

पद १२१ वें.

षड्गुणतरुआराम[2] । सबांधव राम । कपींद्रा[3]! सुखी असे कीं ॥ ध्रुवपद. ॥
कनककुरंगापाठीं स्मरतां । प्रभु सर्वज्ञ काम ॥ कपींद्रा० ॥ १ ॥
निजकांतेतें दुष्टें[4] हरिलें । स्मरतो मंगलधाम ॥ कपींद्रा० ॥ २ ॥
सौमित्री[5] दुर्वाक्यें छळिलें । त्याचा हा परिणाम ॥ कपींद्रा० ॥ ३ ॥
मजविरहित त्या चिंता कैंची । अखिललोकाभिराम ॥ कपींद्रा० ॥ ४ ॥
त्र्यंबक भंगी एका जनार्दना । करितो विबुधप्रणाम[6] ॥ कपींद्रा० ॥ ५ ॥

---

१. हा कवि एकनाथाच्या शिष्यांपैकीं कोणी असावा. २. षड्गुणरूप वृक्षांचा आराम (बाग). या पदांत अशोकवनांत असलेल्या सीतेची विलापोक्ति आहे. ३. हे मारुते. ४. दुष्ट रावणानें. ५. सुमित्रापुत्राला. (लक्ष्मणाला.) ६. पंडिताला नमस्कार.

पद १२२ वें.

शुभांगे! तुला वराया विबुधोद्यानवसंत । आला भगवंत ॥ध्रुवपद.॥
पैल पहा गरुडध्वज झळके । यादववीर अनंत ।
सभंवते यादववीर अनंत. ॥ आला० ॥ १ ॥
पत्र तुझें पहातां घाबरला । क्षणभरि नाहिं उसंत ।
हरिला क्षणभरि नाहिं उसंत ॥ आला० ॥ २ ॥
वरिल तुला जगदीश्वर ज्यातें । शुकसनकादिक संत ।
वंदिती शुकसनकादिक संत. ॥ आला० ॥ ३ ॥
नाभी नाभी स्वप्नीं जलपे । त्रिभुवनिंचा श्रीमंत ।
हरि तो त्रिभुवनिंचा श्रीमंत ॥ आला० ॥ ४ ॥
अंबे! सेवी एका जनार्दन । तुज प्रभृति महंत ।
त्र्यंबक तुज प्रभृति महंत. ॥ आला० ॥ ५ ॥

पद १२३ वें.

तारि तारी हरि! दीन रे! । सद्गुरुराया! ॥ ध्रुवपद. ॥
आठव नाहीं तव चरणाचा । मंद मी साधनहीन रे! ॥ सद्गुरु० ॥ १ ॥
जन्मजराभयें व्याकुळ झालों । चिखलीं जैसा मीन रे! ॥ सद्गुरु० ॥ २ ॥
धांव एकाकी एका जनार्दना । पावतो त्र्यंबक शीण रे! ॥ सद्गुरु० ॥३॥

पद १२४ वें.

कोण सुशीला प्रसवली तुजला साकार मन्मथगाभा रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
श्याम मनोहर कोमल तूं शिशु पाहुनि चित्त निवालें रे! ।
अंतकालसमय आहे हा निर्दय जागतांच मरण आलें रे! ॥ कोण० ॥ १ ॥
डोह भयंकर यमभगिनीचा सलिल हलाहल ज्याचें रे! ।
अंतरिक्षगति पक्षिहि त्रासति नाहिं कसें भय याचें रे! ॥ कोण० ॥ २ ॥
वाटे माय असा गुणसुंदर तनय कधीं न विसंबे रे! ।
आश्चर्य हें तव सदृश बहु सुत तेणें अनादर अंबे रे! ॥ कोण० ॥ ३ ॥
देतिल प्राण पिता जननी तव जाय मुला! बाहेरी रे! ।
एका जनार्दन रक्षि तयांप्रति त्र्यंबकभीति निवारी रे! ॥ कोण० ॥ ४ ॥

---

१. देवरूप बागेस फुलविणारा वसंतऋतु. (कृष्ण.) २. गरुडयुक्त ध्वज. ३. जन्म (जनन), जरा (वृद्धत्व) यांचे भयानें (भीतीनें). ४. मत्स्य. ५. यम+भगिनी=यमाची बहीण. (यमुना.) ६. पाणी. ७. मुलगा.

पद १२५ वें.

निर्भय अचल अभंग, त्यजुनि संग, साधू मही विचरती[1] ॥ ध्रुवपद. ॥
जागृतासि स्वप्नभ्रम कैंचा । गज रथ धेनु तुरंग[2] ॥ साधू० ॥ १ ॥
सत्ता एकानेकीं विलसे । जीवनीं जेंवि तुरंग ॥ साधू० ॥ २ ॥
चिद्वपुविशुद्ध भस्मोद्धूलित । जाळुनि अशुभानंग ॥ साधू० ॥ ३ ॥
दग्धपटासम त्र्यंबक होतां । एका जनार्दनिं संग ॥ साधू० ॥ ४ ॥

पद १२६ वें.

जा वेगीं शरण गुरूशीं । अतिदुस्तर[3] वैष्णविमाया रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
दुर्लभ कलियुगीं सुरगण[4] वांच्छिति । मोक्षद मानवि काया[5] रे! ॥ जा० ॥ १ ॥
नेणुनि निजहित विषयसुखास्तव । घालविलें वय[6] वांया रे! ॥ जा० ॥ २ ॥
स्त्रीसुतधन लौकिक इच्छुनियां । आर्जविशी किति रायां रे! ॥ जा० ॥ ३ ॥
एका जनार्दनीं प्रेमें लोळा । त्र्यंबक आठवि पाया रे! ॥ जा० ॥ ४ ॥

पद १२७ वें.

सदया येईं उदारा रे! । आजी नंदकुमारा[7]! ॥ ध्रुवपद. ॥
कालियाचे[8] फणावर नाचे मनोहर । पदद्वय[9] दावीं सकुमारा रे! ॥सदया० ॥१॥
आत्मारामा[10] मनविश्रामा[11] । लालित लीला अपारा रे! ॥ सदया० ॥ २ ॥
त्र्यंबक वंदी एका जनार्दनीं । एका जनार्दनीं गा रे! ॥ सदया० ॥ ३ ॥

पद १२८ वें.

तारक तो जगदीश्वर जाणुनी । अनन्य[12] शरण रिघा[13] । विठोला ॥ध्रुवपद.॥
ठेवुनियां कर दोनी कटांवर । भक्तांचे भेटी उभा ॥ तारक० ॥ १ ॥
कांस धरावी बळकट भावें । देणार नाहीं दगा ॥ तारक० ॥ २ ॥
त्र्यंबक होउनी साधन हें करी । एका जनार्दनीं गा ॥ तारक० ॥ ३ ॥

पद १२९ वें.

रामदर्शनासि चला । लाभ हा भला ॥ ध्रुवपद. ॥
रामजन्म रामनवमी नक्षत्र पुनर्वसु ।
समय मध्यान्ह दिवीं[14] अवतार जाहला ॥ रामदर्शनासि० ॥ १ ॥

---

१. फिरतात. २. घोडा. ३. कठिण, दुःखदायक, तरून जाण्यास कठिण. ४. देवांचा समूह. ५. शरीर. ६. आयुष्य. ७. कृष्णा. ८. कालियनामक सुप्रसिद्ध सापाच्या. ९. पाद+द्वय=पाय+युग्म. १०. आत्म्याला आराम (सुख) देणाऱ्या. ११. मनाला विसावा देणाऱ्या. १२. पाठभेद–'अनन्य'. १३. जा. १४. दिवसास.

दशरथासिं दाशरथी पुत्र जन्मला ।
त्रिभुवनांत जयजयकार जाहला ॥ रामदर्शनासिं० ॥ २ ॥
भजकाचे कोटि अन्याय हा क्षमा करी ।
उद्धरितां महाराज नाहीं भागला ॥ रामदर्शनासिं० ॥ ३ ॥
[1]शबरि कबरि बदरिफळें पदरिं घेउनी ।
भावबळें भुलोनियां भक्षुं लागला. ॥ रामदर्शनासिं० ॥ ४ ॥
[2]महाविष त्र्यंबकासिं अमृत लाधला ।
पार्वतीसीं थोर आनंद जाहला ॥ रामदर्शनासिं० ॥ ५ ॥

पद १३० वें.

राम माझा धरिल कसा अभिमान । पाहतो काय निधान ॥ ध्रुवपद. ॥
जपतपसाधन कांहिं न जाणे । पातकी दुष्ट महान ॥ राम० १ ॥
परघातक मी [3]गुरुवंचक मी । दोष हे काय लहान ॥ राम० ॥ २ ॥
[4]करुणाघन हा निष्ठुर झाला । त्र्यंबक प्राणनिधान. ॥ राम० ॥ ३ ॥

पद १३१ वें.

दैत्यदानवकुळसंहारिके ! । निजजन भक्तांसी तारके ! ॥
मातापुरवासी रेणुके ! । माहुरक्षेत्रीं विराजसी. ॥ ध्रुवपद. ॥
मूळ प्रकृति माया वरवंटे ! । हे आधारक धूर्जटे ! ॥
पडूं न देसी संकटें । [5]औटपीठें पृथ्वीवरी. ॥ दैत्य० ॥ १ ॥
तुळजापुरचे तुळजाबाई ! । कृपाकटाक्षें मजला पाहीं ॥
सदासर्वकाळ तुझे पायीं । माझी डोई असूं दे. ॥ दैत्य० ॥ २ ॥
महालक्ष्मी तूं कोल्हापुरीं । कोल्हासुर वधुनी निज करीं ॥
विजयसज्ज त्रिपुरांतकसुंदरी । नांदसी मंदिरीं आपुल्या. ॥ दैत्य०॥३॥
हे आदिमाये! सप्तशृंगे ! । [6]त्रिपुरांतकप्रिये! भवभंगे ! ॥
निजदासा तारीं स्वांगें । प्रतापगंगे! जगदंबे! ॥ दैत्य० ॥ ४ ॥
एक पीठ तें तुळजापुर । द्वितीय पीठ तें माहुर ॥
तृतीय पीठ तें कोल्हापुर । सप्तशृंग अर्धपीठ. ॥ दैत्य० ॥ ५ ॥
औटपीठें पवित्र स्थळें । गातां हृदयीं [7]पुण्यागळें ॥
त्र्यंबक झड घालुनियां बळें । प्रात:समयीं ध्यातसे. ॥ दैत्य० ॥ ६ ॥

---

१. श्रमणा नामक सुप्रसिद्ध शबरजातीय स्त्री. २. हालाहल. ३. गुरूला फसविणारा. ४. दयेचा मेघ. ५. देवीचें औट पीठ=तुळजापुर, माहुर, कोल्हापुर आणि अर्धपीठ सप्तशृंग. ६. शंकरभार्ये ! ७. श्रेष्ठ पुण्य.

पद १३२ वें.

नारायण हरी । जय जय नारायण हरी ॥ ध्रुवपद. ॥

कमलायतलोचना कनकपुष्पप्रिय हृत्सदना ।
कंबुकंठ कमलेशा स्वामी शरदिंदूवदना ॥
कंसांतक कैठभारे! देवा! करिं [1]कल्मषदहना ।
कां मजवरि अवकृपा, माझी कशी नये करुणा ? ।
गांजिसि कां या संसारीं. । जय जय० ॥ १ ॥
गोकुलसंरक्षका गोविंदा! गोरसहरणा ।
गोपिकादि विलासा गोवर्धनधारि कृष्णा! ।
गो[2]पेकवलभक्षका गोरक्षका मधुसूदना! ।
गोरोचन प्रियकरा! श्यामसुंदरा! कुंदरदना! ।
कां बुडविसि भवजलविवरीं. । जय जय० ॥ २ ॥
पद्मनाभ पद्मासनजनका ! ये पंकजपाणी ।
पक्षपात पतिताचा स्मरतां पावसि निर्वाणीं ।
परात्पर पूर्वापर व्याख्या असि ऐकिली श्रवणीं ।
पदपंकज म्हणून रतलों तरि कां कठिणांतःकरणीं ।
मजविषयीं झालासी जरी. । जय जय० ॥ ३ ॥
पांडव नानापरि परमात्म्या! रक्षियलें त्यांशीं ।
पंढरींत [3]पुंडलिकासाठीं पांडुरंग होशी ।
पैठणीं एकनाथस्वामीगृहीं पाणी वाहशी ।
पक्ष धरून दामाजीनिमित्त [6]पडिभार होशी ।
तें संकट नाहीं भारी । जय जय० ॥ ४ ॥
माता यदि विष देउनि मारुं लागली पुत्रातें ।
मैहर्गांत सुतमांस विकत जरि जनिता निजहस्तें ।

---

१. पापसंहारा. २. गवळ्यांचा कवळ (ग्रास) खाणाऱ्या. ३. पृष्ठ ९ टीप १ पहा. ४. पृष्ठ २६ टीप ६ पहा. ५. ज्या दुष्काळांत दामाजीपंतानें सरकारी धान्य गरीब लोकांकडून लुटविलें तो इ० स० १४६० म्ह० शा० श० १३८२ सालीं पडला होता. त्या वेळीं बेदर येथें हुमायून नांवाचा आपणास ब्राह्मणी वंशीय म्हणविणारा यवन राजा होता. तो इ० स० १४५० पासून १४६१ पर्यंत गादीवर होता. ह्या वंशाचे एकंदर १८ राजे होते. इ० स० १३४७ पासून इ० स० १५२६ पर्यंत ह्यांनीं राज्य केलें. प्रथमतः ह्या वंशाची राजधानी कुलबर्ग्यास होती. पुढें इ० स० १४२६ त बेदर राजधानी झाली. ६. आसक्त. ७. महागाईंत.

महीपती[1] अपमान करुनि हरि गृहधनसंपतितें ।
मग शरणागत जावें कोणा सांग मला हरि! तें ।
मग दिसूं पाहे तेंच करी. ॥ जय जय० ॥ ५ ॥
या अर्थी प्रार्थियलें तुजशीं म्यां यादवराया! ।
या देहा उद्धरशी किंवा नासशि हे काया ।
या दो वचनीं प्रियकर तें मज वद देवकितनया! ।
यानंतर अधिकोत्तर त्र्यंबकमति कैंची सदया! ।
उचिता येईल तेंच करीं ॥ जय जय० ॥ ६ ॥

पद १३३ वें.

उठीं उठीं उठीं उठीं चूडामणी । उभे नारदतुंबर आंगणीं ।
करी परिचरिया[2] तनु संगिनी । तुज स्मरती योगी रंगणीं. ॥ ध्रुवपद.॥
मनमोहना! गाइ ने वना । व्रजबाळें आलीं अंगणा ।
हो जागा श्रीमधुसूदना! । मुख प्रक्षाळुनि करीं भोजना. ॥ उठीं० ॥ १ ॥
अरुणोदयीं निशिंच्या[3] कळा । वृंदावनीं गुंजती कोकिळा ।
पय श्रवति धेनु सोज्वला । रविरश्मी[4] दिसति प्रांजळा. ॥ उठीं० ॥ २ ॥
यमुनेतीरीं मथुरेच्या स्त्रिया । जप करिती साधन सत्क्रिया ।
त्यांहीं त्यजिले तुजसाठीं धीया । त्यांतें दर्शन देईं मत्प्रिया. ॥ उठीं० ॥३॥
गीत गातां लज्जित गोपिका । एक दर्शन इच्छिती भाविका ।
तुज अंतर्भाव हा ठाउका । ऊठ माझ्या तानुल्या! बाळका! ॥उठीं० ॥४॥
श्रुत जननीची काकुळती । मग जागा झाला श्रीपती ।
करी पयपानाची पंगती । तुज त्र्यंबक मागे सद्गती. ॥ उठीं० ॥ ५ ॥

पद १३४ वें.

देवा! रे! माझी नको माया तोडूं ।
तुजविण कोणाच्या गळां जाऊन मी पडूं? ॥ ध्रुवपद. ॥
होतों अन्यायी अपराधी । परि मी तुज आलों शरण ॥
आतां हेंचि मला देईं । आपुल्या नामाचें स्मरण ॥
चित्ता जरि न आलें तुझिया । याहुनि बरवें मरण ॥
परी संसार वाटे कडू । देवा! रे! ० ॥ १ ॥

१. राजा. २. परिचर्या. ३. रात्रीच्या. ४. सूर्याचे किरण. ५. पाठभेद—'देहा.'

तुजविना दयावंत ऐसा । मजला न दिसे ये ठाईं ॥
महा महा पामर उद्धरिले । तेथें पामर मी काई? ॥
परंतु पावन या नामीं । ब्रीदावळी साजे पाईं ॥
लोह परिसाची [1]चाढू । देवा! रे!० ॥ २ ॥
वेदशास्त्रेंही शोधिलीं । आणिक [3]अठरा पुराण ॥
परंतु नामविना कांहीं । आणिक न दिसे साधन ॥
असतीं योगें[4] याग[5] नाना । परि ते श्रमसाध्यचि जाणा ॥
चातुर्वर्णी तूंचि गोडू. । देवा! रे! ० ॥ ३ ॥
जंववरी तव आश्रय नव्हता । तरी फार होती चिंता ॥
आतां धैर्य मला आलें । ऐकुनी तव गुण अनंता! ॥
त्र्यंबकीं ठसावला भाव । अंतरीं जडली बरी दृढता ॥
विनवी हात जोडुजोडू. । देवा! रे!० ॥ ४ ॥

पद १३५ वें.

जिननें तुजकू[6] पैदा कीया कर उंसका[7] [8]संदेसा रे! ।
इंद्रजालवत[9] प्रपंच सारा, सुत वंध्येचा[10] जैसा रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
[11]तनजोबनपर आसक्त हुआ, क्या पाया आराम रे! ।
इंद्रियजन्य सुखातें भाळुनि नेणसि[12] आतमाराम रे! ॥ जिननें० ॥ १ ॥
क्यौं गफलतमें गाफल हूआ किस लालचपर प्यासा[13] रे! ।
किरण न जाणुनि भ्रमती हरणें जैशीं उदकाभासा[14] रे! ॥ जिननें० ॥ २ ॥

---

१. पाठभेद–'पापीं.' २. इच्छा. ३. पुराणें अठरा आहेत त्यांचीं नांवें:–'ब्राह्मं पाद्मं वैष्णवं च शैवं भागवतं तथा । तथान्यन्नारदीयं च मार्कंडेयं च सप्तमम् ॥ आग्नेयमष्टकं प्रोक्तं भविष्यन्नवमं तथा । दशमं ब्रह्मवैवर्तं लिंगमेकादशं तथा ॥ वाराहं द्वादशं प्रोक्तं स्कांदं चात्र त्रयोदशम् । चतुर्दशं वामनं च कौर्मं पंचदशं तथा ॥ मात्स्यं च गारुडं चैव ब्रह्मांडाष्टादशं तथा ॥.' अठरा उपपुराणें आहेत तीं अशीं:–अष्टान्युपपुराणानि मुनिभिः कथितानि तु । आद्यं सनत्कुमारोक्तं नारसिंहमतः परम् ॥ तृतीयं नारदं प्रोक्तं कुमारेण तु भाषितम् । चतुर्थं शिवधर्माख्यं साक्षान्नंदीशभाषितम् ॥ दुर्वाससोक्तमाश्चर्यं नारदोक्तमतः परम् । कापिलं मानवं चैव तथैवोशनसेरितम् ॥ ब्रह्मांडं वारुणं चाथ कालिकाह्वयमेव च । माहेश्वरं तथा शांबं सौरं सर्वार्थसंचयम् ॥ पराशरोक्तं प्रवरं तथा भागवतद्वयम् । इदमष्टादशं प्रोक्तं पुराणं कौर्मसंज्ञितम् ॥ चतुर्धासंस्थितं पुण्यं संहितानां प्रभेदतः ॥.' ४. समाधि. ५. यज्ञ. ६. तुला. ७. त्याचा. ८. काम, कामगिरी, आज्ञा. ९. खोटा, अयथार्थ, मायामय, अतात्विक. १०. वांझेचा. ११. तन (रूप, देहरूप) आणि जोबन (यौवन) यांवर आसक्त (लुब्ध) होऊन तुला कोणतें सुख (आराम) मिळालें? १२. जाणत नाहींस. १३. कामना, इच्छा. १४. जलाचा आभास.

क्या आसनही किये कुफ़रसे[1] क्यौंकर हुआ दिवाना[2] रे ! ।
आत्मा तूं अविनाश होउनी मानिसि जन्मा मरणा रे ! ॥ जिननें० ॥ ३ ॥
तन कियेमे एका जनार्दनलाल[3] खडा बेपर्वा रे ! ।
त्र्यंबकपण हें त्याला अर्पुनि भोगि सुखाचा ठेवा रे[4] ! ॥ जिननें० ॥ ४ ॥

तुकारामकृत[5] पदें.

पद १३६ वें.

गजवदन सखा म्यां नमिला हो ! ॥ ध्रुवपद. ॥
मुळारंभीं[6] नानारंभीं । वाल्मिकवचनीं आणिला हो ! ॥ गज० ॥ १ ॥
शेष फणीवर मेरू भारी । कुत्सित संदेह फिटला हो ! ॥ गज० ॥ २ ॥
तुका म्हणे ध्यातो त्याला । नाचत रंगणीं आला हो ! ॥ गज० ॥ ३ ॥

पद १३७ वें.

भक्तांसाठीं तो जगजेठी बसून माळ्यावर । पांखरें उडवी सारंगधर[7] ॥ध्रु०॥
भक्तांमध्यें भक्ति पाहा त्या बोधल्यानें[8] केली । थोट ताटाला कणसें आलीं ॥
कैसा तो भगवंत विठ्ठल अनंतरूप ल्याली । कसी देव भक्तांची माउली ? ॥
त्याचे चरणापासीं विनवूं जोडुन दोन्ही कर । पांखरें० ॥ १ ॥
नामदेवाशीं[9] म्हणती ब्राह्मण, 'जात तुझी ओंगळ, । निघ बाहेर करसी विटाळ' ॥
गेला देउळामागें त्यानें केले दगडाचे टाळ । हरीनें फिरविलें देऊळ. ॥
अगाध लीला त्याची द्वारका एका खांबावर । पाखरें० ॥ २ ॥

---

१. कुफर=पाखंड, दंभ, तूं पाखंडाशीं आसन घालून दिवाणा झालास काय ? २. वेडा, पागल. ३. जनार्दनाचा लाल (प्रिय पुत्र, आवडता भक्त). एक (एकनाथ) ह्या देहरूपानें बेपर्वा असतो. ४. या पदांत एक चरण हिंदी व एक चरण मराठी अशी भेसळ आहे. ५. हा पंढरपुरच्या पांडुरंगाचा एक भक्त होता. हा शालिवाहन शके १५३० मध्यें देहूस जन्मला. हा जातीचा वाणी होता. ह्याला दोन बायका होत्या. पहिली बायको दमेकरीण होती ती लवकरच वारली. दुसरी बायको जिजाबाई मोठी कर्कशा होती. ह्याच्या सत्राव्या वर्षीं त्याचीं आईबापें वारलीं. ह्याचा मृत्यु शके १५७१ त झाला. ह्याचे अभंग पुष्कळ आहेत. विशेष माहिती भक्तविजय अध्याय ४८ व ४९ यांत पहावी. या शूद्र कवीविषयीं आणखी माहिती कै० हंस यांच्या निबंधांत व रा० रा० रा० वि० माडगांवकर यांच्या पुस्तकांतही आहे. ती जिज्ञासु वाचकांनीं पहावी. ६. 'प्रथमारंभीं मूळारंभीं' असा पाठ आहे. ७. शार्ङ्गधर. ८. हा धामणगांवचा पाटील होता. याचें आडनांव जगताप. जातीचा शूद्र. ह्याच्या बायकोचें नांव ममताई. मुलाचें नांव यमाजी. मुलाच्या बायकोचें नांव भागीरथी. हीं सर्व माणसें त्याचे सारखींच भगवद्भक्त होतीं. विशेष माहिती भक्तविजय अध्याय ५३ यांत पहावी. ९. पृष्ठ १५ टीप ३ पहा.

[1]जनाईच्या घरीं देवें भरल्या पाण्याच्या घागरी । चहूं हातांनीं रांजण भरी ॥
दळण कांडण करून शेणिची पाटी डोईवरी । गवऱ्या वेंचून आणी घरीं ॥
प्रल्हादाला कसें तारिलें जळत अग्नीवर । पाखरें० ॥ ३ ॥
[2]चोख्यामेळ्याचे घरीं देवानें सोडिली द्वादशी । तेव्हां तें श्रुत झालें रायासीं ॥
नेलें पाचारुन रायें तेव्हां शिक्षा दिधली त्यासी । देवा! तूं मार त्याचा खासी ॥
अगाध तूझी माव कळेना तुका म्हणे जोडुनि कर । पाखरें० ॥ ४ ॥

पद १३८ वें.

देखिलें स्वप्न । स्वप्न अवसरीं । जणुं का मी पंढरपुरीं ॥ ध्रुवपद. ॥
करुन एक चित्त । चित्त सत्वर । सोडिले प्रपंच घरदार ॥
मिळाले संत । [3]संतांचे भार । हर्षलें मन माझें फार ॥
चाल ॥ जाऊं संगातीं । [4]हरिनाम गर्जताती । विणा टाळ मृदंग वाजती ॥
टीप ॥ वाजति झणकारी । जणुं का मी पंढरपुरीं ॥ १ ॥
सहज मी गेलों । गेलों [5]राउळाला । पाहिला गरुड आणिला मेळा ॥
सभामंडप । मंडप न्याहाळिला । कर कटावरी ठेविला ॥
चाल ॥ पाहिला दृष्टी । सत्यभामे घेतल्या भेटी । [6]उभा पांडुरंग जगजेठी ॥
टीप ॥ जगजेठी कैवारी । जणुं का मी पंढरपुरीं ॥ २ ॥
चंद्रभागेसी । भागेसी आला पूर । संत मिळाले अपार ॥
पताका लावुनी एकसर । हरिनामाचा गजर । उतरलों पार ॥
चाल ॥ देखिलें पंढरपुर । जगमुक्तीचें माहेर । तो विष्णूचा अवतार ॥
टीप उभा पुंडलीक द्वारीं । जणुं का मी पंढरपुरीं. ॥ ३ ॥
वाहुनी तुळसी । तुळसी बुका माळा । गंधाक्षता प्रेमळा ॥
दास विनवीतो । विनवितो दयाळा । करीं संताचा सांभाळ ॥
चाल ॥ हरि ! नांव तुझें घेतां । कधीं भेटसी रुक्मिणीकांता ।
चरणावरि ठेवुनी माथा । तुकाराम तुला विनविता ॥
टीप ॥ विनवितो वारंवारीं । जणुं का मी पंढरपुरीं ॥ ४ ॥

पद १३९ वें.

देहीं मठ बांधिला ज्याणें । योगीयानें ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. पृष्ठ २३ टीप ४ पहा. २. हा पंढरपुरचा वतनदार, जातीचा अतिशूद्र श० १२०० मध्यें झाला. याची समाधि पंढरपुरास महाद्वारापुढील नामदेवाच्या पायरीजवळ आहे. विशेष माहिती भक्तविजय अध्याय २३ येथें पहावी. ३. साधूंचे समुदाय. ४. पाठभेद–'एकमेकांचे हातीं.' ५. देवालयाला. ६. पाठभेद–'सखा.'

आत्मा गोसावी निर्गुण । त्याचे शिष्य पांचजण ।
पंचप्राण आणि उदान । .... । करी जतन ॥ १ ॥
दहा दरवाजे मठाला । दोनी दीपद्वारें त्याला ।
योगी बसले निरंजनाला । अग्नीच्या जळती ज्वाळा । तें पाहून ॥ २ ॥
पाण्यामध्यें जळतें पाणी । धन्य देवाची करणी ।
विरळा जाणे गुरुज्ञानी । देव पृथ्वीचा धनी । करी पाळण ॥ ३ ॥
पाणी भरलें नाभीकमळीं । अंतरबाह्य धुनी चालली ।
गुरुपुत्रानें पाहिली । .... । द्यावी सांगून ॥ ४ ॥
तुकाराम पुसे खूण । इतकें द्यावें मज सांगून ।
नाहीं तरि करावें श्रवण । .... । धरावें ध्यान ॥ ५ ॥

पद १४० वें.

सखी पुसे सखयेसी । सद्गुरुची महिमा कैसी ।
तें गुज सांगें मजपाशीं । सखये बाई ॥ १ ॥
सद्गुरुराज दयाळ मोठा । तोडी अहंकाराच्या वाटा ।
नेउन बसवी मूळपीठा । सखये बाई ॥ २ ॥
कायावाचामनोभावें । सद्गुरूला शरण जावें ।
आपुलें स्वहित विचारावें । सखये बाई ॥ ३ ॥
तुका म्हणे अहो! बाई! । ऐसें नवल सांगूं काई? ।
पुन्हा जन्ममरण नाहीं । सखये बाई ॥ ४ ॥

पद १४१ वें.

तमाशा संतांघरीं । निर्गुणपुरीं ॥ ध्रुवपद. ॥
गांवावर एक बाभुळ । खालीं शेंडा वरती मूळ ।
खालीं कळस वर देउळ । गत आहे न्यारी ॥ तमाशा० ॥ १ ॥
फुला आधीं गुंफिला तुरा । याचा अर्थ करी चातुरा ।
कोण पुरा असेल चतुर । खोविल शिरीं ॥ तमाशा० ॥ २ ॥
घोडा रोंवुन बांधिला खुंट । नगाऱ्यावर चढविला उंट ।
कोण पुतळा असेल बळिवंत । अर्थ विचारी ॥ तमाशा० ॥ ३ ॥
दिवा वाऱ्या घालीतसे सेव । ह्याचा घ्याहो तुम्ही अनुभव ।
तुका वैकुंठींचा राव । गत आहे न्यारी ॥ तमाशा० ॥ ४ ॥

१. नदी. २. पाठभेद–'करीं चतूरा!'

पद १४२ वें.

कलियुगीं विठ्ठलपद पहा ॥ ध्रुवपद. ॥

शुकसनकादिक निशिदिनीं गाती । अष्ट दिशा दहा ॥ कलि० ॥ १॥

हस्त कटी समचरण विटेवरी । अष्ट दिशा दहा ॥ कलि० ॥ २ ॥

तुका म्हणे पंतीत[1] जगासी । उद्धरी जडदेहा ॥ कलि० ॥ ३ ॥

पद १४३ वें.

कसि रे ! विट जोडली पुंडलिका[2] । मनीं भाव धरुनियां निका[3] ॥ध्रुवपद.॥

मायबापाची सेवा करुनी । विठ्ठल आणिला सखा ॥ कसि रे० ॥ १ ॥

खांदीं कावडी वाहे पाणी । एकनाथाचे[4] फुका ॥ कसि रे० ॥ २ ॥

भीमातिरीं रहिवांस केला । तुकीं उतरला तुका ॥ कसि रे० ॥ ३ ॥

पद १४४ वें.

पार्वतीवर । नमिला म्यां शिव शंकर ॥ ध्रुवपद. ॥

शंभू कैलासशिखरीं । पार्वती आदिमाया सुंदरी ।

बैसुनी शंकराचे शेजारी । जोडूनी कर ॥ नमिला० ॥ १ ॥

गिरिजा पुसे शंकरासी । तरि मी काय होय तुम्हांसी ।

शंकर म्हणे माता होशी । मी तुझा कुमर ॥ नमिला० ॥ २ ॥

ऐकुनि बोलली गिरिजा । मी तरी तुमची आत्मजा ।

तुम्ही पिता शंभूराजा । माझें माहेर ॥ नमिला० ॥ ३ ॥

बोलिला नंदी ते अवसरीं । ऐका म्हणे त्रिपुरारी ! ।

गिरिजा शंकराची अंतुरीं[5] । तुम्ही भ्रतार ॥ नमिला० ॥ ४ ॥

बोलिले मग स्वामी कार्तिक । नंदि ! तुम्हांसी काय ठाउक ? ।

गिरिजा भाची बहिणीची लेंक । भाचरू थोर ॥ नमिला० ॥ ५ ॥

बोले वीरभद्र[6] आपण । तुम्ही लबाड चौघेजण ।

गिरिजा शंकराची बहीण । नातें साचार[7] ॥ नमिला० ॥ ६ ॥

ब्रह्मा विष्णु त्रिनयन । हे काय होती तिघेजण ।

तुका म्हणे द्यावें निवडून । तुम्ही चतुर ॥ नमिला० ॥ ७ ॥

पद १४५ वें.

येथें कोणाचें काय बा ! गेलें । ज्याचें त्याणेंच अनहित केलें ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. पापी. २. पृष्ठ ९ टीप १ पहा. ३. खरा, स्पष्ट, दृढ. ४. पृष्ठ २६ टीप ६ पहा. ५. बायको. पाठभेद–'अतुरी.' ६. शिवपार्षद. ७. खरोखर.

संतीं सांगितलें ऐकेना । स्वतां बुद्धीही असेना ।
वृत्ती निबरली पिकेना । मूढ कोणाचें ऐकेना ॥ येथें० ॥ १ ॥
अन्य यातीचे[1] संगतीं लागे । साधुजनामध्यें न वागे ।
केल्यावीण पराक्रम सांगे । जेथें सांगे तेथेंचि भीक मागे ॥ येथें० ॥ २ ॥
नीत टाकुनि अनीत चाले । भडभड भलतेंच बोले ।
मंद होउनी उन्मत्त डोले । अखेर फार वाईट झालें ॥ येथें० ॥ ३ ॥
तुका म्हणे कांहीं नेम । चित्तीं न धरी अधम ।
सांग पडलासे भ्रम । अंतीं कुटील[2] त्यासी यम ॥ येथें० ॥ ४ ॥

पद १४६ वें.

'**विठ्ठल विठ्ठल**' बोल मना! कर साधन सोपें । होइ जागा आवरी झोंप॥ध्रुवपद.॥
प्रपंच विषयीं झोंप आली केली तिणें गर्दी । हालविली मर्दाची मर्दी ॥
स्वहित आपुलें नेणोनियां होसि तिचा वर्जी । ऐसा कैसा बेदरदी ॥
कन्यादाराधनपुत्रीं विषयावरि लोलुप ॥ होइ जागा० ॥ १ ॥
भ्रांति तुजला कशि पडली जडली क्रिया आधि । नाना परिची उपाधी ॥
'**रामराम**'हा ध्या मंत्र हो तारक सिद्धी । मुख्य साधन हें तूं साधी ॥
घडिघडि पळपळ विसरूं नको लागोंदे झोंप ॥ होइ जागा० ॥ २ ॥
झोंप नव्हे हा **काळ** तुजला ग्रासाया पाहतो । आयुष्य घेउनियां जातो ॥
नाशवंत हा नरदेह क्षणभंगुर मूर्ती । पडशिल **काळा**चे हातीं ॥
हरिभजनाविण तुजवरता **काळ** करिल कोप । होइ जागा० ॥ ३ ॥
मृगजळवत[3] संसार सख्या! झोंप किती घेशी । आतां तूं सावध कधीं होशी ॥
वीस पंचवीस साठींचा आला आकारासी । उघडी डोळा ध्याइ हरीशीं ॥
तुका रामाशी हरिभजनीं नित्य नामजप । होइ जागा० ॥ ४ ॥

पद १४७ वें.

जगजीवन दीनदयाळा रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
नित्य निरंजन सज्जनरंजन । भक्तजनप्रतिपाळा रे! ॥ जगजी० ॥ १ ॥
दीन तुझें तुमजे मज साधन । अंगीकारी निज बाळा रे! ॥ जगजी० ॥ २ ॥
दुस्तर हा भवसागर पामर । दंशितसे यमकाळा रे! ॥ जगजी० ॥ ३ ॥
दीन तुका विनवी कर जोडुनी । नाम तुझें जगपाळा रे! ॥ जगजी० ॥ ४ ॥

---

१. जातीचे. २. कुटणें=ठेंचणें, चेंचणें. ३. मृगजलाप्रमाणें असत्य.

पद १४८ वें.

दादांनो! ठकडी बायको आली । भल्याभल्यासीं ठकवून गेली ॥ ध्रुवपद. ॥
श्यामसुंदर सांवळी । उभी नेत्राचे राउळीं । ती आकाश ब्रह्मांड गिळी ॥दा०॥१॥
चारी शून्यांचे वरती । ज्ञानदृष्टीनें न्याहळती । चारी सूत्रें तिचे हातीं ॥ दा०॥२॥
बायको नव्हे पुरुष नव्हे । दावी नाना रंग नटभाव । जैसी आकाशीं विज लवे॥दा०३
जे जे पाहूं गेले तिसीं। तिनें झोडपिलें तयांसीं । तुकाराम शरण तिसीं ॥ दा०॥४॥

पद १४९ वें.

आनंदु रे! किं परमानंदु रे! । जया श्रुति 'नेती' म्हणती गोविंदू ॥ध्रुवपद.
आम्हां विठोबाची वेढी आनंदू सदा । गाऊं नाचूं वाजवूं टाळी रिझवूं गोविंदा॥१॥
सदा सण सात आम्हां नित्य दिवाळी । आनंदें निर्भर आमुचा कैवारी बळी॥२
तुका म्हणे नाहीं जन्ममरणाचा धाक । संतसनकादिक हें आमुचें कौतुक॥३॥

पद १५० वें.

पहा गे! याच्या चरणासाठीं । सोसिली म्यां आटाआटी ।
शाकी मज वाजाटी । म्हणे गोवळा ॥ १ ॥
प्रथमचि सोनारें । मोडुनी राजअक्षरें ।
अग्निचिया सवकारें । आटिलें मज ॥ २ ॥
तेथें तीव्र घनघाई । सोसिली मी सांगूं काई ।
वारोवार कुतराई । तापलें सई ॥ ३ ॥
ऐसी तेथें जाचणी । सोसिली मीं साजणी ।
म्हणुनी अतिथी चरणीं । राहिलें कृष्णा! ॥ ४ ॥
ऐसा ऐकुनी त्याचा शब्द । वांकी चरण झालें बंद ।
झाला तुकयासी मोद । न माये गगनीं ॥ ५ ॥

पद १५१ वें.

वेगें व्हावें सावधान गुरुपाय जोडा ॥ ध्रुवपद. ॥
सारासार करुनि विचार । मग करा कारभार ।
प्रपंचाचा लोभ फार । हळुहळू सोडा ॥ वेगें० ॥ १ ॥
कशासाठीं तानमान । हालउनी गातां मान ।
नका फार ब्रह्मज्ञान । अभिमान सोडा ॥ वेगें० ॥ २ ॥

---

१. अर्धशून्य, मध्यशून्य, ऊर्ध्वशून्य आणि निःशून्य. २. पाठभेद–'निर्जर'. ३. आनंद
४. 'हात' असाही पाठ आहे. ५. 'सांगूं' असाही पाठ आहे.

घोका घोका पोथी पान । सारासार कार्यज्ञान ।
होउनियां समाधान । मग डोई बोडा ॥ वेगें० ॥ ३ ॥
पांघरुनी भगवी शाटी । गुरुपदीं कटाकटी ।
मोठी दावी हातवटी । बैसुनियां लोडा ॥ वेगें० ॥ ४ ॥
दास तुका सांगे कानीं । गोपाळभट उमजा मनीं ।
गोपाळनाथ ध्यानीं[1] मनीं । बरे डोळे उघडा ॥ वेगें० ॥ ५ ॥

पद १५२ वें.

कोण कसी बनेल घटका । काळ करील क्षणांत मुटका ।
हा अभिमान लटका । संगें येईना मणी फुटका ॥ ध्रुवपद. ॥
प्राण्या! गोष्ट ऐक थोडी । कोणाची महाल माडी ।
हे येथेंच राहील कुडी । शेवटीं निघेल स्वारी सडी ॥ कोण० ॥ १ ॥
कांहीं कीर्ति करुनी पहा कीं । कोणाचे लेंक लेंकी ।
ह्या उगवून नेती बाकी । कोण नाहीं जिवाची सखी ॥ कोण० ॥ २ ॥
शुकानें टाकला काम । धन्य वाणी तुकाराम ।
तेणें जोडीला घनश्याम । देहासुद्धां गेले वैकुंठा ॥ कोण० ॥ ३ ॥

पद १५३ वें.

आतां तरी जाय जाय । धरी सद्गुरुचे पाय ॥ ध्रुवपद. ॥
नामस्मरण ज्या मुखीं नाहीं । व्यर्थ त्याची काय[2] ॥ आतां० ॥ १ ॥
कोटी पाप त्वां जरि केलें । चुकविल सद्गुरुराय ॥ आतां० ॥ २ ॥
नामस्मरणीं तुका म्हणे । भिक्षा मागुनी खाय ॥ आतां० ॥ ३ ॥

पद १५४ वें.

मनमोहन मुरलीवाला रे! । नंदाचा अलबेला ॥ ध्रुवपद. ॥
विदुराघरच्या भक्षुनी कण्या । सृष्टिपालनवाला रे! ॥ मन० ॥ १ ॥
भक्तासाठीं तो जगजेठी । कुब्जेसीं रत झाला रे! ॥ मन० ॥ २ ॥
तुका म्हणे भीमातिरीं । पुंडलिकें उभा केला रे! ॥ मन० ॥ ३ ॥

पद १५५ वें.

जागा रे! जागल्या भाई! शेत पिकलें नवखंड रोही ।
पाहाट झाली तूं निजलासी कांहीं ॥ ध्रुवपद. ॥

१. 'जनीं वनीं' असा अन्य पाठ आहे. २. देह.

माळा रोऊनी मेडीचारी । कान्हो टगाळ क्रीडा करी ।
मज धाडोनी पैल थडी ॥ जागारे० ॥ १ ॥
चारी कोनीं दाही दिशा । शेत पिकलें आलें ब्रह्मरसा ।
काळ मोडील तूं निजलास कसा ॥ जागारे० ॥ २ ॥
तुका म्हणे आम्ही जागलों । एका सद्गुरु शरण गेलों ।
जन्मोजन्मींचें दुःख विसरलों ॥ जागारे० ॥ ३ ॥

पद १५६ वें.

गुरु बोलिला साचार[1] । मूळ विस्तार ॥ ध्रुवपद. ॥
गुरु बोलतसे ही खुण । अकाराची महिमा जाण ।
मूळ विस्तार कंठती नयन । अवघा अपार ॥ गुरु बोलिला० ॥ १ ॥
मुळीं ध्वनी अंबरीं[2] झाली । ब्रह्मा म्हणोनि हाक झाली ।
ब्रह्मा असतां हो नंदनीं । अवघा आकार ॥ गुरु बोलिला० ॥ २ ॥
ध्वनी माथां सिद्ध असतां । वेदें[3] शास्त्रें[4] हो गर्जतां ।
येवढें ब्रह्मांड रचितां । मूळ विस्तार ॥ गुरु बोलिला० ॥ ३ ॥
नाम जिचें मूळ प्रकृती । आदि पुरुषाची हो! शक्ती ।
तिनें सेजे निजउनी पती । मांडिला आकार ॥ गुरु बोलिला० ॥ ४ ॥
येवढें ब्रह्मांड गोळा केलें । पतीस कळों नाहीं दिलें ।
देव ते भिउनी गेले । ही नसती कवटाळीण कोण आकार ॥ गुरु बोलिला० ॥५॥
ब्रह्मा विष्णु उमाकांत[5] । हीं बाळें तिचे आज्ञेंत ।
नेत्र उघडुनी निश्चित । तनु दिसे स्वरूप आकार ॥ गुरु बोलिला० ॥ ६॥
ब्रह्मसुखाच्या समुद्रांत । बुडाले जीव समस्त ।
तिला मूळपीठ म्हणत । आइका उभर ॥ गुरु बोलिला० ॥ ७ ॥
हिनें चैतन्य झांकिलें । अरूप रूपासी आणिलें ।
अनंत ब्रह्मांडींचे पुतळे । नाचवी पहा रे! ॥ गुरु बोलिला० ॥ ८ ॥
निर्गुणासी गुण लाविले । निराकार आकारलें ।
अनंतासी नाम ठेविलें । जिवित्वासी लाविलें पार ॥ गुरु बोलिला० ॥ ९ ॥
मायबाप नसतां ती जन्मली । पतीस न कळतां गरोदर झाली ।
हें ब्रह्मांड रचिलें नाना विकारीं । पहा आकार ॥ गुरु बोलिला० ॥ १० ॥

---

१. सत्य. २. आकाशांत. ३. चार वेद. ४. सहा शास्त्रें. ५. शिव.

असो ऐशी ती आदिशक्ति । ती विच्छाया धरिली चित्तीं ।
तिसी कुणबी न म्हणती । पहा दूरवर ॥ गुरु बोलिला० ॥ ११ ॥
तुका म्हणे सावधान । परिसा मायेचें कारण ।
सप्त पाताळ मायेनें । ग्रासीलें पहा रे! ॥ गुरु बोलिला० ॥ १२ ॥

पद १५७ वें.

गस्त आली जागा लोकांनो! । पडली संसारभ्रांती ॥ ध्रुवपद. ॥
निजल्याची निज गेली । व्यर्थ जागोनी काय रे! ।
गुरुवांचोनि प्राणी जन्मला । त्याची जन्मली माय रे! ॥ गस्त० ॥१॥
काळें रोगें शिडी लाविली । लाविली ब्रह्मांडपुरीं ।
हा काळ सर्वांला लागला । कांहीं उरूं नेदी उरी ॥ गस्त ० ॥ २ ॥
गस्त करी चार सहा । अठरा हाका जो मारी ।
अनुहात तुतारी । वेद डफ हा हातीं ॥ गस्त० ॥ ३ ॥
गीता[1] सांगे सद्गुरु । अर्थ शोधुनी पाहे रे! ।
तुका म्हणे सत्य सत्व । सत्य होउनी राहे रे! ॥ गस्त० ॥ ४ ॥

पद १५८ वें.

ज्याचें सुख त्याला सुख त्याला । काय असे भलत्याला ॥ ध्रुवपद. ॥
एक जेउनि तृप्त झाला । एक हाका मारी अन्नाला ॥ ज्याचें० ॥ १ ॥
एक नदी उतरुनि गेला । एक हाका मारी तारूला ॥ ज्याचें० ॥ २ ॥
एक मोक्षमार्गी गेला । एक अधोगती चालिला ॥ ज्याचें० ॥ ३ ॥
तुका वैकुंठासी गेला । हाका मारितो लोकांला ॥ ज्याचें० ॥ ४ ॥

पद १५९ वें.

भूत जबर लागलें ग बाई! । झाली झडपण करूं गत काई? ॥ध्रुवपद.॥
नादाबिंबाच्या पडल्या गांठी । तंव त्या भुतानें मारिली मिठी ॥ भूत० ॥ १ ॥
भूत जडलें जाईना अंगा । आतां कसी गत करूं मला सांगा ॥ भूत०॥ २ ॥
निंबु नारळ कोंबडा उतारा । तंव त्या भुतानें धरिला थारा ॥ भूत० ॥ ३ ॥
शेळी बोकड द्या भुताला । भूत जाइना देवऋषीला ॥ भूत० ॥ ४ ॥
आले पंचाक्षरी केली भालदोरी[3] । तंव त्या भुतानें धरिलें थारी ॥ भूत० ॥ ५ ॥
जाणाई जोतीबा खंडोबा आला । भूत जाइना त्याच्या बाला ॥ भूत० ॥ ६ ॥
सुपचाटूचे केले देवऋषी । तंव त्या भुतानें धरिलें केशीं ॥ भूत० ॥ ७ ॥

---

१. भगवद्गीता. २. मांत्रिक. ३. गाय लाथ मारील म्हणून जी दोरी घालतात ती=अडची भाळी.

भूत जडलें पुंडलिकाला । पुन्हा जन्म नाहीं दासाला ॥ भूत० ॥ ८ ॥
भूत जडलें नारदाला । कीर्तनीं छंद लागला त्याला ॥ भूत० ॥ ९ ॥
भूत जडलें प्रल्हादासीं । त्यानें वधिलें पितयाशीं ॥ भूत० ॥ १० ॥
भूत चतुर्भुज पितांबरधारी । त्यानें मनुष्यपण नेलें वारीं ॥ भूत० ॥ ११ ॥
तें भूत उभें भिंवरेतटीं । साधुसंतांसी देतें भेटी ॥ भूत० ॥ १२ ॥
भूत झडपी साधुसंत । तुका म्हणे पंढरीनाथ ॥ भूत० ॥ १३ ॥

पद १६० वें.

खेळ खेळुनी निराळा राही । सांडी या विषयाची घाई रे! ।
तेणेंच खेळें बसवंत होसी । ऐसें सत्य जाण माझे भाई! रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
एका घायीं खेळतां न सांपडेची । डायीं दो घाल्या न तगसील भाई! रे! ।
त्रिगुणाची फेरी थोर कष्टी होशील। या चौघांची तरी धरी सोयी रे! खे० ॥ १ ॥
सिंपियाचा पोर एक खेळिया नामा । त्यानें विठ्ठल बसवंत केला रे! ।
आपुल्या सवंगड्या शिकउनी घाई । त्यानें संतत फड जागविला रे! ॥ खे० ॥२॥
ज्ञानदेव मुक्ताई वटेश्वर चांगा । सोपान आनंदें खेळती रे! ।
कान्हो गोवारी तेणें बसवंत केला । आपणाभोंवती नाचती रे! ।
सकळ ही मिळोनियां एकचि घाई । त्याच्या ब्रह्मादिक लागती पायीं रे! ॥ खे०॥३॥
राम बसवंत कबीर खेळिया । जोडा बरवा मिळाला रे! ।
पांचा सवंगड्या एकच घायी । तेथें नाद बरवा उठला रे! ।
ब्रह्मादिक सुरवर मिळोनियां। त्यांनीं तो हरि खेळिया निवडिला रे! ॥खेळ०॥४॥
ब्राह्मणाचा पोर एक एका भला । त्यानें जन खेळकर केले रे! ।
जनार्दन बसवंत करोनी । त्यानें वैष्णवांचा मेळा मेळविला रे! ।
एक धाई खेळतां आपणचि । बसवंत झाला रे! ॥ खेळ० ॥ ५ ॥
आणिक ही खेळिये होउनी गेले । वर्णाया वाचा मज नाहीं रे! ।
तुका म्हणे गडिया हो हुशार खेळा । पुढिलांची धरुनी सोई रे! ।
एका घायीं खेळतां जो चुकेल । पडेल चौऱ्यांशीचे डायीं रे! ॥ खेळ० ॥ ६ ॥

पद १६१ वें.

खेळ ग! फुगडी फुगडी । नको जाऊं तूं रडी. ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. भीमातीरीं. २. डावांत, फाशांत, फेऱ्यांत. ३. देवश्रेष्ठ. ४. चौऱ्याशीं योनींत जन्म घेण्याच्या फेऱ्यांत.

फुगडी खेळ ग! तूं पिंगा। आलिस माझ्या संगा।
फुगडी खेळ रे! श्रीरंगा। सोडुन धांगडधिंगा॥ खेळ ग०॥ १॥
फुगडी खेळ गे! फेराची। हो बाईल दिराची।
लज्जा सोड गे! मनाची। गांवच्या लोकांची॥ खेळ ग०॥ २॥
फुगडी खेळ गे! लखोटा। धर माझा आंगोठा।
बळकट घाल गे! कांसोटा। सोडुन [१]च्यारी वाटा॥ खेळ ग०॥ ३॥
फुगडी खेळ गे! शिवशक्ती। हरी नामाची भक्ती।
तुकया स्वानंद गर्जती। पदोपदींच्या कीर्ति॥ खेळ ग०॥ ४॥

पद १६२ वें.

पहा पहा सांवळा कैसा धीट। बोल बोलूं नये ते बोलतो उद्धट।
याच्या बोलण्याचा कोणा नये वीट। याच्यावरुनी देह ओवाळूं [२]चेतुष्ट॥ध्रुवपद.॥
याणें माझी लपविली पिंवळी गोटी। उलटा भोंवऱ्याची चोरी लावी पाठी।
बाई कंचुकीची सोडोनियां गांठी। हृदय सखोल एकांत घाली मिठी॥पहा०॥१॥
अवचित माझ्या डोळ्यांत गेलें कणू। फुंकून काढितां वाटलें समाधानु।
शहाणा कानडा तुझा गे! नारायणू। चुंबन देतां हरपलें देहभानू॥ पहा०॥२॥
नवनीत पाहुनी लावितो लाडीगोडी। राधिका पाहुनी राजस डोळे मोडी।
आगमनिगमा नकळे त्याची खोडी। स्वामी तुकया शरण हात जोडी॥प०॥३॥

पद १६३ वें.

तुझे अंगींचा उतारा। बाबा! [३]बाळसंतोष॥
तो मज देई गा दातारा। बाबा! बाळसंतोष॥
पुन्हा नये मी संसारा। बाबा! बाळसंतोष॥ १॥
तुझ्या मस्तकीं टोप। बाबा! बाळसंतोष॥
देतां होईल प्रताप। बाबा! बाळसंतोष॥
विलया जाईल महा पाप। बाबा! बाळसंतोष॥ २॥

१. विहंगम, पिपीलिका, मीन आणि कपिल हे चार मार्ग वेदांतांत प्रसिद्ध आहेत. २. चार देह—स्थूलदेह—औटप्रमाण, लिंगदेह म्हणजे सूक्ष्मदेह—अंगुष्ठप्रमाण, कारणदेह—अंगुळप्रमाण, महाकारणदेह—मसूरप्रमाण. (पंची०). (२) स्थूलदेह—नेत्राचें पांढरें बुबुळ तें. सूक्ष्मदेह—काळें बुबुळ तें. कारणदेह—पिंगट काळें बुबुळ तें. महाकारणदेह—जी काळी बाहुली नेत्रांतील मसूरप्रमाण असते तें. (गोरक्षादिकांचें मत.) (३) स्थूल—आरक्त, सूक्ष्म—शुभ्र, कारण—श्याम, महाकारण—नीलवर्ण. (अभंग तुकोबाचा.) ३. बाळसंतोष=या जातींतील भिकारी 'बाळसंतोष' या शब्दाचा घोष करून भिक्षा मागत फिरतात.

शाल्ल पितांबर सकलाद । बाबा ! बाळसंतोष ॥
ज्ञान कंचुकी ही शुद्ध । बाबा! बाळसंतोष ॥
तुका म्हणे मी प्रसिद्ध । बाबा! बाळसंतोष ॥ ३ ॥

पद १६४ वें.

प्रसूत झाली बाळा । वाजवा म्हणती थाळा[1] ॥ ध्रुवपद. ॥
दुध पाजुनी केला थोर । निघाला शिंदळ चाहाडखोर ।
राजद्वारीं पायीं दोर । दरवडाखोर दिवसाचा ॥ प्रसूत० ॥ १ ॥
घरीं उपास करी माय । परनारीसी द्रव्य खाय ।
भांग पिउनी डुलत जाय । झुलपें सोडी मोकळीं ॥ प्रसूत० ॥ २ ॥
ऐसे बिसणीचे[2] ढंग । परनारीसी करी संग ।
कोटी पूजा होती भंग । पदोपदीं ब्रह्महत्या ॥ प्रसूत० ॥ ३ ॥
त्याचे पूर्वजांची माळ । नरकीं नेऊनी टाकी काळ ।
उदरीं जन्मला चांडाळ । काय पाड तयाचा ? ॥ प्रसूत० ॥ ४ ॥
पावुनी नरदेहनिधान[3] । करीं विठोबाचें ध्यान ।
तुका म्हणे समाधान । तरीच आलों संसारा ॥ प्रसूत० ॥ ५ ॥

पद १६५ वें.

मस्करी ज्याची त्याला । येईल कामाला ॥ ध्रुवपद. ॥
ऐक मात नारदाची । मस्करी केली कृष्णाची ।
गवळण मागितली तयाची । बायको झाला ॥ मस्करी० ॥ १ ॥
मस्करी केली रावणानें । राज्य गमाविलें त्यानें ।
भस्मासुर कीं मस्करीनें । भस्म झाला ॥ मस्करी० ॥ २ ॥
ऐसा मस्करीचा संग । महादेवाचें गळलें लिंग ।
कीचक द्रौपदीचे संगें । कुळासहित गेला ॥ मस्करी० ॥ ३ ॥
ऐसी मस्करी आहे थोर । सदाशिव पाडी वैर ।
तुका विनवी जोडुनी कर । कीं मस्करीला ॥ मस्करी० ॥ ४ ॥

---

१. मुलाचा जन्म झाला म्हणजे थाळा वाजवून लोकांस कळविण्याची चाल आहे. २. बिसनी=व्यसनी, इष्कबाज, फंदी, चंगीभंगी. ३. मनुष्यदेहरूप ठेवा.

पद १६६ वें.

येईं गा! तूं येईं गा! तूं पंढरीच्या राया! ।
तुजवीण शीण वाटे, क्षीण झाली काया[1]. ॥ ध्रुवपद. ॥
याति हीन, मति हीन, कर्म हीन माझें, ।
सर्वेहि लज्जा सोडुनि बापा! शरण आलों तूज. ॥ येईं० ॥ १ ॥
दीननाथ दीनबंधु नाम तुम्हां[2] साजे ।
पतितपावन[3] ऐसि जगीं ब्रीदावळि गाजे. ॥ येईं० ॥ २ ॥
विटेवरी उभा नीट, कटीवरी कर ।
तुका म्हणे आम्हां हेंचि ध्यान निरंतर. ॥ येईं० ॥ ३ ॥

पद १६७ वें.

कां हो! तुम्हि निर्मल हरिगुण गाना? ।
नाचत आनंदरूपें पंढरीसी जाना? ॥ ध्रुवपद. ॥
काय गणिकेची[4] याती अधिकार मोठा ।
पापी अजामीळ[5] तोही नेला वैकुंठा. ॥ कां० ॥ १ ॥
काय नेणों तरले किती अनंत अपार ।
पंच महापापी त्याच्या नाहीं पापा पार. ॥ कां० ॥ २ ॥
पुत्राचिये मिसें नष्ट म्हणे **'नारायण'** ।
कोण हें कर्तव्य तुका म्हणे त्याचें पुण्य. ॥ कां० ॥ ३ ॥

---

१. शरीर. २. पाठभेद–'तुला'. ३. पातकी जनांस पूत करणारा. ४. वेश्येची. जनकाच्या राजधानींत पिंगळा नामक एक अतिरूपवती वेश्या होती. वेश्याजनाच्या रीतीप्रमाणें जो अधिक पैसा देईल त्याच्या संगतीनें रात्र घालवावी असा तिचा क्रम होता. एके दिवशीं तिनें आधीं आलेल्या पुष्कळ धनवंत पुरुषांस, अधिक द्रव्य देणारा कोणी आणखी दुसरा पुरुष मिळेल या आशेनें परत लाविलें; मग तिनें मध्यरात्र होईपर्यंत पुष्कळ वाट पाहिली, परंतु कोणी पुरुष त्या दिवशीं मिळाला नाहीं. तेव्हां परम पुरुष जो परमेश्वर त्याचा त्याग करून ह्या लौकिक पुरुषांची इच्छा करितें ही किती अयोग्य गोष्ट आहे? असा तिला पश्चात्ताप होऊन ती विरक्त झाली आणि परमेश्वरास शरण गेली. मग तिला ईश्वरानें उत्तम गति दिली–अशी कथा आहे. (नवनीत.)
५. हा एका विद्वान् अग्निहोत्री ब्राह्मणाचा मुलगा होता. तो एकदां वनांत दर्भ आणण्याकरितां गेला होता. तेथें तो एका सुस्वरूप शूद्रस्त्रीस भुलून भ्रष्ट झाला. याला दहा मुलें झालीं. त्यांत कनिष्ठ नारायण नामक मुलगा याचा परम आवडता होता. मरणसमयीं पुत्राच्या मिषानें 'नारायण' असें ईश्वराचें नाम याच्या मुखीं आलें, तेव्हां विष्णुदूतांनीं यास वैकुंठास नेऊन याचा उद्धार केला–अशी कथा आहे.

पद १६८ वें.

साधनिं सुख कैसें हो! धर्मार्थ कामस लोभें. ॥ ध्रुवपद. ॥
संसारसिंधु तराया श्रीरामनामनौका ।
ब्रह्मांडिं कीर्ती भराया परजाया[1] मातृ विलोका[2] ।
सर्वांगीं शुचि पसरुनियां परधन पाथरसम[3] लेखा ।
जीवेश्वरऐक्य कराया गुरुवचनीं संशय टाका. ॥ साध० ॥ १ ॥
मिष्टान्न बांधुनि पोटावरतें धालों केंवि म्हणावें? ।
पायाळावांचुनि भूमंडळ काय करावें? ।
वांजेसि ऋतु देउनियां कासया मास गणावे? ।
अभिमानाचें बळ जेथें फळ नाहीं श्रम हे दुणावे. ॥ साध० ॥ २ ॥
वाचांश समुळिं त्यजावा लक्षांत लक्षित जावें ।
अभीमान तो वर्जावा ब्रह्मत्वें गुरुसि भजावें ।
.... ।
हें संमत असेल ज्यातें तेणें तुकया बोध करावा. ॥ साध० ॥ ३ ॥

पद १६९ वें.

पांडुरंगे! येईं हो! । जीवाचे जिवलगे! ॥ ध्रुवपद. ॥
कनवाळु कृपाळू भक्तांलागीं होईं ।
गजेंद्राचा धांवा तुवां केला विठाई! ॥ पांडुरंगे० ॥ १ ॥
भक्ताचे कैवारे! कष्टलिशी विठ्ठले! ।
अंबरुषीकारणें[4][5] जन्म दहा सोसिले ॥ पांडुरंगे० ॥ २ ॥

१. दुसऱ्याची स्त्री. २. माना, समजा. ३. दगडासारखें. [प्रस्तर=पाथर.] ४. पृष्ठ ३३ टीप ५ पहा. ५. अंबरीष— हा सूर्यवंशोत्पन्न नाभाग राजाचा पुत्र. हा मोठा दानशूर, पराक्रमी आणि भगवद्भक्त होता. एकदां द्वादशीच्या दिवशीं दुर्वास ऋषि याच्या घरीं अतिथि म्हणून आला. तेव्हां राजानें त्यास भोजनार्थ राहवून घेतलें. नंतर मुनि आपलें आन्हिक कर्म करण्यासाठीं नदीतीरीं गेला. या दिवशीं द्वादशी थोडी म्हणजे साधनद्वादशी होती. तेव्हां व्रतभंग होऊं नये म्हणून राजानें, तिथि संपली नाहीं तों देवास नैवेद्य समर्पण करून, भोजन न करतां देवाचें तीर्थ प्राशन करून पारणें सोडलें. हें जाणून मुनि संतप्त झाला. त्यानें आपल्या जटेंतील केंसापासून एक अक्राळ विक्राळ कृत्या (राक्षसी) उत्पन्न करून राजावर सोडिली. तेव्हां विष्णूच्या सुदर्शनचक्रानें तिचा नाश केला आणि त्या मुनीचा पाठलाग केला. हें पाहून दुर्वास भीतिग्रस्त असा विष्णूस शरण गेला. विष्णूनें 'परत अंबरीषाकडे जा, तो निराहार आहे, त्याचें समाधान कर म्हणजे चक्र तुला सोडील' असें सांगितलें. त्यावरून निरुपाय होऊन तो अंबरीषाकडे परत आला. दुर्वासास

[1]प्रऱ्हादाकारणें स्तंभीं अवतार केला ।
विदारोनि दैत्य प्रेमपाऱ्हा पाजिला. ॥ पांडुरंगे० ॥ ३ ॥
[2]उपमन्याकारणें कैशी धांवशी लवलाही ।
पाजीं प्रेमपाऱ्हा क्षीरसागरवासी विठाई! ॥ पांडुरंगे० ॥ ४ ॥
कौरवें पांचाळी सभेमाजि आणिली ।
वस्त्राहरणीं वस्त्रें कैसीं जालीं माउली ॥ पांडुरंगे० ॥ ५ ॥
दुर्वास पातला धर्म छळावया वनीं ।
धांवशी लवलाही शाखा देंठ घेउनी. ॥ पांडुरंगे० ॥ ६ ॥
कृपाळु माउली भक्तिमुक्तिभांडार ।
करीं माझा अंगीकार तुका म्हणे वो! विठ्ठले! ॥ पांडुरंगे० ॥ ७ ॥

पद १७० वें.

[3]विठ्ठला! पंढरीच्या पाटला! । ऐक गाऱ्हाणें. ॥ ध्रुवपद. ॥
तुझिया चरणाशीं अंतरलों । आत्मपदीं विसरलों, ।
म्हणुनि मायेच्या कुशीं आलों । भवपुरीं बुडालों ।
तारु सांपडला. ॥ विठ्ठला० ॥ १ ॥
कां या पंढरीचा मिराशी । पूर्ण ब्रह्म होशी ।
धांउन आलों बा! तुजपाशीं । विनंती परियेशी ।
.... ॥ विठ्ठला० ॥ २ ॥

पाहतांच राजास हर्ष झाला. त्यानें सुदर्शनाची स्तुति करून दुर्वासाला त्यापासून मुक्त केलें आणि यथेच्छ भोजन दिलें—अशी कथा आहे. (भागवत—नवम स्कंध—अध्याय ४—६.)

१. पृष्ठ ३४ टीप १ पहा. २. उपमन्यु—वसिष्ठकुलोत्पन्न व्याघ्रपाद नामक मुनीचा ज्येष्ठ पुत्र. हा बहुतकरून घरींच खेळत असे. एकदां हा दुसऱ्या आश्रमांतील मुलांसह खेळत असतां तेथें यानें गाईचें दूध काढतांना पाहिलें, व तेथील मुलांच्या मातेनें तेथील मुलांस व यास गोरस पान करण्यास दिलें व तें तो प्याला. नंतर तो आपले घरीं आल्यावर आपले मातेजवळ गोरस मागूं लागला. तेव्हां त्याच्या मातेनें नित्याप्रमाणें पिष्ट पाण्यानें कालवून त्याला दिलें परंतु तें तो न घेतां 'काल मी त्या दुसऱ्या आश्रमांत दूध प्यालों तसें दे' असें म्हणूं लागला. तेव्हां त्याची आई जरा खिन्न होऊन म्हणाली कीं, 'असें दूध तुला मिळण्यायोग्य तूं नाहीं, कारण पूर्वजन्मीं तुझ्या हातून ईश्वराराधन घडलें नाहीं.' यावरून त्यानें ईश्वराराधन करून आकल्प आयुष्य व समग्र क्षीरसागराचें आधिपत्य अशीं संपादन केलीं—अशी कथा आहे. हा शैव होता व कृष्णासही यानेंच शैवी दीक्षा दिली. हा धौम्य ऋषीचा ज्येष्ठ भ्राता व तंडी ऋषीचा शिष्य होता (विशेष माहिती महाभारत—अनुशासनपर्व—अध्याय १४ यांत, अथवा सौरपुराण—अध्याय ३६ यांत पहावी.) ३. पृष्ठ ४ टीप १ पहा.

देह कुर्वंडी शत केले । दिवान आंगा आलें ।
.... । ....ठली धरणें कां बसविलें ।
घेई हवाला. ॥ विठ्ठला० ॥ ३ ॥
करुणा ऐकुनियां जगजेठी । बाष्प दाटला कंठीं ।
प्रेमें धरियला निजपोटीं । हात ठेविला पाठीं ।
तुका गौरविला. ॥ विठ्ठला० ॥ ४ ॥

पद १७१ वें.

सोडीं पैल्लव जाउं दे मजला हरी! ॥ ध्रुवपद. ॥
धरला पल्लव न सोडी माझा यानें । काय करावें या नंदाचिया कान्हे ।
बाइ! मी एकली न येती काय जाणे । मोठे अवघड धरियले रानें ॥सोडीं०॥१॥
वेळ लागलिया कोपतील घरीं । सासु दारुण सासुरा आहे भारी ।
तुज मज बोलतां नये उरी । .... ॥ सोडीं० ॥ २॥
सख्या वेशा होत्या मजपाशीं । तुझे पाउले मी पाहत केव्हांची ।
खोटें अंतर मग सांपडशी कैशी । एकाएकीं आंगीं तूं जडलाशी ॥सोडीं०॥३॥
ऐशी भागली करतां उत्तर । शक्ति मावळल्या आसोडितां कर ।
स्वामी तुकयाचा भोगी हा चतूर । भोग भोगुनि राखितो लोकाचार ॥सोडीं०॥४॥

पद १७२ वें.

ऐशा गोपिका त्या कामातुर नारी. ॥ ध्रुवपद. ॥
गाइ गोपाळ यमुनेच्या तटीं । चेंडु चवगुण खेळतो वाळवंटीं ।
कृष्ण पाहावयाचा हेत धरुनियां पोटीं । 'चला चला पाहुं' म्हणती दृष्टीं. ॥ १ ॥
.... । चित्तीं विव्हळ त्या देखावया हरी ।
मिष पाणियाचें करति या घरीं । बारा सोळा मिळोनियां परस्परी ॥ २ ॥
चिरें चोळी त्या धुतां विसरती । ऊर्ध्व लक्ष्य लागलें कृष्णमूर्ति ।
न आठवे कोण कुळ कोण याती । झाल्या तटस्थ सकळ नेत्रपातीं. ॥ ३ ॥
दंतधावन्याचा मुखामाजि हात । वाद्यें वाजति, ऐकति जन मात ।
करतीं श्रवण हे कृष्णवेणूगीत । स्वामि तुकयाचे पूरवी मनोरथ. ॥ ४ ॥

पद १७३ वें.

गोपाळा कृष्णाचीं । मंजुळ गाणीं .... चीं ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. पदर. २. वसन, लुगडें.

.........नृत्य करी मुरारी । गोपाळ जग .... ।
नट नाटक रंग ज्याचा । प्रिय गोपी .... ॥ १ ॥
सुगंध अक्षतेचा मळव .... । .... नाभी रेष आंगीं ॥
सोनसळा झळकला पहा....जो । थोर समुदाय झाला ॥ २ ॥
जयजया वेद गर्जे....जाला । आनंद सांठवेना ।
गोपी आणि गोपाळा । .... सत्वर्णे पूर्ण माधवी लीला. ॥ ३ ॥
विनवीतो दास तुका । .... जनार्दनी देखा ।
देखिली कृष्णमूर्ति । भाव धरोनियां देखा ॥ ४ ॥

पद १७४ वें.

[1]सौरी झालों बाई ! । लागलों संतांपायीं. ॥ ध्रुवपद. ॥
बांधुनि बुचडा, माथा उघडा । आंगीं वि[2]भूतीचा पटा ।
आला गेला, भोगी मला । मोकळे मार्ग चारी. ॥ सौरी० ॥ १ ॥
काजळ कुंकू लेउनि गेलों । केतकीच्या बना ।
बारा सोळा पोरें झालीं । दा[3]दला येइना मना ॥ सौरी० ॥ २ ॥
तुका म्हणे सौरी झालों । दा[3]दला माझा भ्याला ।
संगें येती रांडा पोरें । काय सांगूं त्यांला? ॥ सौरी० ॥ ३ ॥

पद १७५ वें.

पुरे एकचि पुत्र मायपोटीं । हरिस्मरणें उद्धरी कुळें कोटी. ॥ ध्रुवपद. ॥
[4]सूर्यवंशीं जन्मला [5]भगीरथ । गंगा आणोनी पूर्वज केले मुक्त. ॥ पुरे० ॥ १ ॥

---

१. निर्लज्ज, अविनय, बेफाम. २. भस्माचा. ३. नवरा. ४. 'धन्य वंशीं' असाही अन्य पाठ आहे. ५. भगीरथ—पूर्वी रामाचा पूर्वज सगरनामक राजा होता, त्याला दोन स्त्रिया होत्या. त्याच्या दोन स्त्रियांपैकीं एकीस साठ सहस्र व एकीस एकच पुत्र होता. त्याचें नांव असमंजस. सगरानें नव्याण्णव अश्वमेध यज्ञ करून पुन्हा शंभराव्या यज्ञासाठीं अश्व सोडला. तेव्हां इंद्रास धाक पडला कीं, 'जर शंभर यज्ञ शेवटास गेले तर यास माझें पद मिळेल.' या भीतीनें इंद्रानें तो घोडा पळवून पाताळांत कपिलऋषीच्या आश्रमांत नेऊन ठेविला. सगराचे साठ सहस्र पुत्र अश्वरक्षणास होते, ते अश्व पृथ्वीवर कोठें दिसेना म्हणून पाताळलोकीं त्याच्या शोधार्थ गेले. तेथें कपिलमुनीच्या आश्रमांत घोडा पाहून त्यास ताडन करूं लागले. तेव्हां त्या ऋषीनें डोळे उघडून रागानें पाहतांच ते सर्व सगरपुत्र एका क्षणांत जळून भस्म झाले. हें वर्तमान सगरास कळल्यानंतर त्यानें आपला नातू अंशुमान् यास कपिलऋषीच्या सांत्वनार्थ पाठविलें, तेव्हां त्यानें कपिलाला प्रसन्न करून त्याच्या आज्ञेनें घोडा नेऊन सगराचा यज्ञ पुरा केला. व आपल्या चुलत्यांचा उद्धार होण्याविषयीं प्रार्थना केली, तेव्हां 'गंगेशिवाय सद्गति होणार नाहीं' असें कपिलानें सांगितलें. तेव्हां गंगेला खालीं आण-

गौतमानें आणिली गोदावरी । आपण तरोनी दुसऱ्यां तारी. ॥ पुरे० ॥ २ ॥
पांच वर्षांचें [1]ध्रुव बाळक तान्हें । अढळपदीं स्थापिलें बहुमानें. ॥ पुरे० ॥ ३ ॥
तेजःपुंज शीतळ सौख्य दोनी । एक चंद्रप्रकाश त्रिभुवनीं. ॥ पुरे० ॥ ४ ॥
पहा कैसा तो [2]पुंडलिक धीट । उभा केला देव, दिली वीटे[3]. ॥ पुरे० ॥५॥
रामरूपी जन्मला कीर्तिवंत । अंजनीचे उदरीं हनुमंत. ॥ पुरे० ॥ ६ ॥
तुका म्हणे हरिसी विन्मुख । गांधारीचे उदरीं शत मूर्ख. ॥ पुरे० ॥ ७ ॥

पद १७६ वें.

विठाई ! सांवळे ! डोळसे ! रंगा येईं हो ! ॥ ध्रुवपद. ॥
चौका भरिला आसनीं । पाचारिली कुळस्वामिणी ।
विठाई ! पंढरपुरवासिनी ! । धांवुनी येईं हो ! ॥ विठा० ॥ १ ॥

ण्याकरितां तप आरंभिलें, परंतु त्याचा हेतु तडीस न जातां त्यास मृत्यु आला. पुढें त्याचा पुत्र दिलीप यानें तप केलें, पण तोही मरण पावला. अखेरीस भगीरथानें अत्यंत कठिण तपश्चर्या करून गंगेस प्रसन्न करून खालीं आणलें, व सगरपुत्रांचा उद्धार केला. गंगेला भगीरथानें आणिलें म्हणून 'भागीरथी' असें म्हणतात—अशी कथा आहे.

१. ध्रुव—उत्तानपाद राजास त्याच्या सुनीति नामक भार्येपासून झालेला पुत्र. या राजास सुनीति व सुरुचि अशा दोन भार्या होत्या, त्यांत सुनीति ही नावडती होती, त्यामुळें तिचा पुत्र ध्रुव हाही नावडता होता. एकदां याचा सावत्र भाऊ राजाच्या मांडीवर बसला असतां हाही बसण्यास गेला, पण हें सुरुचीला आवडलें नाहीं व तिनें त्याचा धिक्कार केला. तेव्हां हा रडत रडत आपल्या मातेकडे (सुनीतीकडे) गेला व झालेली गोष्ट तिला सांगितली, तेव्हां तिलाही फार वाईट वाटून ती म्हणाली, परमेश्वराची आराधना केल्याशिवाय हें ऐश्वर्य कोठून प्राप्त होणार? तेव्हां त्याला पश्चात्ताप होऊन लागलाच अरण्यांत जाऊं लागला, इतक्यांत मार्गामध्यें ध्रुवाला नारद भेटले. त्यांनीं 'तूं लहान आहेस, परत जा' असें सांगितलें, पण ह्यानें ऐकिलें नाहीं. नारदमुनींस याची दया येऊन त्यांनीं यास एक मंत्र व भगवद्ध्यान यांचा उपदेश केला. अल्पकाळांत यास भगवंतांनीं भेट दिली म्हणून याच्या मनांत स्तुति करावी असें वाटलें; पण सामर्थ्य नसल्यामुळें हस्त जोडून उभा राहिला. तेव्हां हें जाणून परमेश्वरानें त्यास सामर्थ्य दिलें, व यानें स्तुति केली. तीवरून परमेश्वर संतुष्ट होऊन 'तूं छत्तीस सहस्र वर्षें पित्याच्या मागें राज्य कर व या स्थानीं परत ये' असा वर दिला. हें सर्व वर्तमान उत्तानपाद राजास कळलें, व तो समारंभपूर्वक सामोरा येऊन ध्रुवास परत नगरास घेऊन गेला, व त्याला राज्याभिषेक करून आपण अरण्यगमन केलें—अशी कथा आहे. (भागवत—स्कंध, ४ अ० ८.९.) २. पृष्ठ ९ टीप १ पहा. ३. पृष्ठ २१ टीप १ पहा.

तुझें श्रीमुख चांगलें । पाहतां मन माझें रंगलें ।
देखुनी भवभय भंगलें । धांवुनी येई हो! लवकरी. ॥ विठा० ॥ २ ॥
रज तम धूपारती । पंचही प्राण पंचारती ।
ओंवाळिली सत्वर गती । धांवोनियां येई हो! ॥ विठा० ॥ ३ ॥
मन मेंढा मारुनि मुठीं । आशा मनशा तृष्णा त्रुटी ।
भावभक्तिनैवेद्य ताटीं । भरोनी यावें हो! हंकारा ॥ विठा० ॥ ४ ॥
डंका अनुहात गजर । येउनी आंगामध्यें संचार ।
घेउनी आपुला पुनःकार । आरोग्य करीं तुकयासी. ॥ विठा० ॥ ५ ॥

पद १७७ वें.

स्वस्थ बसावें । हरि ठेविल तैसें रहावें. ॥ ध्रुवपद. ॥
कोणे दिवसीं भोजनासी पक्वान्नें, । कोणे दिवसीं खाया न मिळती अन्नें, ।
कोणे दिवसीं नवरंगीं पिकलीं पानें, । बहु विडे खाणें. ॥ हरि० ॥ १ ॥
कोणे दिवसीं दारु हॅवया उडती, । कोणे दिवसीं तास मशाला झडती, ।
कोणे दिवसीं दिव्यांत ना बत्ती । गडप निजावें. ॥ हरि० ॥ २ ॥
कोणे दिवसीं हौदा गज अंबारी, । कोणे दिवसीं चळचळाट दरबारीं, ।
कोणे दिवसीं पायीं निघाली स्वारी, । तिडकत जावें. ॥ हरि० ॥ ३ ॥
कोणे दिवसीं शाल दुशाला माहलीं, । कोणे दिवसीं शेज नवी पलंगीं, ।
कोणे दिवसीं बाज मोडकी, खालीं । स्वस्थ निजावें. ॥ हरि० ॥ ४ ॥
कोणे दिवसीं माळ बुक्याची गर्दी, । कोणे दिवसीं भजन प्रेमानंदीं, ।
कोणे दिवसीं आपआपणा छंदीं । तुकयानें गावें. ॥ हरि० ॥ ५ ॥

पद १७८ वें.

साजणी! लिंबेलोण उतरा गे! वेगें करोन ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. 'तेथें मन माझें रंगलें' असा अन्य पाठ आहे. २. 'विठाबाई! दयाळे!' असा अन्य पाठ आहे. ३. पांच दीपांची आरती. ४. चंद्रज्योती. ५. दृष्टीचा अथवा पिशाचबाधेचा विकार न व्हावा म्हणून मीठ मोहऱ्या व निंबाचीं पानें हीं लहान मुलावरून ओवाळून टाकणें यास 'निंबलोण उतरणें' असें म्हणतात. हा एकप्रकारचा तोडगा आहे.

राम सकुमार सांवळा । दृष्टी होइल माझे बाळा ।
सखये! झाली सांज वेळा । घननीळ न्हाणिला. ॥ साजणी० ॥ १ ॥
चरणीं शोभति वांकी वाळे । माथां जावळ सोनसळे ।
रत्नजडित पिंपळवण । तेज झळके अपार ॥ साजणी० ॥ २ ॥
मेघश्याम हा श्रीधर । नखें अर्धचंद्राकार ।
रूप पाहतां मनोहर । तेथें सकळ उपमा त्या ॥ साजणी० ॥ ३ ॥
तुका म्हणे एक वेळा । भेटी देईं घननीळा! ।
सुख होइल सकळां । जिवलग सखया हो! ॥ साजणी० ॥ ४ ॥

पद १७९ वें.

रामरसायण सेवि मना! रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
भवरोगाप्रति औषध हेंचि । वेंचुनि नलगे कांहीं धना रे! ॥ राम०॥१॥
इंद्रियदमन पथ्यें ज्याचीं । त्यागीं तूं विषय परि वमना रे! ॥ राम० ॥२॥
गातां हरिहर मुक्तचि हेंची। व्यर्थ तुका मग जाशि वना रे! ॥राम०॥३॥

पद १८० वें.

पोटापुरतें देईं । मागणें लइ नाहीं लइ नाहीं. ॥ ध्रुवपद. ॥
पोळी साजुक अथवा शिळी । देवा! देईं भुकेच्या वेळीं ॥ मागणें० ॥१॥
वस्त्र नवें अथवा जुनें । देवा! देईं अंग भरून ॥ मागणें० ॥ २ ॥
देवा! कळणा[2] अथवा कोंडा । आम्हां देईं भुकेच्या तोंडा ॥ मागणें० ॥३॥
तुका म्हणे आतां । नका करूं पायापरता ॥ मागणें० ॥ ४ ॥

पद १८१ वें.

शुद्ध सत्वाचा केवढा मोठा. ॥ ध्रुवपद. ॥
अनंत युगाचा देव्हारा । निजबोधाचा घूमारा ।
आंगीं आउतिचा भरला वारा । या मल्हारी देवाचा. ॥ शुद्ध० ॥ १ ॥
बोध ब्रीद बांधिला गांठा । आंगीं वैराग्याचा पटा ।
.... । दावी वाटा भक्तीच्या. ॥ शुद्ध० ॥ २ ॥
उदर कोठें बा! संगातीं । घोळ वाजवी अनुहातीं ।
ज्ञान भंडाराचें पोतें । रितें नव्हे कल्पांतीं. ॥ शुद्ध० ॥ ३ ॥
लक्ष चौऱ्यायशीं[3] घर चारी । या देवांची केली वारी ।
प्रसन्न झाले देव मल्हारी । सोहंभावें राहीलों. ॥ शुद्ध० ॥ ४ ॥

---

१. श्यामल. २. कळणा (एका प्रकारच्या डाळीचें सार). कळणाकोंडा=गरीबाचें अन्न.
३. पृष्ठ ८ टीप १ पहा.

या देवाचें भरतां वारें । गुरगुर करी वेडेचार ।
आंगीं प्रेमाचें फेपरें । दास तुकया भुंकेना. ॥ ५ ॥

पद १८२ वें.

रामकृष्ण वासुदेवा ! । जाणवी जीवासी ।
वाजवी चिपुळ्या । पाईं घागऱ्या घोळ ॥ ध्रुवपद. ॥
रामनाम दोन अक्षर । सुलभ आणि सोपार ।
आतां मागितलें अपार । सेवटलें गोड तें करा गा ! ॥ १ ॥
गाय वासुदेव वासुदेव । भिन्न नाहीं आणिका वासुदेवा ।
दान जाणुनि करी हेवा । ना उरे उरी करि ठेवा ॥ २ ॥
नीज घेउनियां फिरती । येकवेळां जाणविती ।
धरुनि राहावें हेंचि चित्तीं । ना धरी कांहीं काम हातीं गा ! ॥ ३ ॥
सुपात्रीं सर्व भाव । मी तो सर्वीं वासुदेव ।
जाणताती कृपाळूव । जया भिन्न नाहीं ठाव गा ! ॥ ४ ॥
जीवदान करी उदार । अवलोकी चराचर ।
नाहीं वासुदेवीं विसार । तुका म्हणे तया नमस्कार गा ! ॥ ५ ॥

पद १८३ वें.

सर जाऊं दे परता । मुळीं भेटलासी आतां ।
नाट[1] लागलें संचिता । खेपा खुंटलिया ॥ ध्रुवपद. ॥
गोरस घेउनी । सात निघाल्या गौळणी ।
तंव ती कृष्णाची करणी । काय करी तेथें ॥
झाला पानसरा । मिठी घातली पदरा ।
आधीं दान माझें सारा । मग चला पंथें ॥ सर० ॥ १ ॥
आंसडि पदरा । धरि आणिक दुसरा ।
येरी झोंबती करा । काय वेडा होसी ॥
आलों गेलों बहु वेळां । नेणों गोरा कीं सांवळा ।
सर परता गोवळा[2] ! । काय बोलतोसी ? ॥ सर० ॥ २ ॥
आम्ही येथें अधिकारी । मागें केली तुझी चोरी ।
आतां कळलियावरी । मागें केलें त्याचें ॥

१. क्षय. २. हे गवळ्या !

बोलिल्या हांसोनी । आम्ही सासुरवासिनी ।
कां रे ! झोंबसी दुरोनी । करीं मात कांहीं. ॥ सर० ॥ ३ ॥
बापा परनारी । कैशापरिणी पदरीं ।
तया कळलियावरी । तुज मज ॥
नाहीं जडला जिव्हारीं । फांकों नेदी तया नारी ।
जेथें वर्म तें घरीं । जाऊं पाहे तियेचें ॥ सर० ॥ ४ ॥
तया हातीं सांपडल्या । हाटीपाटी चुकविल्या ।
कृष्ण मिळणी मिळाल्या । त्याही न फिरती ॥
तुका म्हणे खंती । वायां न धरावी चित्तीं ।
होतें तुमच्या संतचित्तीं । वोढवलें आजी. ॥ सर० ॥ ५ ॥

पद १८४ वें.

उगला राहें न करीं चाळा । उगला राहें न करीं चाळा ॥ ध्रुवपद. ॥
हरि तुझी कांति रे ! सांवळी । मी रे ! गोरी गोमटी चांपेकळी[1] ।
तुझ्या दर्शनें होइन मी रे ! काळी । मग हे वालिन वालि जन ॥ उगला० ॥१॥
किती सांगूं मी तुज रे ! गोवळा । तुझा खखडु रे ! कांबळा ।
........अरे ! नंदबाळा ! । हलगजा ! .... ॥ उगला० ॥ २ ॥
तुझ्या आंगिची उरमट[2] घाणी । चोरुनी खाशी दहिं दुध लोणी ।
घरींचें बाहेरील आणोनी । मी रे ! चांदणी सकुमार ॥ उगला० ॥ ३ ॥
तुज तव हांसतिल हे जन । धिक्कारितील मजला देखुन ।
तुझ्या आंगींचें लक्षण पाहुन । मजला होईल विटंबन. ॥ उगला० ॥ ४ ॥
तुज तव लाज भय शंका नाहीं । मज तव सज्जन पिसुन पाहीं ।
आणिक मात[3] मी तुज सांगूं काई । कैसी भीड तुजला माझी नाहीं ॥ उगला० ॥५॥
वचन मोडून देहांत । कळलें न साहेचि मात ।
तुकया स्वामी गोपीनाथ । जीवन्मुक्त करूनि भोगी ॥ उगला० ॥ ६ ॥

पद १८५ वें.

आम्ही गोंधळी गोंधळी । गोविंदा गोपाळाचे मेळीं. ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. अशाच प्रकारचा एका हिंदी कवीनें कोटिक्रम केला आहे तो असाः—सुन्ना कहत सुनारसें उत्तम मेरी जात । कारे मूंकी लालडी तुळे हमारे साथ ॥ १ ॥ मैं तो बनकी लालडी लालहि मेरा रंग । कारा मूं तबसे हुआ तुला नीचके संग ॥ २ ॥ यांत सोनें व गुंज यांच्यांत भांडण लाविलें आहे. २. उग्र. ३. गोष्ट.

आमचा घालावा गोंधळ । वाजवी हरिनाम समळ ॥ आम्ही० ॥ १ ॥
दहा पांच घाला जेऊं । तुमच्या गोंधळाला येऊं ॥ आम्ही० ॥ २ ॥
काम क्रोध बकरीं मारा । पुजा रखुमाईच्या वरा ॥ आम्ही० ॥ ३ ॥
गुण गाऊं चोंडक्यासी । चुकवूं लक्ष चौऱ्यांसीं ॥ आम्ही० ॥ ४ ॥
जेथें विठूचें राउळ । तेथें तुकयाचा गोंधळ ॥ आम्ही० ॥ ५ ॥

पद १८६ वें.

अति बरवंटा आली बाळा । सुलक्षण गोंधळा हो! ॥ ध्रुवपद. ॥
सुंदर रूप साजिरें कुंडलें मनोहर गोमटीं हो! ।
नागर नागखोपा केशर कस्तुरी मळवटी हो! ॥
विशाळ वैकुंठ नेत्र वैजयंती तेंळपे कंठीं हो! ।
कासे पीतांबर सुगंध चंदनाची उटी हो! ॥ अति० ॥ १ ॥
राजस तेजस्वीराशी मिरवी शिरोमणी वेल्हाळा हो! ।
कोटी रविशशिप्रभा लोपल्या सकळा हो! ॥
.... ।
न कळे ब्रह्मादिकां अनुपम हेची लीळा हो! ॥ अति० ॥ २ ॥
सांवळे सकुमार गौरी भुजा शोभती चारी हो! ।
सखोल वक्षस्थल सुंढाळ पदक झळके वरी हो! ॥
कटीं क्षुद्रघंटिका शब्द करिताती मधुर हो! ।
गर्जती चरणीं वांक्या अभिनव संगित रत्नें करीं हो! ॥ अति० ॥ ३ ॥
अष्टआंग मंडित वरून रूपी टेवणी हो! ।
चैतन्य वोतलें सगुण लावण्याची खाणी हो! ॥
सर्वकालसंपन्न मंजुळ बोले हर्षवदन हो! ।
बहु रूपें नटला आदिशक्ती नारायणी! हो! ॥ अति० ॥ ४ ॥
घटस्थापना केली पंढरपुर महानगरीं हो! ।
आश्रम आणि मंडप दिधला तींहि तालावरी हो! ॥
आरंभिला गोंधळ चंद्रभागेचिया तीरीं हो! ।
आली भक्त कान्हाई विठाबाई योगेश्वरी हो! ॥ अति० ॥ ५ ॥

१. हें एक वाद्य आहे. २. पृष्ठ ८ टीप १ पहा. ३. देवालय. ४. झळके. ५. सुंदर, तेजस्वी.
६. पृष्ठ ८ टीप ८ पहा. ७. पृष्ठ ४ टीप १ पहा.

सप्त कोटी चामुंडा अष्ट कोटी भैरव हो! ।
आरतिया कुरवंड्या करिती पुष्पांचे वर्षाव हो! ॥
नारद तुंबर ब्रह्मा गायन करिती गणगंधर्व हो! ।
रजचरण चुकविती तुकयाचा भवबंध हो! ॥ अति० ॥ ६ ॥

पद १८७ वें.

नाचत पंढरी जाऊं रे खेळया! विठ्ठल रुक्मिणी पाहूं रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
बाराही सोळा गडियांचा मेळा सतरावा बसंत याचा खेळया रे! ।
जाती शब्द द्वारा नाचती टिपरी घाई अनुहात मादळा रे! ॥ नाचत० ॥ १॥
साचौंआगळा अठरा निराळा गाऊं वाजवूं चाळा रे! ।
विसरल्या चारा पक्षिणी घेऊं पाणी तारुंदी भव बाळा रे! ॥ नाचत० ॥२॥
अनंत तेथीचा मुक्यासी वाचा देतो, बहिरे ऐकती कानीं रे! ।
आंधळ्यासी डोळे पांगळ्यासी पाय तुका म्हणे वृद्ध होती तरुण रे! ॥नाचत०॥३॥

पद १८८ वें.

नाचत जावं त्याच्या गांवा रे! खेळया सुख देई विसांवा रे! ।
पुढें गेली ती निर्डोळ[1] जाली वांतील त्याची सीमा रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
भीमातीरीं वसविली एक नगरी तीचें नांव पंढरपुर रे! ।
तेथील मोकासी चार भुजा त्यासी बायला सोळा हजार रे!॥ नाचत० ॥१॥
बळीया आगळा पाळीन गोपाळा रीग नाहीं कळिकाळा रे! ।
पुंडलीक[2] पाटिल केली कुळवाडी झाला बहु दुःखा वेगळा रे! ॥ नाचत०॥२॥
दोनी[3] चाहाट भरला घनदाट अपार मिळाले वारकरी रे! ।
न जाऊं म्हणती आम्ही वैकुंठा आजी पंढरी देखिली रे! ॥ नाचत० ॥ ३ ॥
संतसज्जन मांडलें दुकान जें पाहिजे तें आहे रे! ।
भक्ती नी मुक्ती फुकाचे साटीं कोणी न पाहे तिजकडे रे! ॥ नाचत० ॥ ४ ॥
बहुत दिवस होती मज आस आज घडले सायास रे! ।
तुका म्हणे होय तुमचें पुण्य भेटी तया पायांपासीं रे! ॥ नाचत० ॥ ५ ॥

पद १८९ वें.

दाते हो! दान करा जातों पंढरपुरा ।
न्या मज तेथवरी हौंकीमाचा[4] सोयरा ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. सपाट, समान, सरसपाट. २. पृष्ठ ९ टीप १ पहा. ३. पाठभेद—'दोनीचा हाट.'
४. मालकाचा.

पांगुळ झालों देवा ! नाहीं हात न पाय ।
बैसलों जयावरी सैयराट तो जाई ।
खेटतां कुपकाटे खुट दरडीना पाई ।
आधार नाहीं कोणी मज बाप ना माई ॥ दाते हो० ॥ १ ॥
हिंडतां गऱ्हानें गा! शीणलों मीं येरझारीं ।
न मिळेची दाता कोणी जन्मदुःखातें निवारी ।
कीर्ति ये संतांमुखीं तोची दाखवा हरी ।
पांगुळ्यां पाय देतो नांदे पंढरपुरीं ॥ दाते हो० ॥ २ ॥
या पोटाकारणें गा! झाले पांगिले जन ।
न सरेची मायबाप नाहीं भीके खंडणा ।
पुढां राहीं म्हणती ऐकें तया नाहीं करुणा ।
श्वान[२] हें लागे पाठी आशा मज बहु दारुण ॥ दाते हो० ॥ ३ ॥
काय मी चुकलों बा! मज नेणवेना कांहीं ।
न कळेची पापपुण्य तेथें आठवची नाहीं ॥
मीमाजी भुललों गा ! दीपपतंगा सोई ।
द्या मज जीवदान संत अनुभव काई ॥ दाते हो० ॥ ४ ॥
दुरुनी आलों मी गा ! दुःख तें झालें दारुण ।
यावया येथवरी होतें हेंची कारण ।
दुर्लभ तुम्हां भेटी पायीं झालें दर्शन ।
विनवितो तुका संत दोनी कर जोडून ॥ दाते हो० ॥ ५ ॥

पद १९० वें.

खेळत होतों सुरकवडी । माझी घोंगडी हरपली ॥ ध्रुवपद. ॥
कानोबाच्या पडलों गळां । येई गोपाळा देई झाडा ॥ खेळत० ॥ १ ॥
मी तों हर्षें उघडा झालों । अववा लोभ आहे रे! ॥ खेळत० ॥ २ ॥
तुका म्हणे बुद्धी साचे । ठाईंचे ठाईं मजपासीं ॥ खेळत० ॥ ३ ॥

पद १९१ वें.

सौरी[३] झालें बाई ! नाहीं त्याचे पाईं ॥ ध्रुवपद. ॥

१. वेडावांकडा. २. कुतरा. ३. निर्लज्ज, अविनय.

तीन माचवी चार गाती त्यावर निजलें होतें ।
रामनामीं मिळून गेलें खाटलें पडलें रीतें ॥ सौरी० ॥ १ ॥
होउनी वेडी घालीत फुगडी गेलें राउळांत[1] ।
मला पाहून देव भ्याला नाहीं देउळांत ॥ सौरी० ॥ २ ॥
होउनी वेडी फाडीत लुगडीं नाचें आळोआळीं ।
मागें पुढें रुंदावली झालें गणोबाची ॥ सौरी० ॥ ३ ॥
तुका म्हणे सौरी झालें दादला मला भ्याला ।
संग नसतां पोरें झालीं काय सांगू तुला ॥ सौरी० ॥ ४ ॥

पद १९२ वें.

ऐक रे! विनंति मज नको तुझी मुक्ती ।
संताचा हा संग हेंचि सुख आगळें[2] ॥ ध्रुवपद. ॥
या वैष्णवाच्या घरीं प्रेम सुख इच्छा करी ।
ऋद्धीसिद्धी द्वारीं कर जोडुनी तिष्ठती ॥ ऐक० ॥ १ ॥
वैकुंठींचा वास तया सुखा असे नाश ।
अद्भुत हा रस कथाकाळीं नामाच्या ॥ ऐक० ॥ २ ॥
नामाचा महिमा तुज न कळे पुरुषोत्तमा! ।
तुका म्हणे आम्हां जन्म गोड यासाठीं. ॥ ऐक० ॥ ३ ॥

पद १९३ वें.

साजेल तेंची ल्या रे गड्यांनो । पचेल तेंची खावें ॥ ध्रुवपद. ॥
घरासी आले संत म्हणुनी काय बोलुनी सीणवावे ।
गोड उंस झाला म्हणोनी काय मुळासगट खावे ॥
प्रीतीचा सोईरा आला म्हणोनी काय बहुत दिवस राहावे ।
गांवचा हाकम झाला म्हणोनी काय गांवच बुडवावे ॥ साजेल० ॥१॥
आंगीं आली नौबती म्हणोनी काय भलतेंच बोलावें ।
फुकट झाला हिरा म्हणोनी काय कथील जोडावें ॥
भगवें केलें वस्त्र म्हणोनी काय जनास भेदावें ।
व्याज बट्टा घेउनी[3] मग काय मुदल बुडवावें ॥ साजेल० ॥ २ ॥

---

१. देवळांत. २. श्रेष्ठ, थोर. ३. पाठभेद—'घेतो म्हणून.'

परस्त्री सुंदर झाली म्हणोनी काय बळेंच भोगावी ।
जिवलग मैत्र झाला म्हणोनी काय बाईल मागावी ॥
सोन्याची सुरी झाली म्हणोनी काय उरींच मारावी ।
मखमाल पैंजार झाली म्हणोनी काय शिरींच मिरवावी ॥साजेल०॥३॥
फुकट झाला हत्ती म्हणोनी काय भलत्यानेंच घ्यावा ।
वडील भरला रागें म्हणोनी काय जिवेंच मारावा ॥
कापुर झाला सवंग म्हणोनी काय सेजेस लावावा ।
चंदन झाला शीतळ म्हणोनी काय उगाळुनी प्यावा ॥ साजेल० ॥४॥
संतगुरुसोयरा झाला म्हणोनी काय आचार बुडवावा ।
सुंदर झाला दीप म्हणोनी काय वळचणीस खोवावा ॥
नित्य भेटतो देव म्हणोनी काय जनांत दावावा ।
दास **तु**का म्हणे **ह**री हा गुप्तची ठेवावा ॥ साजेल० ॥ ५ ॥

पद १९४ वें.

स्थिर आहे जों काया तंववरी भज भज **रा**घवपायां रे! ॥ ध्रुवपद.॥
काळाचें हें खाजें मायिक शरीर म्हणसी माझें रे ।
मागों येतां तत्क्षणिं द्यावें मग नयेचि मागों रे! ॥ स्थिर० ॥ १ ॥
माय समंधी जननी देहसह ममता त्यजि याची रे!।
आहेत जंववरी खातील सर्वेहि अवघीं हीं जायाचीं रे! ॥ स्थिर० ॥ २ ॥
वारणरथपदपासि न वारण हारण मुळ संहारण रे! ।
तत्पदिं ब्रह्मानंदिं **तु**कावा म्हणे मम दुर्गतिहारण रे! ॥ स्थिर० ॥ ३ ॥

पद १९५ वें.

चाल माझ्या **रा**वो डोंगरीं दिवा लागो ॥ ध्रुवपद. ॥
घर केलें दार केलें घरीं नाहीं वरो ।
शेजारिणी पापिणीचीं पांच पोरें मरो ॥ चाल० ॥ १ ॥
घरीं पांच पोरें ते मजहूनि आहे थोर ।
पांचांचीं बळें खादलीं बावन केले चोर ॥ चाल० ॥ २ ॥
घर केलें दार केलें दुकानदार मोठा ।
पाटाची राणी तिचा धागडधिंगा मोठा ॥ चाल० ॥ ३ ॥
दुकान केला मोटा पदरीं रुका खोटा ।
हिजडा म्हणशि जोगी सोळा सहस्र भोगी चाटा ॥ चाल० ॥ ४ ॥

तुका म्हणे वेगीं हरी म्हणा जगीं ।
सांडुन देईं सर्व कांहीं करा भक्तिलागीं ॥ चाल० ॥ ५ ॥

पद १९६ वें.

या या गुरूसि शरण रिघावें । तनुमनधन सर्वही अर्पावें ॥ ध्रुवपद. ॥
माया अविद्येनें भांब्रावीले । म्हणुनि शरण गुरूसि गेले ॥ याया० ॥ १ ॥
गुरुनें हस्तकीं मजला धरिलें । बोधपलंगावर बसवीलें ॥ याया० ॥ २ ॥
निजस्वरूप होतें चुकलें । गुरु ज्ञान दृष्टीं ओळखीलें ॥ याया० ॥ ३ ॥
जे जे सद्गुरूसी शरण गेले । तुका म्हणे स्वरूपीं लीन झाले ॥याया०॥४॥

पद १९७ वें.

देह अभिमानानें बुडाला । तुझा तूंचि विसरला हिताला ॥ ध्रुवपद. ॥
तूंचि आहेसि सर्वांठायीं । स्थूल सूक्ष्म कांहींच नाहीं ॥ देह० ॥ १ ॥
आतां तरि तूं सावध होई । चारी देह निरसूनि राही ॥ देह० ॥ २ ॥
काय करशील मुंडोनि डोई । गुरुचरणांसि लीन होई ॥ देह० ॥ ३ ॥
तुझा तूंचि शोधूनि पाही । तुका म्हणे निर्हेत राही ॥ देह० ॥ ४ ॥

पद १९८ वें.

कानया सामलो मारी वात ॥ ध्रुवपद. ॥
नंदका [१]छोरा दधिदुध खावन । मेटकी लेकर हात ॥ कानया० ॥ १ ॥
गोधन चाटत गोधन धूवत । मुरली लेकर हात. ॥ कानया० ॥ २ ॥
मोर मुकुट पीतांबर शोभे । हमके करत नाच ॥ कानया० ॥ ३ ॥
कहे तुकाराम नंदका छोरा । बांसरी बजावे दिनरात ॥ कानया० ॥ ४ ॥

पद १९९ वें.

आज लहूं निरबान। गुरुजी ॥ ध्रुवपद. ॥
तुमारे चरनपर दुरवा राखूं । सीसै[३] करूं कुरबान ॥ गुरुजी० ॥ १ ॥
पांचपचीस हत्ती सवारूं । उपर लाल निशान ॥ गुरुजी० ॥ २ ॥
एकवीस हजार सब घोडे । हाथ लिये नव बान ॥ गुरुजी० ॥ ३ ॥
चारो महालमें धूम मचाई । किया मुलुख मैदान ॥ गुरुजी० ॥ ४ ॥
दास तुका कहे सल्ला हमारा । लगा उन्मनी ध्यान ॥ गुरुजी० ॥ ५ ॥

---

१. मुलगा. २. पांवा. ३. मस्तक बळि देऊं. ४. वैराण, उजाड.

पद २०० वें.

छांडे[1] धन मंदिर बन बसाया । मागत टुकडा घरघर खाया ॥ ध्रुवपद. ॥
तिनसों[2] हम करते सलाम । ज्या[3] मुख बैठा राजा राम ॥ छांडे० ॥ १ ॥
तुलसीमाला बभूत[4] चढावे[5] । हरजीके गुण निर्मल गावे ॥ छांडे० ॥ २ ॥
कहे तुका जो सांई[6] हमारा । हिरण्यकश्यप ऊन्हे[7] मारहि डारा ॥ छांडे० ॥३॥

पद २०१ वें.

मंत्र तंत्र नहिं मानत साखी[8] । प्रेमभाव नहिं अंतर राखी ॥ ध्रुवपद. ॥
राम कहे तांके[9] पग [10]हूं लागूं । देखत कपट अभिमान दूर भागूं[11] ॥ मंत्र०॥१॥
अधिक याती कुल हीन नहिं जानूं । जाने नारायण[12] सो प्रानी मानूं ॥मंत्र०॥२॥
कहे तुका जीव तन डारू बोरी[13] । राम उपासी[14] हूं [15]बलिहारी ॥ मंत्र० ॥ ३ ॥

पद २०२ वें.

हरिसो मिलनदे एकहि बेर[16] । पाछें[17] तूं फिर[18] ना वे घर ॥ ध्रुवपद. ॥
मात सुनो [19]दुति आवे मनावन[20] । जाया करति भर[21]जोबन ॥ हरिसो० ॥ १ ॥
हरिसुख मोहि कहिया न जाये । तब तूं बूझे आगो पाये ॥ हरिसो० ॥ २ ॥
देखहि भाव कछु[22] पकरि[23] हात । मिलाई[24] तुका प्रभु साथ ॥ हरिसो० ॥ ३ ॥

पद २०३ वें.

क्या कहुं नहिं बुझत लोका । लेजावे जम मारत धक्का ॥ ध्रुवपद. ॥
क्या जीनेकी पकडी आस । हातों लिया नहिं तेरा घांस ॥ क्या० ॥ १ ॥
किसे दिवाने[25] कहता मेरा[26] । जब जावे तन तूं सबसें न्यारा[27] ॥ क्या० ॥ २ ॥
कहे तुका तूं भया[28] दिवाना । अपना बिचार करले जना ॥ क्या० ॥ ३ ॥

पद २०४ वें.

कब मरूं पाऊं चरन तुम्हारे । ठाकुर मेरे जीवन प्यारे ॥ ध्रुवपद. ॥
जगरडे ज्याकुं सो मोहि मीठा । मीठा दर आनंदमहि पैठा ॥ कब० ॥ १ ॥

---

१. त्यजिलें. २. त्यांला. ३. ज्यांच्या मुखांत रामनाम असतें त्यांला मी नमस्कार करतों. ४. भस्म. ५. लावी. ६. स्वामी, मालिक. ७. त्यानें. ८. प्रमाण, साक्ष. ९. त्याचे पायां. १०. मी. ११. पळतों. १२. जो प्राणी नारायणाला जाणतो त्यालाच मानतों. १३. जाळून टाकीन. १४. उपासक. १५. जय हो. १६. वेळ. १७. परत. १८. पुनः. १९. दूती. २०. समजवण्यासाठीं. २१. भरज्वानी. २२. थोडी. २३. धरली. २४. भेटविली. २५. वेडा, पागल. २६. माझा. २७. वेगळा. २८. झालास.

भला पाऊं जनम इन्हे बेर । बस मायाके असंग फेर ॥ कब० ॥ २ ॥
कहे तुका धनमानहि दारा । वोहि लिये गुंडलिया पसारा ॥ कब० ॥ ३ ॥

पद २०५ वें.

दासों पाछे दौरे राम । सोवे खडा आपें मुकाम ॥ ध्रुवपद. ॥
प्रेम सरडी बांधी गले । खैंच चले उधर चेले ॥ दासों० ॥ १ ॥
आपने जनसुं भूल न देवे । करहि धर आगें बाट बतावे ॥ दासों० ॥ २ ॥
तुका प्रभु दीनदयाला । वारि रे! तुज पर हुं गोपाला! ॥ दासों० ॥ ३ ॥

पद २०६ वें.

ऐसा कर घर आवे राम । और धंदा सब छोडहि काम ॥ ध्रुवपद. ॥
इतने गोते काहे खाता । जब तूं आपना भूल न होता ॥ ऐसा० ॥ १ ॥
अंतरजामी जानत साचा । मनका एक उपर बाचा ॥ ऐसा० ॥ २ ॥
तुका प्रभु देसबिदेस । भरियाखाली नहिं लेस ॥ ऐसा० ॥ ३ ॥

पद २०७ वें.

राम कहो जीवना फल सोही । हरिभजनसुं विलंब न पाई ॥ ध्रुवपद. ॥
कैवनका मंदर कवनकी झोपैरी । एक रामबिन सबहि फुंकरी ॥ राम० ॥ १॥
कवनकी काया कवनकी माया । एक रामबिन सबहि जाया ॥ राम० ॥ २ ॥
कहे तुका सबहि चलनार । एक रामबिन नहिं बा! सार ॥ राम० ॥ ३ ॥

पद २०८ वें.

काहे भुला धनसंपत्ती घोर । रामराम सुंन गाउहो बाप रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
रोज लोक सब कहे तूं आपना । जब काल नहीं पाया ठाना ॥ काहे० ॥१॥
माया मिथ्या मनका सब धंदा । तजो अभिमान भजो गोविंदा ॥ काहे० ॥२॥
राजारंक डोंगरकी राई । कहे तुका करे ईलाही ॥ काहे० ॥ ३ ॥

पद २०९ वें.

काहे रोवे आगले मरना । गंव्हार तूं भुला आपना ॥ ध्रुवपद. ॥
केतें मालुम नहिं पडे । नन्हे बडे गयेसो ॥ काहे० ॥ १ ॥

---

१. दासांच्या मागें. २. तेथें, तिकडे. ३. दगा. ४. अंतःकरणांतील. ५. कोणाचें. ६. झोंपडी. ७. व्यर्थ, फुकट. ८. जाणारें, नाशवंत. ९. उत्तम. १०. ऐक. ११. परमेश्वर. १२. कशास. १३. कोठें. १४. लहानथोर.

बापभाई लेखा नाहीं । पाछे तूंही चलणार ॥ काहे० ॥ २ ॥
काले [1]बाल सफेत भये । खबर पकडो तुका कहे ॥ काहे० ॥ ३ ॥

पद २१० वें.

क्या मेरे राम कवन सुख सारा । कह कर दे पुछूं दास तुम्हारा. ॥ध्रुवपद.॥
तनू जो[2]बनकी कोन बराई । ब्याध पीडा दिस काटहि खाई ॥ क्या० ॥ १ ॥
कीर्त बधाऊं तों नाम न मेरा । काहे झुठा पछताऊं घेरा ॥ क्या० ॥ २ ॥
कहे तुका नहिं समझत मात । तुम्हारे शरण हे जोडहि हात ॥ क्या० ॥ ३ ॥

पद २११ वें.

देखत आखों झुटा कोरा । तो काहे छोडा घरबार ॥ ध्रुवपद. ॥
मनसुं किया चाहिये पाख । उपर [3]खाक पसारा ॥ देखत० ॥ १ ॥
कामक्रोधसो संसार । वो सिरभार चलावे ॥ देखत० ॥ २ ॥
कहे तुका वो संन्यास । छोडे आस [4]तनकीहि ॥ देखत० ॥ ३ ॥

पद २१२ वें.

रामभजन सब सार मिठाई । हरि संताप जनम दुखदाई ॥ ध्रुवपद.॥
दुधभात घृत [5]संकरपारे । हरते भूक नहि अंतरारे ॥ राम० ॥ १ ॥
खावते जुग सब चलि जावे । खटा मिठा फिर पछतावे ॥ राम० ॥ २ ॥
कहे तुका रामरस जो पीवे । बहुरि फेरा वो कबहु न [6]खावे ॥ राम० ॥ ३ ॥

पद २१३ वें.

[7]बारबार कहे मरत अभागी । बहुरी मरन संका तोरे भागी ॥ ध्रुवपद. ॥
येहि तन करते क्या न होय । भजन भगति करे वैकुंठे जाय ॥ बार० ॥ १ ॥
रामनाम मोल नहिं बेचे कबरि । वोहि सब माया छुरावत [8]संगरी ॥ बार० ॥ २ ॥
कहे तुका मनसुं मिल राखो । रामरस जिव्हा नित्य चाखो ॥ बार० ॥ ३ ॥

पद २१४ वें.

कान्हारे! मनमोहना लाल । सबहि बिसरु देखे गोपाल ॥ ध्रुवपद. ॥
मै भूली घरजानी वाट । गोरस बेचन [9]आई [10]हाट ॥ कान्हारे० ॥ १ ॥
कहां पग डारु देखे [11]अनेरा । देखे तो सब [12]वोहिने घेरा ॥ कान्हारे० ॥ २ ॥
हुं तो थकित भैर तुका । [13]भोंगारे सब मनका धोका ॥ कान्हारे० ॥ ३ ॥

---

१. केंस. २. यौवनाची. ३. धूळ पसरली. ४. शरीराची. ५. पक्वान्नविशेष, शंकरपाळे. ६. रामभजन केल्यानें पुनर्जन्माचा फेरा चुकतो–असा भाव. ७. पुनः पुनः. ८. सगळी. ९. आल्यें. १०. बाजाराला. ११ अनाडी. १२. त्यानेंच. १३. पळाला.

पद २१५ वें.

क्या मेरे लाल कवन चुकी भई । क्या मोहियासी बेर लगाई ॥ ध्रुवपद. ॥
हरिविन रहिया न जाये जिहिरा । कबकी थाडी[1] देखे रहा ॥ क्या० ॥ १ ॥
काई सखी अजि ज्यावे बुलावन । बाराहि डारू उसपर तन ॥ क्या० ॥ २ ॥
तुका प्रभु कब देखे पाऊ । पासी औ अफेरना जाऊ ॥ क्या० ॥ ३ ॥

कान्होबाकृत[2] पदें.

पद २१६ वें.

.... ॥ ध्रुवपद. ॥
देखिला माय भिंवरातीरीं[3] । कर मिरविले कीं कटावरी ।
पाउलें समचरण साजिरीं । नाम अनंत अति गोड ॥ १ ॥
शंखचक्रांकित भूषणें । जडित मेखळा चिद्रत्नें ।
पीतांबर उटी शोभे सांवळेपणें । लोपलीं तेणें रतितेजें ॥ २ ॥
श्रवणीं कुंडलें देती ढाळ[4] । दशांगुळीं मुद्रिका माळ ।
दंतपंक्ति हिरे झळाळ । मुख निर्मळ सुखराशी ॥ ३ ॥
कटिं करदोडा वांकी वेळा । बाहीं बाहवटी, पदक गळां ।
मृगनाभिचा[5] रेखीला टीळा । लवति डोळां विद्युल्लता ॥ ४ ॥
ऐशी सुंदरपणाची साम्यता । काय वर्णूं तें मी आतां ।
तुकयाबंधु म्हणे अच्युता[6]! प्रसवली माता पिता ते धन्य ॥ ५ ॥

पद २१७ वें.

चुराचुराकर[7] माखन[8] खाया । गौलनका नंदकुमार कन्हैया ॥ ध्रुवपद. ॥
काहे बढाई दिखावत मोही[9] । जानत हूं प्रभुपन तेरा सबही[10] ॥ चुरा० ॥ १ ॥
और बात सुन उखल सो गला । बांधलिया अपना तूं गोपाला ! ॥ चुरा० ॥ २ ॥
फेरता बनबन गाय चरावत । कहे तुकयाबंधु लेंकरी[11] लेले हात ॥ चुरा० ॥ ३ ॥

---

१. उभी. २. हा तुकारामाचा धाकटा भाऊ होय. ३. भीमातटीं. ४. कांति, शोभा. ५. कस्तुरीचा. ६. श्रीकृष्णा. [अच्युत=विष्णु (कृष्ण). 'भक्तेभ्योऽच्युतपूर्वत्वात् अच्युतः परिकीर्तितः । आश्रितानां च्युतिर्यस्मान्नास्ति सोऽच्युत ईरितः ॥' विवृत्तिसहितं विष्णुनामसहस्रम्. पृ० ८.] ७. चोरून चोरून. ८. लोणी. ९. मला कां तूं आपला मोठेपणा दाखवितोस? १०. मी तुझा सगळा प्रभुपणा जाणतों. ११. काठी.

रामदासकृत पदें.[1]

पद २१८ वें.

कृपाळू रघुवीरें खादलीं भिलटीबोरें[2] ।
उच्छिष्ट आदरें अंगिकारी रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
वैभवीं नाहीं चाड । देवातें भावचि गोड ।
पुरवितो कोड । अनन्याचें रे! ॥ कृपाळू० ॥ १ ॥
दुर्लभ ब्रह्मादिकासी । सुलभ वानरासी ।
काय तयापाशीं । भावेंविण रे! ॥ कृपाळू० ॥ २ ॥
रामीं रामदास म्हणे । देव हा दयाळूपणें ।
उठवितो रणें । वानरांचीं रे! ॥ कृपाळू० ॥ ३ ॥

पद २१९ वें.

जन्मलाचि नाहीं तो मरेल काई? ।
जिणें मरणें दोन्हीं नाहीं रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
जनीं जीवन्मुक्त । वर्ततात हरिभक्त ।
सद्गुरुबोधें ते अच्युत रे! ॥ जन्मला० ॥ १ ॥
जिणें आणि मरणें । येणें आणि जाणें ।
साधु तो अचळ पूर्णपणें रे! ॥ जन्मला० ॥ २ ॥
सेवितां साधूचे चरण । बाधीना दक्षिणायण ।
रामीं रामदासीं निजखुण रे! ॥ जन्मला० ॥ ३ ॥

पद २२० वें.

रघुवीर सुरवरदानी । भक्तांचा अभिमानी ।
योगी मुनिजन ध्यानीं । राहाती समाधानीं ॥ ध्रुवपद. ॥
भूषणमंडित माळा । तेजाचा उमाळा ।
सुंदर सुमनमाळा[3] । भोंवता मधुकरपाळा[4] ॥ रघुवीर० ॥ १ ॥
पीतवसन घन साजे । मुरडीव वाक वाजे ।
वर तोडरी ब्रीद गाजे । कीर्ति विशाळचि माजे. ॥ रघुवीर० ॥ २ ॥

१. या सुप्रसिद्ध भक्तवर्य कवीविषयीं माहिती पुढील पुस्तकांत आहे ती इष्ट तर पहावी:—रामदासांची बखर, रामदासस्वामींचे समग्र ग्रंथ, अर्वाचीन (भारतवर्षीय) कोश, जुनें नवनीत, काव्येतिहाससंग्रहांतील रामदासांचें चरित्र, चौबळकृत रामदासांचें चरित्र. २. भिल्लिणीचीं (श्रमणा नामक शबरीचीं) बोरें. ३. पुष्पमाळा. ४. भ्रमरसमूह.

अभिनव कार्मुकपाणी[1] । निगम गाति पुराणीं ।
विगलित होते वाणी । समजतसे शूलपाणी ॥ रघुवीर० ॥ ३ ॥
राम सकळ जन पाळी । भक्तांला सांभाळी ।
जन्ममरण दुःख टाळी । अगणित सौख्य नेव्हाळी[2] ॥ रघुवीर० ॥ ४॥
दास म्हणे मज हित । माझें कुळदैवत ।
जे जन होती रत । ते सकळही तरत ॥ रघुवीर० ॥ ५ ॥

पद २२१ वें.

समर्थाचा गाभा । भीम[3] भयानक उभा ।
पाहतां सुंदर शोभा । लांचावे मन लोभा ॥ ध्रुवपद. ॥
हुंकारे भुभुकारे । काळ म्हणे अरे! बारे! ।
विघ्न तगेना थारे । धन्य हनुमंता रे! ॥ सम० ॥ १ ॥
दास म्हणे वीर गाढा । घर्षित घनसर दाडा ।
अभिनव हाचि पवाडा । पाहातां न दिसे जोडा ॥ सम० ॥ २ ॥

पद २२२ वें.

रावण सीता दडवी । भीम निशाचर[4] बडवी ।
अघटित तें घडवी । वर रजनीचर ते रडवी ॥ ध्रुवपद. ॥
जाउनि सीता शोधी । सकळांचा विरोधी ।
वानर मोठा क्रोधी । त्रिकुटीजन रोधी ॥ रावण० ॥ १ ॥
मोठी आली धाडी । पुच्छानें पछाडी ।
होती ताडातोडी । कंठीं झोडाझोडी ॥ रावण० ॥ २ ॥
दैत्यीं केले चाळे । सुरवर बंदीशाळे ।
त्या रागें उफाळे । वन्हीचे उबाळे ॥ रावण० ॥ ३ ॥
वनीं वनें कडकावी । बळकट शिक्षा लावी, ।
भुजाबळें भडकावी । लंकेतें धडकावी. ॥ रावण० ॥ ४ ॥
सीता शोधून गेला । हलकल्लोळ केला ।
भेटे राघवाला । दास्यत्वें निवाला. ॥ रावण० ॥ ५ ॥

पद २२३ वें.

वेध लागला रामाचा । सुरवर विश्रामाचा ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. चापहस्त. २. नवलाई, कौतुक, नवल. ३. मारुति. ४. राक्षस.

यें सुरवर नर किन्नर विद्याधर । गंधर्वांचा मेळा ।
यें न्यूनें कोकिळा मंजुळकिळा । झुळकी रम्य रसाळा ।
यें गायनकळा रंग आगळा । बाहे अमृतवेळा ।
। सुखसोहळा देखुन डोळा । लाचावें मनमेळा ॥ वेध० ॥ १ ॥
कताल मृदांगें श्रुतिउपांगें । गाती नवरस रंगें ।
करंग सुरंगे दाविती संगें । सप्तस्वरेंचि आंगें ।
क अनेक रागें आलापयोगें । त्रिकट ताल सुधांगे ।
क झकिट किटकिट थरिक थरिक । वाजति चपळांगे ॥ वेध० ॥ २ ॥
थें खणखणखणखण टाळ वाजतीं । झणझणझणझण यंत्रें ।
थें दणदणदणदण मृदंग मंजुळ । तालबद्ध परतंत्रे ।
थें चणचणचणचण शब्द बोलती । वाणी चपळ सत्पात्रें ।
तेथें घणघणघणघण घंटा वाजती । आनुदाते शूळमंत्रे ॥ वेध० ॥ ३ ॥
तेथें झगझगझगझग झळकति रत्नें । खचित बैसे शोभा, ।
तेथें धगधगधगधग तेज आगळें । लावण्याचा गाभा, ।
तेथें मगमगमगमग सुगंधपरिमळ । सत्य दयेति लोभा ।
पवनतनुज दासाचें मंडण । निकट राहिला उभा ॥ वेध० ॥ ४ ॥

पद २२४ वें.

रामा! चाल रे! झडकरी । त्रिभुवन हरुषे भारी ॥ ध्रुवपद. ॥
शरयूनदीतिरीं अयोध्यापुरी । रमणीय रचिली भारी ।
तीसीं प्रतिमल्ल सरी ऐसीच दुसरी । नाहीं पृथ्वीवरी ।
ते वैकुंठमंदिरीं गमन सुंदरी । त्यामधें थोरी ।
ऐसें जाणोनि श्रीकौसल्योदरीं । आनंद सचराचरीं ॥ रामा० ॥ १ ॥
तेथें ऋषिकुळ सकळ नांदति निर्मळ । उत्साहाचेनि उसळे ।
तेथें धोत्रें सोज्वळें झेलिती करतळें । विभूतिचे गोळे ।
ते ध्यानीं नाकळे, मना नाढळे । तें रूप पाहती डोळे ।
आणि क्रूर विशाळें वधिलीं ढिसाळें । पात्रोनि यत्नें फळे ॥ रामा० ॥ २ ॥
तेथें ब्रह्मनंदिनी[1] श्रापबंधिनी । असतां निजपतिवचनीं[2] ।
ते रामागमनी ऐकत क्षणीं । हरुषत अंतःकरणीं ।

---

१. अहल्या. २. गौतममुनि.

म्हणे त्या श्रीचरणीं होतां मिळणी । पालटेन पाषाणी ।
ऐसें चिंतुनि दिवसरजनी । पथा पाहतां लोचनीं ॥ रामा० ॥ ३ ॥
तेथें सुरवर नाचति वाद्यें वाजती । पुष्पें जि मुनी वरुषति ।
तेथें गंध वातगती नेत दिगांतीं । घ्राणा होतसे तृप्ती ।
तेथें दिशा झळकती सफळ वनसती । पद शुभ बोलती ।
आला म्हणती राम सीतापती । जयजयकारें गर्जती ॥ रामा० ॥ ४ ॥
तेथें दशरथमानसीं रामश्रवणशशी । तुंबळ सुखसिंधूसी ।
तेथें जनकसरितेसि मिळणी कैसी । होताहे गजरेसी ।
तेथें भक्तचकोरासी आनंद अहर्निशीं । पाहताती उदयासी ।
ऐसें देखुनि भक्तीनवमीसी । प्रगटत रामदासीं ॥ रामा० ॥ ५ ॥

पद २२५ वें.

रामें सज्जिलें वितंड । परम चंड ।
रामें उचलिलें त्र्यंबक । कौशिकऋषि पुलकांक[1] ।
रामें ओढिलें शिवधनु । सीतेचें तनुमनु ।
रामें भंगिलें भवचाप । असुरां सुटला कंप ॥ ध्रुवपद. ॥
फरफरफरफर वोढिति कुंजर[3] । धनुष्य आणिलें भूपें ।
हरहरहरहर अति पण दुष्कर । सुंदर रघुपतिरूपें ।
वरवरवरवर रघुपति वोढीत । दशमुख संतापे ।
करकरकरकर कर शंकरारे[4] । थरथरथर भू कंपे ॥ रामें० ॥ १ ॥
कडकडकडकड भग्न कडाडे । तडतडतडक फुटे ।
गडगडगडगड गगन कडाडी । धडधडधड धडक उठे ।
भडभडभडभड रविरथ चुके । घडघडीत अन्हाटे ।
खडखडखडखड खचित दिग्गज । चळित कुळाचळ[5] कुटे ॥ रामें० ॥२॥
दुमदुमदुमदुम दुमित भुगोले । स्वर्गमृत्यु पाताळे ।
धुमधुमधुमधुम धुमकट कर्णी । विधीस बैसले टाळे ।
हळहळहळहळ अति कोल्हाळ हळ । हरसी पंचक डोले ।
खळखळखळखळ उचंबळत । जळसिंधुसी मोहो आंदोळे ॥ रामें० ॥ ३ ॥

---

१. श्रीरामपदीं. २. रोमांचित. ३. हत्ती. ४. पाठभेद–'शंकरा रे!' ५. कुलपर्वत.

धकधकधकधक धकीत धरणी । धराबधिर झाले नयन ।
चकचकचकचक चकीत निशाचर । करविले दीर्घशयन ।
थकथकथकथक थकीत सुरवर । वरुषती पुष्पें तसे ।
लखलखलखलख रत्नमालिका । जनमकालिक लग्न ॥ रामें० ॥ ४ ॥
जयजयजयजय जयति रघुराजवीरा । गर्जती जयकारें ।
धिमधिमधिमधिम नृपदेव दुंदुभि । गगन गर्जलें गजरें ।
तरतरतरतर मंगळतुरें । विविध वाद्यें सुंदरें ।
समरसरसरस दासा मानसीं । रामसीता वधूवरें ॥ रामें० ॥ ५ ॥

पद २२६ वें.

रंगीं नाचतो त्रिपुरारी लीलानाटकधारी ।
मंदरजावर त्रिपुरसुंदर [1]अर्धनारीनटेश्वर ।
नाचे शंकर सकळ कळाकर । विश्वासी आधार ॥ ध्रुवपद. ॥
झुळझुळझुळझुळ शिरिं गंगाजळ । झळझळ मुगुटीं किळ ।
ळळळळळळळळ ळळित कुंडलें । भाळीं इंदुज्वाळ ।
सळसळसळसळ सळकती रसना । वळवळवळिती व्याळ ।
हळहळहळहळ कंठीं [2]हळाहळ । गायनस्वर मंजुळ ॥ रंगीं० ॥ १ ॥
थबथबथबथब गळती सद्या । रुंडमाळिका कंठीं ।
चपचपचपचप हस्तक लवती । दस्तक धरी [3]धूर्जटी ।
खडखडखडखडखड व्याघ्रांबर । गजचर्म परवंटी ।
भडभडभडभड धूसर उधळत । चिताभस्म निजउटी ॥ रंगीं० ॥२ ॥
किणिकिणिकिणिकिणि वाजति किंकिणि । घणघणघण खणाणी ।
झणझणझणझण वांकी चरणीं । दणदणदण धरणी ।

१. शिवाची प्रतिमा अर्धस्त्री आणि अर्धपुरुष अशी असून तिची पूजा कित्येक ठिकाणीं करतात. या आकृतीवरून त्याला अर्धनारीश, अर्धनारीश्वर, अर्धनारीनटेश्वर, असें नांव आहे. या मूर्तींतील दक्षिणार्धीं शिव आणि वामार्धीं पार्वती अशी योजना असते. याचा विग्रहः— 'अर्धं नार्या अर्धनारी सा ईश्वरा यस्य सोऽर्धनारीश्वरः' [अनर्घराघव—रुचिपत्युपाध्यायकृत टीका पृष्ठ २७२ काव्यमाला.] सोलापुर जिल्ह्यांत शिवाची अशी अर्धनारीनटेश्वर मूर्ती ज्यांत आहे असें एक मंदिर आहे. अशा रूपाविषयींचा उल्लेख संस्कृत ग्रंथांत अनेक स्थळीं आढळतो. कुमारसंभव—सर्ग १ श्लोक ५०; अनर्घराघव—अंक ७ श्लोक ३६; कीर्तिकौमुदी—सर्ग १ श्लोक ३; मालविकाग्निमित्र—अंक १ श्लोक १; स्तुतिकुसुमांजलि—स्तोत्र २१ वें पहा. २. महाविष. ३. शिव.

खणखणखणखण टाळ उमाळे । रुणझुण वेत्रें पाणी ।
गुणगुणगुणगुण वर्णिति वाणी । खुणखुणखुण निर्वाणीं ॥ रंगीं० ॥३॥
टिमिटिमिटिमिटिमि मृदंग गंभीर । डिमिडिमिडिमि डिंडिमर ।
धिमिधिमिधिमिधिमि दुंदुभि गर्जे । झिमिझिमिझिमि झल्लर ।
घुमघुमघुमघुम येवज गमकत । दुमदुमदुम अंबर ।
ततथै ततथै धिकिटधिकिट । म्हणती विद्याधर ॥ रंगीं० ॥ ४ ॥
थरथरथरथर कंपित गमके । गरगरगर भ्रमर ।
सरसरसरसर कंपित चमके । धुरधुरधुर गंभीर ।
परपरपरपर म्हणती सुरवर । हरहरहर शंकर ।
वरवरवरवर दासा दिधला । तरतरतर दस्तुर ॥ रंगीं० ॥ ५ ॥

पद २२७ वें.

आठवे मनीं आठवे मनीं । आठवे मनीं सदा राम चिंतनीं ॥ ध्रुवपद. ॥
मुगुटी किरिटी वक्रभृकुटि । रम्य गोमटीं नयनांबुजें ॥ आठवे० ॥ १ ॥
मकरकुंडलें ठाणदंडले । तेज खंडले मेघदामिनी ॥ आठवे० ॥ २ ॥
बाणली उटी कास गोमटी । किंकिणी कटी क्षुद्र घंटिका ॥ आठवे० ॥ ३ ॥
पदक मेखळा फांकती किळा । रुळती गळां मुक्तमाळिका ॥ आठवे० ॥ ४ ॥
ते सुलक्षणें रत्नभूषणें । वीरकंकणें शोभती करीं ॥ आठवे० ॥ ५ ॥
रम्य रंगलें चाप चांगलें । सैन्य भंगलें त्रिकुटाचळीं ॥ आठवे० ॥ ६ ॥
आंदु¹ नेपुरें² वांकी गजरे । तीं मनोहरें पाउलें बरीं ॥ आठवे० ॥ ७ ॥
हृदय कवळी मूर्ती सांवळी । दास न्याहळी कुळदैवत. ॥ आठवे० ॥ ८ ॥

पद २२८ वें.

नवमी करा नवमी करा । नवमी करा भक्ति नवमी करा ॥ ध्रुवपद. ॥
अष्टमीपरी नवमी बरी । तये दुसरी नं³ पवे सरी⁴ ॥ नवमी० ॥ १ ॥
राम प्रगटे, भेद हा तुटे । अभेद ऊमटे तेचि नवमी ॥ नवमी० ॥ २ ॥
शीघ्र नवमी येतसे ऊर्मी । रामदास मीं अर्पिली रामीं ॥ नवमी० ॥ ३ ॥

पद २२९ वें.

दीनबंधु रे! दीनबंधु रे! दीनबंधु रे! । राम दयासिंधु रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
भिलटीफळें⁵ भक्तवत्सलें । सर्व सेविलीं दास प्रेमळें ॥ दीनबंधु० ॥ १ ॥

---

१. सांखळ्या. २. पैंजण, तोरड्या. ३. न पावे. ४. बरोबरी. ५. श्रमणा शबरीनें दिलेलीं बोरें.

रणीं उद्धरी दिव्य सुंदरी । शापबंधनें मुक्त जो करी ॥ दीनबंधु० ॥ २ ॥
दगर्भ जो शिव चिंतितो । वानरारिसा गूज सांगतो ॥ दीनबंधु० ॥ ३ ॥
ावीबिजे रावणानुजे । करुनि पावला निजराज्य जे ॥ दीनबंधु० ॥ ४ ॥
कंजाननें दैत्यभंजनें । दास पाळिला विश्वमोहनें ॥ दीनबंधु० ॥ ५ ॥

पद २३० वें.

ऐसें ध्यान समान न दिसे राम निरुपमलीळा ।
सांवळें सुंदर रूप मनोहर शोभती सुमनमाळा ॥ ध्रुवपद. ॥
मुगुटकिरीटीं कुंडलें मंडित गंडस्थळावरि शोभा ।
केयूर दंड उदंड विभूषण लावण्याचा गाभा. ॥ ऐसें० ॥ १ ॥
सरळ कुरळ नयन कमळदळश्याम सकोमळ साजे, ।
झळके इंद्रनीळ तेंळपे रत्नकीळ मुनिजन ध्यानीं विराजे ॥ ऐसें० ॥ २ ॥
भाळ विशाळ रसाळ विलेपन परिमळ अनिळविलासी ।
मृगमद केशर धूसर आंगीं हसितवदन सुखराशी ॥ ऐसें० ॥ ३ ॥
कटितट वेकट कासे पीतपट मिरवत उटी सुगंधे ।
रुळत कलोळ सुढाळ माळिका डोलती तेणें छंदे ॥ ऐसें० ॥ ४ ॥
जडितपदक वीरकंकण किंकिणी आंदु नेपुर वाजे ।
सकळ रिपुकुळ निर्मळ ऐसे वांकी तोडर ब्रीद गाजे ॥ ऐसें० ॥ ५ ॥
करिं शरचापविलास दानवां काळरूप मनिं भासे ।
दास म्हणे रणकर्कश रामें अंतक तोही भासे ॥ ऐसें० ॥ ६ ॥

पद २३१ वें.

मिरासीचा ठाव मिरासीचा ठाव मिरासीचा ठाव धरा रे! ।
जेथुनि आले तिथेंचि जाउनि मागुती वास करा रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
अज्ञानदारिद्र्य निरसलें ज्ञानलक्ष्मी ते कोण पुसे ।
आपणचि सर्वही अहंकारगोत्र जघातघेषा तेथ नेतसे ।
एकपद तेथें विपट नाहीं सर्वही सिद्धी विलसे ।
ऐसी हे मिरासी टाकियेली थोर मस्तकीं अभिमानपिसें ॥ मिरासीचा०॥१॥
संतसनकादिक नारद तुंबर वृत्ती तेही लक्षिली ।
नागवे उघडे आपदा भोगुनि जीवेसी सदृढ धरिली ।

१. अहल्या. २. कमलमुखें. ३. पुष्पमाळा. ४. शोभे. ५. कस्तूरी. ६. सुंदर. ७. सांवळ्या.

वडिलांची जन्ममृत्युभूमी तेही सर्वकाळ यत्न केली ।
धिगीधिगी तें जिणें पूर्वजांची वृत्ती असोनि हातींची गेली ॥ मिरासीचा० ॥२॥
एकला एकला मी रामदास वृत्तीलागीं होय पिसा, ।
तन मन धन सर्वही अर्पुनि सोडिली जीवित्वआशा ।
निःकामता कोणी पाठीसी नाडले येकचि थोर कोंवसा ।
हे वृत्ती रक्षील माझा राम त्याचा मज भरंवसा ॥ मिरासीचा० ॥ ३ ॥

पद २३२ वें.

आलिया अंगेंचि होइजे देव । कोंदाटला ब्रह्मकटाव ॥ ध्रुवपद. ॥
भवसिंधूचें जळ आटलें । संसाराचें मूळ तुटलें ॥ आलिया० ॥ १ ॥
निजधनाची लाधली ठेवी । रंक पावले राजपदवी ॥ आलिया० ॥ २ ॥
अरे! काळाची वेळ चुकली । आनंदाची लुटी फावली ॥ आलिया० ॥३॥
जे मायेनें जन्म दाविला । ते मायेचा ठाव पुसिला ॥ आलिया० ॥ ४ ॥
रामदासासि राम भेटला । थोर संदेह हा तूटला ॥ आलिया० ॥ ५ ॥

पद २३३ वें.

वेडिया स्वामीच होउनि राहें । हे उपाधी तुज न साहे ॥ ध्रुवपद. ॥
अरे! तुझाचि तूं सकळ । तरी वांयाचि कां तळमळ ॥ वेडिया० ॥ १ ॥
स्वामी सेवकपण हें वाव । अभिमानासी कैंचा ठाव ॥ वेडिया० ॥ २ ॥
अमंगळे जाणसी साचे । काय भूषण सांगसी त्याचें ॥ वेडिया० ॥ ३ ॥
मीपणाचें मूळ तुटावें । आनंदाचें सुख लुटावें ॥ वेडिया० ॥ ४ ॥
रामदासचि नांव हें फोल । तेथें कायसे लागती बोल ॥ वेडिया० ॥ ५ ॥

पद २३४ वें.

देवाची करणी । ऐसी ही ॥ ध्रुवपद. ॥
पहा दशगुणें आवरणोदकीं । तारियेली धरणी ॥ ऐसी० ॥ १ ॥
सुरवर पन्नग[1] निर्मुनियां जग । नांदवी लोक तिन्ही ॥ ऐसी० ॥ २ ॥
अंडज[2] जारज स्वेदज उद्भिज । निवडिलिया खाणी ॥ ऐसी० ॥ ३ ॥

---

१. साप. २. चार प्रकारचे प्राणी:–उद्भिज्ज, अंडज, स्वेदज व जरायुज. उद्भिज्ज म्हणजे भूमि भेदून अंकुरादिरूपानें वर येणारे वृक्ष, तृण इत्यादि; अंडज म्हणजे अंड्यापासून झालेले पक्षी, सर्प इत्यादि; स्वेदज म्हणजे घामानें आणि उबेनें उत्पन्न झालेले मत्कुणादि, आणि जरायुज म्हणजे मनुष्यपश्वादिक प्राणी. 'जरायु' नांवाचे चर्मानें मनुष्य पश्वादिकांचे गर्भ वेष्टित असतात, म्हणून

रात्रीं सुधाकर[1] तारा उगवती । दिवसा तो तरणी[2] ॥ ऐसी० ॥ ४ ॥
सत्तासूत्रें वर्षत जळधर । पीक पिके धरणी ॥ ऐसी० ॥ ५ ॥
आपण तरी स्त्रिये निज निर्गुण । दासा हृदयभुवनीं ॥ ऐसी० ॥ ६ ॥

पद २३५ वें.

गुरुदातारें दातारें । अभिनव कैसें केलें ॥ ध्रुवपद. ॥
एकचि वचनें न बोलत बोलुनि । मानस विलया नेलें. ॥ गुरु० ॥ १ ॥
भूतसंगें कृतनैश्वर ओझें । निजबोधें उतरिलें ॥ गुरु० ॥ २ ॥
दास म्हणे मज मीपणविरहित । निजपदीं नांदविलें ॥ गुरु० ॥ ३ ॥

पद २३६ वें.

भावबळें तरले । मानव ॥ ध्रुवपद. ॥
सारासारविचार विलोकुनि । भव हा निस्तरले ॥ मानव० ॥ १ ॥
रामनाम निरंतर वाचे । निजपदीं स्थिरले ॥ मानव० ॥ २ ॥
दास म्हणे सुख सागरे डोहीं । ऐक्यपणें विरालें ॥ मानव० ॥ ३ ॥

त्यांस 'जरायुज' म्हणतात. जरायु म्हणजे व्यावहारिक महाराष्ट्र भाषेंत 'वार' म्हणतात, तेव्हां ज्या प्राण्यांस उपजतेवेळीं वारेचें वेष्टन असतें ते प्राणी जरायुज. स्वेदज, अंडज आणि उद्भिज्ज यांजविषयीं विशेष माहिती मनुस्मृतींत आहे:—'पशवश्च मृगाश्चैव व्यालाश्चोभयतोदतः । रक्षांसि च पिशाचाश्च मनुष्याश्च जरायुजाः ॥ ४३ ॥ अंडजाः पक्षिणः सर्पा नक्रा मत्स्याश्च कच्छपाः । यानि चैवंप्रकाराणि स्थलजान्यौदकानि च ॥ ४४ ॥ स्वेदजं दंशमशकं यूकामक्षिकमत्कुणम् । उष्मणश्चोपजायंते यच्चान्यत्किंचिदीरितम् ॥ ४५ ॥ उद्भिज्जाः स्थावराः सर्वे बीजकांडप्ररोहिणः । ओषध्यः फलपाकांता बहुपुष्पफलोपगाः ॥ ४६ ॥ [म०स्मृ० अ० १ ला.] भावार्थः—पशु, मृग, दोन दंतपंक्तीनें युक्त असे व्यालादिक (सिंहादिक), राक्षस, पिशाच आणि मनुष्य हे जरायु, म्हणजे गर्भाचें जें आवरणचर्म त्यांत प्रथम होऊन नंतर त्यांतून उत्पन्न होतात, अतएव ते जरायुज होत. पक्षी, सर्प, मगर, मत्स्य आणि कांसव हे प्रथम अंडाचे ठायीं उत्पन्न होतात म्हणून हे अंडज होत, स्थलाचे ठायीं होणारे सरठादिक व उदकाचे ठायीं होणारे शंखादिक ते क्रमानें स्थलज व औदक जाणावे. डांस, माशा, यूका, मक्षिका, ढेंकूण हे घर्मापासून उत्पन्न होतात, अतएव ते स्वेदज होत आणि असे जे दुसरे प्राणी उष्मापासून होतात ते उष्मज होत. बीज व भूमी यांचा भेद करून जे उत्पन्न होतात (वृक्ष) ते उद्भिज्ज होत. ते दोन प्रकारचे आहेत; कितीएक बीजापासून होणारे व कितीएक त्या त्या शाखा भूमींत लावल्यानें होणारे. जे कितीएक [व्रीहि, यव इत्यादि] वृक्ष पुष्कळ फलपुष्पांनीं युक्त होऊन फलें पक्व झाल्यानेंच आपण नष्ट होतात ते औषधि होत. [म० स्मृ० प्रा० भा०].

१. चंद्र. २. सूर्य.

पद २३७ वें.

देह दंडिसी मुंड मुंडिसी । भंड दाविसी नग्न उवडा ॥ ध्रुवपद. ॥
भस्मलेपनें तृणआसनें । माळभूषण सोंग हें मूढा ॥ देह० ॥ १ ॥
अन्नत्याग रे! हृदययोग रे!। फट काय रे! हिंडसी वनीं ॥ देह० ॥ २ ॥
ऐक सांगतों रामदास तो । ज्ञानयोग रे! साधितां बरें ॥ देह० ॥ ३ ॥

पद २३८ वें.

हें काय तें काय । योग काय भोग काय ॥ ध्रुवपद. ॥
बाहेर जटाभार काय । अंतरीं संसार काय ॥ हें काय० ॥ १ ॥
बाहेर कापाय दंड काय । आंत अववें भंड काय ॥ हें काय० ॥ २ ॥
बाहेर सात्विक ध्यान काय । आंत मद्यपान काय ॥ हें काय० ॥ ३ ॥
रामदास म्हणे पाहे । व्यर्थ भगल करून काय ॥ हें काय० ॥ ४ ॥

पद २३९ वें.

मिश्रित सारासार । अरे! निवडी तोचि चतुर ॥ ध्रुवपद. ॥
ब्रह्म निरंजन अद्वय सत्य । मायाजनपर द्वैत अनित्य ॥ मिश्रित० ॥ १ ॥
मेळविलें जळ अमृत दोनी । हंस जसा पय घे निवडोनी ॥ मिश्रित०॥२॥
पारखीविण खरें निवडेना । मूढ कसें जनहित कळेना ॥ मिश्रित० ॥ ३ ॥
दास म्हणे निजकौतुक मोठें । अनुभव बोलती शाब्दिक खोटें ॥ मि०॥४॥

पद २४० वें.

पळा पळा ब्रह्मपिसा येतो जवळी, ।
रामनामें हांक देउनी डोई कांडोळी, ।
वृत्ति शेंडी बंधनेंविण सदा मोकळी, ।
संसाराची धुळी करुनि आंगीं उधळी. ॥ ध्रुवपद. ॥
प्रपंचउकरड्यावरी बैसणें ज्याचें ।
भोंता पाळा फिरोनि पाहे जन हे अविद्येचे, ।
धांवुनि बैसे उठोनि पळे दृश्य वाटेचें ।
अदृश्याचें रान घेतां नचले कवणाचें. ॥ पळा० ॥ १ ॥
आउट हात गज नवां ठायीं उतळले ।
दाहावा ठाव म्हणउन तेथें ठिगळ दिधलें ।

एसें मन हें चंचल निवृत्तीसी गुंतलें ।
परतुनियां आलें म्हणउनि जीवेंचि मारिलें. ॥ पळा० ॥ २ ॥
मीपणाचें शहाणपण जळालें माझें ।
कोण वाहे देहबुद्धी वस्त्रांचें ओझें ।
नलगे आह्मां मान अपमानाचें ओझें ।
तुझी शुद्धी घेतां गेलें मीपण माझें. ॥ पळा० ॥ ३ ॥
आम्ही जन धन देखुनि विचार करितों ।
आपण ऐसे पिसे म्हणउनि उमज धरितों, ।
अर्थे भेटों येती त्यांस वेड लावितों ।
रामीं रामदास ऐसें अबद्ध बोलतों ॥ पळा० ॥ ४ ॥

पद २४१ वें.

कल्याणधामा! । रामा! कल्याणधामा! ॥ ध्रुवपद. ॥
दुःख निवारण नामक सुखा ये । सुखमूर्ती गुणग्रामा[1]! ॥ रामा० ॥ १ ॥
दास उदास करी तव कृपा । अभिनव नामगरिमा[2] ॥ रामा० ॥ २ ॥

पद २४२ वें.

तूं ये रे! रामा! । काय वर्णूं महिमा ॥ ध्रुवपद. ॥
सोडविले देव तेहतिस कोटी । तेंवी सोडवीं आम्हां ॥ तूं० ॥ १ ॥
राम लक्ष्मण भरत शत्रुघ्न । पुढें उभा हनुमान् ॥ तूं० ॥ २ ॥
दास म्हणे भवबंध निवारीं । रामा! गुणधामा! ॥ तूं० ॥ ३ ॥

पद २४३ वें.

हे राघवा! देईं तुझें भजन ॥ ध्रुवपद. ॥
अनुताप त्यावरी भक्तियोग । मानिती हे सज्जन ॥ हे० ॥ १ ॥
कीर्तन करावें नाम उद्धरावें । अंतरीं लागो ध्यान ॥ हे० ॥ २ ॥
दास म्हणे मन आत्मनिवेदन । सगुण समाधान ॥ हे० ॥ ३ ॥

पद २४४ वें.

नाम मंगळधाम हरीचें हो! । संतसज्जनां विश्राम ॥ ध्रुवपद. ॥
सकळ सकळ धर्म अचळ । अर्थकाम स्मरणें स्वानंदाभिराम ॥ नाम० ॥ १ ॥
गरळचाळशम शिवमनोरम । दास उदास पूर्णकाम ॥ नाम० ॥ २ ॥

१. गुणसमुदाया! २ नाममाहात्म्य.

पद २४५ वें.

संगत साधूची मज जाहली । अक्षय पदवी आली ॥ ध्रुवपद. ॥
सर्व मी सर्वात्मा ऐसी अंतरीं दृढमती झाली, ।
जागृतीसहित अवस्था तूर्या स्वरूपीं समूळ विराली ॥ संगत० ॥ १ ॥
बहुजन्माची जपतपसंपत्ती विमळ फळेंसि आली ।
मी माझें हे सरली ममता समुळीं भ्रांति निमाली ॥ संगत० ॥ २ ॥
रामीं अभिन्न दास ऐसी हे जाणिव समूळहि गेली ।
न चळे, न ढळे, अचळ कृपा हे श्रीगुरुरायें केली ॥ संगत० ॥ ३ ॥

पद २४६ वें.

अणुपासुनि जगदाकार । ठणठकार रघुवीर ॥ ध्रुवपद. ॥
रामाकार जाहली वृत्ती । दृश्यादृश्य न ये हातीं ॥ अणु० ॥ १ ॥
रामीं हारपलें जग । दास म्हणे कैंचें मग ॥ अणु० ॥ २ ॥

पद २४७ वें.

दशशतकरवंशीं[1] अवतरणा । दशमुखकुळसंहरणा ।
दशशतवदनाग्रजरूप मदना । दशरथनृपनंदन गुणसदना ॥ ध्रुवपद.॥
कौसल्यात्मज निजसुखकरणा । कौशिकमखपालन शिवस्मरणा ।
राजीवलोचन[2] जानकीरमणा । भवचिंताहरणा ॥ दशशत० ॥ १ ॥
निजचरणीं अहल्याउद्धरणा । भार्गववीरक्षितिपाळहरमर्दना ।
धालिकार्मुकधरणा । अंजनिसुतसेवित तव चरणा ॥ दशशत० ॥ २ ॥
दशदिशाव्यापकगुणसगुणा । आत्माराम समस्ताभरणा ।
जीवकदंबकपोतसंस्मरणा । रामदास वंदित तव चरणा ॥ दशशत० ॥३॥

पद २४८ वें.

रामा विसरावें मग कासया जावें ? ।
स्वहित दुरी तेव्हां दुःख पालवीं घ्यावें ।
रौरव[3] कुंभपाक अहोरात्र भोगावे ।
तेधवां कोण सोडी वर्म न पडे ठावें ॥ ध्रुवपद. ॥
भजनीं कोनकोडें[4] राम न म्हणे तोंडें ।
आदळे दुःख आंगीं भोग भोगितां रडे ।

---

१. सूर्यवंशी. (दशशतकर=सहस्रांशु, सूर्य.) २. कमलाक्ष. ३. नरकविशेष. ४. पाठभेद—'कान कोंडे.'

कर्तृत्व आपुलेंचि कैसें नाठवे एव्हडें ।
देवासी बोल ठेवी कैंवी स्वसुख जोडे ? ॥रामा० ॥ १ ॥
विषयीं चित्त गोवी, हृदयस्थ नाठवी ।
कामक्रोधलोभसंगें त्रास नुपजे जीवीं ।
ममता दुःख परी आपणातें वाहवी ।
विनवी रामदास भवसागर तरवी ॥ रामा० ॥ २ ॥

पद २४९ वें.

साजिरें हो! । रामरूप साजिरें हो! ॥ ध्रुवपद. ॥
रूप प्रगटलें लावण्य लाजिलें । मानसीं बैसलें ॥ राम० ॥ १ ॥
सर्वांगें सुंदर ठाण मनोहर । दासाचा आधार ॥ राम० ॥ २ ॥

पद २५० वें.

देखिला हो! राघव देखिला ॥ ध्रुवपद. ॥
रूप रामाचें लावण्य साचें । ध्यान विश्रामाचें ॥ राघव० ॥ १
चंचळ मानस पाहे वास । रामीं रामदास ॥ राघव० ॥ २ ॥

पद २५१ वें.

शरण मी राघवा हो! ॥ ध्रुवपद. ॥
अंतरध्याना! गुणनिधाना! । मज पहा हो! ॥ शरण० ॥ १ ॥
भजन कांहीं घडत नाहीं । हें साहा हो! ॥ शरण० ॥ २ ॥
रामदास धरून कास । येक भावो ॥ शरण० ॥ ३ ॥

पद २५२ वें.

रे! मानवा! उगीच आमुचीं जिणीं । आम्हां ध्यानीं भेटिची शिराणी[1] ॥ ध्रुवपद. ॥
नरापरीस वानर भले । जिहीं डोळां राम देखियेले ।
ज्यासी रघुराज हितगुज बोले । कोण्या भाग्यें भगवंत भेटले? ॥ रे० ॥ १ ॥
रामीं मिनले[2] ते असो नीचयाती[3] । त्यांच्या चरणाची वंदीन माती ।
नित्य नव्हाळी गाऊनि करूं किती । तेणें रघुनाथीं उपजेल प्रीती ॥ रे० ॥२॥
रामीं रामदास म्हणे ऐका करूं । थोर आम्ही तैसाचि भाव धरूं ।
भक्ति प्रेमाचा दावूं निर्धारू । तेणें आम्हां भेटेल रघुवीरू ॥ रे० ॥ ३ ॥

पद २५३ वें.

आधीं नमूं मोरेश्वरा । चौदा विद्यांच्या सागरा ।
जो पार्वतीचा कुमर । नमन त्यासी. ॥ १ ॥

---

१. आवड, कौतुक. २. मिळाले. ३. हलक्या जातीचे.

कैंचें घर कैंचें दार । मिथ्या सकळही व्यापार ।
अंतीं सोइरा रघुवीर । कां भुललासी ? ॥ २ ॥
कोणी नव्हेति रे! कोणाचीं । सकळही सांगाती दैवाची ।
धरीं सोई त्या रामाची । कां भुललासी ? ॥ ३ ॥
बहु अवघड आहे घाट । कैसी नकळे उरकेल वाट ।
होई रघुविरजीचा भाट । कां भुललासी ? ॥ ४ ॥
फिर माघारा परतोन पाहें । एकधर्मेचि होउनि राहे ।
धन जोडिलें न राहे । कां भुललासी ? ॥ ५ ॥
ऐसी करावी बा! जोडी । राहे येथें तेथें गोडी ।
सोडीं मिथ्या प्रपंचवोढी । कां भुललासी ? ॥ ६ ॥
केव्हां जाईल नकळे श्वास[1] । राहे तें घर पडेल वोस ।
ये[2] कुडिया उपजेल त्रास । कां भुललासी ? ॥ ७ ॥
सावध होई रे! बा! ऐसा[3] । वोढीं जळते घरिंचा वासा[4] ।
स्मर माझ्या रमाधीशा । कां भुललासी ? ॥ ८ ॥
संसार पाण्याचा बुडबुडा । याचा नको करूं ओढा ।
तूं समजशी ना मूढा ! । कां भुललासी ? ॥ ९ ॥
करीं सीताराम मित्र । होईल देह तुझा पवित्र ।
वरकड भिंतीवरील चित्र । कां भुललासी ? ॥ १० ॥
कां रे ? बैसलास निश्चळ । करिशिल अनर्थास मूळ ।
सांडुनी विश्रांतीचें स्थळ । कां भुललासी ? ॥ ११ ॥
मुख्य असूं द्यावी दया । नाहीं तर सर्वेही जाईल वायां ।
मिठी घालीं राम[5]पाया । कां भुललासी ? ॥ १२ ॥
करिशील डोळ्याचा अंधार । पाहें जनासी निर्वैर ।
सांडीं धनसंपत्तीचें वारें । कां भुललासी ? ॥ १३ ॥
अंगीं धनसंपत्तीचें[6] वारें । खाया मिळतील भुतें पोरें ।
कामा नयेत रे! निर्धारें । कां भुललासी ? ॥ १४ ॥

१. श्वास जाणें=मरणें, जीव जाणें. २. पाठभेद–'या कुडीचा मानीं.' ३. पाठभेद–'धरिसी कां याचा भरंवसा.' ४. जळते घराचा वांसा ओढणें=मिळेल त्यांत संतुष्ट असणें, थोडक्यांत गोडी मानणे, जें हातीं लागेल तें घेऊन संतुष्ट राहणें. ५. पाठभेद–'संतपाया.' ६. पाठभेद–'धनसंपत्तीचे भार.'

रामदासाचें जीवन । तूं कां न करीसी साधन ।
राम तोडिल भवबंधन । कां भुललासी ? ॥ १५ ॥

पद २५४ वें.

बाई! मी हो मी हो! जाहली खरी ।
खरी गुरुदास अखिल पदार्थी उदास ॥ ध्रुवपद. ॥
इह पर नश्वर जाणुनि हृदयीं । आलासे बहु त्रास ॥ बाई० ॥ १ ॥
नित्यानित्यविवेक[1] विचारुनि । सेवितो ब्रह्मरसास ॥ बाई० ॥ २ ॥
तुर्या[2] उल्लंघुनि उन्मनी सेवुनी । स्वस्वरूपीं निजवास ॥ बाई० ॥ ३ ॥
निजतृप्तीसी देउनि तृप्ति । केला अनुभवग्रास ॥ बाई० ॥ ४ ॥
रामदास प्रभु नित्य उदास । सच्चरणीं विश्वास ॥ बाई० ॥ ५ ॥

पद २५५ वें.

कोण मी मज कळतची नाहीं । सारासारविचार शोधुनी पाहीं ॥ ध्रुवपद. ॥
नारी म्हणों तरी नरची भासे । नर म्हणों तरी समूळ विनासे ॥ कोण० ॥ १ ॥
स्थूल म्हणों तरी सूक्ष्मचि असे । सूक्ष्म म्हणों तरी कांहीं न दिसे ॥ कोण० ॥ २ ॥
दास म्हणों तरि रामचि आहे । राम म्हणों तरि नाम न साहे ॥ कोण० ॥ ३ ॥

पद २५६ वें.

आतां तरि जाय जाय जाय । धरिं सद्गुरुचे पाय ॥ ध्रुवपद. ॥
संकल्प विकल्प सोडुनी राहे । दृढ धरूनी पाय पाय पाय ॥ आतां० ॥ १ ॥
नामस्मरण ज्या मुखिं नाहीं । त्याणें वांचुनी काय काय काय ॥ आतां० ॥ २ ॥
मानवतनु ही नये मागुती । बरें विचारुनि पाहें पाहें पाहें ॥ आतां० ॥ ३ ॥
आत्मानात्मविचार न करितां । व्यर्थ प्रसवली माय माय माय ॥ आतां० ॥ ४ ॥
सहस्र अन्याय जरि त्वां केले । कृपा करील गुरुमाय माय माय ॥ आतां० ॥ ५ ॥
रामदास म्हणे नामस्मरणें । भिक्षा मागुनि खाय खाय खाय ॥ आतां० ॥ ६ ॥

पद २५७ वें.

अरे नर! सारविचार कसा ॥ ध्रुवपद. ॥
क्षीर नीर एक हंस निवडिती । काय कळे वायसा ? ॥ अरे० ॥ १ ॥
माया ब्रह्म एक संत जाणती । सारांश घेती तसा. ॥ अरे० ॥ २ ॥
दास म्हणे वंद्य निंद्य वेगळे । कर्मानुसार ठसा. ॥ अरे० ॥ ३ ॥

---

१. नित्य काय आणि अनित्य काय याचा विचार. २. चवथी अवस्था.

पद २५८ वें.

अरे मन! पावन देव धरीं । अनहित न करी ॥ ध्रुवपद. ॥
नित्यानित्यविवेक करावा । बहुजना उद्धरी ॥ अरे० ॥ १ ॥
आत्मा कोण अनात्मा कैसा । परपार उतरी ॥ अरे० ॥ २ ॥
दास म्हणे तुझा तूंची सखा रे! । हित तुझें तूं करीं. ॥ अरे० ॥ ३॥

पद २५९ वें.

अरे! नर! सारविचार करीं । मन बरें विवरीं ॥ ध्रुवपद. ॥
सारासारविचार न येतां । वाहसी भवपुरीं ॥ अरे० ॥ १ ॥
सकळ चराचर कोठुनि जालें । कोठें निमालें तरी ॥ अरे० ॥ २ ॥
दास म्हणे जरी समजसी तरी । मुळींची सोय धरीं ॥ अरे० ॥ ३ ॥

पद २६० वें.

भूतकाळीं कर्म केलें वर्तमानीं आलें ।
त्याचें सुख मानूनियां भोगितों आपुलें. ॥ ध्रुवपद. ॥
सुखदु:खभोग जाला तोचि मागिल ठेवा ।
आतां दु:ख मानूं नको करीं रामसेवा ॥ भूतकाळीं० ॥ १ ॥
बाईल मेली पोर मेलें द्रव्य नाहीं गांठीं ।
तळमळ लागली जीवीं कां रे! होशी कष्टी ॥ भूतकाळीं० ॥ २ ॥
जें जें दु:ख होतें जीवा तेंचि मागिल कर्म ।
आतां त्याचें सुख मानीं स्मर रामनाम ॥ भूतकाळीं० ॥ ३ ॥
नामाविण राहूं नको असा फजित होशी ।
पुन्हां घडि नये बापा! नरकामध्यें जाशी ॥ भूतकाळीं० ॥ ४ ॥
भविष्याचा धोका तुझे हातामध्यें आहे ।
पळभर विसरूं नको नाहीं कोणी साह्य ॥ भूतकाळीं० ॥ ५ ॥
सावध होईं सावध होईं किती सांगूं तुजला ।
परिणाम कठिण मोठा शरण जाईं गुरुला ॥ भूतकाळीं० ॥ ६ ॥
दास म्हणे जालें तें तरी होउनियां गेलें ।
नको नको म्हणतांहि भोगवितें केलें ॥ भूतकाळीं० ॥ ७ ॥

पद २६१ वें.

एकला जगदंतर जाहला । आणीक कोणीच नाहीं तयाला ॥ ध्रुवपद. ॥

चारी खाणी चारी वाणी । हालवी बोलवी चालवी त्याला ॥ एकला० ॥ १ ॥
एक धरी एक त्यागीत आहे । आपणा आपण भोगवीत आहे ॥ एकला० ॥२॥
दास म्हणे हा बहुविध तमासा । पाहिल तो मग होईल तैसा ॥ एकला० ॥३॥

पद २६२ वें.

ज्या ज्या वेळे जें जें होईल तें तें भोगावें ।
विवेकाला विसरुनी आपण कष्टी कां व्हावें? ॥ ध्रुवपद. ॥
एकदां एक वेळ बहु सुखाची गेली ।
एकदां एक वेळ जिवा बहु पीडा झाली ॥ ज्या ज्या० ॥ १ ॥
एकदां मागूं जातां मिळती षड्रस पक्कान्न ।
एकदां मागूं जातां न मिळे भाजीचें पान. ॥ ज्या ज्या० ॥ २ ॥
सुकृत दुष्कृत दोन्ही पूर्वदत्ताचें फळ ।
ऐसें प्राणी जाणेना तो मूर्खचि केवळ ॥ ज्या ज्या० ॥ ३ ॥
देह दुःखास मूळ ऐसें बरवें जाणोन ।
सुखदुःखाविरहित **राम**दास आपण ॥ ज्या ज्या० ॥ ४ ॥

पद २६३ वें.

घटका गेली पळें गेलीं तास वाजे झणाणा ।
आयुष्याचा नाश होतो **राम** कां रे! म्हणाना? ॥ ध्रुवपद. ॥
एक प्रहर दोन प्रहर तीन प्रहर गेले ।
विषयाच्या संगामुळें चारी प्रहर गेले ॥ घटका० ॥ १ ॥
रात्र कांहीं झोंप कांहीं स्त्रीसंगें गेली ।
ऐशी आठा प्रहरांची वासलाद झाली ॥ घटका० ॥ २ ॥
दास म्हणे तास वाजे सकळ स्मरण देतो ।
वेळोवेळां **राम** म्हणा म्हणोनि झणकारितो ॥ घटका० ॥ ३ ॥

पद २६४ वें.

लंकेहुनि अयोध्ये येतां । राम लक्ष्मण सीता ।
हनुमंतें अंजनी माता । दाखविली **रामा** ॥ १ ॥
चवघें केला नमस्कार । काय बोले रघुवीर ।
तुझ्या कुमरें आम्हां थोर । उपकार केला ॥ २ ॥

सीताशुद्धि[1] येणें केली । लक्ष्मणाची शक्ति हरिली ।
लंका जाळुनी निर्दळिली । राक्षससेना ॥ ३ ॥
अहिरावण महिरावण । घात करिती आमुच्या प्राणा ।
देवीरूपें दोघांजणां । रक्षिलें यानें ॥ ४ ॥
अठरा पद्म वानरभार । श्रमें युद्ध केलें फार ।
शिळासेतु सागर । समाप्त केला ॥ ५ ॥
माते! तुझ्या उदरीं जाण । हनुमान जन्मला रत्न ।
येवढें माझें रामायण । याचेनि योगें ॥ ६ ॥
ऐकुन पुत्राची ही स्तुति । माता तुच्छ मानी चित्तीं ।
व्यर्थ कां बा! रघुपति । वाहसी भार ॥ ७ ॥
हा कां माझ्या उदरीं आला । गर्भाहुनी नाहीं गळाला ।
आपण असतां कष्टविला । श्रीराम माझा ॥ ८ ॥
माझिया दुग्धाची प्रौढी । कळिकाळाची नरडी मुरडी ।
रावणादिक हे बापुडीं । घुंगुरटीं तेथें ॥ ९ ॥
असत्य रामा वाटेल बोली । दुग्धधारा सोडियेली ।
शैला उदरीं खोंचविली । त्रिखंड तेव्हां ॥ १० ॥
वेणीदंड परताळिला । लंकेलागीं वेढा दिधला ।
आणुनी रामाशीं दाखविला । अंजनीमातें ॥ ११ ॥
सीता बोले अंजनीशी । कां कोपशी बाळकाशीं ।
रामें आज्ञा हनुमंताशीं । दिधली नव्हती ॥ १२ ॥
आश्चर्य वाटलेंसे रामा । म्हणे माते! धन्य महिमा ।
पादपद्में चवघां जणां । वंदिलें भावें. ॥ १३ ॥
अत्यंत बिलग सखा । हनुमंत भक्त निका ।
रामदास पाठीराखा । महारुद्र तो. ॥ १४ ॥

पद २६५ वें.

गणपति गणराज धुंडिराज महाराज ।
चिंतामणि मोरेश्वर याविण नाहीं काज ॥ ध्रुवपद. ॥
अकार उकार मकार । तुझी शुंडा अनिवार ।
ब्रह्म विष्णु महेश हे तरि । तुझेच अवतार ॥ गणपति० ॥ १ ॥

१. सीतेचा शोध.

त्रिगुणें[1] तूं गुणातीत । नामरूपा विरहित ।
पुरुषनाम प्रकृतींत । अंत नाहीं हा ॥ गणपति० ॥ २ ॥
सच्चिदानंद देवा! । आदि अंत तुलाच ठावा ।
दास म्हणे वरद भावा । कृपादृष्टीं हा ॥ **गणपति०** ॥ ३ ॥

पद २६६ वें.

प्रगट निरंजन प्रगट निरंजन प्रगट निरंजन आहे, ।
आगम निगम संतसमागम सद्गुरुवचनें पाहे. ॥ ध्रुवपद. ॥
आत्मविचारें शास्त्रविचारें गुरुविचारें बोध ।
मीपण तूंपण शोधुनि पाहतां आपण आपणा शोध ॥ प्रगट० ॥ १ ॥
जडाशि चंचळ चालविताहे चंचळ स्थीर न राहे ।
प्रचीत आहे शोधुनि पाहे निश्चळ होऊन राहे ॥ प्रगट० ॥ २ ॥
भजनीं भजन आत्मनिवेदन श्रवणमनन साधा ।
दास म्हणे निजगुज शोधितां होत नसे भवबाधा ॥ प्रगट० ॥ ३ ॥

पद २६७ वें.

पाहा पाहा या जगांत **राम** आहे । **राम** आहे **राम** आहे **राम** आहे॥ध्रुवपद.॥
जग हें अवघें **राम**च सारा । अंतरिं पाहें करीं विचारा ॥ पाहा० ॥ १ ॥
एक सुवर्णी बहु अलंकारा । तद्वत् पाही सर्व पसारा ॥ पाहा० ॥ २ ॥
विनाकच्छु नाहीं थारा । **राम**च **राम**ही घे घे सारा ॥ पाहा० ॥ ३ ॥
दास म्हणे हा **राम**च भरला । भरला उरला बोलच खुंटला ॥ पाहा० ॥ ४॥

पद २६८ वें.

वदन सुहास्य रसाळ हा **राघव** । सर्वांगीं तनु सुनीळ हा **राघव** ॥ध्रुवपद.॥
मृगनाभी रेखिला टीळा हा **राघव** । सर्वांगीं सुमनमाळा हा **राघव** ॥ १ ॥
साजिरी वैजयंती हा **राघव** । पायीं तोडर गर्जती हा **राघव** ॥ २ ॥
सुंदर लावण्यखाणी हा **राघव** । उभा कोदंडपाणी हा **राघव** ॥ ३ ॥
सकळ जीवांचें जीवन हा **राघव** । **रामदासासी** प्रसन्न हा **राघव** ॥ ४ ॥

पद २६९ वें.

त्रिविधतापहारक हे गुरुपाय । भवसिंधूसी तारक हे गुरुपाय ॥ ध्रुवपद. ॥
स्वात्मसुखाचें बीज हे गुरुपाय । ज्ञानाचें निजगुज हे गुरुपाय ॥ १ ॥

---

१. सत्त्वरजस्तमोगुणें.

.... । भक्तिपंथासी लाविती हे गुरुपाय ॥ २ ॥
सहजशांतीचे आगर हे गुरुपाय । पूर्णकृपेचे सागर हे गुरुपाय ॥ ३ ॥
रामदासाचें जीवन हे गुरुपाय । सकळ जीवांसी पावन हे गुरुपाय ॥ ४ ॥

पद २७० वें.

सुंदर रामाबाई [1]सबरा भरीत सर्वाठायीं हो ।
निगमा पार नाहीं ते म्यां वर्णावी ते काई हो ॥ ध्रुवपद. ॥
शरयूतीरवासिनी वेधक मुनिमानस मोहिनी हो ।
सुरवरसंजीवनी कैसी शोभत पद्मासनीं हो ।
उदार येकवचनीं दुर्लभ तापस तपसाधनी हो ।
दशरथनृपनंदिनी प्रगटे ऋषिवचनालागुनी हो ॥ सुंदर० ॥ १ ॥
निजमस्तकीं वीरजगुंठी त्रिपुंड्र रेखिला लल्लाटीं हो ।
सुरेख संदटा भृकुटी तेणें सतेज नासापुटी हो ।
नव वानर गोमटी श्रवणीं कुंडलांची थाटी हो ।
लावण्याची पेटी उपमे न पुरे मन्मथकोटी हो ॥ सुंदर० ॥ २ ॥
कटितटि सोनसळा माजी सौदामिनिचा मेळा हो ।
सुवास नाभीकमळा तेणें पडे मधुकरपाळा हो ।
वामे धरणीबाळा वनितामंडित ते वेल्हाळा हो! ।
चरणस्पर्शें शिळा अहिल्या उद्धरिली अवलीला हो! ॥ सुंदर० ॥ ३ ॥
विशाळ वक्षस्थळीं विराजित उटी चंदन पातळी हो! ।
कंठीं एकावळीमाजी कौस्तुभमणि झळफळी हो! ।
अधरीं प्रवाळपाळीमध्यें शोभे [2]दंतावळी हो! ।
रसना रसकल्लोळी वाचा बोलत मंजुळी हो! ॥ सुंदर० ॥ ४ ॥
[3]आजानुबाहू सरळ सुनीळ गगनाहुनी कोमळ हो! ।
सुपाणि रम्य स्थूळ देखुनी रवितेज सोज्ज्वळ हो! ।
मुद्रिका फांकती कीळ तेणें सतेज गृहमंडळ हो! ।
[4]शरकार्मुक सह मेळे शोधित असुरतरुचीं मुळें हो! ॥ सुंदर० ॥ ५ ॥
चिद्गगनाचा गाभा तैसी सुनीळ अंगप्रभा हो! ।
देखुनि चिद्घन शोभा जैशी कांती चढली नभा हो! ।

---

१. पाठभेद–'सबरांभरीत.' २. दंतपंक्ति. ३. गुडघ्यापर्यंत ज्याचे बाहु पोंचतात असा. ४. शरचाप.

रतिनायक वल्लभा देखुनी नागर सांडी दंभा हो ! ।
प्रथमारंभ स्तंभाभरणें भूषित श्यामल शोभा हो ! सुंदर० ॥ ६ ॥
भरत बिभीषण पृष्ठीं सविता गुण मानित उत्कंठी हो ! ।
जोडुनि करसंपुष्टी ध्यानीं मारुति गान वेष्टी हो ! ।
देखुनियां सुखपुष्टी झाली प्रेमरसाची वृष्टी हो ! ।
सुखसंतुष्टें हर्षे परमेष्टी कोंदे कमळा सृष्टी हो ! ॥ सुंदर० ॥ ७ ॥
नवपंकजलोचनी विस्मित करुणामृतसिंचनी हो ! ।
शिवसंकटमोचनी दुर्धर रंजनीचरभंजनीं हो ! ।
भवभयसंकोचनी भक्तां निर्भयपदसूचनी हो ! ।
रघुकुळउल्हासिनी भोजें विलसत चंद्राननी हो ! ॥ सुंदर० ॥ ८ ॥
अव्यक्त पार जीचा विचार खुंटे साहा अठरांचा हो ! ।
सुकाळ स्वानंदाचा यावा अंतरला दुःखाचा हो ! ।
जगदुद्धार मातेचा उत्तीर्ण नव्हें मी हे वाचा हो ! ।
रामदासीं भेदतरंग तुटोनि गेला साचा हो ! ॥ सुंदर० ॥ ९ ॥

पद २७१ वें.

ब्रह्मीं माया उदो । त्रिगुण काया उदो ।
तत्वच्छाया उदो । चारी खाणी उदो ॥ १ ॥
चारी वाणी उदो । अनंत योगी उदो ।
विद्या बुद्धी उदो । नाना विधी उदो ॥ २ ॥
कारण सिद्धी उदो । आगम निगम उदो ।
साधन सुगम उदो । ज्ञानसंगम उदो ॥ ३ ॥
देवा भक्तां उदो । योगी मुक्तां उदो ।
अनंत सिद्धां उदो । उदो दासा उदो ॥ ४ ॥

पद २७२ वें.

श्रीगुरुचें चरणकंज हृदयीं स्मरावें ॥ ध्रुवपद. ॥
निगम निखिल साधारण सुलभाहूनी सुलभ बहू ।
इतर योगयार्ग विषमपंथिं कां शिरावें ॥ श्रीगुरु० ॥ १ ॥

---

१. राक्षसनाशी. २. सहा शास्त्रांचा. ३. अठरा पुराणांचा. ४. उत्कर्षानें असो, उदय पावो. ५. जारज, अंडज, स्वेदज आणि उद्भिज अशा चार खाणी आहेत. ६. परा (कान), पश्यंती (डोळे), मध्यमा (प्राण) आणि वैखरी (जिव्हा) अशा वाणी चार समजतात. ७. वेद. ८. यज्ञ.

नरतनुदृढनावेसी बुडवुनि अति मूढपणें ।
दुष्ट नष्ट कुकरसुकरतनु कां फिरावें ॥ श्रीगुरु० ॥ २ ॥
रामदास विनवी तुज अझुनि तरी समज उमज ।
विषयवीष पीउनीयां फुकट कां मरावें ॥ श्रीगुरु० ॥ ३ ॥

पद २७३ वें.

येंई हो! रामाबाई! । माझे येंई हो ! रामाबाई! ॥ ध्रुवपद. ॥
अनंतरूपें व्यापें दानवदर्पें पूर्णप्रतापें ।
तव नामें कळिकाळ कांपे ॥ येंई० ॥ १ ॥
तुझा छंद लागला गे ! माये ! निशिदिनिं या जीवासी ।
तुजविण मी परदेसी ॥ येंई० ॥ २ ॥
रामीं रामदासीं आराम करणें हेंचि तुला उचित ।
म्हणी उपेक्षिसी काय आतां उरला माझा अंत ॥ येंई० ॥ ३ ॥

पद २७४ वें.

लो लो लागला लो । आदिशक्तिचा लागला लो ॥ ध्रुवपद. ॥
अंतरिं लो बाहिर लो । जिकडे तिकडे लागला लो ॥ १ ॥
अंडज लो जारज लो । स्वेदज लो उद्भिज लो ॥ २ ॥
देवा लो दानवा लो । सिद्ध साधका लागला लो ॥ ३ ॥
दास म्हणे तोचि जाणे । सद्गुरुवचनीं सुख वाणे ॥ ४ ॥

पद २७५ वें.

मारुती सख्या बलभीमा! हो ! ॥ ध्रुवपद. ॥
अंजनीचें वचनांजन लेउनि । दाखविशी बलसीमा रे ! ॥ मारु० ॥ १ ॥
वज्रतनु बलभीम पराक्रम । संगीतगायनसीमा रे ! ॥ मारु० ॥ २ ॥
दास म्हणे हो रक्षीं आम्हां । त्रिभुवनपालन सीमा रे! ॥ मारु० ॥ ३ ॥

पद २७६ वें.

निदान पाहाशी किती । दयाळा निदान पाहाशी किती ।
रामराया ! निदान पाहाशी किती ॥ ध्रुवपद. ॥
धांव धांव गा ! सीतापती । तुजवेगळी नाहीं गती ।
नानाशास्त्रें मौनावती । नाम तारक वेद बोलती ॥ निदान० ॥ १ ॥

---

१. कुत्र्याची अथवा डुकराची तनु (देह). २. उपास्य देवाला स्त्रीत्व देऊन संबोधन करणें हें भक्तिप्रेमातिरेकाचें दर्शक होय. ३. अंड्यापासून होतात ते. ४. ज्यांच्या सभोंवतीं जारेचें वेष्टन असतें ते. ५. घामापासून होतात ते. ६. पाठभेद-'रे'. ७. अंत. ८. आधार. ९. मौन धरतात.

जळीं पाषण तारिले जड । मी काय तुज त्याहूनि जड ।
आतां पुरवीं जीवींचें कोड । मनीं घेतला विषयीं मोड ॥ निदान० ॥ २ ॥
तुझ्या भेटीचें आर्त मोठें । मज न गमे कांहीं केल्या कोठें ।
तुजवांचोनी सर्वेही खोटें । दीन बालक तुझें धाकुटें ॥ निदान० ॥ ३ ॥
वृत्ती जडली पायापाशीं । जेवीं गुळाशीं गुंतली माशी ।
देहीं असोनि गुप्त कां होशी । दास उदास देहभावाशी. ॥ निदान ०॥४॥

पद २७७ वें.

धांव रे! रामराया ! । किती अंत पाहाशी. ॥ ध्रुवपद. ॥
प्राणांत मांडिलासे, नये करुणा कैसी । पाहीन धणिवरी चरण झाडीन केशीं ।
नयन शीणले बा ! आतां केधवां येशी ॥ धांव रे० ॥ १ ॥
मीपण अहंकारें अंगीं भरला ताठा । विषयकर्दमांत लाज नाहीं लोळतां ।
चिळस उपजली ऐसें झालें बा ! आतां ॥ धांव रे० ॥ २ ॥
मारुतीस्कंधभागीं शीघ्र बैसोनि यावें । राघवा! वैद्यराजा ! कृपाऔषध द्यावें।
दयेचे पद्महस्त माझे शिरीं ठेवावे ॥ धांव रे० ॥ ३ ॥
या भैवीं रामदास थोर पावतो व्यथा । कौतुक पाहातोसी काय जानकीकांता ! ।
दयाळा ! दीनबंधु ! भक्तवत्सला ! आतां ॥ धांव रे० ॥ ४ ॥

पद २७८ वें.

अनाथ मी हीन दीन दरिद्री, भजन नेणें कांहीं ।
तुजविण मज या जगीं पाहतां कोणीच नाहीं ॥ ध्रुवपद. ॥
ज्ञान कळेना, ध्यान कळेना, मन वळेना, देवा ! ।
विद्या नाहीं, वैभव नाहीं, ऐसा पूर्वील ठेवा ॥ अनाथ० ॥ १ ॥
युक्ति असेना, बुद्धि असेना, शांति वसेना अंगीं, ।
रामदास म्हणे दयाळा ! ऐसा मी भवरोगी ॥ अनाथ० ॥ २ ॥

पद २७९ वें.

रामा ! तुज कल्याण मागणें । रामा ! तुज कल्याण मागणें ॥ ध्रुवपद. ॥
तूं जगजीवन, तूं मनमोहन । कोण आहे तुजविणें ॥ रामा० ॥ १ ॥
आम्ही हरिजन तूं जनपावन । बोलती वेदपुराणें ॥ रामा० ॥ २ ॥
देवही आले भक्त मिळाले । आनंदें तुझे गुणें ॥ रामा० ॥ ३ ॥
भक्त सुखी ऋषि सुखी । दास म्हणे तुझें देणें ॥ रामा० ॥ ४ ॥

१. मृत्यु. २. विषयरूप चिखलांत. ३. 'बोभाई' असा अन्य पाठ आहे.

पद २८० वें.

कपि सकळही प्रयाणकाळीं । प्रेमें वोसंडती दोहीं डोळीं ।
नित्य आठवे सुखाची नव्हाळी । म्हणती रामा तुझी सवे लागली ॥ १ ॥
जो तूं अगोचर ब्रह्मादिकां । ध्यानीं नातुडसी [१]पंचमुखा ।
तो तूं आम्हां झालासी निजसखा । प्रेम दिधलें वायुसुता ॥ २ ॥
तुझ्या वोळगे सुरांशी न लगे हो ठावो । आम्ही वानरें निकट उभीं राहों ।
न्याहार धरूनि वदन तुझें पाहों हो । परि [२]धाला नाहीं आमुचा भावो ॥ ३ ॥

पद २८१ वें.

रामा! कृपा बहुत असों देणें । आम्ही धन्य जाहलों तुझे गुणें ॥ध्रुवपद.॥
रामा! गोड लागती तुझ्या गोष्टी । हर्षें गुदगुल्या होताती पोटीं ।
जणुं सांपडलीच[३] नियाची मुठी । वाटे धरावी तुझी हनुवटी ॥ रामा० ॥ १ ॥
राम आलिंगोनी सप्रेमें बोले । तुम्हीं मजलागिं हे कष्ट केले ।
सुखी करोनी सर्व गौरविलें । रामदासीं हनुमंत ठेले ॥ रामा० ॥ २ ॥

पद २८२ वें.

वळी मन रामपदीं निवळी. ॥ ध्रुवपद. ॥
तीक्ष्ण तनु अति चंचळ । अंतराळें कवळी. ॥ वळी० ॥ १ ॥
दास ह्मणे हरिदास हटेला । रामपदाजवळी. ॥ वळी० ॥ २ ॥

पद २८३ वें.

[४]अंकित मी तुझा दीन । न करावें पराधीन। न पाहें मानी खाण ॥ध्रुवपद.॥
मी तुझें पाडस । वरि पडे भवपाश । पडों पाहे आकाश ॥ अंकित० ॥ १ ॥
निज बिंदें साच करीं। दिनासी अंगीकारीं। रामदास चरणिं धरीं ॥अंकित०॥२॥

पद २८४ वें.

जागा जागा झटका रे! । गुरुपादिं जाउनि हटका रे! ॥
रामरसायण घ्या तुम्हि घुटका । तरीच होइल सुटका रे!॥ ध्रुवपद.॥
[६]औट हातांचा मळा रे! । रमतिल [७]बारा [८]सोळा रे! ॥
विधातियानें जप मांडिला । अमृताची वेळा रे! ॥ जागा० ॥ १ ॥
नऊ [९]दरवाजे खिडकी रे! । कितीक खाशिल गिरकी रे! ॥
षड्चक्राकार फिरकी रे प्राण्या!। चिन्मय स्वरूप वोळखीं रे! ॥जागा०।

१. शंकरा. २. तृप्त झाला. ३. पाठभेद–'सांपडली चणियांची मुठी'. ४. सेवक. ५. भीदः सुणा. ६. साडेतीन हातांचा. ७. द्वादशदलचक्र. ८. षोडशदलचक्र. ९. इंद्रियें.

असाच होशी धीट रे ! । पाहें उलव्या नीट रे ! ॥
रामदास दाखवी मज । मोक्षपदाची वाट रे ! ॥ जागा० ३ ॥

पद २८५ वें.

जें जें लिहिलें भाळीं[1] तें तें कोण चूकवी ? ।
होणारासी चुकवूं जातां अवश्य भोगवी ॥ ध्रुवपद. ॥
सुख दुःख सर्वेहि आपुल्या प्रारब्धाधीन ।
उगेंच रुसावें भलत्यावरतें हें मूर्खपण. ॥ जें जें० ॥ १ ॥
संपत्ति विपत्ति दोन्ही पूर्वदत्ताचें फळ ।
ऐसें जाणेना जो प्राणी मूर्खचि तो केवळ. ॥ जें जें० ॥ २ ॥
ज्याचें केलेंस तेंचि त्याला लाभ तैसाची ।
अधिक उणें होऊं नेदी इच्छा रामाची. ॥ जें जें० ॥ ३ ॥
माता पीता वनिता[2] यांनीं उगेच पाहावें ।
बरें वाइट कर्म ज्याचें त्यानें भोगावें. ॥ जें जें० ॥ ४ ॥
दे हें सुख दुःख मुळ ऐसें बरवें जाणून ।
सुखदुःखविरहित रामदास आपण. ॥ जें जें० ॥ ५ ॥

पद २८६ वें.

तुम्हि चिंता हो ! मानसीं । राम शरयूतीरनिवासी. ॥ ध्रुवपद. ॥
जडिलीं कुंडलें श्रवणीं । राम लावण्याची खाणी. ॥ तुम्हि० ॥ १ ॥
रूप सांवळें सुंदर । ज्यासि ध्यातसे शंकर. ॥ तुम्हि० ॥ २ ॥
सूर्यवंशाचें मंडन । रामदासाचें जीवन. ॥ तुम्हि० ॥ ३ ॥

पद २८७ वें.

अपराधी आहें मोठा । मारणें कृपेचा सोंटा. ॥ ध्रुवपद. ॥
स्वामिराय सुखाचे कंद । नेणुनि केला हा निजछंद ।
तेणें पावलों हे बंद । झालों निंद्य सर्वस्वीं. ॥ अपराधी० ॥ १ ॥
तारीं तारीं दत्तात्रया ! । वारीं माझ्या तापत्रया[3] ।
तुझे पाय काशी गया । आहे साच मजलागीं. ॥ अपराधी० ॥ २ ॥
आतां अंत पाहसी काय । तूंची माझा बापमाय ।
रामदास तुझे पाय । वारंवार वंदितो. ॥ अपराधी० ॥ ३ ॥

१. नशिबीं. २ स्त्री, बायको. ३. तीन प्रकारचे ताप.

पद २८८ वें.

हरिभक्तिलागीं त्यागी । तोचि जगीं वीतरागी[1] रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
आपुल्या भावा त्यजुनि स्वभावा । बिभिषण भजे राम भावा रे ! ॥ हरि०॥१॥
आपुल्या कांता[2] त्यजुनि स्वकांतां[3] । अन्नार्पिती विश्वकांता[4] रे ! ॥ हरि० ॥ २ ॥
हरिविण अन्य त्यजी तोचि धन्य । म्हणे कलियुगीं रामदास रे ! ॥ हरि०॥३॥

पद २८९ वें.

कैवारी हनुमान । आमुचा कैवारी हनुमान ॥ ध्रुवपद. ॥
पाठीं असतां तो जगजेठी । वरकड काय गुमान[5] ॥ आमुचा० ॥ १ ॥
नित्य निरंतर भजकां[6] रक्षी । धरुनियां अभिमान ॥ आमुचा० ॥ २ ॥
दासा हा रक्षिल हाचि भरंवसा । वदतसें त्याची आण ॥ आमु० ॥ ३ ॥

पद २९० वें.

तूं भज रे ! भज रे ! भज रे ! मानवा ! या रघुवीरा ! ॥ ध्रुवपद. ॥
नरदेहीं आलिया प्राणी । जो[7] राम वदेना वदनीं ।
यम[8] घालिल जेव्हां झडणी[9] । सोडविता नाहीं कोणी ॥ तूं० ॥ १ ॥
पळ पळ हें आयुष्य जातें । नरदेह नये मागुन तें ॥
तूं शरण जा संतांतें । ते निजपद दाविती तूतें ॥ तूं० ॥ २ ॥
रामदास विनंति करी । गुरुकृपा आम्हांवरी ।
सबाह्य अभ्यंतरीं । अवलोकीं चराचरीं ॥ तूं० ॥ ३ ॥

पद २९१ वें.

ना रत कामीं, रामीं रम रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
अरे ! मन मित्रा ! तूं माझ्यावरी ।
प्रीति रामीं सुखधामीं रे ! ॥ ना रत० ॥ १ ॥
साधन सुगम हें सुखकर येणें ।
जिंकोनी इंद्रियग्राम[10] शमदम नेमीं रे ! ॥ २ ॥
स्वप्नीं सृष्टी आपणच जेविं ।
लक्षुनि हा चिद्विलास जगनगहेमी रे ! ॥ ना रत० ॥ ३ ॥

---

१. विरक्त, त्यक्तसंसार. २. स्त्रिया. ३. आपापल्या नवऱ्यांना. ४. कृष्णाला. ऋषिपत्न्यांनीं श्रीकृष्णास अन्न दिलें ही कथा श्रीमद्भागवत–दशमस्कंध अध्याय २३ यांत आहे. [काव्यसंग्रह–वामनपंडितकृत काव्यें भाग पहिला–पृष्ठें ४७०–४७९ पहा.] ५. पर्वा. ६. 'नानापरी रक्षी' असा अन्य पाठ आहे. ७. 'जो रामनाम न वदे वाणीं' असा अन्य पाठ आहे. ८. 'त्याला यम पाडिल धरणीं' अन्य पाठ आहे. ९. झडप. १०. इंद्रियसमुदाय.

अर्पुनि श्रीपदिं गोपाळा जो ।
तोचि तूं आत्माराम रामदासस्वामी रे ! ॥ ना रत० ॥ ४ ॥

पद २९२ वें.

[1]होतें वैकुंठींच्या [2]कोणीं । शिरलें अयोध्याभुवनीं ।
लागे कौसल्येच्या स्तनीं । तेंची भूत गे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
जातां [3]कौशीकराउळीं । अवलोकिली भयंकर काळी ।
ताटिका [4]निर्दाळी । तेंची भूत गे ! ॥ होतें० ॥ १ ॥
मार्गीं जातां वनांतरीं । पाय पडला [5]शिळेवरी ।
पाषाणाची झाली [6]नारी । तेंची भूत गे ! ॥ होतें० ॥ २ ॥
जनकाचे अंगणीं गेलें । शंकराचें धनुष्य भंगिलें ।
[7]वैदेहीदेहीं संचारलें । तेंची भूत गे ! होतें० ॥ ३ ॥
जेणें [8]सहस्रार्जुन वधिला । [9]तात्काळ भ्याला त्याला ॥
धनुष्य देउनि देहें रक्षिला । तेंची भूत गे ! ॥ होतें० ॥ ४ ॥
पितयाचे भाकेसी । कैकयीच्या वचनासी ।
मानुनि गेलें अरण्यासी । तेंची भूत गे ! ॥ होतें० ॥ ५ ॥
चवदा संवत्सर तापसी । अखंड हिंडे वनवासीं ।
[10]सांगातें घे भुजंगासी । तेंची भूत गे ! ॥ होतें० ॥ ६ ॥
वाळीचें निर्दाळण । सुग्रीवाचें पाळण ।
तारी पाण्यावरी पाषाण । तेंची भूत गे ! ॥ होतें० ॥ ७ ॥
मारिले रावण कुंभकर्ण । तोडिलें अमरांचें ध्यान ।
[11]राज्यीं स्थापिला बिभीषण । तेंची भूत गे ! ॥ होतें ॥ ८ ॥

१. रामदास स्वामी पळून गेले ते शके १५६६ परत मातोश्री व बंधु यांस भेटावयास आले त्या वेळीं त्यांचे मातोश्रींनीं (राणूबाईनीं) 'तूं भूतचेष्टा कोठून शिकून आलास?' असें विचारलें त्यास स्वामींनीं हें उत्तर दिलें. २. कोनांत. ३. विश्वामित्राच्या यज्ञमंडपांत. ४. 'निर्दाळोनी मेली' असा अन्य पाठ आहे. ५. 'दगडावरी' अन्य पाठ आहे. ६. अहल्या. ७. 'वैदेहीअंगीं संचरलें' अन्य पाठ आहे. ८. यदुकुलोत्पन्न कृतवीर्याचा पुत्र कार्तवीर्य यास सहस्र हस्त असल्यामुळें हें नांव प्राप्त झालें. एकदां हा मृगयेनिमित्त अरण्यांत गेला असतां हा जमदग्नीच्या आश्रमांत गेला. तेथें जमदग्नीनें कामधेनूच्या आश्रयानें राजाचा आदरसत्कार केला, परंतु तो संतुष्ट न होतां ती कामधेनु हरण करूं लागला. तेव्हां परशुरामानें त्यास मारिलें. (भारत–वनपर्व–अध्याय ११७.) ९. 'तोही तात्काळचि भ्याला' अन्य पाठ आहे. १०. 'सांगातें भुजंग पोसी' अन्य पाठ आहे. ११. 'रक्षी मरणीं बिभीषण' अन्य पाठ आहे.

वामांगीं स्त्रियेला धरिलें । शरयुतीरीं धांवुन आलें, ॥
तेथें भरतासी भेटलें । तेंची भूत गे ! ॥ होतें० ॥ ९ ॥
सर्व भूतांचें[1] हृदय । जोहला तोची रामपाय[2] ॥
रामदास नित्य गाय । तेंची भूत गे ! ॥ होतें० ॥ १० ॥

पद २९३ वें.

मजला[3] सोडवा, आतां कोणी तरी धांवा हो ! ॥ ध्रुवपद. ॥
भावोजी ! मी धरितें पाय । सांगा चुकलें तरि मी काय ? ॥
विनवा दुर्योधनराय । हा न्याय करा हो ! ॥ मज० ॥ १ ॥
माझा जळला अहंकार । चुकल्यें चुकल्यें मी फार, ॥
आतां करा तुम्ही उपकार । मज आधार करा हो ! ॥ मज० ॥ २ ॥
कैसा येइना जगदीश[4] । घेतलें निद्रेचें मीषें[5] ॥
राखाया द्रौपदीस । विनवी दास कृष्णातें ॥ मज० ॥ ३ ॥

पद २९४ वें.

हर हर शंभू गा । भवाब्धितारक नौका समजुनी ॥ ध्रुवपद. ॥
त्रिपुरमथन[6] कैलासभूपति, अंकीं अपर्णा[7], शिरिं गंगा, ।
संगें गजानन बाळहि राजे[8], ऐसा शंभू आलिंगा ॥ हर० ॥ १ ॥
कामादिक हे षड्रिपु वैरी मार्गी करिती दंगा ।
त्यासी विदारण श्रीगुरुचरण धरिसी, पावसी भवभंगा ॥ हर० ॥ २ ॥
अन्य देवता फिकी छाया टाकुनि घालिसि पिंगा ।
दास म्हणे वायां शिणविसि काया हरहरहर शिवलिंगा. ॥ हर० ॥३॥

पद २९५ वें.

रामावांचून.... हें तर .... जाणावी ॥ ध्रुवपद. ॥
मोलाविण प्राप्त झाली विषाची कांडी ।
चोकेट[9] झाली म्हणून काय लावावी तोंडीं ॥ रामा० ॥ १ ॥
सोनियाची सुरी जरी देखिली........ ।
चोखट झाली म्हणून काय खोवावी उरीं ॥ रामा० ॥ २ ॥
मेंद चाकर[10] म्हणे नलगे मुशारा ।
शेवटीं याचे संगतीचें फळ विचारा ॥ रामा० ॥ ३ ॥

---

१. प्राणिमात्राचें. २. 'नाम त्याचें रामराय' अन्य पाठ. ३. द्रौपदीनें दुःशासनाची विनवणी केली तिचें वर्णन. ४. कृष्ण. ५. ढोंग. ६. त्रिपुरासुराला मारणारा. ७. पार्वती. ८. शोभे. ९. चोखट, चखोट, चांगली. १०. नीच–ठक नोकर.

दास म्हणे जेणें घात आपुला होय ।
शेवट याचे संगतीनें करावें काय ? ॥ रामा० ॥ ४ ॥

पद २९६ वें.

जगजीवन पतितपावन भाव धरुनि स्मरा रे! ।
तेणें दुःख हरोनि सुख होवोनि भव तरा रे! ध्रुवपद. ॥
कुंटण[1] गणिका अति पातका करोनि देखा जगीं मिरवि शिका ।
परि अंतीं नामस्मरणें पेक्षिमिसें गेली विष्णुच्या लोका रे! ॥जग०॥१॥
[2]गजचरणीं नक्रें धरुनि वोढी पाणियांत बळें करुनि त्या. ।
दुःखें दीर्घ स्वरें हांक देतां त्वरित केला उद्धार रे! ॥ जग० ॥ २ ॥
अहिल्या बाळा पतिशापें झाली शिळा दीनरात ध्यास तिला, ।
राघवपदीं पूर्ण दीन होतां पदरजें पूर्ववत केली रे! ॥ जग० ॥ ३ ॥
जनककुमरी रूप सैंवेरीं[4] पाहुनि अंतरीं तृप्त झाली रे! ।
खरी म्हणोनि दास करी विनवणी लघुथोरां रे! ॥ जग० ॥ ४ ॥

पद २९७ वें.

धरीं धीर राहें स्थीर अरे! तूं मना! ।
क्षणभरि तरि भज श्रीरघुनंदना. ॥ ध्रुवपद. ॥
चंचळ चपळ वेगें नाटोपे कोणा ।
सृष्टीकर्ता ब्रह्मा तोही नाडला जाणा ॥ धरीं० ॥ १ ॥
हाचि समयो टळला मग कैंचा श्रीराम ? ।
जपतांचि नाम माझा हरला भवभ्रम. ॥ धरीं० ॥ २ ॥
सांवळा सकुमार राम [5]कोदंडधारी ।
पर होउनि परता रामदासा अंतरीं ॥ धरीं० ॥ ३ ॥

पद २९८ वें.

सावधान सावधान । वाचे बोला नारायण ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. वेश्या. २. मिथिलापुरींतील पिंगळा वेश्या इनें एक पोपट पाळिला होता. त्याचें नांव तिनें 'राघोबा' ठेविलें होतें. पुढें मरणसमयीं त्या राघोबा पोपटाचा तिला निदिध्यास लागल्यामुळें ती तरली. त्या कथेचा उल्लेख येथें आहे. [मोरोपंतानें एके ठिकाणीं म्हटलें आहेः—'अभिधान शुकासि तुझें पढवुनियां, मोक्ष पिंगळा लाहे.' वेंकटेशप्रार्थना–६३; आनंदतनयकृत काव्यें–गणिकोद्धार, काव्यसंग्रह–पृष्ठ ५५–५६ पहा.] ३. पृ. ३३ टी० ५ पहा. ४. स्वयंवरीं. ५. कोदंड=धनुष्य.

दश वर्षें बालपण । वीस वर्षें तारुण्य ।
आंगीं चढे मदन । मग कैंचें व्यवधान ॥ सावधान० ॥ १ ॥
तीसांची होय भरती । दारा पुत्रा लागे प्रीति ।
त्याचीच पडे भ्रांती । ही स्वरुपें स्थिती ॥ सावधान० ॥ २ ॥
चाळीस वर्षे झालीं । डोळां [1]चाळीशी आली ।
नेत्रांशीं भूल पडली । न दिसति जवळी ॥ सावधान० ॥ ३ ॥
पन्नास वर्षे होती । हालती दंतांच्या पंक्ती ।
[2]श्याम केश शुभ्र होती । [3]त्याशीं, 'म्हातारा' म्हणती ॥ सावधान० ॥४॥
[4]साठीची बुद्धी नाठी । हातीं घेउनियां काठी ।
[5]वसासा लागे पाठी । गांजिताती कारटीं ॥ सावधान० ॥ ५ ॥
सत्तरीची हेचि रचना । बसविल्या उठवेना ।
उठवल्या हालवेना । हालवल्या चालवेना ॥ सावधान० ॥ ६ ॥
चार विसा मिळोन ऐशीं । मग तो झाला तापशी ।
जळावीण जैशी माशी । तैशी होय कासावीशी ॥ सावधान० ॥ ७ ॥
नवावरतीं पडतां पूज्य । मग ते होताती दुजे ।
अवघे म्हणती माजे माजे । न येती कोण काज ॥ साधधान० ॥ ८ ॥
शतायुषी पुरुष झाला । परि तो वांया गेला ।
रामदास याचे बोला । विरला सावध तो झाला ॥ सावधान० ॥ ९ ॥

पद २९९ वें.

आतां तरि सावध होईं अवधि कांहिं न उरली भरली जात घडी ॥ध्रुवपद.॥
[6]आयुर्नश्यति अतिगती शरण होईं श्रीगुरुप्रती चुकवीन पडे काळउडी ॥ १ ॥
आशा आहे मुख पसरूनि ग्रासितसे विश्व सकळ करी विवेक देशधडी ॥ २ ॥
आजचि निज स्वहित करी आळस न करी लवपळ भजीं दासहि विनवीत घडीघडी॥

१. वयाच्या चाळिसाव्या वर्षाच्या सुमारास आलेली दृष्टीची मंदता, दृष्टिमांद्य. २. काळे. ३. म्हातारा कोणाला म्हणावें हें येथें सांगितलें आहे. ४. 'साठी आणि बुद्धि नाठी,' अशी प्रचारांतील म्हण आहे. कोशकारांनीं या दासांच्या पंक्तीचा समावेश उदाहरणार्थ आपल्या कोशांत अवश्य करावा. नाठी=नीच, हलकट, क्षुद्र. ५. वसासा=उसासा=उच्छ्वास=अतितृष्णा, धापा टाकणें, सुसकारा. ६. आयुष्य नाश पावतें.

पद ३०० वें.

राहिं राहिं माधवा ! गृहीं राहीं रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
तुज आवडे तें तें मी देइन रे ! ।
तुजवांचुनि मज कोणी नाहीं रे ! ॥ राहिं० ॥ १ ॥
अर्ध क्षण जरि तुज न पाहिलें, ।
मग मज गोड न लागे कांहीं रे ! ॥ राहिं० ॥ २ ॥
पोटीं धरुनि म्हणे रडुं नको आतां ।
हास्य करुनि मजलागीं पाहीं रे ! ॥ राहिं० ॥ ३ ॥
दास तुझे गोकुळवासी ।
यासिं सुख देईं [1]लवलाहीं रे ! ॥ राहिं० ॥ ४ ॥

पद ३०१ वें.

[2]हरि मथुरेसि हो ! चालिला । टाकुनियां गोकुळा. ॥ ध्रुवपद. ॥
येथें राहुनि काय करावें ? । क्षण एक न गमे मला. ॥ हरि०॥ १ ॥
अक्रूरानें सज्ज करुनि रथ । रामकृष्ण बसविला. हरि० ॥ ॥ २
मला वाटतें बरोबर जावें । होइल बहुत गलबला ॥ हरि० ॥ ३ ॥
जावा नणदा दीर अतिरागिट । काय करूं जीवाला ॥ हरि० ॥ ४ ॥
दास विनवी कर जोडुनियां । दे सुख त्या गोपींला ॥ हरि० ॥ ५ ॥

पद ३०२ रें.

धांव माय ! बहिणि ! सख्ये ! [3]नंदकुमरि ! गे ! ।
येइना कशी तुला लाज माझी गे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
काम क्रोध मल्ल दैत्य बहुत माजले ।
कोण यांसिं आवरील सांग [4]शोकले ! ।
[5]क्षणत्रुटी वदनिं घेतां नाम चांगलें ।
काय मी वो ! करूं आतां चित्त मोहिलें ? ॥ धांव० ॥ १ ॥

१. त्वरेनें, लवकर. २. अक्रूरानें बलराम व कृष्ण यांस मथुरेस नेलें त्या वेळीं गोपींनीं केलेला विलाप. ३. उपास्य देवतेचा निर्देश स्त्रीलिंगेंकरून करण्याचा संप्रदाय सर्वप्रसिद्ध आहे. तुकारामादिक कवीही विठोबास 'विठाई' 'विठाबाई' वगैरे शब्दांनीं संबोधनपूर्वक आळवितात असें त्यांच्या काव्यांवरून दिसून येतें. असा परिपाठ संस्कृत काव्यांतही क्वचित् दृष्टीस पडतो. ४. 'शोकले' 'सखुले' इत्यादि लाडकीं नांवें आहेत. ५. अगदीं अल्पकाळ. त्रुटी=निमेषद्वयकाळ.

आशा ममता मोहपाशें ठेलें बांधुनी ।
घडिपल आयुष्य घटत झल्लरी ध्वनी ।
भवजलधी[१] दुर्घट हा केविं तरुं जनीं ? ।
नाहिं नाहिं अन्य हा उपाय तरणी गे ! ॥ धांव० ॥ २ ॥
गाति जन नाम 'दिनानाथ' सुस्वरीं ।
तरि तव दासा बिरुद[२] सत्य तूं करीं ।
विनउं किति सांग ? आतां जोडिल्या करीं ।
वाट तुझी पाहुं किती अनंतरूपि गे ! ॥ धांव० ॥ ३ ॥

पद ३०३ रें.

आम्हि अपराधी खरे विठोबा[३] ! पतीतपावन[४] तूं रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
अपराधाच्या अपार रासी पहातां दृष्टि न पुरे, ।
साधु संत तव नाम सांगती स्मरतां दोष न उरे. ॥ आम्हि० ॥ १ ॥
तरला वाल्मिक नामें अजामिळ[५] गणिका[६] तरली कीं रे ? ।
चरणरजें[७] केलि दिव्य अहल्या[८] सीताकांतरघुवीरें. ॥ आम्हि० ॥ २ ॥
समुद्र मथितां रत्नें निघालीं चतुर्दश[९] प्रियकरें ।
विष घेउनियां सीतळ[१०] केलें नामें तुझ्या सुंदरें. ॥ आम्हि० ॥ ३ ॥
शिळासेतु बांधिला सागरीं तारियलीं गिरिवरें ।
दास नवल म्हणे रावण मर्दुनि मुक्त केलीं सुरवरें[११]. ॥ आम्हि० ॥ ४

पद ३०४ थें.

पाहुं चला मुकुंद, पाहुं चला मुकुंद, पाहुं चला मुकुंद. ।
बाई ! धरि आपुला छंद, मुरली वाजवितो मंद, गीत गातो गोविंद.॥ध्रुवपद॥
पावां वाजवितो गोपाळ, गळां शोभे वनमाळ[१२], ।
कोटी तरणी[१३] तेजाळ, कृष्ण देवकीचा बाळ वेगीं दावा हो ! ॥ पाहुं० ॥ १ ॥
करीं स्वतांचें कौज[१४], न लौकिकाची लाज, ।
देह[१५] विडंबिलें आज, पाहुं चला यदुराज ॥ पाहुं० ॥ २ ॥

---

१. भवसागर. २. बाणा, प्रतिज्ञा. ३. पृ०४, टीप १ पहा. ४. पापी जनांस पावन करणारा. ५, पृ० ८१ टीप ४ पहा. ६. पद २९६ वरील टीप पहा. ७. पायांच्या धुळीनें. ८ अहल्या गौतम ऋषीच्या शापानें शिला झाली होती, तिला रामाचा पाय लागतांच मानवदेही झाली. ९. चौदा रत्नें सुप्रसिद्ध आहेत. १०. शिवानें रामनामस्मरणानें आपल्या विषप्राशनानें झालेला देहाचा दाह शांत केला–या पौराणिक कथेवर लक्ष्य आहे. ११. देवश्रेष्ठ. १२. मागें पृ० ३२ टीप १ पहा. १३. सूर्य. १४. कार्य, काम. १५. 'देह' शब्द पुल्लिंग व नपुंसकलिंग आहे.

सांडी शरीराचा रंग, चित्त झालेंसे भंग, ।
धरा कृष्णजीचा संग, पाहुं चला श्रीरंग ॥ पाहुं० ॥ ३ ॥
रामदासाचि आस, जीव जाहला उदास, ।
धरूं मी कवणाची कास, सहज प्रकाश प्रगटला हो ! ॥ पाहुं० ॥ ४ ॥

पद ३०५ वें.

धाडूं नको वनिं राम । कैकयी ! ॥ ध्रुवपद. ॥
राज्यधनादिक सर्वेही देतों । पशुदासांसह धाम ॥ कैकयी० ॥ १ ॥
काकुळती मी फार करीतसें । देहा[3]धार श्याम ॥ कैकयी० ॥ २ ॥
दुष्टपणें मज न कष्टवावें । धरिसी बुद्धि[4]सी श्याम ॥ कैकयी० ॥ ३ ॥
येवढें महत्व या लोकीं । कां करिसी दुर्नाम[5] ॥ कैकयी० ॥ ४ ॥
हा [6]रामदासप्रभु वनीं जातां । होइन मी निरभिमान ॥ कैकयी० ॥ ५ ॥

पद ३०६ वें.

स्मर [8]हरमानसमोहन राम ॥ ध्रुवपद. ॥
दशरथनंदन, [9]दशमुखअंतक । अयोध्यापति श्याम. ॥ स्मर० ॥ १ ॥
जानकिप्रियकर, वानरस्वामी । भक्तजना सुखधाम. ॥ स्मर० ॥ २ ॥
ऋषि[10]मुखपालन बंधविमोचन । दास करी निष्काम. ॥ स्मर० ॥ ३ ॥

पद ३०७ वें.

राम भजें भज कृष्ण हरी हर सार्थक होय जिणें, ।
चुकविल [11]दुष्कृत दुस्तर पुनरपि गर्भदरीं निजणें. ॥ ध्रुवपद. ॥
देह अशाश्वत, वैभव चंचळ, शाश्वत मूर्खपणें, ।
निष्ठुर काळ सदा तुज लक्षी द्वारिं धरी [12]धरणें. ॥ राम० ॥ १ ॥
मृगजळ साच कसें परि होइल ऐक अतां श्रवणें ।
वीज[13] लवोनि सरे सुख, जाइल सर्व तुझें करणें. ॥ राम० ॥ २ ॥
वाल्मिक [14]कल्मष जाळित राघव तेंचि धरीं म्हणणें, ।
फिरती हें कीं [15]सौंकडें तनुला जन्म जरा मरणें. ॥ राम० ॥ ३ ॥

१. या पदांत कैकयीच्या दुराग्रहास्तव रामास वनांत धाडतांना दशरथानें केलेला विलाप आहे. २. घर. ३. श्याम (काळ्या) देहाला धरणारा मी (दशरथ). ४. काळी बुद्धी धरणें=मनांत कपट बाळगणें. ५. बेअब्रू, बदलौकिक. ६. रामदास स्वामींचा प्रभु (स्वामी) राम. ७. 'जाईल माझा प्राण' असा अन्य पाठ आहे. ८. हराच्या मनाला मोहविणारा. ९. रावणहंता. १०. ऋषिप्रमुखांचें पालन करणारा. ११. पाप. १२. 'द्वारिं धरणें धरणें' हा शब्दसंप्रदाय कोशकारांस संग्रहणीय आहे. १३. अल्प काळांत—असा भाव. १४. पाप, पातक. १५. यातना, दुःख.

दास म्हणे मनभृंगरुपें करिं सेविं द्वय चरणें, ।
सावध सावध होईं जागृत उन्मनि होसि झणें. ॥ राम० ॥ ४ ॥

पद ३०८ वें.

अभिमानी पूर्ण ब्रिदाचा, दासांचे लाड पाळी ।
कनुवाळ माय माझी, घडी घडी ते सांभाळी ॥ ध्रुवपद. ॥
अभिमानीं भरली हुंडी, मातेच्या लज्जेसाठीं ।
जीवविली पद्मावती, जयदेवा केली भेटी ।
.... ।
बोलविला वेद रेडा, ज्ञानेश्वरवचनासाठीं ॥ अभिमानी० ॥ १ ॥
कबिराचे मार्गीं बैसे, जाठ्याचें शेत राखी ।
सुरदास मिराबाई, गुंतलासि त्यांचे भाकीं ।

१. सत्वर. २. बाण्याचा. ३. ही जयदेवकवीची महापतिव्रता स्त्री. हिला जयदेव वारल्याची कोणीं खोटी बातमी सांगितली, ती ऐकून ही गतप्राण झाली. तेव्हां जयदेवानें अष्टपद्या गाण्यास आरंभ केला. त्या त्यानें इतक्या मधुर व करुणरसभरित गाइल्या कीं जवळच्या मनुष्यांसही गहिंवर आला. आठवी अष्टपदी सरतांच हिनें डोळे उघडिले व जयदेवास पाहून तीस अत्यानंद झाला. ४. 'प्रसन्नराघव' व 'गीतगोविंद' या ग्रंथांचा कर्ता. ५. मागें पृ० २ टीप १ व पृष्ठ ३० टीप ७ पहा. ६. हा एक महान् साधू होऊन गेला. ह्याचा जन्म शके १०७० त काशींत झाला व शके १३७० त मगर येथें तो मरण पावला. ह्याच्या गुरूचें नांव रामानंद. ह्याचे श्रुतगोपाळ व धर्मदास हे दोघे पट्टशिष्य होते. ह्यानें 'शुकनिधान' या नांवाचा ग्रंथ लिहिला आहे. त्याशिवाय पदें व दोहरेही अनेक आहेत. हा मरण पावला त्या वेळेस त्याच्या अर्ध्या देहाच्या तुळशी व अर्ध्या देहाचा सबजा झाला. साधुसंतांस भोजन देण्यासाठीं एका सावकाराकडे यानें आपली स्त्री गहाण ठेविली— इत्यादि आख्यायिका प्रसिद्धच आहेत. (भक्तविजय—अध्याय ५-६ पहा.) ७. हा भगवद्भक्त व हिंदीभाषेचा कवि होता. 'सूरसागर' हा ग्रंथ व कांहीं पदें त्यानें केलीं आहेत. ८. मिराबाईची कथा भक्तविजय—अध्याय ३८ यांत आहे. ती अशी:—ही उदेपुर येथील एका राण्याची सुरूपसंपन्न कन्या होती. हिनें कोणाशीं लग्न न करितां श्रीकृष्ण हाच आपला पति मानून त्याची सेवा करूं लागली व साधुसंत पुरुषांबरोबर मोकळेपणानें भगवच्चर्चा करूं लागली; तेणेंकरून दुष्ट लोक राण्याची कुटाळकी करूं लागले. तेव्हां त्यानें हिला विष पिण्यासाठीं दिलें. त्याचें हिनें श्रीकृष्णास नैवेद्य दाखवून पान केलें. तेव्हां हिला कांहीं न होतां श्रीकृष्णाचा गळा मात्र निळा झाला. पुढें हिच्या प्रार्थनेनें श्रीकृष्णाचा गळा पूर्ववत् झाला. हिचीं हिंदीभाषेंत पदें बरींच आहेत. हिनें आपल्या पदांच्या शेवटीं 'मिराके प्रभु गिरिधर नागर' असा उल्लेख केला आहे. हीच कथा लोकहितवादीकृत ऐतिहासिक गोष्टी व उपयुक्त माहिती, भाग दुसरा, पृ० ६१—६२ यांत लिहिली आहे. ती अशी:—मिराबाई ही मेरठ्याच्या (जोधपुर प्रांत) राजाची मुलगी असून ती उदेपुरच्या राजास दिली होती. तिची सासू देवीउपासक असून तिचें व सुनेचें बनेना, सबब तिजला राजवा-

पैठणीं ऐकनाथ, गंधाचा वाहे धाकी ।
शबरीचीं उच्छिष्ट बोरें, आवडीनें देव चाखी ॥ अभिमानी० ॥ २ ॥
बोधल्या[3] तुकोबाची, दाविली साक्ष जगासी ।
विसोबा खेंचराचीं, पाउलें देव सोशी ।
रामीं हो रामदासा, त्रिकाळीं दर्शन त्याचें ।
हें काय करणें त्याचें, सत्ता हो! भगवंताची ॥ अभिमानी० ॥ ३ ॥

पद ३०९ वें.

प्रपंचपडदा पडली झांपड, राम दिसेना डोळां रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
दिवसा निजूं निजूं रात्रीं निजूं निजूं । निज निज व्यर्थचि गेलें रे! ॥ प्रपंच० ॥ १ ॥
दिवसा झोंपीं रात्रीं झोंपीं । झोंपेन दिधला टोला रे! ॥ प्रपंच० ॥ २ ॥
रामदास म्हणे व्यर्थचि गेलें । सार्थक नाहीं केलें रे॥ प्रपंच० ॥ ३ ॥

पद ३१० वें.

साधन कांहीं तरि करीं रे! मना! तूं ॥ ध्रुवपद. ॥
चित्तीं स्फुरणा चिदात्मा धरिं खूण ।
चित्त निरोधुनी स्मर आपणा तूं ॥ साधन० ॥ १ ॥
धांवति वृत्ति विवेकें[10] आंवरिं रे! ।
स्मरण धरुनि मागें पुढें आपणा तूं ॥ साधन० ॥ २ ॥
तन्मयपर हरी प्रिय सर्वात्मा ।
सतत भजन करिं दासपणें तूं ॥ साधन० ॥ ३ ॥

ड्यांतून काढून दिलें होतें. एक वेळ तर तिला राजानें (नवऱ्यानें) विष दिलें होतें, परंतु त्यापासून तिचें कांहीं झालें नाहीं! पुढें ती श्रीकृष्णाची भक्ति करून द्वारकेस व वृंदावनास यात्रा करी. नवऱ्यानें तिला नेमणूक करून दिली होती. पुढें उदेपुराहून तिला बोलावणें आलें त्या वेळीं ती श्रीद्वारकेस देवाजवळ निरोप घेण्यास म्हणून गेली, व तेथें स्वरचित पद्यें म्हणूं लागली. तों द्वारकाधिशाचे मूर्तीचे दोन भाग होऊन मिराबाई त्यांत शिरली व ती मूर्ति पूर्ववत् जडून गेली! त्यानंतर उदेपुरास व द्वारकेस तिची मूर्ति बसविली आहे.

१. मागें पृ० २६ टीप ६ पहा. २. श्रमणा नामक शबरीचीं (भिल्लिणीचीं). ३. मागें पृ० ६९ टीप ८ पहा. ४. पृ० ६९ टीप ५ पहा. ५. नामदेवाचा गुरु. हा सराफीचा धंदा करणारा ब्राह्मण होता. ह्याच्या पायांखालीं सदैव सांवाची पिंडी असे. ६. पाठभेद–'दिवसा निजूं रात्रीं निजूं। निजूं निजूं सर्वचि गेलें रे' ॥. ७. चैतन्यस्वरूप परमेश्वर. ८. अडवून, कोंडून. ९. मनोवृत्ति. १०. विचारानें.

पद ३११ वें.

गुरुमुखें निजगुज जाण जाण ॥ ध्रुवपद. ॥
भासे जीवा अहंमति पुरतां । धांवे मन तेथें कोण कोण ॥ गु० ॥ १ ॥
[1]जाणिव वृत्तिस मानिशि आत्मा । निद्रेमाजि नसे कांहीं भान भान ॥ गु० ॥२॥
[2]अवस्थात्रयपर [3]तुर्य प्रकाशक । प्रत्यय स्वयें धरिं खूण खूण ॥ गु० ॥ ३ ॥
ज्याकरितां दिसे अनंत चराचर । दासपणीं उरे तेंचि पूर्ण पूर्ण ॥ गु० ॥४॥

पद ३१२ वें.

तो हा सज्जनधन, विठ्ठल आनंदघन ।
ब्रह्मादिक स्तविती ज्याच्या श्रीचरणीं अर्पूनि मन. ॥ ध्रुवपद. ॥
ये रीती प्रशांतज्ञानी परा भक्ती अनुसंधानीं ।
[4]दोंमाजी योगेश्वर अवघे येकसरें करिती ध्यान. ॥ तो० ॥ १ ॥
चिज्जड सारें विवेक वृत्ती सांख्ययोग विरोध मुखी ।
साधक या साधिति अभ्यासें, जें चिन्मात्र ज्ञान ॥ तो० ॥ २ ॥
दास भावी ज्याचे पाय, आन नेणेचि उपाय ।
ऐशाहीनें नाशति भक्ती म्हणऊनि बोले पण घालुन. ॥ तो० ॥ ३ ॥

पद ३१३ वें.

माया रे! अनिवार । हरि! तुझी ॥ ध्रुवपद. ॥
[5]षड्रिपु वैरी मजला गांजिती । कसा तरेन भवपार ॥ हरि० ॥ १ ॥
पाहूं जातां अंत न लागे । शेषहि थकला फार ॥ हरि० ॥ २ ॥
बाळकृष्णा! कृपा करावी । दास विनवी वारंवार ॥ हरि० ॥ ३ ॥

पद ३१४ वें.

काय सांगूं या समर्थाची थोरी । [6]भजकासी आपणाऐसा करी. ॥ ध्रुवपद. ॥

१. ज्ञान. २. जागृति, स्वप्न व सुषुप्ति. ३. तुर्येविषयीं मुकुंदराजकृत ग्रंथांत पुढील विवेचन आहे:—"तुर्येची परिपक्वता । तेचि उन्मनी अवस्था । निंबोळियांस मधुरता । जैसी पक्वदशें ॥१॥ तुर्या ते शुद्धवासना । तेथें हाची कडवटपणा । उन्मनी बुझ निर्वासना । म्हणूनि गोड ते ॥२॥ जैसी साकर उदकीं विरे । परी तेथिंची मधुरता उरे । तैसी तुर्या स्वरूपीं मुरे । ते उन्मनी गा ॥ ३ ॥ अवस्था पंचमा नास्ति । ऐसी हे वेदश्रुति । म्हणूनि तुर्येची परिणामस्थिती । ते उन्मन की. ॥ ४ ॥" [विवेकसिंधु]. ४. मागें पृ० ६६ टीप ५ पहा. ५. काम, क्रोध, मोह, मद, लोभ व मत्सर हे सहा शत्रु. ६. भक्तासी.

सद्गुरुराजा तन्मय छत्रपती । मज करोनि सेवे आदिपती ।
'सोऽहं'[1] शब्द सनद देउनि हातीं । श्रीहॅाट ठेविला मुद्रांकितीं हो ! ॥ काय० ॥१॥
अहंकाराचें दुर्ग आवरिलें । तयावरी मजला पाठविलें ।
पूर्वद्वारें त्रिकुट देखियेलें । रजदृष्टी ब्रह्मयासि जिंकियेलें हो ! ॥ काय० ॥ २ ॥
तेथुनि ऊर्ध्वपंथें पश्चिममार्ग पाहें । सत्वगुणी श्रीहाटीं विष्णु आहे ।
तया वळंघोनि वरुता जाय । तम गोल्हॅाटीं रुद्र दिसताहे हो ! ॥ काय० ॥३॥
ज्ञानशस्त्र घेवोनियां हातीं । केली तमोअज्ञानाची शांती ।
पुण्यगिरी तेथुनी देखे पुढती । शुद्ध अधिष्ठानी विश्वमूर्ती हो ! ॥ काय० ॥४॥
उभा राहोनि तया गिरिवरी । देखे भ्रमरगुंफा गडदवोवरी ।
औटपीठावरुती शोभे बरी । परमानंद आहे तया घरीं हो ! ॥ काय० ॥ ५ ॥
वोध बळिया प्रवेशलों तेथें । अहंकार जाहला वाताहत ।
विजयदुंदुभी वाजती अनुहात । ब्रह्मदृष्टींत पावलों निज विश्रांत हो ! ॥काय०॥६॥
भक्तिनिशाण चढविलें वरी । जे कां ब्रह्म भासत चराचरीं ।
रामनाम गर्जती जयजयकारीं । दासपणा न उरे तेथें उरी हो ! ॥ काय० ॥७॥

पद ३१५ वें.

नवल नेणों कोणी तूं सांग ब्रह्मज्ञानी. ॥ ध्रुवपद. ॥
चहुं रंगांवेगळी गाय दुभते माझ्या घरीं ।
मांजर बाई ! चोरटें मोठें टपलें लोण्यावरी. ॥ नवल० ॥ १ ॥
लोण्याकडे मांजर टपलें पाहिं गे ! उमाबाई ! ।
लोण्यानें तें मांजर खादलें नवल सांगों काई ? ॥ नवल० ॥ २ ॥
आकाशीं करुनि कुमार तिघे पुत्र व्याली ।
पुत्राचें तें लग्न नाहीं आपण बाइल झाली. ॥ नवल० ॥ ३ ॥
बायको कशी दादल्यासकट पांच पुत्र व्याली ।
तेथोनियां वोसं करुनि मुळचे घरा आली. ॥ नवल० ॥ ४ ॥
दास करी आस तुझी मिथ्या सकळ माया ।
केशवाचि कृपा झालि न ढळे अमरकाया. ॥ नवल० ॥ ५ ॥

१. 'तो मी' अशी. २. पृ० १७ टीप ३ पहा. ३. श्रीहाट, गोल्हाट व लक्षाट यांस त्रिकूट म्हणतात. ४. पृ० १७ टीप ४ पहा. ५. १ तुळजापुर, १ माहूर, १ कोल्हापुर, १/२ सप्तशृंग [पृ० ६५ पद १३१ कडवें ५ पहा]. ६. हें कूटपदांपैकीं आहे. ७. खालें. [हेंच क्रियापद पद २१८ मध्यें आहे.] ८. नवऱ्यासह. ९. ओसाड, उजाड.

पद ३१६ वें.

आणुनि दे सखे! कृष्ण घराला । विरहानळें देह तप्तचि झाला. ॥ ध्रुवपद. ॥
कृष्णसख्याविण उदस वाटे । काय करूं तनधनसदनाला ॥ आणु० ॥ १ ॥
मीनें जळाविण तैसी मी झालें । इच्छित चातक जेंवि घनाला ॥ आणु० ॥२॥
दास म्हणे मज आस नसे दुजी । दाखविं पदद्वय यदुकुलकमला! ॥ आणु०॥३॥

पद ३१७ वें.

भावें संतसमागमें राहीं. ॥ ध्रुवपद. ॥
मूर्तिमंत ईशअवतार समजुनि । वेळोवेळीं पायीं ठेविं डोई. ॥ भावें० ॥ १ ॥
कृपाकटाक्ष ज्ञान ध्यानपर सर्व सिद्धी । भागवती अंतीं गति लाहीं. ॥ भावें०॥२॥
दास अवंचक सतत करोनी । भक्ति न सोडीं सहसाही. ॥ भावें० ॥ ३ ॥

पद ३१८ वें.

व्यर्थ या जन्मासि आलों, ऐसें वाटे देवा! रे!।
तुझिया प्रीतीलागीं कांहीं, नाहीं घडली सेवा रे! ध्रुवपद. ॥
दोषध्वंश श्रीचरणास, सद्भावें पूजीन मानस ।
नसे क्षुद्र पुण्य पदरास, जन्मांतरिंचा ठेवा रे! ॥ व्यर्थ० ॥ १ ॥
पोटीं इंद्रियपोषणाची, इच्छा मोठी धनमानाची ।
केली दांभिक भक्ती तेथें, कैंचा प्रसाद मेवा रे! ॥ व्यर्थ० ॥ २ ॥
दास तुझा म्हणवायास, लज्जा अंतरीं जीवास ।
धरिली तुझी दृढ कांस, पांडुरंगा देवा! रे! ॥ व्यर्थ० ॥ ३ ॥

पद ३१९ वें.

आतां तरि भज भज हरी सुखधाम. ॥ ध्रुवपद. ॥
श्रवणिं मननिं बहु किति तरि शिणशिल । न घडेचि कधि विश्राम ॥आतां०॥१॥
ध्यान धरुनि बहू धरिशि धारणा । तुटतिल सकळहि काम ॥ आतां० ॥ २ ॥
हरि जगमय निरतिशय जाणुनि । दासा भजनिं आराम ॥ आतां० ॥ ३ ॥

पद ३२० वें.

ध्यानीं प्रगटावें भुवनसुंदरा! ॥ ध्रुवपद. ॥
श्रमलों मी बहू योगसाधनीं । नाटोपे मन कांहीं गुरुवरा! ॥ ध्यानीं० ॥ १ ॥
अचिंत्य चिन्मय विग्रह तुजला । चिंतावें किति तरी सुखकरा! ॥ ध्यानीं० ॥२॥
निजदासाचें कोडं पुरविता । तुजविण कोण असे श्रीवरा! ॥ ध्यानीं० ॥३॥

---

१. ओसाड, भयाण. २. मासा. ३. मिळवीं. ४. पाठभेद—'व्हावा'. ५. पाठभेद—'दुराचरणें करितां त्रास । येतो चित्ता खेवा रे.' ६. सौख्यसदन. ७. सुख. ८. विश्राम, विसांवा. ९. देह. १०. कौतुक पुरविणारा. ११. श्रीपते!

पद ३२१ वें.

मजला उद्धरिं सद्गुरुनाथ, तूं मायबाप दीनांचा ॥ ध्रुवपद. ॥
माझा सद्गुरुब्रह्मानंद । दाविला निजस्वरुपीं आनंद ।
मी बहु झालों परमानंद । लागला छंद गुरुचरणीं. ॥ मजला० ॥ १ ॥
कामक्रोधमदमत्सर । हेचि दैत्य परम दुर्धर ।
यांनीं गांजिलें मज फार । कीं [1]संहार [2]येयांचा ॥ मजला० ॥ २ ॥
मी मज गेलों होतों विसरून । नाहीं स्वरूपाची ओळखण ।
तुझिये चरणप्रसादें करून । झालों लीन मजमाजीं ॥ मजला० ॥३ ॥
दास सांगतसे सर्वांस । दृढ तुम्ही धरा या पायांस ।
चुकेल तुमचा हो! भवपाश । सोडा आस सर्वांची ॥ मजला० ॥ ४ ॥

पद ३२२ वें.

माझे सद्गुरुनाथे ! आई ! । तूंचि व्यापक सर्वांठायीं. ॥ ध्रुवपद. ॥
तूंचि ब्रह्मारूपें झाली । उत्सृजी क्रम हा व्याली ।
हें न जाणत कितिएक मेलीं । मजसारिखे मरणप्रवाहीं ॥ माझे० ॥१॥
तूंचि विष्णुरूप होऊन । [3]प्रतिपाळिसी सर्वां आपण ।
मजकारितां होसि सगुण । सर्वश्रेष्ठत्व तुझ्या ठायीं ॥ माझे० ॥ २ ॥
तूंचि [4]रुद्ररूप साचार । करि सृष्ट्यादिक [5]संहार ।
तुझे पराक्रम अतिथोर । [6]नेणे कोणी [7]भुवनत्रयीं ॥ माझे० ॥ ३ ॥
दास म्हणे हो ! कर जोडून । तोडीं जन्ममरणबंधन ।
माझि हेचि विनंति तुजलागुन । दृढनिश्चयेंसि तव पायीं. ॥माझे० ॥४॥

पद ३२३ वें.

तें हें ब्रह्म विटे[8]वरि नटलें । बाळकृष्ण रूप [9]थिटलें ॥ ध्रुवपद. ॥
मज चरणिं दृढनिश्चय धरितां । भवबंधनदुःख सुटलें ॥ तें हें० ॥१॥
दर्शन करितां पाप पळालें । काळाचें बळ खुटलें ॥ तें हें० ॥ २ ॥
दास म्हणे मज प्रेमळ झालें । प्रेमरसें नाम नटलें ॥ तें हें० ॥ ३ ॥

१. नाश. २. यांचा. ३. सांभाळ करिसी. ४. शंकर. ५. नाश. ६. जाणत नाहीं. ७. स्वर्ग, मृत्यु व पाताळ यांत. ८. पृ० २१ टीप २ पहा. ९. लहानसें, छोटेंसें.

पद ३२४ वें.

चातुर चातुरसे चटका. ॥ ध्रुवपद. ॥

एक एक गुणपरवाडी डारूं । तत मेरी तोरींगये तटका ॥ चातुर० ॥१॥

सुनत देखत गुण प्रगट लोकनमे । अजब लागे चटका ॥ चातुर० ॥२॥

रामदास साही सब घटव्यापक । आनंदकी घटका ॥ चातुर० ॥ ३ ॥

पद ३२५ वें.

रघुराजके दरबार घमडी गाजतु है ॥ ध्रुवपद. ॥

तथैथैथै पेखवाज वाजतु है । सुरवर मुनिवर देखन आवतु है ॥ रघु० ॥ १ ॥

नारद तुंबर किन्नर सुरवर गावतु है । शंख भेरी सुनके रोमें थरकतु है ॥ रघु०॥२

लाल धुसर तबके उडावतु है । रामदास तहां बलि ज्यावतु है ॥ रघु० ॥३॥

पद ३२६ वें.

नैंनेनमो रघुबीर । ललामो रे! ॥ ध्रुवपद. ॥

ललित तनु नव नागरलीला । जब तब देखत धीर ॥ लला० ॥ १ ॥

कर शरचाप सलिलजलोचन । ठांड भये रणधीर ॥ लला० ॥ २ ॥

रामदास की प्रेमकी पीरत । नैंनेन झरपत नीर ॥ लला० ॥ ३ ॥

पद ३२७ वें.

मियां! मनु आसा लगावे वो! ॥ ध्रुवपद. ॥

मिलना है तो मिललेरी गोरी! । मिलन जीव न दासा ॥ मियां० ॥ १ ॥

पद ३२८ वें.

हात चक्र और त्रिशुल बिराजे अलख जगाउं तिरनगरीमें ।
श्रीकृष्णके दर्शन कारन आये सदाशिव गोकुलमें ॥ ध्रुवपद. ॥

जटामुगुटसे बहती गंगा चंद्रमा जीके अपारे ।
गले भुजंगकी माल बिराजे रूप बना है अधीक रे! ॥
शेष नाग जब रहा लपटके, आलम भक्ती दुर्धर रे! ।
कोन मुलुखसे आया जोगी देखा गोकुल नगर रे! ॥
आपहि ब्रह्मा आपहि बिष्णु आपहि निरहंकार रे! ।
जिनकी काया वोही जाने, उनकी माया अपरंपार रे! ॥
खडरस्तेसे अलख जगाता आया भोला शंकर रे! ।
धवले नंदीपर बैठा महादेव चलके आये नगर रे! ॥ हात० ॥ १ ॥

---

१. विचित्र, चमत्कारिक. २. मृदंग. ३. देवश्रेष्ठ. ४. केस. ५. डोळ्यांमध्यें. ६. सलिलज+लोचन=कमल+नयन. ७. उभे राहिले. ८. प्रीति, आवड. ९. डोळ्यांतून. १०. पाणी. ११. सर्पाची.

[1]आलम सारा देख तमासा धाक पडा सब **गोकुलमें** ।
आवाज करते, सवाल करते, गये **नंदके** महालमें ॥
माता **जसोदा** बैठी महालमें आवाज उतरा कानोंमें ।
आवाज सुनके सवाल सुनके खडी रही दरवाजामें ॥
धर [2]जोगीका सुरुप देखती, विचार करती है मनमें ।
थौली भरके [4]कंचन लायी, 'लेव बावाजी ! झोलीमें.' ॥
महादेव कहते, 'हम नहिं लेते, तुम ले जाव अपने घरमें ।
चार [5]खूंटका सोना चांदी भरा हमारे झोलीमें ॥
मानिक मोतीं पाच पितांबर जो चाहेसो है घरमें ।
जलदी लाव माई ! बालक तेरा दर्शन कर आया **काशीमें**' ॥ हात० ॥२॥
कहे जसोदा, 'सुन बावाजी ! यह बात तो नहिं होनेकी, ।
कलका जन्मा बालक मेरा बाहेर तो नहिं लानेकी ॥
सुरत तुमारी काली पीली नजर तुमारी बादलकी ।
मेरा बालक डरके मर जाय, [6]नजर लगी कोइ पापिनकी ॥
इस नगरीमें बहूत बालक जा [7]सुरत देख उनकी ।
[8]अजान तानक बालक मेरा खबर नहीं कोई तनमनकी' ॥ हात० ॥ ३ ॥
कहे बावाजी, 'सुनो **जसोदा** ! तेरा बालक नहीं डरनेका ।
तीन लोगको वोही [10]डरायगा, दाता है त्रिभुवनका ॥
ऐसा बालक कभी न जन्मे काम सुदारो [11]कैकोंको ।
नारद तुंबर सनक **सनंदन** मुनी नाम लेत श्री**किसनका**' ॥ हात० ॥ ४ ॥
जब दिलमें यह समझी **जशोदा** ले आयी श्री**किसनकू** ।
चार हस्त चक्रधर मूर्ति देखो **पद्मा** ती [12]सोहे उनकू ॥
भयी दोनोंकी नजरा नजरी संसार माया संसारकू ।
[13]**हंसकर बोले** **च्योहि सदाशिव** जनम लिया गौलीघरकू ॥
अनंत कालमें दोनों मिलके खबर नहीं कुइ तनमनकू ।
लगी ज्योतसे ज्योत निरंजन निराकार **कहे** नाम उनकू ॥

---

१. जग, लोक. २. जोगी, बैरागी. ३. ताट भरून सोनें आणलें. ४. सोनें. ५. मुलूख. ६. कोण्या पापिणीची दृष्टि लागेल. ७. तोंड, चेहरा. ८. अज्ञान. ९. तान्हा. १०. तीन लोकांना तोच भय घालणारा. ११. पुष्कळ लोकांचें काम सुधारणारा (चांगलें करणारा) बालक कधीं जन्मणार नाहीं. १२. शोभे. १३. हंसून.

रामदास भजन बोले तेरा नाम सबके घटमें ।
हात चक्र और त्रिशुल बिराजे अलख जगाउं तिरनगरीमें ॥ ५ ॥

पद ३२९ वें.

मांबुजाननं मांबुजाननं मांबुजाननं मांबु देहि मे ॥ ध्रुवपद. ॥
योगिरंजनं [1]चापभंजनं । जनकजापतिं विश्वमोहनं ॥ मांबुजा० ॥ १ ॥
विबुधकारणं शोकहारणं । अरिकुलांतकं भयनिवारणं ॥ मांबुजा० ॥ २ ॥
जयकृपालयं दासपालयं । [2]चरणपंकजं देहि मे लयं ॥ मांबुजा० ॥ ३ ॥

के[3]शवस्वामिकृत पदें.

पद ३३० वें.

भगवद्भक्तविरोधी । तो मज मानेना मानेना. ॥ ध्रुवपद. ॥
प्रपंच बरवा बोधी । तारक मार्ग निषेधी ।
असत्समागम वेधी । ………………… ॥ तो० ॥ १ ॥
विचारमंदिर पाडी । को[4]रूंनि संशय काढी ।
भूतदयांबर फाडी । केली दुर्मती गाढी ॥ तो० ॥ २ ॥
अकर्मपंथें चाले । जाणपणें बहु डोले, ।
शमदम परते केले । कोण तयाशीं न बोले ॥ तो० ॥ ३ ॥
गुणमयिचें घर वसवी । नसती चिंता डसवी ।
[5]रतिपति अंतरिं वसवी । सर्वसखा हरि रुसवी ॥ तो० ॥ ४ ॥
सज्जनचरणा न लवे । प्रबोधपानें न निवे ।
सर्वगताप्रति न शिवे । केशवप्रभुचें रूप जो नव्हे ॥ तो० ॥ ५ ॥

१. शिवचापभंजनं. २. पदकमलं. ३. हा कवि रामदासपंचायतनांतील प्रख्यात साधु होय. हा भागानगर (निजाम हैद्राबाद) येथील राहणारा. याच्या गुरूचें नांव काशीराजस्वामी. यानें 'एकादशीचरित्र' हा ओंवीबद्ध ग्रंथ केला आहे व कांहीं पदें व अभंगही केले आहेत. हा जातीचा महाराष्ट्र ब्राह्मण. हा शके १५५० मध्यें होता. हा समाधिस्थ कधीं झाला हें समजत नाहीं. ह्याची समाधी कलबुर्गा येथें आहे. मोरोपंतानें ह्या कवीविषयीं उल्लेख 'सन्मणिमालें'त केला आहे. तो असा:—'मजवरि दया करो तो ब्रह्मज्ञ, ख्यात, केशवस्वामी । मागतसें हरिचरणस्मृतिवर या नमुनि केशवस्वा मी ॥ ९ ॥' ह्या कवीविषयीं जास्ती माहिती 'रामदास-चरित्र,' 'भरतखंडाचा अर्वाचीन कोश,' 'केशवस्वामिकृत पदें व अभंग' इत्यादि पुस्तकांत पहावी. ४. अत्यंत सूक्ष्म शंका घेणें. ५. मदन.

पद ३३१ वें.

तंववरी सुख नाहीं सुख नाहीं. ॥ ध्रुवपद. ॥
सज्जनसेवा न करी । श्रवणीं आवडी न धरी ।
उसळे ममता लहरी । आठवेना निज श्रीहरी ॥ तंव० ॥ १ ॥
'हरि हरि' न म्हणे वाचे । देहबुद्धि घेउनि नाचे ।
द्वैतविकारें ज्याचें । निजात्म विसरे साचें ॥ तंव० ॥ २ ॥
उपाधि पहातां भुलतो । भले भले म्हणतां खुलतो ।
परोक्षज्ञानें उलतो । अनुभवावांचुनि डुलतो ॥ तंव० ॥ ३ ॥
असन्मानें तळमळी । विषयवासना खळबळी ।
अंतरीं मीपण वळवळी । हर्षामर्षे डळमळी ॥ तंव० ॥ ४ ॥
मत्सर चित्तीं खेळे । विकल्पकर्दमीं[१] लोळे ।
त्रितापअनलें पोळे । निजरुपीं नुघडी डोळे ॥ तंव० ॥ ५ ॥
सद्गुरुभजनीं लाजे । भ्रमांबुपानें[२] माजे ।
संकट पडतां गाजे । जाणपणें बहु माजे. ॥ तंव० ॥ ६ ॥
भेदगिरीवरि वेंघे । तरलों म्हणुनी सांगे ।
अद्वय निद्रा नेघे । केशवप्रभुचें रूप नव्हे आंगें. ॥ तंव० ॥ ७ ॥

पद ३३२ वें.

विवेक जागा केला । म्हणुनी सुख झालें सुख झालें ॥ ध्रुवपद. ॥
भेद भयंकर मेला । संशय अवघा गेला ।
आत्मा होउनि ठेला । .... ॥ म्हणु० ॥ १ ॥
परतें केलें कामा[३] । हृदयीं धरिलें रामा ।
आलों मंगलधामा । मीपण नकळे आम्हां ॥ म्हणु० ॥ २ ॥
सरली मायाममता । अंतरीं भरली समता ।
निज गति आली हातां । प्रकाशलीसे समता ॥ म्हणु० ॥ ३ ॥
अनुभवतरुवरि चढलों । समाधिडोहीं बुडलों ।
अद्वय रामीं जडलों । स्वयंप्रकाशें घडलों ॥ म्हणु० ॥ ४ ॥
जिताचि सुटलों पाहीं । उपाधि उरली नाहीं ।
निश्चल आपुल्या ठायीं । केशव कांहींबाहीं ॥ म्हणु० ॥ ५ ॥

---

१. विकल्परूप चिखलांत. २. भ्रम हेंच अंबु (जल) त्याच्या प्राशनानें. ३. इच्छा, विषयवासना.

पद ३३३ वें.

तो मज बहु माने बहु माने ॥ ध्रुवपद. ॥
नाठवि धन सुत दारा । आवरिला मन वारा ।
नेणे कामविकारा । गुरुपदिं केला थारा ॥ तो० ॥ १ ॥
साधुशिं द्धृत सांगे । ब्रह्म सनातन मागे ।
अक्षय पंथा लागे । असंग होउनि जागे ॥ तो० ॥ २ ॥
चिन्मय तीर्थी राहे । देव निरंतर पाहे ।
गर्जन तर्जन साहे । केवळ निजसुख लाहे ॥ तो० ॥ ३ ॥
साधक म्हणुनी नेणे । सिद्ध मी ऐसें न म्हणे ।
सर्वहि ब्रह्मचि जाणे । परम दशा हे बाणे ॥ तो० ॥ ४ ॥
वाग्विलासपण सोडी । सर्वही गर्व ओढी ।
अद्वय संपत्ति जोडी । अखंड घे निज गोडी ॥ तो० ॥ ५ ॥
अव्यक्त मुद्रा त्याला । अक्षय भजनें जाला ।
मुळिंचे ठाया आला । केशवस्वामी झाला ॥ तो० ॥ ६ ॥

पद ३३४ वें.

आहे तेंही ब्रह्म नाहीं तेंही ब्रह्म ब्रह्मची अवघें जाणा ।
कल्पना योगें सरती मागें परी न मुकती ब्रह्मपणा ॥ ध्रुवपद. ॥
मी ब्रह्म झालों म्हणों आतां तरी ब्रह्म नव्हे ऐसें कायी ।
ब्रह्मेंवीण आन न दिसे कांहीं दिसे तितुकें ब्रह्म पाहीं ।
होय नव्हे ऐसा संशयची नाहीं निश्चयेंशीं तेंची आहे ।
भेदाभेद आतां तेथें कैचें जग आत्मस्थिति नांदताहे ॥ आहे० ॥ १ ॥
वर्णाश्रमधर्म साच मानुनीयां यथाविधी आचरती ।
स्वमताचा देहीं अभिमान धरुनियां पृथक् पृथक् वाद करिती ।
पाषांडाच्या बळें होती तोंडागळे भेदची साच म्हणती ।
आम्ही ब्रह्म नव्हे म्हणती सर्वथा तरी ब्रह्मरूपेंची आहती ॥आहे०॥२॥
जलची लवणा वेगळें दिसे, परी वेगळेंची नाहीं जाण ।
तैसें आदीमध्येंअंतीं ब्रह्मची असे तेथें कैचें न्यून पूर्ण ।
कर्ता कर्म जें अभिन्न झालें तेथें बद्ध आणि मुक्त कवण ।
गुरुकृपें केशवीं ऐक्य म्हणों तरी मुळींच नाहीं भिन्नपण ॥ आहे०॥३॥

---

१. शाश्वत. २. पाठभेद–'योगें'. ३. अन्य. ४. चार वर्णांचे आणि आश्रमांचे नेमलेले आचारधर्म. ५. पाठभेद–'आहेती.' ६. पाठभेद–'हेमीं अलंकार दिसती नाना, मोडितां ते सुवर्ण'.

पद ३३५ वें.

धन्य ते ज्ञानी धन्य ते ज्ञानी धन्य ते हरिभक्त योगी ।
देही असोनी विदेही झाले, त्यांसी नाहीं त्रिगुण मागी ॥ ध्रुवपद. ॥
जनवन विजन हरिरूप आपण जाणोनी राहिलें पाहीं ।
पाहातें पहाणें ग्रासुनियां देख निवालें आपुल्या ठायीं ।
स्वानंदाचें सुख सर्वदा सेविती क्रीडती आनंदडोहीं ।
यापरी अनुभवीं अनुभवें लाधलें भवबंध त्यांलागीं नाहीं ॥ धन्य० ॥ १ ॥
निजबोधें परी पूर्णत्वें संचलें अखंड दंडायमान ।
उदोअस्तु दोनी गिळुनी राहिले नेणती भेदाचें भान ।
ब्रह्म धरुनी मशालावरी देखती वस्तु समान ।
भिन्नाभिन्न भान सांडुनी समूळ सर्वांसीं वंदिती जाण ॥ धन्य० ॥ २ ॥
ब्रह्म होउनीयां ब्रह्मीं लीन होणें वृत्तीविण उत्साह ।
माझें तुझें हें नाठविच कांहीं राहिले भावाभाव ।
मनाचें मूळ अमूळ झालें राहिला देहभाव ।
गुरुकृपें केशवीं यापरि अनुभवी भोगिती अनुभव ॥ धन्य० ॥ ३ ॥

पद ३३६ वें.

ते खुण वेगळी बा! येथें विरळा जाणे ।
जाणीव ग्रासिली हो! त्यासीं बाणेतैंरीं बाणे । ध्रुवपद. ॥
वेदांतशास्त्रवक्ता अतिनिःसीम पाहीं ।
सिद्धांत बोलतांही उरी न ठेवी कांहीं ।
लयलक्ष ध्यान मुद्रा दावी आपुल्या ठायीं ।
वेडेवेडे चार केले तरी मोक्ष तो नाहीं ॥ ते० ॥ १ ॥
अष्टांग योग जाणे जाणे मंत्र यंत्र कला ।
लक्षांश चुकला कीं भाग्यमंद आंधळा ।
प्रबोधशक्ति मेरु सिद्धि वश केला ।
मी कोण हेंची न कळणें कळा सर्व विकळा ॥ ते० ॥ २ ॥
सारांश हाचि निका तुम्ही सावध ऐका ।
मोक्षासी मिळवी तें वर्म आतुडे फुका ।

१. पाठभेद–'बाणे तरी'. २. पाठभेद–'प्राप्ति ते नाहीं'. ३. पाठभेद–'वर्म तें.' ४. पाठभेद 'न नेणें'. ५. पाठभेद–'हितासी मेळवी तें वर्म नातुडे फुका।'

देउनी[1] चित्त संतां निजतत्व ओळखा ।
जिताची सुटका [2]हो! प्राप्ती केशवीं देखा ॥ ते० ॥ ३ ॥

पद ३३७ वें.

लटकी अविद्या माया रे! । लटकी द्वैतभ्रांती रे ! ।
लटिका जीव शीव भाव लटिकें स्वर्ग नरकप्राप्ती रे !॥ १ ॥
संचित क्रियमाण रे ! । लटिकें झालें जाण रे ! ।
लटिकें प्रारब्ध मजला सद्गुरुची आण रे ! ॥ २ ॥
लटिके वर्णाश्रम रे !। लटिकें क्रिया कर्म रे ! ।
अवघें लटिकें झालें केशव पहातां परब्रह्म रे ! ॥ ३ ॥

पद ३३८ वें.

त्याचा बालक मी बालक मी ॥ ध्रुवपद. ॥
निःशब्द शब्दीं बोले । मीपण ग्रासोनी डोले ।
संशय विलया नेले । जड जीवां चिद्धन केलें. ॥ त्याचा० ॥ १ ॥
मंगळ समचिरें[3] नेसे । निजपदिं निश्चळ बैसे ।
सहजीं सहज विलसे । अपार तोषें हासे ॥ त्याचा० ॥ २ ॥
परम परात्पर सेवी । सुखघनीं आवडी ठेवी ।
भोगी अद्वय देवी । न करी उठवाठेवी ॥ त्याचा० ॥ ३ ॥
अखंड उघडा झाला । निजांगें लेणें त्याला ।
मुळिंच्या ठाया आला । निगम[4] स्तविता झाला ॥ त्याचा० ॥ ४ ॥
निर्मळ होउनि वागे । एकपणेंविण जागे ।
निजपदिं निद्रा लागे । केशव प्रभुशीं सांगे. ॥ त्याचा० ॥ ५ ॥

पद ३३९ वें.

ऐसे जाणती ते योगी । परमानंद भोगी ॥ ध्रुवपद. ॥
समाधिनिर्णयींचा निर्धार । तोची साक्षात्कार ॥ ऐसे० ॥ १ ॥
समाधि हरपली जे ठायीं । तोची आत्माराम पाहीं ॥ ऐसे० ॥ २ ।
समाधि ग्रासुनि सुख घेणें । केशवस्वामी होणें ॥ ऐसे० ॥ ३ ॥

पद ३४० वें.

संतसमागम काशी रे ! । क्षणभर वस्तिशिं जासी रे ! ।
हरती पातकराशी रे ! । पावशि ब्रह्मपदासी रे ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. पाठभेद–'ठेउनी.' २. पाठभेद–'होय'. ३. वसन. ४. वेद.

गुरुचरणीं मन ठेवुनियां । भजन रसायण सेवुनियां ।
चिन्मय लेणें लेउनियां । राहसि तन्मय होउनियां ॥ संत० ॥ १ ॥
गुरुचरणींचा वासी[१] रे! । समाधि त्याची दासी रे! ।
पदोपदीं त्या काशी रे! । बोले केशव जोशी रे! ॥ संत० ॥ २ ॥

पद ३४१ वें.

अनुतापें जो राहे । म्हणउनि वानप्रस्थ ॥ ध्रुवपद. ॥
सकळ सहता आहे । म्हणउनि वानप्रस्थ ॥ १ ॥
सहजस्थितीची सोय । म्हणउनि वानप्रस्थ ॥ २ ॥
निरंजनीं जो राहे । म्हणउनि वानप्रस्थ ॥ ३ ॥
निर्विषयीं जो होय । म्हणउनि वानप्रस्थ ॥ ४ ॥
देहदंडणीं होय । म्हणउनि वानप्रस्थ ॥ ५ ॥
सकळ फळें जो खाय । म्हणउनि वानप्रस्थ ॥ ६ ॥
आत्मप्राप्तीची सोय । म्हणउनि वानप्रस्थ ॥ ७ ॥
ज्ञानाग्नी तपताहे । म्हणउनि वानप्रस्थ ॥ ८ ॥
केशवीं सुख लाहे । म्हणउनि वानप्रस्थ ॥ ९ ॥

पद ३४२ वें.

काम्यकर्म[२] हा त्याग करी । तो संन्याशी ॥ ध्रुवपद. ॥
त्रिपाद अग्नीपासुनी च्युत । तो संन्याशी ॥ १ ॥
जन्म कर्म होउनी टाकी । तो संन्याशी ॥ २ ॥
आपणा आपण पिंड देतो । तो संन्याशी ॥ ३ ॥
सुखसूत्र सांडी हेतु । तो संन्याशी ॥ ४ ॥
मुक्तपणेंसीं स्नान करी । तो संन्याशी ॥ ५ ॥
'ब्रह्मैवाहं' भिक्षा सेवी । तो संन्याशी ॥ ६ ॥
पुनः पुनः अनुतापें शुद्ध । तो संन्याशी ॥ ७ ॥
ऐक्यरूपें एकांतीं राहे । तो संन्याशी ॥ ८ ॥
केशवीं अनुभव लाहे । तो संन्याशी ॥ ९ ॥

पद ३४३ वें.

विठोबा! आवरीं आपली माव ॥ ध्रुवपद. ॥
आपल्या सालें शहाणे झालों । अजुनी कां अभाव ॥ विठोबा० ॥ १ ॥

---

१. वास करणारा. २. इष्ट फल देणारें कर्म, इच्छा धरून केलेलें कर्म.

दुसऱ्यासी जें कष्टी करणें । पहावा हा उत्साह ॥ विठोबा० ॥ २ ॥
केशवीं हे नीति नव्हे कीं । सोडी हा स्वभाव ॥ विठोबा० ॥ ३ ॥

पद ३४४ वें.

हरिगुणछंदा नाठवि कंदा । विषयकंदा भुलले जे ॥ ध्रुवपद. ॥
जन्माशी आले वायांची गेले । जींहीं नाहीं केलें आत्महित ॥ हरि० ॥ १ ॥
मी माझें ह्मणतां वय गेलें वृथा । विवेक पुरता करीचिना ॥ हरि० ॥ २ ॥
वाचेशिं नाम अंतरीं प्रेम । न साधी यमनियमादिक ॥ हरि० ॥ ३ ॥
गुरुतें शरण होउनियां जाण । श्रीहरिध्यान न साधीलें ॥ हरि० ॥ ४ ॥
पळ एक घडी नेघेची गोडी । केशवीं [1]जोडी गमाविली ॥ हरि० ॥ ५ ॥

पद ३४५ वें.

फटफट प्राण्या ! काय केलें । वय गमाविलें ॥
सार्थक आपुलें नाहीं केलें । नरदेह वायां गेलें ॥ ध्रुवपद. ॥
बालत्वांत कांहीं न केलें । तारुण्यीं सर्वेही केलें ।
तेंही विषयभोगीं नेलें । अशक्त वृद्धीं झालें ॥ फट० ॥ १ ॥
'मी मी' माझें म्हणोनी भ्रमलें । सावध नव्हे वहिलें ।
कोण मी हें न पाहिलें । प्रपंचीं भुललें ॥ फट० ॥ २ ॥
शरण श्रीगुरूस नाहीं गेलें । शमदम वर्जीयेलें ।
भक्ति विरक्ति न धरियेलें । केशवीं न पाहिलें ॥ फट० ॥ ३ ॥

पद ३४६ वें.

अवघें दर्शन कीं दर्शन कीं । व्यापक हरि हा सर्वेही लोकीं. ॥ ध्रुवपद ॥
रवि शशि मृगजल दिसे । तैसा स्वरूपीं जगदाभासे ॥ अवघें० ॥ १ ॥
शम दम साधन करितां । दर्शन होतें वृत्ती स्थिरतां ॥ अवघें० ॥ २ ॥
हेमीं नग हे होती तैसी । केशवीं आनंदज्योती ॥ अवघें० ॥ ३ ॥

पद ३४७ वें.

आतां भय नाहीं, भय नाहीं । स्वरूपीं जडलों पाहीं ॥ ध्रुवपद. ॥
मी मज होतों चुकलों । श्रीगुरुरायें धरुनी दिधलों ॥ आतां० ॥ १ ॥
मी माझ्या उगमा आलों । तळ अंतर बाह्य आपण भरलों ॥ आतां० ॥ २ ॥
यमनियमीं आरूढलों । केशवीं आनंदरूप घडलों ॥ आतां० ॥ ३ ॥

---

१. संगति, प्राप्ति, सहवसति.

पद ३४८ वें.

काय घ्यावें बा ! काय टाकावें । जें जें पाहावें तें स्वरूप स्वभावें ॥ ध्रु० ॥
जलामाजी बुडवीतां कुंभ पाहे । आंत बाहेर उदक अवघें आहे ॥काय० ॥१॥
जिकडे जाय तिकडे आकाश आहे । तैसा सर्वव्यापक हरी पाहें ॥काय०॥२॥
उंच नीच वर्णावर्णभेद । संत असंत म्हणणें तोची बाध ॥ काय० ॥ ३ ॥
आपणावांचूनि सृष्टींत दुजें नाहीं । ऐसा अनुभवी तोची मुक्त पाहीं ॥का०॥४॥
दृश्यादृश्य अवघा हरी पाहीं । केशवीं पाहातां तों खंडची नाहीं ॥ काय० ॥५॥

पद ३४९ वें.

हरि जवळीच आहे । मनीं विचारुनी पाहें ॥ ध्रुवपद ॥
महावाक्य[१] विवरूनी । तत्वें तत्वा निरमुनी पाहें ॥ हरि० ॥ १ ॥
शमदम साधनें वृत्ती स्थिरावून । हरीचें दर्शन तेथें होय ॥ हरि० ॥ २ ॥
अंतरीं तोची बाहेर तोची । केशवीं पाहतां आनंद लाहे ॥ हरि० ॥ ३ ॥

पद ३५० वें.

अवघा हरि एक हरि एक । नाहीं दुसरें देख ॥ ध्रुवपद. ॥
कनकचि नगासि[२] आलें । तैसें स्वरुपीं जग हें झालें ॥ अवघा० ॥ १ ॥
उदकीं तरंग होती । तैसी ब्रह्मीं जगउत्पत्ति ॥ अवघा० ॥ २ ॥
जळची जैं सागर । तैसा हरि हा विश्वाकार ॥ अवघा० ॥ ३ ॥
तंतूची पट हा होय । तद्वत् केशव सर्वही पाहें ॥ अवघा० ॥ ४ ॥

पद ३५१ वें.

तैसा परमात्मा परमात्मा । व्यापक नभवत् आत्मा ॥ ध्रुवपद. ॥
नाना घट मठ दिसती । पृथ्वी आदी मध्य अंतीं ॥ तैसा० ॥ १ ॥
बुद्बुदे तरंग लहरी । परि ते एकचि जैसें वारी[३] ॥ तैसा० ॥ २ ॥
प्रकाश रश्मी[४] पाहतां । मिळोनि एकचि जैसा सविता[५] ॥ तैसा० ॥ ३ ॥
नानावर्णी मात्रा दिसती । आकारावांचुनी शब्दचि नुठती ॥ तैसा० ॥४॥
नाना जिव हे जाण । परि तें एकचि अंतःकरण ॥ तैसा० ॥ ५ ॥
विचरे सर्वांठायीं । वायो अलिप्तरूपें पाहीं ॥ तैसा० ॥ ६ ॥
देहीं अनेक वृत्ती । केशवीं स्वसुखीं एकची होती ॥ तैसा० ॥ ७ ॥

---

१. 'तत्त्वमसि', 'ब्रह्मेदं सर्वम्' या उपनिषद्वचनांस महावाक्य म्हणतात, कारण यांत महातत्त्वाचें प्रतिपादन आहे. २. अलंकारास. ३. उदक. ४. किरण. ५. सूर्य.

पद ३५२ वें.

ते हे मुळमाया मुळमाया । नाना दावित काया ॥ ध्रुवपद. ॥
रविरश्मीं[1] मृगजळ झाली । कनकीं नगत्वें शोभा आली ॥ ते हे० ॥ १ ॥
रज्जु अहिवत्[2] दावी । शुक्ती ठायीं रजत[3] अभावी ॥ ते हे० ॥ २ ॥
उदकीं तरंग लहरी । पृथ्वी नानाघट आकरी ॥ ते हे० ॥ ३ ॥
अंरग आकाशीं । चमकत चपला[4] तेथें कैशी ॥ ते हे० ॥ ४ ॥
जाणिव मीपण देहीं । केशवीं तें भिन्नची नाहीं ॥ ते हे० ॥ ५ ॥

पद ३५३ वें.

त्याला सुख कैंचें सुख कैंचें ? । विषयीं मन हें ज्याचें ॥ ध्रुवपद. ॥
कुश्चळ[5] देहा मानित सार[6] । जेणें विवेकसार असार ॥ त्याला० ॥ १ ॥
कोण मी कोठील न करि विचार । प्रपंचसुख हें मिरवित फार ॥त्याला०॥२॥
पोटाखालीं वय हें दवडी । न धरी सत्संगीं आवडी ॥ त्याला० ॥ ३ ॥
मुषका टपत जैसा बोका । निशिदिनिं चिंतित तैसा पैका ॥ त्याला० ॥ ४ ॥
चटपट गोष्टी बोले । अनुभव नाहीं उगाचि डोले ॥ त्याला० ॥ ५ ॥
मी मी माझें मोहें भ्रमला । केशवस्वामी नाहीं कळला ॥ त्याला० ॥ ६ ॥

पद ३५४ वें.

दृश्यातीत रे ! सदोदीत रे ! । भगवंत रे ! नांदे नित्य रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
पाहे डोळां रे ! वेळोवेळां रे ! । तरीच भोगिसी सुखसोळा रे ! ॥दृश्या०॥१॥
रूपेंवीण रे ! परिपूर्ण रे ! । नारायण रे ! असें जाण रे ! ॥ दृश्या० ॥ २ ॥
विश्वप्रकाश रे ! पाहें परेश रे ! । केशव सांगतसे उपदेश रे ! ॥दृश्या०॥ ३ ॥

पद ३५५ वें.

गुरुच्या एका बोलें । मीपण[7] माझें गेलें ।
निजरूपें देखीलें । सुखरूप मन हें झालें ॥ ध्रुवपद. ॥
काय मी वर्णू आतां । श्रीगुरु दिनानाथा ? ।
टेवितां चरणीं माथा । स्वरूप आलें हाता ॥ गुरुच्या० ॥ १ ॥
ओळंगतां गुरुराव । निरसतो देहभाव ।
प्रपंच झाला वाव । जन्ममरण नाहीं ठाव ॥ गुरुच्या० ॥ २ ॥
सद्गुरुकृपें पाहीं । निजप्राप्ति याच देहीं ।
निगम वृत्ती ठायीं । केशवीं उरी नाहीं ॥ गुरुच्या० ॥ ३ ॥

---

१. सूर्यकिरणीं. २. सर्पाप्रमाणें. ३. रुपें. ४. वीज. ५. क्षुद्र, नीच. ६. श्रेष्ठ, थोर. ७. अहंता, अहंपणा.

पद ३५६ वें.

तारक दीक्षा देउनियां । भजनीं कर्णे लाउनियां ॥ ध्रुवपद. ॥
रक्षा वेगीं मज रक्षा । दाउनि केवळ अपरोक्षा ॥ तारक० ॥ १ ॥
शम दम संपत्ति देउनियां । अलक्ष्य भुवना नेउनियां ॥ तारक० ॥ २ ॥
मीपण निपटुनि घेउनियां । म्हणे केशव केशव देउनियां ॥ तारक० ॥३॥

पद ३५७ वें.

येंई बा ! तूं येंई बा ! । उचलोनि कडिये घेंई बा ! ॥ ध्रुवपद. ॥
अचल सुखाच्या दातारा । सकल जनांच्या उद्धारा ॥ येंई० ॥ १ ॥
अचिंत्य भुवना मज नेंई । अलक्ष्यलाभाप्रति देंई ॥ येंई० ॥ २ ॥
विश्व माना निज माना । म्हणे केशव मुनिजननिधाना ॥ येंई० ॥ ३ ॥

पद ३५८ वें.

निश्चल झालें मन माझें । केली दया निज गुरुराजें ॥ ध्रुवपद. ॥
विचारदीपक लावुनियां । राम हिरा करिं घेउनियां ॥ निश्चल० ॥ १ ॥
गोपति परती ठेउनियां । गोपति बरवा सेवुनियां ॥ निश्चल० ॥ २ ॥
अक्रिय ठाया नेउनियां । म्हणे केशव केशव होउनियां ॥ निश्चल० ॥३॥

पद ३५९ वें.

चिन्मयतीर्थी नाहलों मी । हरिपदिं निश्चल झालों मी ॥ ध्रुवपद. ॥
गुरुचा बालक होउनियां । भजनप्रयोगा येउनियां ॥ चिन्मय० ॥ १ ॥
अक्षय निजवच्छायेशीं । हारविलें मोहमायेशी ॥ चिन्मय० ॥ २ ॥
श्रद्धाश्राद्ध करूनियां । केशव मीपण हरूनियां ॥ चिन्मय० ॥ ३ ॥

पद ३६० वें.

दीनदयाळ धनी माझा । प्राणविसांवा गुरुराजा ॥ ध्रुवपद. ॥
भेटतसे मज भेटतसे । परमानंद मनीं दाटतसे ॥ दीन० ॥ १ ॥
मनभयजालनिवारक हा । संशयसागरतारक हा ॥ दीन० ॥ २ ॥
सकल श्रमाचा नाशक हा । म्हणे केशव अक्षय तोषक हा ॥ दीन० ॥ ३ ॥

पद ३६१ वें.

भज रे ! मना ! भवनाशक हा । अंतर्ज्योतिप्रकाशक हा ॥ ध्रुवपद. ॥
निजपद गौरवदायक हा । पंडित मंगलनायक हा ॥ भज० ॥ १ ॥

जन्ममरण भयदर्पक हा । अलभ्य लाभविवर्धक हा ॥ भज० ॥ २ ॥
गोवर्धनगतिभक्षक हा । म्हणे केशव त्रिभुवनरक्षक हा ॥ भज० ॥ ३ ॥

पद ३६२ वें.

[1]संविती हृदयाप्रति आली । साधनसंपत्ति दुरी झाली ॥ ध्रुवपद. ॥
हरला हरला शीण[2] माझा । फळला तारक गुरुराजा ॥ संविती० ॥ १ ॥
सबाह्य राघव भरलासे । कर्मसमुच्चय सरलासे. ॥ संविती० ॥ २ ॥
आनंदें[3] अंतीं झालों । केशवस्वामी मी झालों ॥ संविती० ॥ ३ ॥

पद ३६३ वें.

विचार काशी केली रे ! । सर्वही माया गेली रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
पावन झालों आम्ही रे ! । स्थिरावलों निजधामीं रे ! ॥ विचार० ॥ १ ॥
अनुभव गंगेमाझारीं । मज्जन[4] घडलें निर्धारीं[5] ॥ विचार० ॥ २ ॥
त्रिपुटी ग्रासुनि शिव पाहें । म्हणे केशव अद्वयपदीं राहें ॥ विचार० ॥३॥

पद ३६४ वें.

[6]भवार्णवासी भ्याना कां । संतसभेसी[7] याना कां ? ॥ ध्रुवपद. ॥
मीपण सांडुनी[8] ध्याना कां । चिन्मय[9] राघव ध्याना कां ॥ भवा० ॥ १ ॥
निरंजनभुवना जाना कां । सर्व क्रिया वर्जाना कां ॥ भवा० ॥ २ ॥
मतिविण [1]संविती ल्याना कां । केशवस्वामी व्हाना कां ॥ भवा० ॥ ३ ॥

पद ३६५ वें.

तुझी मूर्ती हृदया आली रे ! । सम्यग्गति[10] मज जाली रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
जालें रे ! सुख जालें रे ! । अद्वय वैभव आलें रे ! ॥ तुझी० ॥ १ ॥
मंगलधामा निज रामा ! । अखंड भजतां तुज आम्हां ॥ तुझी० ॥ २ ॥
केशवस्वामी कळलासी । वळलासी अति फळलासी ॥ तुझी० ॥ ३ ॥

पद ३६६ वें.

म्हणउनि पावन जालों मी । पूर्ण सुखें निवालों मी ॥ ध्रुवपद.
संतसमागम मज घडला । आनंदघन हरी सांपडला ॥ म्हण० ॥ १ ॥

---

१. ज्ञान, जागृति. २. पाठभेद–'श्रम.' ३. पाठभेद–'आनंदलाभें बहु धालों । केशवस्वामीच झालों ॥.' ४. स्नान. ५. निश्चयानें. ६. भव+अर्णव=संसार+सागर. ७. 'संतसेवेसी' असा अन्य पाठ. ८. 'टाकुनी' अन्य पाठ. ९. 'रामरसायन प्याना' असा पाठभेद आहे. १०. 'सुगती' असा अन्य पाठ. ११. उत्तम गति.

सबाह्य अंतरीं हरी पाहों । मीपण ग्रासोनी स्थिर राहों ॥ म्हण० ॥ २ ॥
मति गति परती मति जाली । म्हणे केशव चवचवी आली ॥ म्हण०॥३॥

पद ३६७ वें.

म्हणउनीयां गति न घडे रे ! । निज सुख ठायीं न पडे रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
भैवहर शंकर सेविसि ना । हृदयसरोजीं ठेविशिना ॥ म्हण० ॥ १ ॥
श्रवणें मननें विवळीसीना । अमल प्रयोगें निवळीसीना ॥ म्हण० ॥ २ ॥
जाणीव नेणीव सोडीसीना । म्हणे केशव केशव जोडीसीना ॥ म्हण०॥३॥

पद ३६८ वें.

फळला रे ! मज फळला रे ! । सर्वेही राघव कळला रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
जगजीवनगतिनाशक हा । सम्यग्बोधप्रकाशक हा ॥ फळला० ॥ १ ॥
विचारसागर नागर हा । परम मनोहर शंकर हा ॥ फळला० ॥ २ ॥
केवळ मंगळदायक हा । तारक केशव नायक हा ॥ फळला० ॥ ३ ॥

पद ३६९ वें.

काम कुनाम हा सारावा । भेद भयंकर मारावा ॥ ध्रुवपद. ॥
तारावा जन तारावा । शोकभयनिधि वारावा ॥ काम० ॥ १ ॥
संशय गिरिवर उडवावा । कामसमुच्चय बुडवावा ॥ काम० ॥ २ ॥
विश्रमयोगें श्रम न्यावा । म्हणे केशव प्रभु मनिं ध्यावा ॥ काम० ॥ ३ ॥

पद ३७० वें.

राम सनातन वरिजे रे ! । अपार माया तरिजे रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
क्षणक्षणा कां मरिजे रे ! । सज्जनसेवा करिजे रे ! ॥ राम० ॥ १ ॥
कवळुनियां हरी धरिजे रे ! । प्रेमरसें जन भरिजे रे ! ॥ राम० ॥ २ ॥
जाणीव नेणीव हरिजे रे ! । म्हणे म्हणे केशव केशव वरिजे रे ! ॥ राम० ३ ॥

पद ३७१ वें.

अखंड आम्ही तुज पाहों । उपाधि निरसुनी स्थिर राहों ॥ ध्रुवपद. ॥
रमणीय नामा सुखधामा । स्वयंप्रकाशा निजरामा ॥ अखंड० ॥ १ ॥
सकळ विकारातितसारा । अविकारा निजदातारा ॥ अखंड० ॥ २ ॥
अतिमंगळ केशव कमनीया । म्हणे केशव सज्जनभजनीया ॥ अखंड० ॥ ३ ॥

१. अहंता. २. संसारनाशक. ३. कमळांत. ४. शाश्वत, सदोदित. ५. रमणीया. ६. सज्जनांनीं भजन करण्यास योग्य.

पद ३७२ वें.

अखंड खंडेराया ! रे ! । भजनें दुरि करिं माया रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
ह्मणउनि पायां लागतसें । अक्षय निजपद मागतसें ॥ अखंड० ॥ १ ॥
प्रपंच मन्मथ मल्लारी । त्रिपुरारी मम श्रम वारी ॥ अखंड० ॥ २ ॥
देउनि तारकपदसेवा । केवल मंगल करिं देवा ॥ अखंड० ॥ ३ ॥
निश्चळ ठेउनि त्रिकाळीं । अतिगतीनें मज सांभाळीं ॥ अखंड० ॥ ४ ॥
प्रेमपुराप्रति मज नेई । म्हणे केशव अद्वय निजदेही ॥ अखंड० ॥ ५ ॥

पद ३७३ वें.

गुरुनें कृपा केली गा ! । चिंता ममता गेली गा ! ॥ ध्रुवपद. ॥
अवघा भासे आनंद । अवलोकितां गोविंद ॥ गुरुनें० ॥ १ ॥
देहबुद्धी गेली लया । मिळणी होतां चिन्मया ॥ गुरुनें० ॥ २ ॥
केशव म्हणे गुरुकृपा । ऐक्य झालें स्वरूपा ॥ गुरुनें० ॥ ३ ॥

पद ३७४ वें.

गुरुच्या वचनें मेलों गा ! । असत्य जीवें गेलों गा ! ॥ ध्रुवपद. ॥
मरोनि झालों पैं आम्ही । जिताचि मेलों श्रीरामीं ॥ गुरुच्या० ॥ १ ॥
मीपण माझें हारपलें । पूर्व अवघें पालटलें ॥ गुरुच्या० ॥ २ ॥
केशव म्हणे गुरुवचनीं । समरस झालों चिद्गगनीं ॥ गुरुच्या० ॥ ३ ॥

पद ३७५ वें.

गुरुमूर्तिचा पट गा गा ! । भाग्यें झाला मज पैं गा ! ॥ ध्रुवपद. ॥
आता न तीयें कवणासी । अभय झालें आम्हांसी ॥ गुरु० ॥ १ ॥
असेन भलते ठायीं गा ! । परि मन हें गुरुच्या पायीं गा ! ॥गुरु०॥२॥
केशव म्हणे गुरुराया ! । सगळी ओपिली हे काया ! ॥ गुरु० ॥ ३ ॥

पद ३७६ वें.

रतलों तरलों जैं आम्ही । जिताची मुक्त गुरुरामीं ॥ ध्रुवपद. ॥
सद्गुरु हृदयीं भरला गा ! । मनोरथ माझा पुरला गा ! ॥ रतलों० ॥२॥
पहातां गुरुचें निजरूप । सबाह्य झालों सुखरूप ॥ रतलों० ॥ २ ॥
केशव म्हणे गुरुभक्ती । पायां लागति निजमुक्ती ॥ रतलों० ॥ ३ ॥

---

१. 'प्रचंड' असा अन्य पाठ. २. 'सुख देई' असा अन्य पाठ. ३. तन्मय, एकमय. ४. देह.

पद ३७७ वें.

मनोरथ माझा पुरवीयेला । संदेह नाहीं उरवीयेला ॥ ध्रुवपद. ॥
सुखरुप केलें मज पैं गा ! । काय मी वर्णू गुरुला गा ! ॥ मनोरथ० ॥ १ ॥
उतराई मी नव्हें कांहीं । ह्मणोनि लागतसें पायीं ॥ मनोरथ० ॥ २ ॥
केशव म्हणे गुरु अद्वया । निजपदीं ठेवियेली काया ॥ मनोरथ० ॥ ३ ॥

पद ३७८ वें.

अवघें झालें परब्रह्म । हाता आलें निजवर्म ॥ ध्रुवपद. ॥
गुरुच्या एका बोलें गा ! । मीपण माझें गेलें गा ! ॥ अवघें० ॥ १ ॥
जें मी पाहें स्वरूप । तें मज भासे निजरूप ॥ अवघें० ॥ २ ॥
पावलों त्या स्वरूपा । केशव म्हणे गुरुकृपा ॥ अवघें० ॥ ३ ॥

पद ३७९ वें.

अवघें माझें सरलें गा ! । परी सद्गुरुभजन उरलें गा ! ॥ ध्रुवपद.॥
ज्ञानही परतें सांडीन मी । परि गुरुपदीं आसन मांडीन मी !॥अवघें०॥१॥
विकारशून्य गुरुरायो । भजतां नाठवे देहभावो ॥ अवघें० ॥ २ ॥
केशव म्हणे निजदाता । तत्पदीं बुडी देइन आतां ॥ अवघें० ॥ ३ ॥

पद ३८० वें.

सुखसिंधूच्या पोटा आलों । आम्ही सुखचंद्र जालों ॥ ध्रुवपद. ॥
माझें अंग मज गोड वाटे । सेवीं तंव तंव आनंद दाटे ॥ सुख० ॥ १ ॥
मज पाववुनी नामबोध । तोही स्वानंदें स्वरूपीं वेध ॥ सुख० ॥ २ ॥
अंग ग्रासोनी अनंग झालों । म्हणे केशव अंगींच धालों ॥ सुख० ॥ ३ ॥

पद ३८१ वें.

किती आळसी जालेती । व्यर्थ तोंडीं घाला माती ॥ ध्रुवपद. ॥
कां रे ! सत्वर उठाना ! । राजा राम कां लुटाना ? ॥ किती० ॥ १ ॥
राम निजबोधें ओळखाना ? । मोक्ष शब्दज्ञानें माना ॥ किती० ॥ २ ॥
राम स्वानंदें कवळाना । तन्मय केशवराजीं कां व्हाना ॥ किती० ॥ ३ ॥

पद ३८२ वें.

तेथें स्वामी पहुडला सोयरा । तेथें नाहीं दृश्याचें देखणें ॥ ध्रुवपद. ॥

१. शरीर. २. अहंपण. ३. अंगरहित. ४. तृप्त झालों.

अष्टभावमंचक साजीरा । वरी शांती शेजे हे अवधारा ।
विज्ञान पुष्पीं अखंड निर्धारा । जेथें माझ्या स्वामीचें पेहुडणें ॥ तेथें० ॥ १ ॥
स्वानुभूती स्वामीची अंतुरी । अखंड प्रेमें रंळी यातें करी ॥
क्रीडेलागीं अलक्ष्य वोवरी । आत्मक्रीडा होतसे अंतरीं ॥ तेथें० ॥ २ ॥
चैतन्याचे दीप प्रकाशती । स्वानंदाचीं भूषणें शोभती ॥
सहजाचे उपभोग भोगीती । आपेआप स्वलीला रमती ॥ तेथें० ॥ ३ ॥
स्वबोधाचीं कपाटें दिधलीं । माजी प्रकृती पुरुष एकलीं ॥
आत्मसुख भोगासीं रतलीं । गुरुकृपें केशवीं वंदीलीं ॥ तेथें० ॥ ४ ॥

पद ३८३ वें.

सद्गुरुराया ! रे ! सखया ! श्रीगुरुराया ! रे ! ।
श्रवणें मननें अद्वय भजनें हरिली माया रे ॥ ध्रुवपद. ॥

१. अष्ट सात्विक भाव. सात्विकभाव—हे शरीरविकार आहेत, यांचे चार भेद मानतात. ते असे:—"१ **कायिक** २ **मानसिक** ३ **आहार्य** आणि ४ **सात्विक.** (१) **कायिक**-शरीराचे जे चलनवलनादि व्यापार, आणि मनोविकार उत्पन्न झाल्यावर मुखावर होणारीं त्या त्या मनोविकारास योग्य अशीं चिन्हें. हे सर्व कायिक अनुभाव होत. (२) **मानसिक**-जसा मनोविकार उत्पन्न झाला असेल किंवा नाटकांत पात्रास त्या त्या प्रसंगीं जो मनोविकार उत्पन्न झाल्याचें अभिनयानें दाखवावें लागतें, तशी मनाची स्थिति असल्याचें दाखविणें किंवा ब्रह्मानंदसमाधि इत्यादिक. (३) **आहार्य**-वेष धरून अभिनयद्वारा जे भाव ते. जसें:—विष्णूचें सोंग घेऊन चतुर्भुज होणें, सोंड लावून गणपति होणें, इत्यादिक. ह्याचा नाटकांत मात्र उपयोग आहे. (४) **सात्विक**-सत्वगुणापासून उत्पन्न होणारे जे शारीरिक विकार ते. हे आठ आहेत. त्यांचीं नांवें व लक्षणें. (१) स्तंभ.-शारीरिक सर्व धर्म कायम असतां कांहीं कारणांनीं अकस्मात् गतिनिरोध होतो तो. (२) स्वेद.-घाम श्रमापासून उत्पन्न झालेला असला तर तो सात्विकभावांत गणला जाणार नाहीं; कारण तो मनोविकाराचें कार्य नव्हे. (३) रोमांच.-क्रोध, भय, हर्ष, राग, इत्यादिकांपासून अंगावर कांटे उभे राहतात ते. (४) स्वरभंग.-आवाज बदलणें, सर्दी झाली असतां जो आवाज बदलतो तो मनोविकारजनित नसल्यामुळें स्वरभंग समजूं नये. (५) वेपथु.-अंगास कंप सुटणें. हर्ष, भीति इत्यादिकांपासून हा होतो. साधारण एखाद्या वेळीं अंग कांपूं लागतें त्यास वेपथु म्हणत नाहींत; कारण तो कंप मनोविकारापासून उत्पन्न झालेला नसतो. (६) वैवर्ण्य.-शरीराचा रंग पालटणें. (७) अश्रू.-स्पष्टच आहे. (८) प्रलय.-चेष्टानिरोध. स्तंभांत गतिनिरोध असतो, व ह्यांत चेष्टानिरोध असतो. निद्रेंतही चेष्टानिरोध आणि गतिनिरोध असतो; पण तो मनोविकारजनित नसल्यामुळें तेथें स्तंभ किंवा प्रलय मानीत नाहींत येणेंप्रमाणें हे आठ सात्विकभाव आहेत." [रसप्रबोध-पृष्ठ ६-८ पहा.] २. शय्या. ३. निजणें (हें 'रूपक' फार सुंदर आहे.) ४. स्त्री. ५. थट्टा. ६. प्रकृति आणि पुरुष यांच्या संयोगानें हें सर्व जगत् निर्माण झालें आहे असें सांख्यमत आहे.

मस्तकिं हस्तक ठेऊनियां वनमाळी दाखविला ।
संशयजाळी जाळुनी वेगें हरीरस चाखविला ॥ सद्गुरु० ॥ १ ॥
अक्रिय गतीनें सम्यक् रीतीनें अपार निवविलें ॥
विवेक परता सारुनि ताता! जिवेंवीण जिवविलें ॥ सद्गुरु० ॥ २ ॥
मंगलवदना! मंगलसदना! गतिविण पाववीलें ॥
केशव म्हणे मज केशव देउनी गुरुपदीं नांदविलें ॥ सद्गुरु० ॥ ३ ॥

पद ३८४ वें.

धन्य जालों वो! बाई! धन्य जालों वो! ॥
देखीयेला राम मनेंविण धालों वो! ॥ ध्रुवपद. ॥
पूर्वपुण्य सकळ माझें सफल झालें आजी, ।
सांपडला रामचंद्र संतसभेमाजी ॥ धन्य० ॥ १ ॥
व्यष्टीसमष्टीसीं राम दिसे दृष्टी ।
रामरायाविण नाहीं दुजी गोष्टी ॥ धन्य० ॥ २ ॥
केशवराज स्वामी सबाह्य अंतर्यामीं ।
आलिंगितां मुक्त आम्ही सहज सर्व कामीं ॥ धन्य० ॥ ३ ॥

पद ३८५ वें.

आम्ही हरि पाहूं हरि पाहूं । निश्चळ होउनी राहूं ॥ ध्रुवपद. ॥
सांडुनी कर्णकुचाळे । राहों विवेकमंडपशाळे ॥ आम्ही० ॥ १ ॥
निवृत्तिदरकुटीमाजी । अद्वयआसन घालुनी आजी ॥ आम्ही० ॥ २ ॥
सबाह्य अंतर्यामीं । नित्य निरामय केशवस्वामी ॥ आम्ही० ॥ ३ ॥

पद ३८६ वें.

त्यांचें तोंड नका पाहूं । त्यांचे जवळी नका राहूं ॥ ध्रुवपद. ॥
भजनहीन भांडा । त्या काळमुख्या रांडा ॥ त्यांचें० ॥ १ ॥
त्या वाढविती झिंगा । घालीती धांगडधिंगा ॥ त्यांचें० ॥ २ ॥
केशव म्हणे पाहीं । घेरबुडी त्यांच्या पायीं ॥ त्यांचें० ॥ ३ ॥

पद ३८७ वें.

मज मी सांपडलों सांपडलों । गुरुपदीं जाउनी जडलों ॥ ध्रुवपद. ॥
हातीं घेऊनी बोधदिवटी । पहातां सर्वेंची शेवटीं ॥ मज० ॥ १ ॥

१. उत्तम. २. 'दाउनी' अन्य पाठ. ३. तृप्त झालों. ४. पाठभेद–'सर्वसृष्टी'. ५. पाठभेद–'नेणें'. ६. चित्तांत. ७. पाठभेद–'कर्मकुचाळे'. ८. 'दरडीमाजी' असाही पाठ आढळतो. ९. घराचा नाश.

तीनी पेणें उल्लंघीतां । चवथे नगरीं राहूं जातां ॥ मज० ॥ २ ॥
पूर्ण आनंदाचा प्रताप । केशवीं तो आपोआप ॥ मज० ॥ ३ ॥

पद ३८८ वें.

जाली मज माधवीं ओळखी ॥ ध्रुवपद. ॥
पदकंजीं[1] गुंजारव मानसें । गुंतुनी होय सुखी ॥ जाली० ॥ १ ॥
संतश्रोतीं सांगीतली खूण । तिहुनी कोण सुखी? ॥ जाली० ॥ २ ॥
केशव प्रभू करुणाघन चिद्धन । कोटी अनंग नखी ॥ जाली० ॥३॥

पद ३८९ वें.

अनन्य[2] केलें बा! गुरुराया! । हरली सकळ माया ॥ ध्रुवपद. ॥
त्रिपुटी ग्रासुनियां सुख देशी । प्राणविसावा[3] होशी ॥ अनन्य० ॥ १ ॥
चिंता ममता हे तंव नेणें । सर्वेही राघव जाणें ॥ अनन्य० ॥ २ ॥
केशवस्वामीच्या दातारा । स्वरुपीं दिधला थारा ॥ अनन्य० ॥ ३ ॥

पद ३९० वें.

कोणा भित नाहीं, भित नाहीं । भेदचि गिळिला पाहीं ॥ ध्रुवपद. ॥
उघड समाधि भोगी । मोठा निर्दय जाला योगी ॥ कोणा० ॥१॥
चित्सुख पर्वत झाला । कांहीं उपाय न चले त्याला ॥ कोणा० ॥२॥
अक्षय पदींचा राजा । केशव म्हणे जनिता[4] माझा ॥ कोणा० ॥ ३ ॥

पद ३९१ वें.

सुख आलें सुखा । तुम्ही राम लुटा फुका ॥ ध्रुवपद. ॥
लुट मोठी पाहीं । तंव घेणार कोणी नाहीं ॥ सुख० ॥ १ ॥
ज्ञानगर्वें जातां । तंव लुट नये हातां ॥ सुख० ॥ २ ॥
केशव म्हणे उठा । तुम्ही साधुसंग लुटा ॥ सुख० ॥ ३ ॥

पद ३९२ वें.

धांव विभो! करुणाकर! माधव! देव! दयानिधे! देवकीनंदन॥ ध्रुवपद.॥
हे करुणाकर[5]! दीनजनोद्धर! हा भव दुस्तर ह्यांतुनि उद्धर॥ धांव० ॥ १ ॥
काममदादिक गांजिति हे अति धांव रमापति! सेवकहितकर! ॥ धांव० ॥ २॥
जननमरणभय हरण करीं त्वरें चरणिं शरण तव केशव किंकर[6] ॥ धांव० ॥३॥

---

१. चरणकमलीं. २. पाठभेद–'आनंद केला'. ३. पाठभेद–'आत्मसखा'. ४. पिता, जनक. ५. करुणेचा आकर (खाण). ६. चाकर.

पद ३९३ वें.

तो मज आठवतो गुरुराजा । प्राणविसांवा माझा ॥ ध्रुवपद. ॥
श्रवणीं पाजुनियां अमृत । मस्तकिं ठेऊनि हस्त ॥ तो० ॥ १ ॥
विवेकसिंधूचीं चिद्रत्नें । लेवविलीं मज यत्नें ॥ तो० ॥ २ ॥
अखंड देउनियां स्मरणाशीं । द्वैतभयातें नाशी ॥ तो० ॥ ३ ॥
अक्षयप्राप्तीचा सुखदाता[1] । केशव म्हणे आतां ॥ तो० ॥ ४ ॥

पद ३९४ वें.

घडिघडिघडि चरण तुझे आठवती रामा ! ।
आसनिं शयनिं भोजनिं गमनिं छंद तुझा आम्हां ॥ ध्रुवपद. ॥
दृश्यातीत पूर्णब्रह्म नित्य निर्विकारा ।
अंबुज[2]दलनयन मुनिमानसविहारा ॥ घडि० ॥ १ ॥
सर्वसाक्षि सर्वोत्तम सर्व गुरुरूपा ।
प्रेमचित्ता सौख्यसिंधू दशरथकुलदीपा ॥ घडि० ॥ २ ॥
मात तात भ्रांत[3] नाथ तूंचि एक पाहीं ।
केशव[4] म्हणे करिं कृपा शरण तुझ्या पाहीं ॥ घडि० ॥ ३ ॥

पद ३९५ वें.

नमन तूर्येच्या चरणांला । अनुभव जोगवा घाला ॥ ध्रुवपद. ॥
लेउनी सत्वाचें भूषण । इथवरी जाहलें येणें ॥ नमन० ॥ १ ॥
शमदम परडी हे घेउनियां । विवेकदीप लाउनियां ॥ नमन० ॥ २ ॥
अखंड गोंधळ हा त्रिकाळीं । प्रपंचस्नेह जाळीं ॥ नमन० ॥ ३ ॥
केशवस्वामीची मूळमाता । प्रसन्न जहाली आतां ॥ नमन० ॥ ४ ॥

पद ३९६ वें.

आतां मी नये बाई ! नये बाई ! । पुनरपि[5] या संसारा ॥ ध्रुवपद. ॥
प्रपंच धरधणी[6] घरधणी । वाईट याची करणी[7] ॥ आतां० ॥ १ ॥
सासरा अहंकार अहंकार[8] । जळो याचें घर ॥ आतां० ॥ २ ॥
सासू कल्पना कल्पना । जाच ईचा सोसेना ॥ आतां० ॥ ३ ॥
काम क्रोध हे दिरभावे । जाच किती सोसावे ? ॥ आतां० ॥ ४ ॥

१. 'घनदाता' असा अन्य पाठ आहे. २. कमलदलेक्षण. ३. 'प्राणनाथ' अन्य पाठ. ४. 'केशवप्रभु तुजविण मज आणिक नलगे कांहीं' असा पाठभेद. ५. पुन्हा. ६. नवरा. ७. कृत्य. ८. मीपणा, गर्व.

तृष्णा नणदुली नणदुली । वाईट ईची बोली ॥ आतां० ॥ ५ ॥
केशवस्वामीची[1] निजेदासी[2] । जाइन त्याचे पासीं ॥ आतां० ॥ ६ ॥

पद ३९७ वें.

कांसवीचें[3] तूप । तैसें संसाराचें रूप ॥ आम्हीं देखिलें रे !॥ ध्रुवपद.॥
वांजीलागी बाळ । अरे! तैसा भवजाळ ॥ आम्हीं देखिलें रे! ॥ १ ॥
अमृतसागरींचें वीष । तैसें केशवीं हें दृश्य ॥ आम्हीं देखिलें रे ! ॥ २ ॥

पद ३९८ वें.

या नांव ज्ञान या नांव ज्ञान । ब्रह्मसमाधान यातें म्हणिजे ॥ ध्रुवपद. ॥
[4]आहे तें सोडूनि नाहीं तें पाहिजे । पहाणें हारपे तेथें राहिजे ॥ या० ॥ १ ॥
जे ठायीं राहिजे तो ठाव होयीजे । होणें न होणें अवघें विसरिजे ॥ या० ॥२॥
विसराचा आठव, आठवाचा विसर । जाणें तो ईश्वर केशव म्हणे ॥ या०॥३॥

पद ३९९ वें.

[5]सोनियाचा दीन आम्हां उगवला माय! ।
बहुत भाग्यें देखियेले श्रीहरीचे पाय ॥ ध्रुवपद. ॥
डोळेयांचा डोळा मज दाखविला डोळां ।
हृदयकमळीं चरण त्याचे धरिन वेळोवेळां ॥ सोनि० ॥ १ ॥
त्रैलोक्याचें धाम जेथें नाहीं रूप नाम[6] ।
एकाएकीं हातीं माझ्या तोचि दिला राम[7] ॥ सोनि० ॥ २ ॥
शुद्धबुद्धि निजानंद गहन अविनाश ।
द्वैतदशेवीण तेथें केला क्षेत्रवास ॥ सोनि० ॥ ३ ॥
गुणातीत सदोदीत तूंच देवराजा ।
केशव म्हणे प्राणसखा भेटला हा माझा ॥ सोनि० ॥ ४ ॥

१. केशवाच्या स्वामीची–देवाची. २. वामनपंडितांची 'तांडव' ह्या शब्दावर ज्याप्रमाणें प्रीति आहे, त्याप्रमाणें केशवस्वामींची 'निज' ह्या शब्दावर फार प्रीति आहे असें दिसतें. ३. कांसवीला आंचळ वगैरे नसतात; ती आपल्या पिलांचें पोषण प्रीतिपुरःसर प्रेक्षणानें करिते, म्हणूनच एका कवीनें म्हटलें आहे:–'कांसवांचीं पिलीं, कूर्म दृष्टीनें सांभाळी.' ४. पाठभेद–'स्वरूप जाणुनी कांहींच नेणिजे । कांहींच नाहीं तेथें सर्वदा राहिजे' ॥ १ ॥ ५. कृष्ण कालियनामक सर्पास मारून, यमुनेच्या डोहांतून बाहेर आला त्या वेळीं कोणी गोपी म्हणते. ६. जो नामरूपातीत आहे. ७. मनाला आनंद देणारा. ['राम' या शब्दाची व्याख्या वामनपंडितांनीं अशी लिहिली आहे:– 'मुनिमनें रमती रघुनंदना! तुजमधें दशकंधरसूदना । म्हणुनि निर्गुण जानकिनायका! म्हणति 'राम' तुतें गतिदायका!'–रामस्तव१].

पद ४०० वें.

दीनानाथ! दीनबंधु! शरण तुला रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
विषयाचे लोभें मन भ्रमलेंसे भारी ।
गृहपुत्रकलत्र हे झाले सुखकारी ।
आतां याचें दुःख मज सोसवेना हरी! ।
म्हणोनियां विनवितों कमलावरा! रे! ॥ दिनानाथ० ॥ १ ॥
भवाब्धिचा तरणोपाय नकळेचि कांहीं ।
साधुसंगें सेवा मज घडलीच नाहीं ।
शिश्नोदरव्यापाराचे पडलों प्रवाहीं, ।
तेथुनियां त्वरें आतां काढीं मजला रे! ॥ दिनानाथ० ॥ २ ॥
चित्तशुद्धीची आतां मज वाट तुम्हीं द्यावी, ।
वेदशास्त्रां पुराणांची गति सूचवावी ।
नवविध भक्ति निरंतर करवावी ।
केशव चैतन्य म्हणे भूषण तुला रे !॥ दिनानाथ० ॥ ३ ॥

पद ४०१ लें.

भक्तिभावा भूलला महाराज । नित्य सेवकां घरीं करी काज ॥
न्यून कामें करी न धरि लाज । तरी नाहीं फिटलें त्याचें व्याज॥ध्रुवपद. ॥
महा संकट मांडलें अर्जुनातें । तया दिवसा लपविलें सूर्यातें ॥
त्याचीं घोडीं धूतसे चहुं हातें । ऋण भक्तांचें फेडिलें भगवंतें ॥ भक्ति० ॥१॥
करितां कौरवीं द्रौपदी सभेसी उघडी । तिचीं नेसविता झाला लुगडीं ॥
निजभक्तांसी देवाची मोठी गोडी । त्यांचीं उच्छिष्टें स्वयें आपण काढी. ॥ २ ॥
द्रौणास्त्राची महा भीति होती । तेव्हां गर्भी रक्षिला परिक्षीती ॥
गोकूळ पीडितांना सुरपती । गोवर्धन धरिला तेव्हां हातीं ॥ ३ ॥
नमस्कार नाहीं देवांसी करी रे! । रमा ज्याचीं वंदी पाउलें शिरीं रे! ।

---

१. घर+मुलगा+बायको. २. लक्ष्मीकांता. ३. संसारसिंधूचा. ४. साधुसमागम व त्यांची सेवा. पाठभेद–'साधुसंगसेवा'. ५.'सृष्टीद्रव्य' असा अन्य पाठ. ६. पृष्ठ ६८ टीप ३ पहा. ७. "भक्त म्हणतात कीं, देवाची भक्ति नऊ प्रकारची आहे. ती नवविधा भक्ति व ती पूर्वी कोणीं कोणीं केली त्याविषयीं पुढील दोन श्लोक आढळतातः—श्रवणं कीर्तनं विष्णोः स्मरणं पादसेवनम् । अर्चनं वंदनं दास्यं सख्यमात्मनिवेदनम् ॥ श्रीकांतश्रवणे परीक्षितिरभूद्वैयासकिः कीर्तने प्रल्हादः स्मरणेऽङ्घ्रिपद्मभजने लक्ष्मीः पृथुः पूजने । अक्रूरस्त्वभिवंदने कपिपतिर्दास्येऽथ सख्येऽर्जुनः सर्वस्वात्मनिवेदने बलिरभूत्कैवल्यमेषां पदम् ॥" ८. पाठभेद–'विकला महाराज। नीच'. ९. हलकीं. १०. जयद्रथवधसमयीं. ११. इंद्रानें अतिवृष्टि केली तेव्हां गोकुळाला पीडा झाली.

तो हा गोपिकांचें निजदास्य करी रे! । झाला द्वारपाळ बळीचिये घरीं रे!॥४॥
भक्तवत्सल हा साच पण केला । स्मरणमात्रें गजेंद्र सोडवीला ॥
शिवादिकांचा योग सिद्धि नेला । गुरुकृपे केशव सुखी झाला ॥ भक्ति० ॥५॥

पद ४०२ रें.

तो हरि सांपडला सांपडला । मोठा[1] लाभ जाहाला ॥ ध्रुवपद. ॥
ज्यातें स्मरतां[2] मीपण[3] जाय । आत्मा प्राणविसावा माय ॥ तो हरि० ॥ १ ॥
स्थावर[4] जंगम[5] नाहीं जेथें । आम्हीं मिरास[6] केली तेथें ॥ तो हरि० ॥ २ ॥
केशव स्वामी मेघश्याम । सबाह्य कवळुनि आत्माराम ॥ तो हरि० ॥ ३ ॥

पद ४०३ रें.

मायातीता! राघवा! विश्वरूपा! । सदोदिता दशरथकुळदीपा!॥ध्रुवपद. ॥
ध्यान तुझें मज लागलेंसे पाहीं । तुजपरतें आणिक नाहीं कांहीं ॥ माया०॥१॥
सीताकांता! मदनारीप्राणनाथा! । जगज्जनका! नुपेक्षावें आतां ॥माया ०॥२॥
मनमोहना! करुणाघना[7]! रामा!।म्हणे केशव विसरों नको आम्हां॥माया०॥३॥

पद ४०४ थें.

गुरुविण न दिसे शिष्य आम्हां । शिष्याविण सद्गुरु नये कामा[8] ॥ध्रुवपद. ॥
अणुमात्र संदेह[9] जेथें नाहीं, । ऐसें जाणे तो सहज गुरु पाहीं ॥ गुरु० ॥ १ ॥
शिष्यबोधें गुरुत्व पूर्ण आहे । गुरुबोधें शिष्यत्व कैचें काय ॥ गुरु० ॥ २ ॥
गुरु शिष्य नेणुनि नांदे गुरु । सहजानंदीं केशव तदाकारु ॥ गुरु० ॥ ३ ॥

पद ४०५ वें.

यमुनेचे तिरीं हो! । बाइ! म्यां देखिले हरी हो! ।
पालवीं[10] धरूनियां मजसीं । प्रेमरळिया[11] करी हो! ॥ ध्रुवपद. ॥
मारून बोध खडा हो! । फोडिला कर्मघडा हो! ।
द्वैत लुगडें फेडिलें हो! । सांगूं कवणापुढें हो! ॥ यमुनेचे० ॥ १ ॥
एकली[12] आली म्हणूनि हो! । त्यांसि फावलें तें त्यां हो! ।
सद्गुरुकृपे केशवराजीं[13] हो! । भोगिलें मातें हो! ॥ यमुनेचे० ॥ २ ॥

पद ४०६ वें.

मन हें पिसोंवलें[14] पिसावलें । हरिपदीं लंपट झालें ॥ ध्रुवपद. ॥

१. पाठभेद–'सज्जनसंगें भजला'. २. पाठभेद–'पाहातां.' ३. अहंकार. ४. अचल. ५. चल. ६. वतन. ७. दयामेघा. ८. उपयोगीं पडत नाहीं. ९. भ्रांति. १०. पलवीं, पदरीं. ११. थट्टा. १२. एकटी. १३. केशवाच्या राजानें (कृष्णानें). १४. वेडें झालें.

गुणमयि ठाईं लय पावे । घडी घडी तेथचि धांवे ॥ मन० ॥ १ ॥
त्यागुनि संगम या कर्णाचा । देवचि कवळी साचा ॥ मन० ॥ २ ॥
[1]सर्वेहि हरि ऐसें जग भासे । म्हणउनि खदखद हांसे ॥ मन० ॥ ३ ॥
सर्वेहि हरि ऐसें गुज सांगे । सप्रेम नाचों लागे ॥ मन० ॥ ४ ॥
के[2]शवस्वामीची निज गोडी । मेलों तरी न सोडीं ॥ मन० ॥ ५ ॥

पद ४०७ वें.

भजनीं मन माझें घनवळलें । अगणित भाग्य फळलें ॥ ध्रुवपद. ॥
म्हणवुनि स्वरूप मी झालों । [3]अचळपदाप्रति आलों ॥ भजनीं० ॥ १ ॥
ममता मारुनियां [4]चुर केली । माया मोहिनी मेली ॥ भजनीं० ॥ २ ॥
केशवस्वामीच्या निजभजनीं । हारपली दिनरजनी ॥ भजनीं० ॥ ३ ॥

पद ४०८ वें.

गे ! माई ! लागली फार गोडी ।
जयाकारणें [5]वृत्ति झाली वेडी ॥ ध्रुवपद. ॥

जो गोकुळीं गोधनें राखे । जो स्वानंदें [6]गोचर [7]देखे ॥
ज्याचे प्रकाशें त्रैलोक्य झांके । तो येवोनी हृदयीं ठाके ॥ गे माई० ॥ १ ॥
जो नंदाच्या घरींचा बाळ । जो काळाचा महाकाळ ॥
जो दीनबंधु त्रैलोक्यपाळ । त्याचें प्रसिद्ध नाम गोपाळ ॥ गे माई० ॥ २ ॥
जें साधूंचें निजमाहेर । जें विश्रांतिचें मूळ घर ॥
जो विश्वंभर परात्पर । नामें तारितो [8]भव दुस्तर ॥ गे माई० ॥ ३ ॥
जो [9]सायुज्यपददाता । ज्याचे मस्तकीं पाय [10]वंजी धा[11]तीं ॥
ज्याचे पाय शिव वंदी माथां । त्याचें रूप मज दावीं आतां ॥ गे माई०॥४॥
जें साराचें निजसार पाहीं । थारा त्याविणें कोठेंचि नाहीं ॥
ज्याचें [12]स्वरूप नकळेचि कांहीं । दास केशव शरण त्याचे पायीं ॥ गे माई० ॥५॥

पद ४०९ वें.

ज्याच्या चरणाची वंदितां माती । पाप ताप समूळ लया जाती ॥ ध्रुवपद.॥
[13]श्रुति गाती बडिवार ज्याचा । वारंवार करीन संग त्याचा ॥ ज्याच्या० ॥ १ ॥

---

१. पाठभेद–'समाधिव्युत्थानीं हरि भासे'. २. देवाची. ३. सायुज्यपदाप्रति, ध्रुवपदाला. ४. 'दूर' असा अन्य पाठ आहे. ५. मनोवृत्ति. ६. गाईची चरण्याची जागा, कुरण. ७. 'चाखे' असा अन्य पाठ आहे. ८. संसार. ९. मोक्ष. १०. पाठभेद–'वंदी'. ११. महादेव. १२. 'जयाचा पार' असा अन्य पाठ. १३. वेद.

ज्याच्या संगें निःसंग करी माय । ब्रह्मानंदाकारणें त्याचे पाय ॥ ज्याच्या०॥२॥
आत्माराम निःकाम धाम पाहीं । म्हणे केशव त्याविणें सखा नाहीं ॥ज्याच्या०॥३॥

पद ४१० वें.

छेदोनि संतसंगें भवकंदा । बोध गणाधीश वंदा ॥ ध्रुवपद. ॥
धंदा सर्वही हा मग नासे । स्वरूप चिन्मय भासे ॥ छेदोनि० ॥ १ ॥
स्वरूपावांचुनियां स्थळ नाहीं । ऐसें कळलें पाहीं ॥ छेदोनि० ॥ २ ॥
केशवीं केशव हा घन दाटे । केशव म्हणे आटे ॥ छेदोनि० ॥ ३ ॥

पद ४११ वें.

नवल झालें, सांगूं मी आतां काय हो! ।
अनुभवसुख सांगतां नये माय! हो! ॥ ध्रुवपद. ॥
संतसंगें श्रीरंग भेटला हो! ।
मायासिंधु तत्काळ आटला हो! ॥
हृदयकमळीं घननीळ[1] दाटला हो!
माझे जिवींचा संदेह फिटला हो! ॥ नवल० ॥ १ ॥
सहज उभी होती आर्त[2] भुवनीं[3] हो! ।
तंव तेथें आले ते देवचूडामणी[4] हो! ॥
पदरीं धरिलें गोपाळें प्रीति करूनि हो! ।
आलिंगितां देहभाव[5] गेला विसरूनि हो! ॥ नवल० ॥ २ ॥
लोक मजला म्हणती झाली वेडी हो! ।
क्षणक्षणा मागुतीं दृष्टी मुरडी हो! ॥
सद्गुरुकृपे केशवीं पूर्ण गोडी हो! ।
तेथें संसार झाला दुःखधडी[6] हो! ॥ नवल० ॥ ३ ॥

पद ४१२ वें.

म्हणउनि भव[7] नेणों भव नेणों ॥ अवघा राघव जाणों ॥ ध्रुवपद. ॥
वंदुनि सद्गुरुराया । केली देशधडी[8] हे माया ॥ ह्मण० ॥ १ ॥
मारुनि द्वैतपसारा[9] । केला राम सनातन[10] धारा[11] ॥ ह्मण० ॥ २ ॥
जाणिव[12] नेणिव[13] दोनहि गेलीं । केशव स्वामिचि संगति ठेली ॥ ह्मण०॥३॥

---

१. मेघश्याम (कृष्ण). २. दुःखित. ३. 'अंतरभुवनीं' असा अन्य पाठ. ४. देवश्रेष्ठ (कृष्ण). ५. देहाभिमान. ६. 'दुःखथडी' असें पाठांतर. ७. संसार. ८. माया नाहींशी केली. ९. भेदबुद्धि. १०. शाश्वत. ११. वतन. 'धारा' अन्य पाठ. १२. ज्ञान. १३. अज्ञान.

पद ४१३ वें.

तोंवरि निजसुख नाहीं रे ! । ऐसें कळलें पाहीं रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
संतसमागम जोडेना । संशयमंडप मोडेना ॥ तोंवरि० ॥ १ ॥
गुणमय रजनी नासेना । बोधतमारी प्रकाशेना ॥ तोंवरि० ॥ २ ॥
केशवस्वामी भेटेना, । सबाह्यांतरीं दाटेना ॥ तोंवरि० ॥ ३ ॥

पद ४१४ वें.

पाचारा म्हणे पाचारा । माझे जिविंचा सोयरा राम राणा ॥ ध्रुवपद ॥
निःकाम मंदिरीं सुमनसेजेवरी । चालावें झडकरी देवराया ! ॥ पाचारा०॥१॥
शुद्ध सत्व हार गुंफोनि साचार । सद्भावें उपचार सिद्ध केले ॥ पाचारा०॥२॥
केशवस्वामी ! चालावें झडकरी । लोटली शेर्वरी, उदयो झाला ॥ पाचारा०॥३॥

पद ४१५ वें.

चालावें हरि चालावें ।
पदोपदीं सुख आपुलें ध्यावें ॥ध्रुवपद. ॥
चिच्छक्ति बाळा रुक्मिणी वेल्हाळा ।
पाचारी गोपाळा शीघ्र यावें ॥ चालावें० ॥ १ ॥
केशवस्वामी निजभक्ति वेल्हाळ ।
निजभक्तवत्सल हृदयींचा गोपाळ हृदयीं आला ॥ चालावें० ॥ २ ॥

पद ४१६ वें.

सुखरूप झालें मन माझें । केली दया निजगुरुराजें ॥ ध्रुवपद. ॥
विवेक दीपक लावुनियां । राम हिरा करीं घेउनियां ॥ सुख० ॥ १ ॥
गोमति परती सारुनियां । गोपति बरवा सेवुनियां ॥ सुख० ॥ २ ॥
अक्षय ठाया येउनियां । म्हणे केशव केशव होउनियां ॥ सुख० ॥ ३ ॥

पद ४१७ वें.

आम्हीं सोयरे केले संत । झालों परम भाग्यवंत ॥ ध्रुवपद. ॥

१. रात्रि. २. बोधरूपी सूर्य. ३. बोलवा. ४. पुष्पशय्या. ५. रात्रि. ६. सूर्योदय. ७. सुंदरा. ८. दयाळू. [वत्सल—वत्स आणि अंस या शब्दांपुढे यथानुक्रम काम आणि बल या अर्थी ल प्रत्यय होतो. 'वत्सांसाभ्यां कामबले' ५।२।९८ या सूत्रानें वत्सल आणि अंसल असे शब्द होतात.]

सुखघनीं मन ठेवुनियां । देह[1]बुद्धीचा केला अंत ॥ आह्मीं० ॥ १ ॥
सब्राह्यांतरीं सुख[2] । अभ्यंतरीं देखिला भगवंत ॥ आह्मीं० ॥ २ ॥
स्वरूपीं पावलों स्वरूपीं । राहिलों म्हणे केशवपंतें[3] ॥ आह्मीं० ॥ ३ ॥

पद ४१८ वें.

डोळा लवतो स्फुरते माझी बाही[4] । शुभ चिन्हें दिसती आजी मायी ! ॥ध्रुवपद ॥
आजि शकुन[5] होताती वेळोवेळां । माझ्या स्वामीचें रूप देखेन डोळां ॥ १ ॥
समस्त गोपिका आम्ही मथुरेसी जाऊं । मन मुरे तंव कृष्णजीस पाहूं ॥ २ ॥
गुरुकृपे केशवीं मनोभावा । तो ठावची नाहीं कोणा ठावा ॥ ३ ॥

पद ४१९ वें.

मुद्रा मज लागली खेचरी । बाइ हो ! तिचें नाम अगोचरी ।
कांहीं केल्या नव्हे हो ! गोचरी । प्रत्यक्ष अनुभवी हो सुंदरी ॥ ध्रुवपद. ॥
अवघड अवघड बाइये । ब्रह्ममुद्रा जाणे हो सखये ।
सहज लावूनी बैसले योगीये । तेचि ब्रह्मसुखाचे भोगीये ॥ मुद्रा० ॥ १ ॥
नयनाचें राहिलें देखणें । श्रवणीं परिसलें ऐकणें ।
वाचेचेंही खुंटलें बोलणें । नवल निजमुद्रेचें करणें ॥ मुद्रा० ॥ २ ॥
ऐसी मुद्रा ज्यासी हो ! लागली । समूळ त्याची भ्रांती हो ! खुंटली ।
सद्गुरुकृपे केशवीं बाणली । संसाराची भ्रांती हो ! तूटली ॥ मुद्रा० ॥ ३ ॥

पद ४२० वें.

नरदेह जातो रे उगला[6] । घालूनी ममतेचा घाला ।
सावध हो कां रे ! वहिला[7] । सत्वर[8] लागें भजनाला ॥ ध्रुवपद. ॥
शांती नाहीं रे ! बरवी । तोंवरी कैंची तुज पदवी[9] ॥
आशा पापिणी हित बुडवी । प्रपंचातें रे ! गोत्री[10] ॥ नर० ॥ १ ॥
'माझें माझें' रे ! म्हणसी । व्यर्थचि प्राण्या ! भुललासी ॥
संचित[11] केलें[11] सोयासीं[12] । अंतीं[13] टाकुनियां जासी ॥ नर० ॥ २ ॥
जन्मा येउनि आतां । कांहीं तरि करिं रे ! सार्थकता ॥
केशव माधवीं अनुसरतां । पावन झाला पद गातां ॥ नर० ॥ ३ ॥

१. अहंकाराचा. २. पाठभेद–'एक'. ३. पाठभेद–'केशव संत'. ४. बाहु, भुज. ५. शकुनाविषयीं विशेष माहिती 'बृहत्संहिता'–अध्याय ८६–८८-९० यांत आणि मुहूर्तमाला–यात्राप्रकरण श्लो० ९६–१०५ यांत पहावी. ६. व्यर्थ. ७. लवकर, शीघ्र. ८. 'सादर' असा अन्य पाठ. ९. सायुज्यपदवी. १०. गुंतवी, घाली. ११. मिळविलें. १२. कष्टानें. १३. 'प्रांतीं' असा अन्य पाठ.

पद ४२१ वें.

गोमय उपाधि त्यागावा । चिन्मय लाभचि ध्यावा ॥ ध्रुवपद. ॥
आणिक न म्हणावें हित कांहीं । हरिविण बरवें नाहीं ॥ गोम० ॥ १ ॥
सर्वही शिव भासे । भासे तितुकें नाहींसें ॥ गोम० ॥ २ ॥
शिव मी शिव मी हे किती बोलों । शिवपद ग्रासुनि [1]डोलों ॥ गोम०॥३॥
यापरि सांपडला शिव आजी । केशव म्हणे मज माजी ॥ गोम० ॥ ४ ॥

पद ४२२ वें.

बरवें जाणावें जाणावें । जाणणें मात्रचि व्हावें ॥ ध्रुवपद. ॥
प्रपंच कैंचा [2]यां सांडावा । आत्मा कैंचा ध्यावा ॥ बर० ॥ १ ॥
[3]आत्मा परिपूर्ण परिपूर्ण । म्हणतां उरले कवण ॥ बर० ॥ २ ॥
केशवराजीं हा निजबोध । बोधा न घडे हा भेद ॥ बर० ॥ ३ ॥

पद ४२३ वें.

राम गडी केला, गोपाळ गडी केला ।
कडिये धरूनि मला पैलथडी नेला ॥ ध्रुवपद. ॥
कामक्रोधमदमत्सरांच्या त्यागें । पूर्णपदीं मज टेउनि केलें जागें॥ १ ॥
देउनि भेटी घालुनि मिठी । [5]घट्ट केली माया ॥
[6]भडभडीत उजेड झाला । लागेन तुझ्या पायां ॥ २ ॥
सप्रेम वेदें आत्मबोधें नांदविलें पाहीं ॥
केशव म्हणे मज केलें ठायींच्या ठायीं ॥ ३ ॥

पद ४२४ वें.

पिंड ब्रह्मांड ग्रासुनि पाहा । पाहातें पाहाणें होऊनि राहा ॥ ध्रुवपद. ॥
कांहीं कळलें तरी कळलें तेणें । कळणेंपणही गळलें जेणें ॥ पिंड० ॥ १ ॥
कळलें मिथ्या हें कळलें जेव्हां । कळणेपणाची प्रचीत तेव्हां ॥ पिंड०॥२॥
रवा कर्पूराचा सांडावा । केशव म्हणे परिमळ ध्यावा ॥ पिंड० ॥ ३ ॥

पद ४२५ वें.

येरित जागृति झाली वो ! भ्रांति गेली वो ! दिशा उजळली पाहें ।
[9]अवस्थात्रयाची ही वोळखण उरला आपण हेंही ह्मणणें न साहे ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. ‘धालों’ असा अन्य पाठ आढळतो. २. पाठभेद–‘मग त्यागावा ।–ध्यावा.’ ३. पाठभेद–‘अवघें परतत्व’. ४. आत्मबोध. ५. पाठभेद–‘गट्ट’. ६. लखलखित. पाठभेद–‘फटफटीत उजेड ज्याला । लागेन त्याच्या पायां ॥ ७. पाठभेद–‘मग्न.’ ८. अनुभव, प्रतीति. ९. स्वप्न, सुषुप्ति व तुर्या ह्या आणखी तीन अवस्था.

संतचरणीं मन निश्चळ झालें, केवळ गेली तळमळ तेणें ।
सर्व प्रकाशक भेटला भेद कुंठला, आतां तळमळ नेणें ॥
गणणें जाणणें जाहलें ऐसें केलें जेणें त्यासी उत्तीर्ण होणें ।
न घडे न घडे मज सर्वथा जाण तत्वता आत्मप्रवीणपणें ॥ येरित० ॥१॥
आदि मध्य अंत तंव कांहीं जेथें अणु नाहीं तेथें प्रवेश केला ।
निर्गम नाहिं नाहीं तेथुनि मजलागुनी हाही संकल्प गेला ॥
व्याप्यव्यापक भावविरहीत देव सदोदीत एकाएकीं संचला ।
बोध्य बोधक शक्ति कायसी सिद्ध अविनाशी ऐसा ऊकलू झाला ॥ येरित०॥२॥
शरण जाणें कवण कवणासी सिद्ध अविनासी परिपूर्ण गे माये ।
उघडें बोलणें ऐसें बोलतां नये सांगतां कोण ऐकत आहे आहे ॥
आहे तें आहे सहज मंगळ नित्य निर्मळ जेथें स्फुरण न साहे ।
केशव म्हणे ही अद्वैत संपदा भोगि सर्वदा सुखीं सुख न माये ॥ येरित० ॥३॥

पद ४२६ वें.

त्यांच्या बोलें संसारदैन्य गेलें रे ! ।
ज्यांच्या संगें जिवशिवासि ब्रह्म केलें रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
ज्यांच्या पायीं त्रैलोक्य मूक झालें रे ! ।
त्याचें आतां वाचेसि नाम आलें रे ! ॥ त्यांच्या० ॥ १ ॥
झालों सुखी मी कवणालागीं रे ! ।
अनाथ बंधू भेटला ब्रह्मयोगी रे ! ॥ त्यांच्या० ॥ २ ॥
ज्याचे कृपे देवाधिदेव दावी रे ! ।
ज्याची सेवा स्वरुपीं प्रीति लावी रे ! ॥ त्यांच्या० ॥ ३ ॥
ज्याची करणी कर्णासि नाहीं ठावी रे ! ।
स्वयंभ तो म्यां कवळिला भावाभावीं रे ! ॥ त्यांच्या० ॥ ४ ॥
विजयश्रीचा केवळ निजभर्ता रे ! ।
अनन्य भक्ति हृदयकमळीं धर्ता रे ! ॥ त्यांच्या० ॥ ५ ॥
केशवस्वामी केवळ कर्ता रे ! ।
ध्यातां नुमटे द्वैताची कोठें वार्ता रे ! त्यांच्या० ॥ ६ ॥

---

१. उतराई. २. स्फोट, अनुभव, विचार. ३. 'सद्दी बोल न' असा अन्य पाठ. ४. परमेश्वरस्वरूपीं. ५. स्वयंभू. ६. पति. ७. भेदबुद्धीची.

पद ४२७ वें.

निराभिमानें सफळ जन्म केलें रे! ।
रे निरावलंबीं चित्तास रक्षियेलें रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
निरावकाशीं ब्रह्मांड लया नेलें रे! ।
रे त्याचा महिमा बोलावा कैशा बोलें रे! ॥ निरा० ॥ १ ॥
ऐसा स्वामी देखिला आजि आम्हीं रे! ।
पादांबुजीं राहिलों मोक्षधामीं रे! ॥ निरा० ॥ २ ॥
अशेष शस्त्रें कल्पनाजाळ छेदी रे! ।
करणें सरलें कर्णासि पट्टबोधें रे! ॥ निरा० ॥ ३ ॥
स्वरुपापरुतें कांहींच उरों नेदी रे! ।
भाग्यें आला निःकाम पयोनिधी रे! ॥ निरा० ॥ ४ ॥
गुणातीत सच्चिदानंद कल्प रे! ।
सर्वकाळ सेवूनि पूर्ण धाला रे! ॥ निरा० ॥ ५ ॥
आत्मलाभें निवालों सुखी झालों रे! ।
केशव म्हणे तो माझे हृदयीं आला रे! ॥ निरा० ॥ ६ ॥

पद ४२८ वें.

'नारायण हरि' जय जय नारायण हरी ॥ ध्रुवपद. ॥
नाममात्रचि जपतां चुकविशी नाना यातना ।
नानाविध अवतार घेउनी तारिशी भक्तजना ।
नारद प्रल्हाद वर्णिति अखंड तव गुना (णा) ।
नाहिं नामिं विश्वास तयाचा कधिं न चुके भ्रमना (णा) ॥
तो तूं वस मम जिव्हाग्रीं. ॥ नारायण हरि० ॥ १ ॥
रातोत्पल........भव पंचानन याचा प्रियकरा ।
रांजीवाक्ष हे रमाजीवना ये पतितोद्धारा ।

१. सार्थक. २. चरणकमळीं. ३. सकल. ४. सागर. ५. तृप्त झाला. ६. या पदाच्या पहिल्या कडव्यांत आदीं व अंतीं 'ना' हें अक्षर, दुसऱ्यांत 'रा', तिसऱ्यांत 'य', चौथ्यांत 'ण', पांचव्यांत 'ह', साहव्यांत 'री'-अशीं अक्षरें साधून 'नारायण हरि' हा मंत्र, या पदांत साधला आहे. ७. पृष्ठ ३४ टीप १ पहा. ८. जन्मांतररूप भ्रमण (फेरा). ९. तांबडें कमळ. १०. कमळाक्ष.

रात्रंदिन तुजविण दयाळा! ध्यास नसे दुसरा ।
राहें सदय होउनि दे [1]हृद्भुवनीं थारा ॥
तुजविण गति नाहीं दुसरी. ॥ नारायण हरि० ॥ २ ॥
[2]यदुवंशाभरणा! करिं करुणा सत्वर धांउनियां य (ये) ।
य (ये) भवपुरीं वहावलों स्वामी! [3]पावनीं पैल थडिय (ये) ।
य (ये) क वेळ भेटुनि करि पुनरपि जन्माशी नय (ये) ।
य (ये) तुजवांचुनि गति कैंची आमुचि तूं [4]विठ्ठल माय ॥
जळाविण जैसी कीं [5]शफरी. ॥ नारायण हरि० ॥ ३ ॥
ण (न) करिं मन निष्ठुर, श्रीहरी! मी तुझें दीण (न) ।
ण (न) येतां गोविंदा! माझा जाइल कीं प्राण ।
ण (न) लगे तुझी मुक्ती, दाखविं मजला समचरण ।
ण (न) को नको विलंब, कंठीं उरला प्राण ।
अगा! ठाकला विटेवरी. ॥ नारायण हरि० ॥ ४ ॥
[6]हरहृदयआरामा रामा! आम्ही निस्पृह ।
हुजूरची चाकरी इच्छूं हाचि आग्रह ।
हस्त जोडुनि विनंति, करिं तूं आमचा निर्वाह ।
हरामखोर न हो [7]विठोबा! तुजला हा देह ॥
विकला, जाणशी तेंच करीं. ॥ नारायण हरि० ॥ ५ ॥
रीसवानरां परिस आहे नरतनु [8]साजिरी! ।
रिती नये कामासी तव कनवेविण कंसारी! ।
रिद्धिसिद्धि दासी नलगे, दे स्थळ [9]पदकल्हारीं ।
रिठासुरारे! हेंचि मागणें पुनरपि भवविवरीं ॥
न घालुनि मजला पार करीं. ॥ नारायण हरि० ॥ ६ ॥
'नारायणहरि' मंत्र षडाक्षरि बहु उत्तम जाणा ।
नाना विघ्नें निवारी नामस्मरणेंची माना ।
नाशिवंत अविनाश पूर्वस्थिति उरना ।
नामीं तरला केशव........हा सोडुनि अभिमाना ॥
नाहीं सार्थक संसारीं. ॥ नारायण हरि० ॥ ७ ॥

---

१. हृदयरूप जगतांत. २. यदुकुलोत्तंसा. [आभरण=भूषण.] ३. पाठभेद–'पाववीं.' ४. पृ० ४ टीप १ पहा. ५. मत्स्यी. ६. शंकराच्या मनाला आनंद देणाऱ्या रामा. ७. पृष्ठ ४ टीप १ पहा. ८. सुंदर, उत्तम. ९. पदपद्मीं.

पद ४२९ वें.

.........................वैकुंठीं लावा ध्वजा ॥ ध्रुवपद. ॥
देहादिक प्रपंच सारा । ....कां पसारा ॥
जरि असता आपुला खरा । तरि येता............ ॥
म्हणवुनि विलंब तेजा ॥ १ ॥
लटकें तें खरें भासे । खरी वस्तु डोळां न दिसे ॥
पहा गडे ! हो ! भ्रमले कसे । मी सांगतों ऐका तसें ॥
व्याघ्राची झाली अजा[1] ॥ २ ॥
विश्वमय जालें पिसें । मद्यपी मर्कट[2] तसें ॥
स्त्रीसंगें ठाके भलतिसें । ना उमजे शेवटीं होइल कसें ॥
सद्गुरुशीं शरण तुम्ही जा. ॥ ३ ॥
तुम्हि अहंपणें जरि उडाल । तरि समुळची भवजळीं बुडाल ॥
रौरवादि[3] नरकांत सडाल । निज कर्म आठवुन रडाल ॥
तेथें अन्याय काय माझा? ॥ ४ ॥
श्रीगुरुशीं शरण तुम्हि जाल । चौंदेहांपासुन[5] तराल ॥
जीव असतां जीवचि मराल । चिन्मात्ररुपें उराल ॥
नाहिं उमज तरि उमजा. ॥ ५ ॥
म्हणे केशव माझे बोल । आधिं कडू मग रसाळ ॥
येथें चित्त कोणी घाल । येचि देहिं मुक्ति पावाल ॥
येथें संशय नाहीं दुजा. ॥ ६ ॥

पद ४३० वें.

कां न येशी? तुज काय पडलें ओझें, ।
प्राण गेल्या मग काय पाहूं तुझें ॥ ध्रुवपद. ॥
जन्म देतां तुज शीण नाहीं आला ।
भेटीसाठीं कंटाळा धरियेला ॥ कां न० ॥ १ ॥
तुझ्या माझ्या जन्मोजन्मींच्या गांठी ।
आतां कैशा होतिल तुटातुटी ॥ कां न० ॥ २ ॥

---

१. शेळी. २. वानर. ३. रौरव=नरकविशेष. ४. कुसाल. ५. स्थूलदेह, लिंगदेह, कारणदेह आणि महाकारणदेह.

केशव स्वामी दयाळ महाराज ।
तुजविण कोण राखिल माझी लाज ॥ कां न० ॥ ३ ॥

पद ४३१ वें.

माझे हृदयिं कोंदलें रूप तुझें ।
तुजविण नाठवे कांहिं दूजें ॥ध्रुवपद. ॥
माझ्या जीवींच्या जीवंना! मेघश्यामा! ।
तुझें ध्यान लागलें नित्य आम्हां ॥ माझे० ॥ १ ॥
ध्यानिं मनिं नयनीं तूंचि एकी ।
सर्वां भूतीं तुजचि अवलोकीं ॥ माझें० ॥ २ ॥
म्हणे केशव सख्या कृष्णनाथा! ।
प्राण गेल्या न सोडिं पाय आतां. ॥ माझें० ॥ ३ ॥

पद ४३२ वें.

जय रामा! अव्यक्त पूर्णकामा! । तुझीं पावलें न सोडिं मेघश्यामा! ॥ ध्रुव० ॥
नाम तुझें गाइन वेळोवेळां । रूप तुझें पाहिन निजडोळां ॥ जय० ॥ १ ॥
ध्यान तुझें धरिन अंतर्यामीं । तुझा विसर न पडो आतां स्वामी! ॥ जय० ॥२॥
तुझ्या रूपिं गुंतला माझा हेतु । तुझि मूर्ति कोंदली हृदयाआंतू ॥ जय० ॥३॥
तूंची जननी माझी पाहीं । तुजवीण सोइ रे! आणिक नाहीं. ॥ जय० ॥४॥
कृपासिंधु अनाथबंधु देवा! । म्हणे केशव करीन चरणसेवा ॥ जय० ॥ ५ ॥

पद ४३३ वें.

आज दिवस सोनियाचा झाला ।
स्वामी माझ्या हृदयसेजे आला ॥ ध्रुवपद. ॥
बाई! आमुचे पुरले मनोरथ । जनीं वनीं देखिला कृष्णनाथ ॥ आ० ॥ १ ॥
रूप पाहतां मानस माझें धालें । क्षेम देतां सर्वांग सुखी केलें ॥ आ० ॥ २ ॥
गुरुकृपें केशवीं झाली भेटी । माझे हृदयिं पडली कैशी मिठी ॥ आ० ॥ ३ ॥

पद ४३४ वें.

सांब पाहीं रे! वामा चिदंबा । सांब पाहिं विश्वंभर पदवी । युत भुज धृत पीतांबर युनता ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. उदका. २. सर्व प्राण्यांमध्यें. ३. मनांत. ४. इच्छा, हेतू. ५. अंतःकरण. ६. आलिंगन.

अंबरिकेश त्र्यंबक सगूण, कदंब गोत्र निबुंबुज भाषशी । अंबुंजलोचन बिंबफलाधर, कंबु सुकंठ चिदंबर विनुता ॥ १ ॥

संग परैक विहंगे तुरंगन संग सुलिंगन कुरंग धैरामर। संगित प्रिय रंगिन्मणि मुकुटांगदे मदन मदंग विभंगा ॥ २ ॥

कुटिलासुरभट पटल विदारण, चटुल महोन्नत पटुतर भुजयुग । निटल विनयन किरिट चर्मांबर वटतरु मुल निट कटितर विलया ॥ ३ ॥

कुंदसमान इंदुवदनधर, मंदस्मित सुरचंदनलेपन मंदरनगर । पुरंदर सनकसनंदन नंदसुनंदन विनुता ॥ ४ ॥

चंडिकेश मार्कंडेयार्चित, चंडीशस्तुत चंडपराक्रम, कुंडली । मंडित गंड युगंडज धवल विभांडग विनुता ॥ ५ ॥

चित्र चरित्र सुगात्र त्रिनेत्र सुपुत्रय हरि मुनि पुत्रार्चित, शत । पत्र सुमित्रज मित्र सुमित्र सुपुत्र नताभव गोत्र सुगात्रा ॥ ६ ॥

करि तुरगासुरगारुढोरग हरी गिरिवर तरु सुर नर किन्नर । शरनिधि पूजित शरण जनाकर पुरहर पर शिव करुणाजलधे ॥ ७ ॥

अरुणारुणचरणारुण भवभयहरणैक गुणाभिरति वितरणा । शरणागतजनभरणधुरिण सुकरुणारसमय धर शरबाणा ॥ ८ ॥

अक्षरद क्षत्रिय क्षम हुक्षयु रक्षयुकाम विचक्षण चारुकटाक्ष निरीक्षण रक्षय दक्षण तक्षापेज विपक्ष दगाक्षा ॥ ९ ॥

ईश नदीश काशिनगर नीवेश महापशुपाशनिनाश हुताश दिवेश निशि सहृदा हरी केशार्त्रि सद्गिश्वेश समीशा ॥ १० ॥

पद ४३५ वें.

रामजिच्या नांवाची गस्त फिरे ।
कामक्रोधवैरी तेथें काशा········ ॥ ध्रुवपद. ॥
मिरवितो निशाण रामनामगर्जना ।
तेणें भयें कांपताहे काळ हा जाणा ॥ राम० ॥ १ ॥

---

१. सलिलजनयन, कमलाक्ष. २. पक्षी. ३. हरिण. ४. विप्र. ५. स्मित=दांत न दिसतां व स्वर स्पष्ट न होतां गालांतल्या गालांत जें मधुर हंसणें तें. [स्मितलक्षण]–'ईषद्विकसितैर्गण्डैः कटाक्षैः सौष्ठवान्वितैः । अलक्षितं द्विजद्वारे मूत्तमानां स्मितं भवेत् ॥ इति नाट्यलोचनः । ईषत्प्रफुल्लितैर्गण्डैः कटाक्षैः सौष्ठवान्वितैः । अदृष्टदन्तकुसुमैरुत्तमानां स्मितं मतम् ॥' इति भरतः–मालतीमाधव-जगद्धरकृतटीकानुरोधतः पाठान्तराणि–अंक १ ला, पृष्ठ २२ निर्णयसागर छापखान्यांतील आवृत्ति.]

विवेक हा कोतवाल सकळां करितो सावध ।
अज्ञानाचा अंधःकार झालासे दग्ध ॥ राम० ॥ २ ॥
केशव मार्गीं ना.... सखया! जागवी जना ।
काया वाचा मनोभावें 'रामजी' म्हणा ॥ राम० ॥ ३ ॥

पद ४३६ वें.

आत्मा[1] तैसा असोनि न दिसे बापा! ॥ ध्रुवपद. ॥
चंद्र अमावास्ये असोनि जैसा न दिसे ॥
काष्ठामाजी वन्ही[2] असोनी जैसा न दिसे ॥ आत्मा० ॥ १ ॥
पुष्पाचा पैरिमळ[3] पाहीं, असोनी न दिसे कांहीं ।
तैसा आत्मा सर्वांगठायीं[4] न दिसे बापा! ॥ आत्मा० ॥ २ ॥
सबाह्य अंतरीं वायू क्रीडा करी ।
तैसा आत्मा असोनी न दिसे बापा! ॥ ३ ॥
जगीं बाळक असोनि जैसें न दिसे ।
केशवें निजरूप तैसें जाणुनि राहीं बापा! ॥ आत्मा० ॥ ४ ॥

पद ४३७ वें.

मायबापा! तूं मल्लारीराया! तुझ्या चरणीं अर्पिली काया[5] ॥ ध्रुवपद. ॥
शुद्धभावाचा निज भंडार । तुझ्या रंगणीं उधळे अपार ॥ माय० ॥ १ ॥
निजप्रीतीचें सुमन[6] शुद्ध । पूजा बांधेन परमानंद ॥ माय० ॥ २ ॥
अहंबुद्धीचा[7] धूप दीप केला । 'सोहं'[8] नैवेद्य[9] तुज दाविला ॥ माय० ॥ ३ ॥
ज्ञानभक्तीची[10] उजळिली दिवटी । तेजें[11] लोपले शशि सूर्य कोटी ॥ माय० ॥४॥
तुझ्या नामाची मागेन वारी[12] । म्हणे केशव झालों भिकारी ॥ माय० ॥ ५ ॥

पद ४३८ वें.

आजि देखियला देखियला वो! । आनंदपुतळा पांडुरंग वो! ॥ ध्रुवपद. ॥
भक्तिभीमातीरीं शांतिपंढरपुरीं । प्रेमविटेवरी[13] विठ्ठल[14] उभा ॥ आजि० ॥ १ ॥
ब्रह्मनामरूपातीत नित्य सदोदित । जेथवरि चित्त योगीयांचें ॥ आजि० ॥२॥
दूरी ना जवळी त्रिपुटी वेगळा । केशवीं भेटला साधूसंगें ॥ आजि० ॥ ३ ॥

---

१. पाठभेद–'आत्माराम.' २. अग्नी. ३. वास. ४. देह. ५. पाठभेद–'सहज सुगंध सुमनमाळा । पूजा बांधिली त्रैलोक्यपाळा.' ६. पुष्प. ७. पाठभेद–'अहंभावाचा.' ८. सोऽहम्=तो मी. ९. पाठभेद–'समर्पिला.' १०. पाठभेद–'निजबोधाची.' ११. पाठभेद–'प्रभा फांकली.' १२. भिक्षा. १३. पृष्ठ २१ टीप २ पहा. १४. पृष्ठ ४ टीप १ पहा.

पद ४३९ वें.

चालतसे स्थिर । स्थिर सांवळा विठ्ठल गंभीर ॥ ध्रुवपद. ॥
समाधिच्या पायघडिया सुंदरा । राम रमावरा घातलिया ॥ चाल० ॥ १ ॥
भोगेंविण भोगी त्यागेंविण त्यागी । महाराज योगी विश्वंभर ॥ चाल० ॥ २ ॥
केशवराजप्रभु मंदिरासी आला । शांतिरुक्मिणीसि आनंद झाला ॥ चाल० ॥ ३ ॥

पद ४४० वें.

म्हणे भाग्य निकें बहु भाग्य निकें । मंदिरा कौतुकें देव आले ॥ ध्रुवपद. ॥
त्रिज्ञानमंचकिं बैसले गोपाळ । शांतिभीमकबाळ[1] चरण चुरी ॥ म्हणे० ॥ १ ॥
ज्ञादिकां ज्याचा नेणवेचि पार । तो मज साचार[2] जोडलासे ॥ म्हणे० ॥ २ ॥
शवराजप्रभु सबाह्य दाटला[3] । त्या सुखें आटला[4] देहभाव ॥ म्हणे० ॥ ३ ॥

पद ४४१ वें.

दीनबंधु दीननाथ मदनतात रामा! ।
आदिपुरुष आदिगुरु सकळ कामा ॥ ध्रुवपद. ॥
चिदानंद गोपीनाथ देखियला बाई! ।
हारपली मनोवृत्ती अखंड त्याचे पायीं ॥ दीन० ॥ १ ॥
विश्वंभर विश्वरूपी माया नटधारी ।
मायातीत पूर्णब्रह्म पूर्ण अविकारी ॥ दीन० ॥ २ ॥
वैकुंठपुरनाथ मार मन देवराजा ।
भक्तवत्सल[5] केशवस्वामी जननीजनक[6] माझा ॥ दीन० ॥ ३ ॥

पद ४४२ वें.

तैसें चिदाकाश[7] जाणिजे हो! ॥ ध्रुवपद. ॥
उपजतां घट मठ उपजे आकाश ॥ तैसें० ॥ १ ॥
वाढतां घट मठ न वाढे आकाश ॥ तैसें० ॥ २ ॥
भंगतां घट मठ न भंगे आकाश ॥ तैसें० ॥ ३ ॥
गुरुकृपे केशवीं आकाशीं आकाश ॥ तैसें० ॥ ४ ॥

पद ४४३ वें.

निराकारीं बांधिलें आम्हीं घर । निरंजनीं राहिलों निरंतर ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. रुक्मिणी. २. खरोखर. ३. 'कोंदला' असाही अन्य पाठ आहे. ४. 'दाटला' असाही पाठभेद आढळतो. ५. भक्तांवर दया करणारा. ६. मायबाप. ७. चैतन्याकाश.

नाम आमुचें परब्रह्मवासी । आम्हां वस्ती सर्वदा चिदाकाशीं ॥ निरा० ॥१॥
निजानंदीं आमुचा निज भोग स्वयं[1]भसी । आम्हासी नित्य संग ॥ निरा०॥२॥
अधिष्ठानीं [2]मिरोस केली आम्हीं । म्हणे केशव राहिलों निजधामीं ॥ नि० ॥३॥

पद ४४४ वें.

तैसा प्रपंच सोडुनि द्यावा । मग परमार्थ सांडावा ॥ ध्रुवपद. ॥
गूळ सांडुनी गोडी घ्यावी । मीठ सांडुनी चव खावी ॥ तैसा० ॥ १ ॥
[3]कनक सांडुनी ध्यावी कांती । दीप सोडुनी ध्यावी [4]दीप्ती ॥ तैसा० ॥ २ ॥
[5]रवा कापुराचा [6]सांडाना । केशव म्हणे [7]परिमळ ध्यावा ॥ तैसा० ॥ ३ ॥

पद ४४५ वें.

कैंचें पुण्य पाप आम्हां कैंचें भवजाळ ।
सर्व काळीं झाला पूर्ण सुखें सुकाळ ॥ ध्रुवपद. ॥
सद्गुरुच्या बोलें सर्व क्रिया शांत केल्या ।
निजानंदधामा मती नांदाया गेल्या ॥ कैंचें० ॥ १ ॥
जाणिवेचें बंड शतखंड वेगीं जाहालें ।
नामरूपातीत निजरूप हाता आलें ॥ कैंचें० ॥ २ ॥
गुणी गुणातीत योग सकळां जाहाला आजी ।
ब्रह्मांडेंशिं विरोनी गेलों केशवस्वामीमाजी ॥ कैंचें० ॥ ३ ॥

पद ४४६ वें.

हरिभजनाविणें काळ घालवूं नको रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
साधुचिया संगतिनें समज मनीं उमज बरा ।
अनुभवाविण मान हालवूं नको रे! ॥ हरि० ॥ १ ॥
दोरीच्या सापा भिउनि भवा भेद नाहिं जिवाशिवा ।
अंतरिंचा ज्ञानदिवा मालवूं नको रे! ॥ हरि० ॥ २ ॥
चिद्रूपासि समज मनीं पुरतेपणीं आणुनि ध्यानीं ।
आपुले मतिनें विषयचिखल कालवूं नको रे! ॥ हरि० ॥ ३ ॥
केशव म्हणे स्वयंज्योती तेथें नाहिं दिवसराती ।
तयाविण नेत्रपातीं हालवूं नको रे! ॥ हरि० ॥ ४ ॥

पद ४४७ वें.

इतुकें दे मजला दे मजला । मागतसें मी हरि! तुजला ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. 'सोहंभावें' अन्य पाठ. २. वतन. ३. सोनें. ४. ज्योत. ५. कण, तुकडा. ६. पाठभेद–'सांडावा'. ७. वास.

येती संत घरासी । भक्तीभावें पूजीन त्यांसी ॥ इतु० ॥ १ ॥
भगवद्भजनीं लागो । तुझिये स्वरूपीं मन हें वागो ॥ इतु० ॥ २ ॥
अक्षय वैभव देई । अखंड केशवसद्गुरुपायीं ॥ इतु० ॥ ३ ॥

पद ४४८ वें.

निजतेजें सांवळी । साजे नंदाची बाळी ।
स्वानंदाची पुतळी । कान्हाई[1] माझी ॥ १ ॥
गोपिकांची आवडती । पांडवांची पढियंती ।
हृदयींची विश्रांति । कान्हाई माझी ॥ २ ॥
बळिरामाची धाकुटी । रूपें दिसे बरवंटी ।
पाहतांना निवे दृष्टी । कान्हाई माझी ॥ ३ ॥
अनाथाची मायबहिण । अंतकाळीं सांगातीण ।
भेटलिया हरे शीण । कान्हाई माझी ॥ ४ ॥
श्यामसुंदर ती बाळा । रूपें दिसे सोनवळा ।
चैतन्याची जीवनकळा । कान्हाई माझी ॥ ५ ॥
भाविकां भक्तांसाठीं । उभा राहे निकटी ।
रक्षिताहे संकटीं । कान्हाई माझी ॥ ६ ॥
निजरूपाची तरणी[2] । कैवल्याची सुखदानी ।
केशवाची स्वामिणी । कान्हाई माझी ॥ ७ ॥

पद ४४९ वें.

वरि कातडें अंतरिं हाडें । त्याचें भूषण मानिति गाढें ॥ ध्रुवपद. ॥
काय जनां लागलें वेडें । गाढवाचें केलें घोडें ॥ वरि० ॥ १ ॥
गोड कल्पतरुच्या पाडें । बाभळीचीं [3]सेविति झाडें ॥ वरि० ॥ २ ॥
केशव म्हणे निज निवाडें । ऊंस सांडोनी[4] खाती वाडें ॥ वरि० ॥ ३ ॥

पद ४५० वें.

दिवसाची करुनी राती । कैसे व्यर्थचि नरका जाती ॥ ध्रुवपद. ॥
मन गोदान कामासी देती । लक्ष[5] चौऱ्यायशीं सोंगें घेती ॥ दि० ॥ १ ॥

---

१. बालक कृष्ण. 'कानाई' शब्द स्त्रीलिंगी आहे. आराध्यदेवतेला 'माउली, आई' अशा स्त्री-वाचक शब्दांनीं संबोधन करून प्रार्थना करावी असें वर्णन जुन्या भक्तिप्रतिपादक ग्रंथांत वारंवार आढळतें. २. सूर्य. 'भरणी' असा अन्य पाठ आहे. ३. 'कवळिती' पाठांतर. ४. 'टाकोनी' अन्य पाठ. ५. लक्ष चौऱ्यायशीं योनी. पृष्ठ ८ टीप १ पहा.

सुखसागर कमळापती । हातीं असोनी नेणती ॥ दि० ॥ २ ॥
केशव म्हणे सांगों मी किती । मूढें मीपणें दुःखी होती ॥ दि० ॥ ३ ॥

पद ४५१ वें.

तरि तें ज्ञान काय बा! शीण हा नव जाय बा! ॥ध्रुवपद. ॥
शोकसिंधू आटेना । आनंद हृदयीं दाटेना ॥ तरी० ॥ १ ॥
गलीत होउनि बोलेना । समाधिसुखें डोलेना ॥ तरी० ॥ २ ॥
केशवस्वामी भेटेना । सबाह्य अंतरीं दाटेना ॥ तरी० ॥ ३ ॥

पद ४५२ वें.

सांगतों तुज बा! रे! माझे जिविंच्या खुणा ।
स्वरूप सुख घेईं नरदेह पाहुणा ॥ ध्रुवपद. ॥
नाशिवंत जाण काया । हिची कायशी माया ।
मृगांबुलहरी हे चित्रतरूची[2] छाया ।
निर्णय करितां ही नये एकही आया ।
यालागीं सांडीं वेगीं[3] देहबुद्धीचा थाया ॥ सांग० ॥ १ ॥
स्वप्नींचा लोक जैसा नये जागृतीं भेटी ।
तैसाची संसार निजस्वरूपीं दृष्टी ।
मीपण वाढवूनि व्यर्थ होतोशी कष्टी ।
इंद्रियें जाळ सर्व याची कायशी गोष्टी ॥ सांग० ॥ २ ॥
गगनसुमनांचा जेणें गुंफिला तुरा ।
त्याहूनि त्रिभुवनीं मूर्ख नाहीं दूसरा ।
तैसाचि द्वैतभाव मनीं कल्पुनी खरा ।
भोगिशी दुःख बा! रे! तूं काय निर्दसुरा ॥ सांग० ॥ ३ ॥
वांझेचा कुमर तो अतिबळवंत झाला ।
गंधर्वनगरीं हो तेणें वास पैं केला ।

---

१. मृगजलाची लाट. २. चित्रांतील झाडाची. ३. 'आतां' पाठांतर. ४. खपुष्पांचा. [ख-पुष्प अथवा गगनसुमन हें अभावरूप आहे. याप्रमाणेंच अन्य पदार्थ आहेत.—जसें शशविषाण, वंध्यापुत्र.] ५. परमेश्वर आणि देह हीं दोन आहेत असें मानणें. ६. नीज लागलेला. ७. पुढील ओंव्या व हें पद हीं लक्षांत ठेवण्यासारखीं आहेत. पुढील ओंव्यांत संसार मायिक आहे असें सांगितलें आहे. "संसार म्हणिजे गंधर्वनगर । विचारितां जैसें मृगजळ । जैसें कां हें वंध्येचें बाळ । काय कोठें भेटेल ॥ १ ॥ यदर्थी ऐक एक कथा । सांगतों या संसारदृष्टांता । बागुला गृहीं गर्भिणी योषिता । वंध्या नामें पैं होती ॥ २ ॥ तिचेचे उदरीं जन्मला पुत्र । अति सुलक्षणिक

पर्णुनि भीष्मकन्या नित्य भोगूं लागला ।
त्रिवर्ग याची परी मिथ्या भ्रम घडला ॥ सांग० ॥ ४ ॥
जेव्हांची देह आहे सत्य तेव्हांची नाहीं ।
आहे नाहीं क्षणमात्र हेंही टाकुनी देईं ।
स्वज्ञान घेईं-शीघ्र-ब्रह्म होऊनी राहीं ।
सद्गुरुवाक्यबोधें मग्न केशवीं राहीं ॥ सांग० ॥ ५ ॥

पद ४५३ वें.

तुम्ही निशिदिनीं मज ध्या गे! ।
वाणी ते उणी सकळ सदना जा गे! ॥ ध्रुवपद. ॥
पहिलें तैसें रूप तुझें गे! । तैसे मनांत आणुनी तुम्ही ध्या गे! तुम्ही० ॥१॥
सोयरे आप्त सखे! गे! । पतिसुतादिक भरतिल रागें ॥ तुम्ही० ॥ २ ॥
केशव मध्वप्रसादें । स्तवितो पुजितो अनुरागें. ॥ तुम्ही० ॥ ३ ॥

पद ४५४ वें.

माझे देहीं जितुकें कर्म होतें । त्याशीं कांहीं संबंध नाहीं मातें ॥ ध्रु० ॥
कर्म कर्ता करविता भगवंत । जो कां नांदे सर्वदा आम्हा आंत ॥ मा० ॥१॥
कर्म सूत्र चाळिता जनार्दन । आम्ही बाहुलीं नाचतों तयाधीन ॥ मा० ॥२॥
कर्माकर्मीं आम्हासि शक्ती कैंची । म्हणे केशव अवघी सत्ता त्याची ॥ मा० ॥३॥

गुणवंत । पितयासारिखा पराक्रमी बहुत । दिवसेंदिवस वाढला ॥ ३ ॥ शुक्तिच्या रजताचीं भूषणें । गगनींची कमळमाळा तेणें । गळां घालोनी अति सत्राणें । जननीतें श्रमविलें ॥ ४ ॥ घेऊनि मातेचे आज्ञेतें । पारधी निघाला वनातें । तंव सशाचें शिंग तयातें । प्राप्त झालें श्रीरामा ॥ ५ ॥ तेंचि शस्त्र घेऊनी करीं । पुढें येतां ते अवसरीं । मृगजळाचे सरोवरीं । पारधीलागीं गुंतला ॥ ६ ॥ ऊर्णतंतूचें जाळ घेऊनि करीं । रिघाला तये सरोवरीं । मीन धरोनी नाना परी । बाहेरी येत पैं होता ॥ ७ ॥ तंव तेथें झालें विपरीत । सुसरीनें गिळिला वांझेचा सुत । तयाचे जे पुत्र पौत्र । शुद्धिलागीं निघाले ॥ ८ ॥ आले तया सरोवरासी । पुढें देखिलें दिगंबर आश्रमासी । शुद्धि पुसते झाले त्यासी । ऐकुनी मुनी कोपला ॥ ९ ॥ परस्परें झाला संग्राम । भिडते झाले क्रोधें परम । घायीं पडले पावोनी श्रम । गतप्राण पैं झाले ॥ १० ॥ तयाचें वांझेसी झालें दुःख । रुदना करी, दीर्घ शोक । तैसा हा संसार मायिक । काय सत्य मानिजे" ॥ ११ ॥

१. परिणय (विवाह) करून. २. भीष्मकन्या ही अभावरूप होय. ३. 'मुक्त' पाठांतर. ४. प्रेमानें. ५. 'जो दंडी दुष्टांला, किंवा जन याचिती कुशल ज्याला । यास्तव जनार्दन असें साधूंनीं नाम ठेविलें त्याला." ॥ २६ ॥ [नामार्थदीपिका-पृ० १४.]

पद ४५५ वें.

तें म्यां पंढरपुर देखियलें ॥ ध्रुवपद. ॥
दर्शनमात्रें करी भवदुःखाचा चूर ॥ तें० ॥ १ ॥
स्मरणमात्रें करी भवदुःखाचा चूर ॥ तें० ॥ २ ॥
त्रिकाळ भेटीलागीं येती सुरवर ॥ तें० ॥ ३ ॥
प्रत्यक्षचि देखें नांदे विठ्ठल धूर ॥ तें० ॥ ४ ॥
केशव म्हणे जेथें वाहती प्रेमाचे पूर ॥ तें० ॥ ५ ॥

पद ४५६ वें.

झालों सुखी सांगों मी कवणालागीं । अनाथबंधु भेटला ब्रह्मयोगी ॥ ध्रु०॥
ज्याच्या बोलें संसारदैन्य गेलें । ज्याच्या संगें जिताची सुखी केलें ।
ज्याच्या पायीं त्रैलोक्य मुक्त झालें । ज्याचें नाम वाचेसी आतां आलें ॥ १ ॥
ज्याची कृपा देवाधिदेव दावी । ज्याची सेवा स्वरूपीं प्रीति लावी ।
ज्याची करणी कर्णासी नाहीं ठावी । स्वयंभ तो लावी लीलाभाव भावी ॥ २ ॥
विजयश्रीचा केवळ निजभर्ता । आनंद भक्त हृदयकमळीं धर्ता ।
केशवस्वामी बाह्य मुखकर्ता । आतां न उठे द्वैताची कोठें वार्ता. ॥ ३ ॥

पद ४५७ वें.

चिदानंद विठ्ठलरूप पाहीं । पाहतां माझ्या मीपणा ठाव नाहीं ॥ ध्रुवपद. ॥
काया पंढरपुर हें रचियेलें । शांती देउळ त्यामाजी उभवीलें ।
प्रेम सिंहासन अढळ केलें । भक्ती विटेवरी बैसविलें ॥ चिदा० ॥ १ ॥
गुणातीत निष्काम अविनाशी । सर्वसाक्षी गोपाळ प्रेमराशी ।
आत्मा माझा घननीळ निश्चयेंसीं । चित्तवृत्ती भाळली पूर्ण त्याशी. ॥ चिदा०॥
कटीं कर ठेवोनी निरंतरीं । समचरण सांवळा श्रीहरी ।
सहज उभा विज्ञान भीमातीरीं । दिव्य प्रभा न समाय धरांबरीं. ॥ चिदा० ॥३॥
दयासिंधू अनाथबंधू सखा । महिमा वर्णितां न कळे ब्रह्मादिकां ।
भेटों आला भावार्थ पुंडलीका । त्याच्या सवें केशवीं प्राप्ती देखा ॥चिदा०॥४॥

पद ४५८ वें.

तो मज सीताकांत भेटवावा ॥ ध्रुवपद. ॥
रवीकुळजाच्या ज्ञाती शोभिवंत ॥ तो मज० ॥ १ ॥

---

१. देवभेट. २. कृत्य. ३. स्वयंभू. ४. आसक्त झाली. ५. न मावे. ६. धरा+अंबरीं=पृथ्वी+आकाशीं.

त्रिकाळीं मानस ज्याचें चिंतन करीत ॥ तो मज० ॥ २ ॥
ज्या नामें पाविजे भवसिंधूचा प्रांत ॥ तो मज० ॥ ३ ॥
शिणले ब्रह्मादिक नकळे ज्याचा अंत ॥ तो मज० ॥ ४ ॥
केशवस्वामी अनाथबंधू [१]कृपावंत ॥ तो मज० ॥ ५ ॥

पद ४५९ वें.

ऐसें जाणे पूर्ण तोची योगी ॥ ध्रुवपद. ॥
जन्मतें शरीर न जन्मों आपण ॥ ऐसें० ॥ १ ॥
मरतां हें शरीर न मरो आपण ॥ ऐसें० ॥ २ ॥
देशकालेंविण आपुला मी आपण ॥ ऐसें० ॥ ३ ॥
केशव म्हणे मी सहजचि आपण ॥ ऐसें० ॥ ४ ॥
नवल देखा दोघांची प्रीती कैशी हो! ।

पद ४६० वें.

एकमेकां भाळलीं [२]अहर्निशीं हो! ॥ ध्रुवपद. ॥
आत्माराम सद्गुरुदेव राजा वो! निवृत्ती वो! तसाचि निज भाजा वो! ।
सर्वभावें संपूर्ण आत्मा काजा वो! निशंकपणें रतले त्यासी वोजा वो! ॥ १ ॥
एका योगें निष्काम कांपे दृष्टी वो! सहज भोग भोगिती प्रेमपुष्टी वो! ।
बोध पुत्र जन्मला त्याचे पोटीं वो! त्याचे कासे लागली सर्व सृष्टी वो! ॥ २ ॥
घराचार मांडला ऐसा पाहीं वो! परी तें कांहीं नेणती आपुल्या ठायीं वो! ।
आपण सुखरूप हाही हेतू नाहीं वो! केशव म्हणे निवालों त्याचे पायीं वो! ॥ ३ ॥

पद ४६१ वें.

पूर्वपुण्य फळासी आलें वो! जगदीशाचें दर्शन पूर्ण झालें वो! ॥ ध्रु० ॥
सद्गुरुकृपें लक्षितां [३]चक्रपाणी हो!
चित्त माझें वेधलें तया चरणीं हो! ।
द्वैतभाव विरला तत्क्षणीं वो! ।
भवदुःखाची निःशेष झाली धुणी वो! ॥ पूर्व० ॥ १ ॥

---

१. दयाळू. २. रात्रंदिवस. ३. कृष्ण. 'चक्रपाणि' हें तद्गुणसंविज्ञान बहुव्रीहि समासाचें उदाहरण आहे. ज्या वर्णिलेल्या गुणांचें संविज्ञान (चिन्ह—खूण) ज्याच्या विशेष्यांत नित्य सांपडतें तो 'तद्गुणसंविज्ञान' बहुव्रीहि समास होय. येथें हातांत चक्र असणें हा जो गुण सांगितला तो कृष्ण या विशेष्यांत नित्य आढळतो. बहुव्रीहि समासाच्या दुसऱ्या प्रकारास 'अतद्गुणसंविज्ञान' असें म्हणतात.

त्रिभुवनचालक मुनिजनपालक बालक नंदाचा ।
अनंतगुणनिधी दीनदयाकर[1] तारक विश्वाचा. ॥ कमला० ॥ १ ॥
वियोगबाणें शरीर माझें जर्जर झालें हो! ।
मदनजनक तो न भेटतां मज मरण आलें हो! ॥ कमला० ॥ २ ॥
भवभयमोचन देव सनातन राजिवलोचन[2] हो! ।
केशव म्हणे हें दृढ धरी चित्तीं अनुत पदास हो! ॥ कमला० ॥ ३ ॥

पद ४६६ वें.

गौळियांचे घरीं । क्रीडतो अंतर्बाह्य[3] हरी हो! ॥ ध्रुवपद. ॥
सत्य जें सूत्र निजमनाचें । ध्येय जें नित्य संतजनांचें ।
क्षेत्र जें सर्व भुवनाचें । मूळ जें निखिल गगनाचें ॥ गौळि० ॥ १ ॥
आद्य जें सर्व आद्याचें पाहीं । वेद्य[4] जें सर्वदा सर्वदेहीं ।
वंद्य जें सर्वलोक निश्चयीं । सिद्ध जें संचलें सर्वा ठायीं ॥ गौळि० ॥ २ ॥
कळे जें गुरुवाक्यविचारें[5] । साधे जें आत्मज्ञानविचारें ।
भेटतो निजसाक्षात्कारें । केशवीं मग्न तदाकारें ॥ गौळि० ॥ ३ ॥

पद ४६७ वें.

म्हणवुनी सुख झालें । सुख झालें ॥ ध्रुवपद. ॥
विवेक जागा केला । म्हणवुनी सुख झालें ॥ १ ॥
संशय अवघा गेला । म्हणवुनी सुख झालें ॥ २ ॥
भेद[6] भयंकर मेला । म्हणवुनी सुख झालें ॥ ३ ॥
आत्मा होउनि ठेला । म्हणवुनी सुख झालें ॥ ४ ॥
परतें केलें कामा । म्हणवुनी सुख झालें ॥ ५ ॥
हृदयीं धरिलें रामा । म्हणवुनी सुख झालें ॥ ६ ॥
मीपण नकळे आम्हां । म्हणवुनी सुख झालें ॥ ७ ॥
आलों मंगळधामा । म्हणवुनी सुख झालें ॥ ८ ॥
आनंदडोहीं पडलों । म्हणवुनी सुख झालें ॥ ९ ॥
स्वयंप्रकाश घडलों । म्हणवुनी सुख झालें ॥ १० ॥
अनुभवतरुवरी चढलों । म्हणवुनी सुख झालें ॥ ११ ॥
उपाधी उरली नाहीं । म्हणवुनी सुख झालें ॥ १२ ॥
केशवीं कांहींच नाहीं । म्हणवुनी सुख झालें ॥ १३ ॥

---

१. दीनांवर दया करणारा. २. कमलाक्ष. ३. आंतबाहेर, जिकडे तिकडे. ४. पाठभेद–'वेद्य'. ५. पाठभेद–'निर्धारें'. ६. संसार, माया; पदार्थांच्या स्वरूपांत भेद करणारा किंवा भासविणारा अन्य पदार्थ अथवा संबंध.

पद ४६८ वें.

गे! भाइये! भेटवा सज्जन वेगीं । ज्ञान वज्रांगीं लेइलें आंगीं ॥ ध्रुवपद. ॥
भक्ति ज्याचे हृदयीं खेळे । शांती ज्याचिये सर्वांगीं लोळे ॥ भेटवा० ॥ १ ॥
जो अलिप्त सर्वासंगीं । जो योगीविण निजयोगी ॥ भेटवा० ॥ २ ॥
बोध राहिला ज्याचिये खोळे । पाहाया त्यासी भुकेले डोळे ॥ भेटवा० ॥ ३ ॥
ज्यासी सर्वत्रीं समान भावी । ज्याचे मतीं हा संसार वेवो ॥ भेटवा० ॥ ४ ॥
जो स्वयंभ देवादिदेवो । त्याचे पाय वंदी केशवो ॥ भेटवा० ॥ ५ ॥

पद ४६९ वें.

काम केरा मक (?) जाळीं रे! । निर्मळ भजनें जाळीं रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
भजतों सज्जनरंजन रे! । तारक शोकप्रभंजन रे! ॥ काम० ॥ १ ॥
सारुनियां भवभर्गा! रे! । निर्भय वैभव भोगी रे! ॥ काम० ॥ २ ॥
सुखघन सागर नायक रे! । केशव म्हणे निजदायक रे! ॥ काम० ॥ ३ ॥

पद ४७० वें.

पूजा अर्चन संतांचें । हेंचि दास्य भगवंताचें ॥ ध्रुवपद. ॥
तेथ दुसरेपण कैंचें । अवघें स्वरूप देवाचें ॥ पूजा० ॥ १ ॥
गुरुकृपें केशवीं साचें । झालें दर्शन गोपाळाचें ॥ पूजा० ॥ २ ॥

पद ४७१ वें.

सफळ जन्म झाला । नामें वाचेसि आला ।
स्वरूप लक्षितांची भवदुःख हें गेलें ॥ ध्रुवपद. ॥
सद्गुरुनाथ देवा! । तुझी घडली सेवा ।
माझाचि मजमाजी लाधला ठेवा ॥ सफळ० ॥ १ ॥
देहींच देहभावो । झाला निश्चयें वावो ।
स्वसुख लक्षितांची नाहीं मीपणा ठावो ॥ सफळ० ॥ २ ॥
मी तूं हें द्वैत नाहीं । ऐसें बिंबलें पाहीं ।
केशवप्राप्ती झाली पूर्ण तुझिये पायीं ॥ सफळ० ॥ ३ ॥

पद ४७२ वें.

सर परता नाटका हृषीकेशी । जीव घेतला तरी कां न सोडिसी? ॥ ध्रु० ॥

---

१. पाठभेद–'राजयोगी'. २. व्यर्थ. ३. देवादिकांचा देव. ४. पाठभेद–'कुनामक'. ५. द्वैत. ६. संसारदुःख. ७. सांपडला. ८. व्यर्थ. ९. हृषिक+ईश=इंद्रिय+स्वामी=जितेंद्रिय (कृष्ण). जो ईश इंद्रियांचा, किंवा वश इंद्रियें जया असती। यास्तव त्या क्षेत्रज्ञा नाम हृषीकेश [जाणते] म्हणती ॥ ४७ ॥ [नामार्थदीपिका–पृ० ६.]

जातीकुळावेगळें आम्हां केलें । थिता माणुसपण तेंही नेलें ।
क्रिया कर्म हें शून्य होऊनि ठेलें । तुझ्या संगें गोवळ्या! ऐसें झालें ॥सर०॥१॥
आम्ही नारी सुंदरा सकुलीना । कैसा निढळा पडलासी कुळहीना ।
नेणों कैंचा होतासी पुरातना । कैसें सबाह्य वेधिलें वृत्ति शून्य ॥ सर० ॥२॥
कर्म पाहतां केवळ परद्वारीं । [1]शेखीं आपण म्हणविसि ब्रह्मचारी ।
गुरुकृपें केशवीं निजनिर्धारीं । तुझ्या संगें उरली नाहीं [2]उरी ॥ सर० ॥ ३ ॥

पद ४७३ वें.

सहज मी आंधळा गा! कांहीं न देखें डोळां ।
आपेंआप संचलेंसें निजस्वानंदलीळा ॥ ध्रुवपद. ॥
मुळिचा मी आंधळा गा! दृष्टी न देखों कांहीं ।
द्रष्टपण कैंचें मज दर्शनासी ठाव नाहीं ।
एकाएकीं एकला मी सुखस्वरूप पाहीं ।
याती कुळ वर्ण धर्म न स्पर्शे माझ्या ठायीं ॥ सहज० ॥ १ ॥
दृश्य द्रष्टा दर्शनेंवीण उरलें केवळ द्रष्टपण ।
तेंचि निजरूप माझें चिन्मयानंदघन ।
एवंविध बोलताहे श्रुति लाजल्या जाण ।
अनुभवी ते जाणती गा! ज्यासी [3]बाणली खूण ॥ सहज० ॥ २ ॥
शुद्ध बुद्ध नित्य मुक्त अद्वैत अविनाश ।
निज नित्य निर्मळ परब्रह्म केवळ ।
नामरूपावेगळा मी सर्व शून्याचें मूळ ।
गुरुकृपें केशवराजीं [4]ज्ञप्ती मात्र निश्चळ ॥ सहज० ॥ ३ ॥

पद ४७४ वें.

तो आजि स्वयंभ देखियला ॥ ध्रुवपद. ॥
अनादीचें रूप देव निरालंब ॥ तो० ॥ १ ॥
जीव शिव हे दोन्ही ज्याचे प्रतीती ॥ तो० ॥ २ ॥
बिंबा निर्बिंबारहित ज्याचें प्रतिबिंब ॥ तो० ॥ ३ ॥
सर्व बिंबांमाजी बिंबोनी बिंबतो ॥ तो० ॥ ४ ॥
केशव म्हणे सर्व सुखाचा कंद ॥ तो० ॥ ५ ॥

---

१. शेवटीं. २. बाकी, शिल्लक. ३. 'ज्यासी बा पटली खूण' असा अन्य पाठ आहे. ४. ज्ञान.

पद ४७५ वें.

काय सांगों सखिये! गूज हो! नवल चोज हो! । नये सांगतां मज ।
सांगतें सांगणें जेथ पारुसलें द्वैत कुंठलें । मौन्य पडलें सहज. ॥ ध्रुवपद.॥
सहज उभी होती आंगणीं मी हो! साजणी! तेथ नवल घडलें ।
कैंचा नेणों एकी एकट आला जुनाट त्यानें पदरीं[2] धरिलें ।
पाहें तों स्त्री ना पुरुष नव्हे नपुंसक मन माझें वेधिलें ।
हृदयकमळीं स्वयें प्रकाशुनी क्षेमें देउनी कैसें तद्रूप केलें ॥ काय० ॥ १ ॥
मी तंव अति अबळा नेणें कांहीं हो! पडला यासी संबंध ।
हा तंव ठायींचा सर्वज्ञ सर्व नियंता अगुणाचा गोविंद ।
एकाएकीं भुरळें घालुनी मन वेधुनी कैसा लाविला छंद ।
भ्रम निभ्रम कांहीं नाठवे चित्त मालवे अवघा भासे मुकुंद ॥ काय० ॥ २ ॥
पूर्वदत्त कैसें वोढवलें माझें बाई! हो! पडलें याचे हातीं ।
एकांतीं लोकांतीं सर्वदा भोगी तत्वतां निजीं निजात्मस्थिती ।
यासी रमतां झाला विश्राम तेणें उँपरम नेणें दिवस कीं राती ।
गुरुकृपें केशवीं बाई हो! सहजीं सहज हो! मिठी पडली अनंतीं ॥ काय०॥३॥

पद ४७६ वें.

सद्गुरुकृपें कल्याण ऐसें झालें । द्वैताद्वैत निरसुनी म्हणणें टेलें ॥ ध्रुवपद. ॥
अनुभवपथें निरखितां देहभाव । देह नाहीं विदेही म्हणणें वाव ।
लटिकें नसतां साच्यासी कैंचा ठाव । गेले गेले समूळ भावाभाव ॥ सद्गुरु०॥१॥
कैंचा भाव अभाव उरला आतां । देव म्हणों तरी ठाव नाहीं भक्तां ।
समरस पाहातां सम हेतू नाहीं हेता । शून्य भरलें निरशून्य राम दाता ॥सद्गुरु०॥२॥
ऐसी खूण दावितो श्रीगुरुराव । नुरेचि जेथें तत्काळ सोऽहंभाव[10] ।
केशवस्वामी रंगला ऐक्यमेव । गेलें गेलें समूळ भावाभाव ॥ सद्गुरु० ॥ ३ ॥

पद ४७७ वें.

सांगों मी किती रे! । चिंतावा राम स्वयंज्योती रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
संसार समुळीं मोडे । देवाचा निजदेव जोडे ।
हें कां नेणती लोक वेडे ॥ सांगों० ॥ १ ॥

---

१. बंद. २. 'विंधिलें' असा अन्य पाठ आहे. ३. आलिंगन. ४. 'घडला' असा अन्य पाठ आहे. ५. पाठभेद–'द्वैत'. ६. पाठभेद–'आनंद'. ७. शांती. ८. 'रिता' असें पाठांतर आहे. ९. एकरस. १०. सः+अहंभाव=तो मी आहे असा भाव. ११. स्वयंप्रकाश.

दुःखाचा समुद्र आटे । अंतरीं घननीळ दाटे ।
नादावें ऐसें ज्याचे पेटे ॥ सांगों० ॥ २ ॥
केशवाचा स्वामी भेटे । द्वैताची वार्ता नुमटे ।
जन्ममरण खत फाटे ॥ सांगों० ॥ ३ ॥

पद ४७८ वें.

निरालंब देशींचा गुरुरावो रे! ।
त्याचे चरण हृदयीं धरीन भावें रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
ज्याच्या पायां लागतां नसे माया रे! ।
स्वरूप चिंतितां झाली ग्रास काया[1] रे! ॥ निरा० ॥ १ ॥
भावाभावरहित रूप ज्याचें रे! ।
ऐसें जाणती तेचि होती साची रे! ॥ निरा० ॥ २ ॥
एक छत्र अविनाशपदराजा रे! ।
केशव म्हणे सद्गुरु बाप माझा रे! ॥ निरा० ॥ ३ ॥

पद ४७९ वें.

ऐसा गुरुराज सखा माये! ।
पूर्ण सुखी केलें आतां बोलूं काय? ॥ ध्रुवपद. ॥
भजन भाग्य देउनि मोक्षपदायोग्य केलें ।
निजनगरामाजी आम्हां नांदावया नेलें ॥ ऐसा० ॥ १ ॥
मंत्र तंत्र कळा यंत्र नाहीं गोवियलें ।
गुणातीत पदें मनेंविण ठेवियलें ॥ ऐसा० ॥ २ ॥
स्वयंप्रकाश मूर्ति बरी पाहीं ।
म्हणे केशवस्वामी यासी उपमा नाहीं ॥ ऐसा० ॥ ३ ॥

पद ४८० वें.

ज्याची कृपा देवादि देव दावी हो! ।
ज्याची स्वरूपीं सेवा प्रीति लावी हो! ॥ ध्रुवपद. ॥
ज्याची करुणा कवणासी नाहीं ठावी हो! ।
तो स्वयंभ कवळिला सर्व भावीं हो! ॥ ज्याची० ॥ १ ॥

१. देह.

विजयश्रीचा केवळ निजभर्ता हो! ।
ध्यातां नुमटे द्वैताची[1] पैं वार्ता हो! ॥ ज्याची० ॥ २ ॥
अनंत भक्त हृदयकमळीं धर्ता हो! ।
केशवस्वामी सबाह्य सुखकर्ता हो! ॥ ज्याची० ॥ ३ ॥

पद ४८१ वें.

तें[2] माये सांगों कैसें हो! । तें माये! बोलों कैसें हो! ॥ ध्रुवपद. ॥
गुह्याचें[3] निजगुह्य वेदां अगोचर[4] देखिलें आजि म्यां नयनीं ।
तेजाविणें तेज प्रकाशे, बळ[5] कोंदाटलें त्रिभुवनीं ।
तयामाजी मन समरस होतां मीपण गेलें विरुनी ।
.... ॥ तें० ॥ १ ॥
अखंडा अखंड उदंडा उदंड अनादीचें निज मूळ ।
अनंत कोटी ब्रह्मांडें पोटीं, ज्यासी नाहीं याती[6] कूळ ।
अनाम अरूप निःकळंक स्वरूप विमळा अतिविमळ ।
अनुभव अवचिता धवकरीं[7] (?) देखिलें इंद्रियें झालीं पांगूळ ॥ तें० ॥२॥
नित्य निरामय अव्यय अव्यक्त निष्कपट सनातन ।
परमाया परमित परिणामाविरहित अविनाश सुखघन ।
अलक्ष निरालंब स्वयें सदोदित निर्गुण निरंजन ।
गुरुकृपें केशवीं सबाह्य लक्षितां हारपलें दृश्यभान[8] ॥ तें० ॥ ३ ॥

पद ४८२ वें.

मंगळधाम सद्गुरु राम पाहीं रे! ।
अनन्यभावें लागावें त्याचे पायीं रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
समता देउनी ममतेचा नाश केला । रमतां चरणीं अलभ्य लाभ झाला ।
त्याचे संगें त्रिताप माझा गेला । मीपण जावोनी आत्मा हाता आला ॥ १ ॥
देहबुद्धित्यागें कल्पनासंगभंगें । त्यागभोगें समाधी लागवेगें ।
साधुसंगें निष्काम भोगसंगें । त्याच्या रंगें रंगला स्वात्मा रंगें ॥ २ ॥
अनंत कोटी ब्रह्मांडें ज्याचे पोटीं । सबाह्य करूनी त्याचे दृश्य भेटी ।
द्वैत स्वप्न नाशिलें उठाउठी । केशव म्हणे कृपेची महिमा मोठी ॥ ३ ॥

---

१. भेदबुद्धीची. २. पाठभेद–‘ते माय सांगतां नये गोष्टी हो.’ ३. पाठभेद–‘बाष्प, रोम, स्वेद, सर्वांगीं उमटती, पाहतां पुंजाळली दृष्टी.’ ४. अज्ञेय. ५. बल=तेज, रूप. [**बलं** गंधरसे रूपे स्थामनि स्थौल्यसैन्ययोः । पुमान् हलायुधे दैत्यप्रभेदे वायसेऽपि च ॥’. ६. जाति. ७. पाठभेद–‘धवकरी’. ८. देहभान.

पद ४८३ वें.

केला राम धणी राम धणी । अगणित ज्याची करणी ॥ ध्रुवपद. ॥
रामीं रतली वाणी । आतां सुखासी नाहीं हानी ॥ केला० ॥ १ ॥
रामापरतें कांहीं । दुसरें कदापि उरलें नाहीं ॥ केला० ॥ २ ॥
केशवप्रभुसी ध्यातां । सहजचि निजपद आलें हाता ॥ केला० ॥ ३ ॥

पद ४८४ वें.

संत[1]संगें मी शिकलों जेवूं । अहं सहित नाठवे सोऽहम् ॥ ध्रुवपद. ॥
ंक वरण, निवृत्ती रोटी, । स्वानुभव घृ[2]त वाढिलें ताटीं ॥ संत० ॥ १ ॥
ाव भात, नवलक्ष कढी । जंव जंव जेवीं तंव तंव गोडी ॥ संत० ॥ २ ॥
ाग्य पापड भजन भाजी । निष्काम लोणचीं वाढलीं आजी ॥ संत० ॥ ३ ॥
ती द[3]ध्योदन वाढियेला ठायीं । सबाह्य तृप्ती जेवितां पाहीं ॥ संत० ॥ ४ ॥
हकृपें केशवीं जेवुनी धा[4]लों । जेवितां जेवितां ईश्वर झालों ॥ संत० ॥ ५ ॥

पद ४८५ वें.

दोघे सारिखे सारिखे । परस्पर जिवलग सखे ॥ ध्रुवपद. ॥
राम सेवी दं[5]डकारण्य । साधू सेवी ब्रह्मारण्य ॥ दोघे० ॥ १ ॥
राम तारी जै[6]डपाषाण । साधु जै[6]डजीवां उद्धरण ॥ दोघे० ॥ २ ॥
रामें सीता आलिंगिली । साधुनी सोहिरिक शांती केली ॥ दोघे० ॥ ३ ॥
रामें रावण निर्वै[7]टिला । साधूंनीं अहंकार बुडवीला ॥ दोघे० ॥ ४ ॥
रामें बिभीषण स्थापिला । संतीं बोध विजय केला ॥ दोघे० ॥ ५ ॥
रामें न[8]गरी वैकुंठीं नेली । संतीं सृष्टी पावन केली ॥ दोघे० ॥ ६ ॥
केशव म्हणे दोघांमाजी । मिठी पडली अभि[9]नव आजी ॥ दोघे० ॥ ७ ॥

पद ४८६ वें.

वियोग साहवेना । मजला हरिविणें राहवेना ॥ ध्रुवपद. ॥
झडकरी आणा हो! । सुंदर यादवराणा! ।

---

१. या पदांत 'रूपका'लंकार आहे. २. तूप. ३. दहींभात. ४. तृप्त झालों. ५. भारी वजनाचा
ाड (अहल्या); (पक्षीं) दगडाप्रमाणें मूर्खांना; (पक्षीं) पाण्याला आणि दगडाला अर्थात् निर्जीव
ार्थांना सुद्धां. ६. मूढ प्राण्याला; (पक्षीं) पाण्यांला आणि प्राण्यांना. [पवित्र तीर्थांत अपवित्र
क स्नान केल्यानें तें अपवित्र होतें व त्या तीर्थांत कोणी साधूनें स्नान केलें असतां तें पवित्र
ोतें, असा समज आहे.] ७. मारिला. ८. अयोध्या. ९. पाठभेद–'अभिन्न'.

[1]पंचप्राण व्याकुळ झाले हरिविण जाणा हो! ॥ वियोग० ॥ १ ॥
चंदन माळी तो । मजला शशांक पोळितो ।
हृदयकमळाजवळी देखेन जेव्हां जीवन तो [2]वनमाळी हो! ॥ वियोग०॥२॥
केशवस्वामी हो! । नांदे [3]अंतर्यामीं हो ! ।
तत्पदीं तन्मय होउनी राहिन मंगळधामीं हो! ॥ वियोग० ॥ ३ ॥

पद ४८७ वें.

सोहिरा श्रीराम याचा हस्त धरुनियां जावें ।
हांसतील लोक त्यांला सुखीं हंसूं द्यावें. ॥ ध्रुवपद. ॥
जाणिवेचें [4]बंडें जगीं वाढलें [5]उदंड ।
संतसंगें ज्ञानयोगें करी शत खंड ॥ सोहिरा० ॥ १ ॥
[6]काळी कराळी [7]भाली कल्पनेची जाळी ।
जाळोनियां [8]ध्यावा वेगीं चिन्मय [9]वनमाळी ॥ सोहिरा० ॥ २ ॥
तळमळेची गांठ सुटे खळखळा सुटे जेणें ।
केशव म्हणे निजलाभ हाचि आतां घेणें. ॥ सोहिरा० ॥ ३ ॥

---

१. "वायूचे प्राण, उदान, व्यान, समान व अपान असे पांच भेद आहेत. त्यांपैकीं प्राणवायु डोक्यांत वास करून ऊर व कंठ ह्या स्थानांत संचार करितो. तो बुद्धि, हृदय, इंद्रियें व चित्त यांना धारण करितो व थुंकणें, शिंकणें, ढेकर देणें, श्वास घेणें व अन्न गिळणें इत्यादि क्रिया चालवितो. उदान वायूचें स्थान ऊर असून तो नाभि, गळा व नासिका ह्या स्थानांतून संचार करितो; व वाचा, ऐच्छिक क्रिया, उत्साह, बल, वर्ण, स्मृति इत्यादि गोष्टी उत्पन्न करितो. व्यान वायु हृदयांत राहून सर्व शरीरांत संचार करितो. त्याचा वेग फार तीव्र असून चालणें, हस्तादिकांचें आकुंचन व प्रसारण, पापण्या उघडणें व मिटणें इत्यादि सर्व शारीर क्रिया प्रायः त्याजवर अवलंबून आहेत. समान वायु पाचकाग्नीजवळ राहून सर्व कोठ्यांत संचार करितो. अन्नाचें ग्रहण व पचन करितो व त्याचा सत्वांश मलापासून पृथक् करून मलाचें विसर्जन करितो, अपानवायु गुदस्थानीं राहत असून कुल्ले, बस्ति व मांड्या ह्या स्थानांत संचार करितो, व शुक्र, आर्तव, मल व गर्भ यांना बाहेर काढितो." (गर्देकृत वाग्भट–अष्टांगहृदय, सूत्रस्थान, अध्याय १२ श्लोक ४-९–पृष्ठ १४८-१४९.) २. पृष्ठ ३२, टीप १ पहा. ३. मनांत, त्हृदयांत. ४. 'दंभ' असा अन्य पाठ आढळतो. ५. पुष्कळ. ६. अग्नीला सात जिव्हा आहेत असें समजतात. त्या सात जिव्हांचीं नांवें:— 'काली कराली धूमा च लोहिता च मनोजवा । स्फुलिंगिनी विश्वरूपा सप्त जिव्हाः प्रकीर्तिताः ॥' इति गर्गः । यद्वा । भवति हिरण्या कनका रक्ता कृष्णा च सुप्रभा चान्या । अतिरक्ता बहुरूपेति सप्त सप्तार्चिषो जिव्हाः ॥ इति हलायुधः [रघुवंश–सर्ग १० श्लो० २१ हेमाद्रिकृत टीका], 'काली मनोजवा धूम्रा कराली लोहिता तथा । स्फुलिंगिनी विश्वरुचिः सप्त जिव्हा विभावसोः ॥' [अ० २ श्लो० ५ टीका.] ७. पाठभेद–'थोर'. ८. पाठभेद–'ध्यावा'. ९. पृ० ३२ टी० १ पहा.

पद ४८८ वें.

भेदांसी[1] निरसिलें । दुःख हिरोनी नेलें ।
स्वरूप दाखविलें । सुखी सर्वदा केलें ॥ ध्रुवपद. ॥
माय बाप तूं माझा देवा! सद्गुरुराया! ।
वंदितों पाय तुझे आलों मूळिंच्या ठाया ।
ऐकतां वाक्य तूझें गेली मीपण[2] माया ।
पावलों निजखुण झाली खपुष्प[3] काया ॥ भेदा० ॥ १ ॥
वाच्यांश निरसोनी शुद्ध लक्ष्यांश केलें ।
जीवशिव ऐक्यबोधें 'असि'[4]पद दाविलें ।
त्रिपदातीत सुख मातें परिपूर्ण दीधलें ।
केशवराजस्वामी सहजीं सहज ठेलें ॥ भेदा० ॥ २ ॥

पद ४८९ वें.

संसार क्षयरोग तुज झोंबला आंगीं ।
काय बा! करितोसी? धांवाधांव करीं वेगीं[5] ॥ ध्रुवपद. ॥
लागलें काळ माप नित्य आयुष्यालागीं ।
म्हणोनी निजहिता राहीं संतांचे संगीं ॥ संसार० ॥ १ ॥
यालागीं राहीं बापा! संतसंग[6] धरुनी ।
विश्वास दृढ ठेवीं नित्य त्याच्या वचनीं ॥ संसार० ॥ २ ॥
सबाह्य विनविती तेची तुजलागोनी ।
अक्षय करितील ब्रह्मरस देवोनी ॥ संसार० ॥ ३ ॥
दारुण भोग भारी नित्य यातना करी ।
तेणें बा! श्रमलासी सुख नाहीं शरीरीं ॥ संसार० ॥ ४ ॥
कुपथ्य विषयाचें नित्य होतसे शरीरीं ।
सद्गुरु धन्वंतरी तोचि आरोग्य करी ॥ संसार० ॥ ५ ॥
त्याविणें आणिकासी रोग नव्हे बा! दुरी ।
.... ॥ संसार० ॥ ६ ॥
मोडोनी क्षर[7] भाग सहज अक्षर[8] भारी ।
म्हणोनियां पाय त्याचे केशव मस्तकीं धरी ॥ संसार० ॥ ७ ॥

१. द्वैतासी. २. 'अहंता माया' असा अन्य पाठ आहे. ३. अभावरूप. ४. तूं आहेस—हें पद. ५. सत्वर. ६. साधुसमागम. ७. नाशवंत, नश्वर. ८. अविनाशी.

पद ४९० वें.

भक्तिवेगळें कोरडें ज्ञान काय रे! ।
ज्ञालें परि तें चढोनियां लाहे रे! ।
भक्ति विरक्ति जेथें पूर्ण आहे रे! ।
ब्रह्मानंद बोलतां तें तें पाहें ॥ ध्रुवपद. ॥
शास्त्रवि[1]त्पती केवळ जाणा फांटा रे! ।
पुढें तेणें सर्वांगीं भरे ताठा रे! ।
[2]अहं ज्ञाता ही मिरविती प्रतिष्ठा रे! ।
नरदेवां कैंची आत्मनिष्ठा रे! ॥ भक्ती० ॥ १ ॥
भजनावांचोनी ब्रह्मप्राप्ती जोडे रे! ।
तरि कां वंदावे संत अघोडे रे! ।
गिरिकपाटसेवनें व्यर्थ कडे रे! ।
बैसे मानिती ते ज्ञानगर्वी चढे रे! ॥ भक्ती० ॥ २ ॥
मुख्य ज्ञानासी भक्ती [3]आधार रे! ।
भजनें मावळे समूळ विकार रे! ।
गुरुकृपें केशवीं भजन [4]सार रे! ।
तेथ मूळें [5]आतुडे साक्षात्कार रे ॥ भक्ती० ॥ ३ ॥

पद ४९१ वें.

सावधान सावधान । ऐका उघडोनी कान ।
धरोनी अभिमान । व्यर्थ भरूं नका रान ॥ ध्रुवपद. ॥
विषय सेवितां बा! [6]अंतीं [7]हिंपुटा होसी ।
चौ[8]ऱ्यायशीं लक्ष यो[9]नी आवश्यक तूं घेसी ।
यालागीं जरि विषयासी सोडोनी देसी ।
पावसी मोक्षपदा [10]ऐसी [11]भाक घे माझी ॥ सावधान० ॥ १ ॥
काळ हा सर्प बा! रे! तुजला झोंबला पाहीं ।
होईं तूं [12]परिक्षित वेळ न लावीं कांहीं ।

१. व्युत्पत्ति. २. मीच शहाणा अशी बढाई. ३. 'अधिकार' असा पाठ कोठें कोठें आढळतो. ४. उत्तम. ५. होई, घडे. ६. प्रांतीं, शेवटीं. पाठभेद–'अती'. ७. दुःखी, कष्टी. ८. पृष्ठ ८ टीप १ पहा. ९. पाठभेद–'सोंगें.' १०. पाठभेद–'भाक माझी घे ऐशी.' ११. वचन. १२. सर्वसंग-परित्याग केलेला, परिक्रिया केलेला.

आयुष्य चालिलें बा! यासी संदेह[1] नाहीं ।
जाणोनी निजरूप देहीं होईं विदेही ॥ सावधान० ॥ २ ॥
गर्भींच सेटवलें[2] त्याचें बारसें नाहीं[3] ।
देह तैसाच[4] जाण भासमात्र पैं आहे ।
आहे तों हित करीं काकताल[5] या न्यायें ।
केशवीं गुरुकृपें ऐक्य[6] करुनी राहें ॥ सावधान० ॥ ३ ॥

पद ४९२ वें.

या या गुरुला म्यां काय द्यावें? । याला कासयानें उतराई व्हावें? ॥ध्रुवपद.॥
ज्ञानबोधाची दिवटी दावी । देव प्रत्यक्ष नयनीं दावी ॥ या० ॥ १ ॥
सत्य स्वरूप लोपलें होतें । तेंही पाहिलें म्यां गुरुचेनि हातें ॥ या० ॥ २ ॥
केशवस्वामी दयाळू माझा खरा । तेणें दावियेलें विश्वंभरा ॥ या० ॥ ३ ॥

पद ४९३ वें.

मच्छ[7] जावे कोणीकडे । पाणी जिकडे तिकडे ॥ ध्रुवपद. ॥
आंत पाणी बाहेर पाणी । पाणियाची नाहीं वाणी[8] ॥ मच्छ० ॥ १ ॥
जिकडे पाहे तिकडे पाणी । वाम सव्य अवघें पाणी ॥ मच्छ० ॥ २ ॥
जाणें येणें जरी पडे । तरी पाणियामाजी घडे ॥ मच्छ० ॥ ३ ॥
केशव म्हणे बरें पाहें । मच्छ म्हणतां पाणी आहे ॥ मच्छ० ॥ ४ ॥

पद ४९४ वें.

झडकरी दावा हो! मजलागीं । प्राणविसांवा योगी ॥ ध्रुवपद. ॥
आवडी लावुनियां मज निज नामीं । नांदवी मंगळधामीं ॥ झड० ॥ १ ॥
नासुनी माया ही ममताक्षी । निजसुख देउनि रक्षी ॥ झड० ॥ २ ॥
अंतरीं आम्ही तों निर्नामीं । केवळ केशवस्वामी ॥ झड० ॥ ३ ॥

पद ४९५ वें.

सावध मोठी । मी सद्गुरुची बेटी ॥ ध्रुवपद. ॥
चार सहा अठराजणी । आणी बारा सोळा जणी ।
नाहीं भरल्या माझ्या मनीं । उदंड हिंडती रानोरानीं ॥ गिरिकपाटीं ॥ १ ॥
उदंड[9] केला माझा लाग । परी मज घडला नाहीं संग ।
शेवटीं झाला मनीं संग । तशाच गेल्या त्या परतोनी ॥पाहोनी बाई हटी ॥२॥

---

१. संशय. पाठभेद सर्व ओळ–'विषय सांडुनियां । सुखस्वानंदें राहीं'. २. पतन पावलें. ३. 'कांहीं' असा अन्य पाठ. ४. पाठभेद–'तैसाच संसार.' ५. सहजपणानें. ६. पाठभेद–'मग्न होउनी पाहीं'. ७. मासे. ८. कमतरता. ९. पुष्कळ.

मी होती कर्णकुमारी । माझा बाप ब्रह्मचारी ।
मायबापाची मी बहु प्यारी[1] । नांव सत्रावी सुंदरी ॥ त्रिभुवनपदीं ॥ ३ ॥
बाई मजसह नये कांत । निर्गुण पुरुष माझा कांत ।
कोणा नकळे माझा अंत । केशव म्हणे श्रीगुरुचरणीं सांत ॥ ४ ॥

पद ४९६ वें.

झाली मेतवाली[2] । श्रीगुरुची चेली ॥ ध्रुवपद. ॥
गुरुनें धरला माझा हात । नेलें मजला निजघरांत ।
दाविली सुंदर अलक्ष्य ज्योत । नयनीं प्रकाश पडतां दिसली गुरुची किल्ली ॥१॥
प्रकाश पडलासे निर्घोट[3] । अवघा दिसे लखलखाट ।
कदाकाळीं न पडे तूट । खटपट सोडुनी तरली तेथें पाहुली[4] धाली ॥ २ ॥
नाना रंग, नाना भांत[5] । झाला चौं देहांचा अंत ।
मनीं भरला विठ्ठलनाथ । मीतूंपण हें सर्वेची गेलें अमोल बोली ॥ ३ ॥
जंव शून्याच्या शेजेवरीं । सच्चिदानंद निद्रा करी ।
उन्मनी लागली खेचरी । आतां उरली नाहीं उरी । केशव बोली ॥ ४ ॥

पद ४९७ वें.

तुझ्या चरणीं आम्हीं केला थारा[6] रे! ।
तेणें आमुच्या चुकल्या येरझारा[7] रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
माझ्या जिविंच्या जिवलगा! गुरुराया! रे! ।
पायां[8] लागतां ते निरसली माया रे! ॥ तुझ्या० ॥ १ ॥
तुझें रूप पाहतां आजी स्वामी रे! ।
तुझी पदवी पावलों आजी आम्ही रे! ॥ तुझ्या० ॥ २ ॥
म्हणे केशव सद्गुरु मायबापा रे! ।
कृपामात्रें[9] दाविलें आत्मरूपा रे! ॥ तुझ्या० ॥ ३ ॥

पद ४९८ वें.

म्हणवुनी शिण गेला शिण गेला । राम सोहिरा केला ॥ ध्रुवपद. ॥
जाळोनी मच्छर जाळी । आम्हीं जोडियले वनमाळी[10] ॥ म्हण० ॥ १ ॥

१. लाडकी. २. माजलेली. ३. 'घनदाट' असाही पाठ आहे. ४. पाठभेद–'पाहुनी'. ५. प्रकार. [हा शब्द हिंदी भार्षेत फार येतो; जसेंः–मैनें यह काम भले भांत से पूरा किया.] ६. आश्रय. ७. चौऱ्यायशी लक्ष योनिरूपी येरझारा (खेपा). ८. पायां लागणें=शरण जाणें. ९. 'कृपाकटाक्षें' असा अन्य पाठ आहे. १०. पृष्ठ ३२ टीप १ पहा.

मंगळधामीं रामीं । केली अखंड निद्रा आम्हीं ॥ म्हण० ॥ २ ॥
अपार वैभव आलें । केशवस्वामीचें दर्शन झालें ॥ म्हण० ॥ ३ ॥

पद ४९९ वें.

आला रे! आला । गुरुराज महाराज माझा आला ॥ ध्रुवपद. ॥
हातीं बोधाचा भाला । प्रेमाची झिली त्याला ।
आनंद सज्जोनी पूर्ण झाला ॥ आला० ॥ १ ॥
[1]भक्तीची कटार बरी । [2]प्रेमाची फिरंग धरी ।
[3]वैरुषे तो ज्ञान शरधारीं ॥ आला० ॥ २ ॥
[4]सायुज्यतरंगीं चढे । सत्वाचा रुमाल उडे ।
अष्टभाव [5]त्यापुढें [6]राहिले सिद्ध ॥ आला० ॥ ३ ॥
[7]नामाचा दमामा वाजे । [8]स्वानंद ब्रह्मांड गाजे ।
मनोरथ [9]पुरवी निजसेजे ॥ आला० ॥ ४ ॥
काळाचा जबडा फोडी । [10]संसाराचें मूळ तोडी ।
स्मरणें भवबंधबेडी तोडी ॥ आला० ॥ ५ ॥
दीनांचा पाठीराखा । भक्तांचा कैवारी देखा ।
केशव म्हणे आला माझा निजसखा ॥ आला० ॥ ६ ॥

पद ५०० वें.

अजी सगुण होताती वेळोवेळां ।
नेणों स्वामीचें रूप देखों डोळां. ॥ ध्रुवपद. ॥
डोळा लवतो, स्फुरती माझे बाहू ।
शुभ चिन्हें होताती अजी माय! ॥ अजी० ॥ १ ॥
प्रेमकंचुकी सर्वांगीं तटतटी ।
बाहू कंकण दाट मनगटी. ॥ अजी० ॥ २ ॥
अजी वाटे सुदीन उगवला ।
केशवस्वामीभेट होईल मला ॥ अजी० ॥ ३ ॥

---

१. ‘धीर याचा तुरा वरी’ असा अन्य पाठ. २. ‘नामाची’ अन्य पाठ. ३. ‘शांतीचा मंदिल शिरीं’ असा अन्य पाठ आहे. ४. ‘सायुज्यतुरंगीं’ असा अन्य पाठ. ५. ‘सेवक पुढें’ असा अन्य पाठ. ६. ‘चिन्मय छत्र उडे’ असा अन्य पाठ. ७. ‘कीर्तिचा नगारा’ अन्य पाठ. ८. ‘अनंत’ असा पाठभेद. ९. ‘पुरती माझे’ असें पाठांतर. १०. ‘विषयाचें’ असा अन्य पाठ आहे.

पद ५०१ लें.

निरंजनीं अखंड निद्रा केली ।
तेणें माझी सर्वेहि चिंता गेली. ॥ ध्रुवपद. ॥
सुख शिण[1] सर्वदा निरालंबी ।
माझें मीपण बुडालें आत्मबिंबीं. ॥ निरंजनीं० ॥ १ ॥
जागृती[2] स्वप्न सुषुप्ती नाहीं जेथें ।
योगनिद्रा वानली[3] आम्हां तेथें. ॥ निरंजनीं० ॥ २ ॥
सद्गुरुकृपें केशवीं अवडोळा[4] ।
सहज[5] समाधी लागला पूर्ण डोळा. ॥ निरंजनीं० ॥ ३ ॥

पद ५०२ रें.

तुझें नाम गाइन वेळोवेळां रे! । तुझें रूप पाहिन निज डोळां रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
तुझे चरणीं गुंतला माझा हेत । तुझी मूर्ती कोंदली हृदयांत रे! ॥ तुझें० ॥१॥
ध्यान तुझें लागलें अंतर्यामीं । तुझा विसर न पडो आम्हां स्वामी रे! ॥ तुझें० २
अनाथबंधु करुणासिंधु देवा! । म्हणे केशव करिन चरणसेवा रे! ॥ तुझें० ॥३॥

पद ५०३ रें.

कैकाय कैकाय दादा वरिल माझा देश ।
अलक्षपुर नगर तेथ आम्हां रहिवास ॥
सहज[6] आम्हीं बिजें केलें शकुन सांगायास ।
सांगिजेल तेथ दादा धरीं पायीं विश्वास ॥ ध्रुवपद. ॥
प्रथमचि तव दारा[7] कैकाडी झाल्यें ।
स्वानंद कुरफुला[8] सिरीं शकुन सांगों आल्यें ॥
जेथचे तेथेंचि येथें अवघें संचरलें ।
होतां घडमोडि नाहीं स्वरूप कालवलें. ॥ कैकाय० ॥ १ ॥
निर्गुण निराकार माहुर माझें गांव ।
तये ठायीं वसती, यमाई माझें नांव ॥
शकुन सांगावयालागीं आलें ऐक्यभावें ।
ऐसा माझा शकुन, चित्त देऊनी परिसावें. ॥ कैकाय० ॥ २ ॥
काळाई गोरिआई नव्हे सावळाई ।
मेच्छाई[9] कूर्माई नव्हे वराई[10] नरसाई[11] ॥

---

१. पाठभेद–'शयन.' २. अवस्थात्रय. ३. पाठभेद–'बाणली.' ४. पाठभेद–'अवलीला.' ५. पाठभेद–'आत्मसेजे.' ६. पाठभेद–'ब्रह्मा विष्णु रुद्र शकुन पूसती आम्हांस' ॥ ७. बायको. पाठभेद–'दादा.' ८. पाठभेद–'कुरकुला.' ९. हीं अवतारांचीं नांवें. १०. वराह. ११. नरसिंह.

वामनाई फरसाई नव्हे रामाई कृष्णाई ।
बौधाई कलकाई नव्हे शकुन सांगों काई ॥ कैकाय० ॥ ३ ॥
दिसतें तें भुर दादा सांगों काय अंतीं ।
चंद्रसूर्य क्षणामाजी भुर होउनि जाती ॥
[1]चौदा मनमंतरें दादा तिंही भुर होती ।
पाहतां अवघे दादा भुर अनुभव प्रचीती ॥ कैकाय० ॥ ४ ॥
कैकाय कैकाय ऐसें बोलति घरोघरीं ।
कैं[2]काये कैकाये ऐसें कोणी न विचारी ॥
धनधान्य पुत्रपौत्रीं हाचि सोस भारी ।
विषयलोभासाठीं दादा ठकल्या नरनारी ॥ कैकाय० ॥ ५ ॥
सहज परिस दादा सांगेन हितगोष्टी ।
सांडुनि मायाजाळ राहें निजदृष्टीं ॥
सद्गुरुकृपें केशवराजीं कैकयेसि भेटी ।
येकांतीं लोकांतीं पडली वस्तुसि मिठी ॥ कैकाय० ॥ ६ ॥

पद ५०४ थें.

चिदानंद [3]भवानि! तुझा वेध लागला ।
जन्ममरण सकळ दुःखसंग भंगला ॥ ध्रुवपद. ॥
संतचरण विमल वंदितां सदा ।
पावलों क्षराक्षरातीत तुझिया पदा ॥ चिदा० ॥ १ ॥
सर्वातीत सर्वरूपें दैत्यवि[4]नाश ।
भगवंतीं निजतेज तुझें पूर्ण प्रकाश ॥ चिदा० ॥ २ ॥
देशकाळरहित सदोदित समान ।
केशव म्हणे तुजविण मज अनुमान ॥ चिदा० ॥ ३ ॥

पद ५०५ वें.

सत्य [5]मानसीं होरे ऐकसी । आम्ही आलों रायाचे जोशी ॥ ध्रुवपद. ॥
कल्पना ही बायको सुस्वर । इसी नका राहूं लागुन ।
इचे पायीं पडेल नागवण । घर बुडविसी ॥ सत्य मानसीं० ॥ १ ॥
मैनाजी पाटल या गांविंचा । विश्वास धरूं नका हो याचा ।
हा ठकविल हो नेमाचा ॥ सत्य मानसीं० ॥ २ ॥

---

१. चौदा मनूंचे काळ. २. पाठभेद–'तें काय'. ३. पार्वति. ४. पाठभेद–'सर्वविनाश'. ५. मन.

येथुन पुढें बरें होईल । सुखी नामीं दोंद वाढेल ।
बेडी कर्माची खांडेल । धनी मोकासी ॥ सत्य मानसीं० ॥ ३ ॥
येथुन पुढें काळ[1] आला । जतन करा हरिनामाला ।
केशव सांगे शिष्याला । सावध राहासी ॥ सत्य मानसीं० ॥ ४ ॥

पद ५०६ वें.

गुरु गोडी घेतली आम्हीं । नित्य बैसोनि मंगळधामीं ॥ ध्रुवपद. ॥
स्वात्मसुखाच्या नारळासी । धीर मेरु जोडिला त्यासी ॥ गुरु० ॥ १ ॥
भक्तिप्रेमाचें जीवन[2] भरी । आंत वैराग्य भडभड करी ॥ गुरु० ॥ २ ॥
अकर्माचें चिलिम भरी । ज्ञान अग्नि ठेविला वरी ॥ गुरु० ॥ ३ ॥
स्वानुभवाची नळी जोडी । कल्पनेचा धूर सोडी ॥ गुरु० ॥ ४ ॥
द्वैत जाळुनी केली राख । केशवें गुरुगोडी घेतली देख ॥ गुरु० ॥ ५ ॥

पद ५०७ वें.

विठ्ठलाची झडपणी । झाली मजला साजणी ! ।
प्रपंचाची कहाणी । स्वप्नींही नावडे ॥ ध्रुवपद. ॥
अद्भुत भूत गे ! मोठें । स्वानंदीं झोंबलें नेटें ।
स्वरूपावेगळें कोठें । हालोंची नेदी ॥ विठ्ठ० ॥ १ ॥
आतां मी वो ! करूं काय । विठ्ठल लागला माय ।
सर्वदा विठ्ठलमय । होउनि असे ॥ विठ्ठ० ॥ २ ॥
केशवस्वामीनें आजी । वस्ति केली मजमाजी ।
स्वपदीं ठेवुनि माझी । हरिली क्रिया ॥ विठ्ठ० ॥ ३ ॥

पद ५०८ वें.

[3]स्वानंदसागरामाजी । उडी म्यां घातली आजी ।
म्हणोनि लोपली माझी । मीपणमुद्रा ॥ ध्रुवपद. ॥
स्वानंदावांचोनि कांहीं । सखिये ! उरलें नाहीं ।
सर्वेही स्वानंदडोहीं । विरोनि गेलों ॥ स्वानंद० ॥ १ ॥
स्वानंदें स्वानंद जोडी । स्वानंदें स्वानंद मोडी ।
स्वानंदें स्वानंद गोडी । घेइजे सदा ॥ स्वानंद० ॥ २ ॥
स्वानंदें स्वानंद दाटे । स्वानंदें स्वानंद आटे ।
स्वानंदें स्वानंद भेटे । केशव म्हणे ॥ स्वानंद० ॥ ३ ॥

---

१. यम. २. उदक. हें रूपकाचें उदाहरण आहे. ३. आत्मानंदरूप समुद्रांत.

पद ५०९ वें.

बाइ! मी न जाईं गे! कुंजवना। रंळि[1] हरिची सोसवेना. ॥ ध्रुवपद.॥
धरोनी हा कांचोळी[2]। माझे अवयव कां चोळी? ॥ बाइ० ॥ १ ॥
अधरमधूच्या[3] पानें। केल्या विकळ कुसुमचापानें[4]. ॥ बाइ० ॥ २ ॥
पररामावसनातें[5]। फेडी लावुनि बहुवस[6] नातें. ॥ बाइ० ॥ ३ ॥
केशव चरणा लागे। गोपी बोलती त्या अनुरागें[7]. ॥ बाइ० ॥ ४ ॥

पद ५१० वें.

जानकीजीवन[8] मनीं आला गे!। अहो बाई! ॥ ध्रुवपद. ॥
रामकृष्ण दोनी शोभती नामें। अवघाचि पांडुरंग झाला गे! ॥ अहो० ॥१॥
दुःख भवाब्धिचें सर्वेही हरिलें। निरखितां कैसा जीव झाला गे! ॥अहो०॥२॥
सुंदर नागरमोहन मूरत। शिरिं शोभे तुळशिचा पाला गे! ॥ अहो० ॥ ३ ॥
अनुदिनिं केशव ध्यान धरोनी। चरणपंकजीं[9] लीन झाला गे! ॥ अहो० ॥४॥

पद ५११ वें.

सांवळा नंदाचा मूल खोटा गे!। अहो बाई! ॥ ध्रुवपद. ॥
दहिंदुधलोणी चोरुनि खातो। काय याचे नगरीं आला तोटा गे! ॥ अहो०॥१॥
मिळोनियां गौळणी पाणियासीं जातां। अडवुनि धरितो बाई! वाटा गे! ॥अहो०॥२॥
दिनरंजनीं[10] याला हाचि हो! धंदा। आम्हांलागीं याचा जाच मोठा गे! ॥अहो०॥३॥
करद्वय जोडुनी केशव मागे। नामामृतामाजी मज लोटा गे! ॥ अहो० ॥ ४ ॥

पद ५१२ वें.

संतसमागम कराचि ना। शांति दया मनिं धराचि ना।
चिन्मय राघव वराचि ना। झडकरि कां हो! तराचि ना? ॥ १ ॥
संतसमागम काशी रे!। क्षणभरि वस्तिसि जाशी रे!।
नाशति पातकराशी रे!। पावसि परमपदासी[11] रे! ॥ २ ॥
कामतरुवर[12] तोडावा। संशय अवघा मोडावा।
सर्वसमागम सोडावा। केशवस्वामी[13] जोडावा. ॥ ३ ॥

---

१. थट्टा. २. कंचुकी. ३. अधरामृताच्या. ४. मदनानें. ५. परक्या स्त्रियांच्या लुगड्यातें. ६. अनेक प्रकारचें. ७. प्रीतीनें. ८. राम. ९. पदकमलीं. १०. दिवसरात्र. ११. सायुज्यपदासी. १२. कामरूप उत्तम वृक्ष. १३. केशवाचा प्रभु (देव).

पद ५१३ वें.

स्वयं ब्रह्म जो आपणचि झाला । देव मस्तकीं[1] वंदिती त्याला. ॥ ध्रुवपद. ॥
ज्याच्या दृष्टीसि सृष्टी नाहीं । देही असोनि पूर्ण विदेही. ॥ स्वयं० ॥ १ ॥
जेथें[2] जाणीव[3] नेणीव नाहीं । तेथें कांहींच उरलें नाहीं. ॥ स्वयं० ॥ २ ॥
ब्रह्म होऊनि ब्रह्मीं जो खेळे । त्याचे चरणीं केशव लोळे. ॥ स्वयं० ॥ ३ ॥

पद ५१४ वें.

म्हणउनि तरलों[4] मी तरलों मी । निश्चळ झालों ब्रह्मीं. ॥ ध्रुवपद. ॥
हृदयसरोजीं[5] या हरि भरला । कर्मसमूदय[6] सरला. ॥ म्हण० ॥ १ ॥
ममता सांडुनियां मज गेली । माया मैंदिण[7] मेली. ॥ म्हण० ॥ २ ॥
केशवस्वामीसीं सम योगें । समरस[8] झालों वेगें ॥ म्हण० ॥ ३ ॥

पद ५१५ वें.

ध्या त्याच्या चरणाची गोडी । तोडी भवभयबेडी. ॥ ध्रुवपद. ॥
सत्वर येऊनियां शिवसदना । जर्जर केलें मदना. ॥ ध्या० ॥ १ ॥
चित्सुखसागरीं तल्लीन होसी । ब्रह्मरसाप्रति घेसी. ॥ ध्या० ॥ २ ॥
समाधिगिरिशिखरीं स्थिरावले । स्वच्छंदें उठावले. ॥ ध्या० ॥ ३ ॥
केशवस्वामी आकळिती । ‘त्वंपद’ ‘तत्पद’ गिळिती. ॥ ध्या० ॥ ४ ॥

पद ५१६ वें.

आत्मा राघव तो मज दावा । लग्न तयासीं लावा. ॥ ध्रुवपद. ॥
हृदयकमळींचा निजराव । उपाधि तीये नांव. ॥ आत्मा० ॥ १ ॥
समग्र फेडूनि भवखोडा । तोचि करा मज जोडा. ॥ आत्मा० ॥ २ ॥
गावा जावा होन करावा । ठाव निरंजनीं द्यावा. ॥ आत्मा० ॥ ३ ॥
त्रिभुवनभर्ता जो श्रमहर्ता[10] । केशव म्हणे सुखकर्ता[11]. ॥ आत्मा० ॥ ४ ॥

पद ५१७ वें.

देव जडला जाईना आंगा । आतां काय करूं? सांगा. ॥ ध्रुवपद. ॥
वैद्य ज्योतिषी पंचाक्षरी[12] । कांहीं केल्या नव्हे दुरी. ॥ देव० ॥ १ ॥
देवें[13] काढाया शहाणे आले. । तेही मजसारिखे झाले. ॥ देव० ॥ २ ॥

---

१. विरक्त. २. ज्ञान. ३. अज्ञान. ४. ‘रतलों मी रतलों मी’ असा अन्य पाठ. ५. हृदयकमलीं. ६. कर्माची रास. ७. ठग, नीच. ८. ब्रह्मानंदरूप. ९. माया. १०. कष्ट नाहींसे करणारा. ११. सुख देणारा. १२. मांत्रिक. १३. देव काढणें=आंगांत शिरलेलें देवाचें वारें काढणें.

आणिक देव येती जाती । हा देव जन्माचा सांगाती. ॥ देव० ॥ ३ ॥
इतर देवां एक ठाणें । यासी अणुरेणु रहाणें. ॥ देव० ॥ ४ ॥
नेणों पूर्वीचा कांहीं होता । केशव म्हणे सरता पुरता. ॥ देव० ॥ ५ ॥

पद ५१८ वें.

जितां रामें पाठी माझी घेतली माये ! ।
मेलेया न सोडी राम करूं मी काय? ॥ ध्रुवपद. ॥
स्वानुभवें राम माझा प्रत्यया आला ।
जिणें आणि मरणें अवघा रामची झाला. ॥ जितां० ॥ १ ॥
अहर्निशीं[1] राम माझ्या लागला मुळीं ।
बुडालों बुडालों रामरूपीं समूळीं. ॥ जितां० ॥ २ ॥
सद्गुरुकृपें केशवराजीं झाली रामाची भेटी ।
रामचि झालों आतां काय बोलों मी गोष्टी? ॥ जितां० ॥ ३ ॥

पद ५१९ वें.

देखणा रे ! तो देखणा । भुलला आपण आपणा. ॥ ध्रुवपद. ॥
जन्मेसी मरण निःशेष भक्षी । दृष्टीविण निजरूप लक्षी. ॥ देखणा० ॥ १ ॥
दृश्य नाहीं तेथें देखिजे काई? । यापरि जेणें देखिलें पाहीं. ॥ देखणा० ॥२॥
गुरुकृपें केशवीं देखणें सिद्धि । देखणेपणाची राहिली विधी. ॥ देखणा० ॥३॥

पद ५२० वें.

म्हणउनि भ्रम गेला भ्रम गेला । राघव सोयरा केला. ॥ ध्रुवपद. ॥
जाळुनि मत्सरजाळी । आम्हीं जोडियला वनमाळी[2]. ॥ म्हण० ॥ १ ॥
मंगळधामीं रामीं । अखंड निद्रा केली आम्हीं. ॥ म्हण० ॥ २ ॥
अपार वैभव आलें । केशवस्वामीचें[3] दर्शन झालें. ॥ म्हण० ॥ ३ ॥

पद ५२१ वें.

मजला हरि कळला हरि कळला । उपाधि अवघा गळला. ॥ध्रुवपद.॥
त्रिभुवनींचा राजा । आत्मा प्राणविसांवा माझा. ॥ मजला० ॥ १ ॥
संगें येउनि जातां । आवडीं साधुसंग धरितां. ॥ मजला० ॥ २ ॥
अन्वयव्यतिरेकयोगें[4] । केशवींच म्हणतो वेगें. ॥ मजला० ॥ ३ ॥

---

१. रात्रंदिवस. २. पृ० ३२ टीप १ पहा. ३. केशवाच्या स्वामीचें (रामाचें). ४. संयोग आणि वियोग यांच्या योगानें, संबंध आणि संबंधाभाव यांच्या योगें.

पद ५२२ वें.

उदकावीण तळें अंत नाहीं जळा । तेथ केला मळा माळियानें. ॥ध्रुवपद.॥
माळी नाहीं मळा कैंचें हें तळुलें, । फूल एक फुले वेळोवेळां. ॥ १ ॥
सिद्ध मन झाडें भूमि नाका पडे, । दिठी कैसी जडे ठायीं ठायीं. ॥ २ ॥
केशव म्हणे फूल सांगा हो! झडकरी, । गुरुपुत्र थोरी मिरविताती. ॥ ३ ॥

पद ५२३ वें.

तेणें निर्भय झालों आम्ही । सुखें नांदों मंगळधामीं. ॥ ध्रुवपद. ॥
कुश दाविला बोधाचा । मार्ग मोडिला भेदाचा. ॥ तेणें० ॥ १ ॥
देउनि कपाट प्रेमाचें । वरी कुलुप गुरुनामाचें. ॥ तेणें० ॥ २ ॥
आलिंगितां सूर्यजाया । आलों विश्रांतीच्या ठाया. ॥ तेणें० ॥ ३ ॥
अंतीं निर्गुण निर्मळ रूप । सिद्ध लाविला अक्षय दीप. ॥ तेणें० ॥ ४ ॥
म्हणे केशव एकांतासीं । डोळा लागला निजसेजेसीं. ॥ तेणें० ॥ ५ ॥

पद ५२४ वें.

वेडियांच्या गांवा गेलों । आम्ही वेडे होउनि आलों. ॥ ध्रुवपद. ॥
आतां बोलूं नका कांहीं । आम्हां माणुसपण नाहीं. ॥ वेडि० ॥ १ ॥
कर्मवसन टाकुनि साचें । जगीं उघडें होउनि नाचे. ॥ वेडि० ॥ २ ॥
केशव म्हणे जवळी याल । तरि तुम्हीच वेडे व्हाल. ॥ वेडि० ॥ ३ ॥

पद ५२५ वें.

गंगाजळ जैसें । मन निर्मळ करी तैसें ।
मग राम होसी माये! । आतां फार वदूं काये? ॥
सुखसागरीं पाहीं । तूं गार होउनि राहीं ।
केशव सांगे कानीं । हरी धरुनि बसा ध्यानीं ॥ १ ॥
निजात्मज्ञानडोहीं । विरोनि गेलें पाहीं ।
तनुत्याग होतां त्याची । मग सगुणभेट कैंची? ॥
जीवभाव वांटुनि प्यालों । परब्रह्म स्वयें झालों ।
निष्काम बोधसिंधू । केशव दीनबंधू ॥ २ ॥
भवताप नाहीं जेथें । मज बोळविलें तेथें ।
आतां काय वानूं त्यासी । त्याचे पाय मजपासीं ॥

---

१. पाण्याशिवाय. २. दृष्टी. ३. हें कूटपद आहे. ४. द्वैताचा. ५. छाया. पाठभेद–'तूर्या-जाया'. ६. कर्म हेंच वसन (वस्त्र). ७. वर्णूं.

मज हरुनि याणें नेलें । मज आनंदघन केलें ।
हा ऋषिकुळिंचा राजा । म्हणे केशव धणि माझा ॥ ३ ॥
अभिमानतरु मोडे । सद्गुरुसखा जोडे ।
ऐसेंच करितां आतां । गुरुचरण धरीं माथां ॥
गुरुवचन सदा पाळूं । आतां लोकलाज वोळूं ।
मीपण समूळ आटे । केशवीं केशव भेटे ॥ ४ ॥

पद ५२६ वें.

स्वदेहा विदेही आला । लोकही विदेही केला ।
म्हणोनि संदेह गेला । सर्वही माझा ॥ ध्रुवपद. ॥
आतां मी वो! कोठें राहूं? । वेगळें काय मी पाहूं? ।
सर्वही ग्रासुनी देहूं । मीच मी झालों ॥ स्वदेहा० ॥ १ ॥
स्वरूप एकलें पाहीं । दुसरें उरलें नाहीं ।
यालागीं ठाईंच्या ठायीं । निश्चळ असों ॥ २ ॥
मीच मी एकला असें । मीपण कांहीं उरलें नसे ।
यापरि मज मी दिसें । केशव म्हणे ॥ स्वदेहा० ॥ ३ ॥

पद ५२७ वें.

एके दिवशीं श्रीकृष्ण मथुरेंत । असतां उद्धव पातला अकस्मात ॥ध्रुवपद.॥
'मुख्य भक्ती राधिका कोठें आहे?' । उद्धव म्हणे, 'निजात्मभुवनीं राहे.' ॥१॥
'राधिका ते भक्षीत काय? सांगा.' । उद्धव म्हणे, 'तुजवीण तिज नांगा.' ॥२॥
'राधिकेचा वाली तो कोण? वानीं.' । उद्धव म्हणे, 'श्रीहरि चक्रपाणी.' ॥३॥
'राधिकेचे⋯⋯कोण घाली.' । उद्धव म्हणे, 'कोणाची माय व्याली?' ॥ ४ ॥
'राधिकेशीं तांबूल कोण देतो?' । उद्धव म्हणे, 'श्रीकृष्ण प्रगटतो.' ॥ ५ ॥
'राधिकेला कालिंदी नदी कैशी?' । उद्धव म्हणे, 'ती कालरूप जैसी.' ॥६॥
'राधिकेला गोकुल कैसें वाटे?' । उद्धव म्हणे, 'गोकुलांत दाटे कोठें?' ॥७॥
'राधिकेला दिव्य वस्तु कैसी?' । उद्धव म्हणे, 'वल्कल वस्त्र जैसी.' ॥ ८ ॥
'राधिकेला वसंत ऋतु कैसा?' । उद्धव म्हणे, 'तो अग्निकला जैसा.' ॥ ९ ॥
'राधिकेला सुगंध पुष्पहार.' । उद्धव म्हणे, 'तुजवीण तिजला भार.' ॥ १० ॥
'राधिकेला आज्ञा म्हणे होय कोण!' । केशव म्हणे, 'देवीला तुमचा चरण.' ॥ ११ ॥

---

१. त्यजूं. २. पाठभेद–'झाला.' ३. पाठभेद–'आहों । आमुचे आम्ही' ॥ ४. पाठभेद–'सूर्य.'
५. उपोषण. ६. पाठभेद–'राधिकेची कंचुकी कोण.' ७. विडा. ८. पाठभेद–'कांटे.' ९. पाठभेद–'वस्त्रें.'

पद ५२८ वें.

ऐशिया एकत्वा स्वामी । नमन केलें [1]अंतर्यामीं ।
बाह्यात्कारें सर्व तुम्ही । मीपणत्यागें. ॥ ध्रुवपद. ॥
एक विनायक । एकेंविण तोचि एक ।
एक म्हणाया देख । दुजेंचि नाहीं ॥ ऐशिया० ॥ १ ॥
केशवकृपेनें पाहें । सहजीं केशव आहे ।
सुखरूप होउनि राहें । स्वरूपानंदीं ॥ ऐशिया० ॥ २ ॥

पद ५२९ वें.

जेवितां तृप्ति झाली । समाधी लागली ।
चुकली जन्मवेळ काया हरपोनि गेली. ॥ ध्रुवपद. ॥
सप्रेम ताट मोठें । आंत वाढिलें नेटें ।
प्रीति हे [2]शाक गोड सुख जेवितां वाटे. ॥ जेवितां० ॥ १ ॥
वैराग्य भात फार । ज्ञान पोळी घातली ।
विज्ञान [3]क्षीर पाहा हो ! दया [4]शर्करा भली. ॥ जेवितां० ॥ २ ॥
भक्ति हें तेल वरी । निष्ठा शोभे गूळ वरी ।
सोज्ज्वळ मुक्ति चारी कोशिंबिरी निर्धारीं. ॥ जेवितां० ॥ ३ ॥
संतोष आंबवडा । भाव साजिरा मांडा ।
निवृत्ति कढी शुद्ध बोध घृतेंशीं वाढा. ॥ जेवितां० ॥ ४ ॥
आनंद थोर पाहीं । स्वस्वरूपीं लाधला ।
गुरुकृपें केशव राजी संसारा [5]आंचवला ॥ जेवितां० ॥ ५ ॥

पद ५३० वें.

तो भक्तराज पाहीं । संसार त्यासि नाहीं. ॥ ध्रुवपद. ॥
नाम मुखें बोले । निजप्रेमसुखें डोले ॥ तो० ॥ १ ॥
गुरुवाक्य सदा पाळी । अभिमान समूळ जाळी ॥ तो० ॥ २ ॥
निष्काम बोधसिंधु । म्हणे केशव दीनबंधु ॥ तो० ॥ ३ ॥

पद ५३१ वें.

तनुत्याग होतां त्यांची । हे सगुण भेटी कैंची. ॥ ध्रुवपद. ॥
निजात्मज्ञानडोहीं । विरोनि गेले पाहीं ॥ तनु० ॥ १ ॥

---

१. अंतर्याम=मन. २. भाजी. ३. खीर. ४. साखर. ५. सुटला.

जीव भाव वांटुनि प्याले । परब्रह्म स्वयें झाले ॥ तनु० ॥ २ ॥
म्हणे केशव दिसती डोळां । ते पाहा वेळोवेळां. ॥ तनु० ॥ ३ ॥

पद ५३२ वें.

जैसें आहे मुळीं तैसेंचि आहे । आहे नाहीं तेथें हेंही न साहे. ॥ध्रुवपद.॥
बद्धेविण कैंचा मोक्षासी ठाव । भक्त नाहीं तेथें कैंचा देव? ॥ जैसें० ॥ १ ॥
आहे नाहीं जेथें कांहींच नाहीं । कांहीं नाहीं तेथें जाणणें कायी?॥ जैसें०॥२॥
गुरुकृपें केशवीं बाणलें ऐसें । ज्यासि बाणे तेणें सांगिजे कैसें? ॥ जैसें०॥३॥

पद ५३३ वें.

मज भेटला गे! माय! । तो लाभ सांगों काय? ॥ ध्रुवपद. ॥
योगियांचा राजा । श्रीराम गडी[1] माझा. ॥ मज० ॥ १ ॥
सर्व जगामाजी । मज सूख झालें आजी. ॥ मज० ॥ २ ॥
केशवराजस्वामी[3] । सबाह्य अंतर्यामीं. ॥ मज० ॥ ३ ॥

पद ५३४ वें.

माय बाप तूं माझा । स्वामी सद्गुरुराया! ॥ ध्रुवपद. ॥
भेदासी[4] निरसिलें दुःख हिरोनि नेलें ।
स्वरूप दावुनी सुखि सर्वदा केलें. ॥ माय० ॥ १ ॥
ऐकतां वाक्य तूझें गेली नाहींपणें माया ।
पावल्या खूण नीकी झाली खपुष्पकाया[5]. ॥ माय० ॥ २ ॥
त्रिपदातीत सुख परिपूर्ण दीधलें ।
केशवराजस्वामी नाम सहजीं सहज ठेविलें. ॥ माय० ॥ ३ ॥

पद ५३५ वें.

आठवला हरि आठवला । हृदयसरोजीं[6] सांठवला. ॥ ध्रुवपद. ॥
शोकविनाशक निजदाता । त्रिभुवननायक मज आतां. ॥ आठ० ॥ १ ॥
सुरमुनिजनमनरंजन जो । चिद्घन भेदप्रभंजन[7] जो. ॥ आठ० ॥ २ ॥
बलि बंध बंधविमोचन जो । केशव मंगललोचन जो. ॥ आठ० ॥ ३ ॥

---

१. डोळ्यांनीं. २. मित्र. ३. केशवराजाचा स्वामी. (राम.) ४. द्वैतासी. ५. आकाशपुष्प. (हें अभावरूप आहे.) ६. अंतःकरणरूपी कमलांत. ७. द्वैतनाशक.

पद ५३६ वें.

काय सांगों तूज गा! । अंतरींचें गूज गा! ॥ ध्रुवपद. ॥
मोलें हाता येई ना । बोलें प्राप्त होई ना. ॥ काय० ॥ १ ॥
भेदबुद्धी गळेना । तंववरि कांहीं कळेना. ॥ काय० ॥ २ ॥
द्वैतसंग सांडुनी । राहें तूंची मांडुनी. ॥ काय० ॥ ३ ॥
केशव सांगे भावें रे! । तेंचि आंगें व्हावें रे! ॥ काय० ॥ ४ ॥

पद ५३७ वें.

काय द्यावें तुजलागुनी । उदाराच्या शिरोमणि! ॥ ध्रुवपद. ॥
श्रुतिशास्त्रापरतें जें कीं । हातीं आणुनि दिधलें तें कीं. ॥ काय० ॥ १ ॥
बुद्धी बोधुनियां निकी । केलें परमानंदें सुखी. ॥ काय० ॥ २ ॥
केशव म्हणे सद्गुरुनाथा! । पायीं धणिवरि ठेविन माथा. ॥ काय० ॥ ३ ॥

पद ५३८ वें.

क्षणभरि नव जाय आन कोठें । मुनिचें कौतुक मोठें. ॥ध्रुवपद.॥
स्तवितां वैखरी[१] स्थिर झाली । तेथेंची मुरकुंडी घाली. ॥ क्षण० ॥ १ ॥
सुखघन होउनि तो सुख भोगी । त्रिभुवनतारक योगी. ॥ क्षण० ॥ २ ॥
केशवस्वामी हा समरसला[२] । मंगलनिधि घन भरला. ॥ क्षण० ॥ ३ ॥

पद ५३९ वें.

तो म्यां देखिला गुरु दाता । सोडिन कां मी आतां? ॥ ध्रुवपद. ॥
विचारलेणें[३] हें लेववुनी । नांदवि चिन्मयभुवनीं. ॥ तो० ॥ १ ॥
अपार भवहर्ता सुखकर्ता । समता वनिता[४] भर्ता[५]. ॥ तो० ॥ २ ॥
अखंड शोभतसे समधामी । तारक केशवस्वामी. ॥ तो० ॥ ३ ॥

पद ५४० वें.

काय सांगों सखे[६]! साजणी[६] माय बहिणी माझे सांगातिणी! ।
सांगतां तेथिंचें सुख नये हो! सांगों काय हो नव्हे सांगिजेसि कहाणी[७] ॥ध्रु०॥
प्रथम नमन माझें निर्गुणा गुरुचरणा आदिपुरुषा रायासी ।
ज्याचें नाम सुखदायक दुःखहारक निज आनंदराशी ।
प्रसादें त्याच्या माया निरसत तत्व प्रकाशत निजात्म समरसीं ।
अशनीं[८] शयनीं शयनाभेदीं अखंड नाहीं उघड ऐसें झालें आम्हासी.॥काय०॥ १॥

---

१. वाणी. २. ब्रह्मानंदरूप झाला. ३. दागिना. ४. स्त्री. ५. नवरा. ६. मैत्रिणी. ७. गोष्ट. ८. भक्षणीं.

परेही परतें पर हो नाहीं पार हो आदि अंत जयासी ।
पाहातां जयाचा अंत हो नुरे हेत हो परा मुरडे चौवीसीं ।
अवस्था गळीत झाल्या सकला वृत्ती विकला पावल्या सुख स्वरूपाशीं ।
स्वरूपानंद नये बोलतां खूण दाखवितां लाज वाटे मनासी. ॥ काय० ॥ २ ॥
नवल नवल सये! नवल हो! अति खोल हो! बहु सखोल माय!।
सखोल म्हणों तरि जवळी हो मना मुळीं हो तें तूं परतोनि पाहें ।
पाहातें पाहाणें जेणें विवळे हो! सर्व कळे हो! ते कां नकळे सोय ।
यालागीं धरीं तूं उपरती हो निज प्राप्ति हो सेवीं सद्गुरुपाय. ॥ काय० ॥ ३ ॥
सद्गुरुचरणीं माथा, वंदितां जाण तत्वतां फिटे संसारचिंता ।
अगमा अगोचर अलक्ष्य ब्रह्म प्रत्यक्ष चढे मुमुक्ष हाता ।
यालागीं श्रीचरण मानसीं ध्याय अहर्निशीं तूं हो निज स्वहिता ।
आनंद पूर्ण जेणें कोंदाटे रूप प्रकटे निजरूपीं मग्नता. ॥ काय० ॥ ४ ॥
निजरूपीं मन निमग्न, झालें उन्मन, गिळूनि ठेलें गगन, ।
दृश्यादृश्य भाव राहिला, वाद खुंटला, मौना पडिलेंसे मौन ।
अहं सोऽहं दोन्ही गलित स्थिति, तटस्थ पाहतां चैतन्यघन ।
सहज विश्राम केशवीं गुरु अनुभवीं, देहेत्रया निरसन. ॥ काय० ॥ ५ ॥

पद ५४१ वें.

सच्चिदानंद एक रे! सच्चिदानंद एक रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
सत् तें शाश्वत चित् तें आनंद घन नित्य रे!।
आनंद तें सुख केवळ प्रकट इत्थंभूत रे! ॥ सच्चि० ॥ १ ॥
माया मिथ्यत्वें सदत्व ब्रह्मीं जड प्रकाशयोगें चित् रे!।
सुखाचा साक्षी निर्मळ म्हणोनि आनंद रे! ॥ सच्चि० ॥ २ ॥
त्रिपदीं भिन्न भासलें स्वरूपीं नाहीं भेद रे!।
तिहींच्या अभावीं तिन्हीं निमालीं केशवीं निखिल बोध रे! ॥ सच्चि० ॥३।

पद ५४२ वें.

बव्ही ती ही देहाची दिधली । निजवस्तु आपुली ॥ ध्रुवपद. ॥
पौयाळें वो! साधिलें निजधन । गुरुकृपा घालुनि अंजन. ॥ बव्ही० ॥ १ ।

---

१. पश्चात्ताप. २. स्थूलदेह, लिंगदेह, महाकारणदेह. ३. पायाळू मनुष्याला पृथ्वीच्या पोट तील धन सांपडतें–अशी समजूत आहे. [मुक्तेश्वर–आदिपर्व.]

जुनाट ठेवा पूर्वजीं ठेविला । महा यत्नें करुनि साधिला. ॥ बऱ्हीं० ॥ २ ॥
गुरुकृपें केशवीं साधिलें । निजघन अवचेंचि लाधलें. ॥ बऱ्हीं० ॥ ३ ॥

पद ५४३ वें.

कां रे! नेव जाय तये वाटे । जेणें मार्गें विठ्ठल भेटे. ॥ ध्रुवपद. ॥
काशी नयेचि इची सेरी । दुजी वैकुंठ पंढरी. ॥ कां० ॥ १ ॥
दिंडी पताकांचे भार । संत करिती जयजयकार. ॥ कां० ॥ २ ॥
म्हणे केशव नामासाठीं । मोक्षलुटी वाळुवंटीं. ॥ कां० ॥ ३ ॥

पद ५४४ वें.

जळो त्याचें झालेपण । नाहीं देखिले विठ्ठलचरण. ॥ ध्रुवपद. ॥
योग याग अनंत केले । नाहीं समचरण देखिले. ॥ जळो० ॥ १ ॥
तीर्थें केलीं कोटीवरी । नाहीं देखिली पंढरी. ॥ जळो० ॥ २ ॥
म्हणे केशव विठ्ठलपायीं । सर्व तीर्थें घडती पाहीं. ॥ जळो० ॥ ३ ॥

पद ५४५ वें.

उपकार थोर त्याचा केंवि बोलों मी वाचा ।
पांगुळां पाय दिधले हा महिमा संतांचा. ॥ ध्रुवपद. ॥
सहज मी पांगुळ । गा! आलों संतांजवळ ।
कृपा करूनि मज पावविलें केवळ. ॥ उपकार० ॥ १ ॥
अखंड मी दुबळा । गा! अंध पांगुळ खुळा ।
आपणां ऐसें मज केलें त्याची अगाध पैं लीला. ॥ उपकार० ॥ २ ॥
सद्गुरू कळवळला । दिल्हा बोध ढवळा ।
बैसवुनियां केशवराजीं । क्रीडे आनंदसोहाळा. ॥ उपकार० ॥ ३ ॥

पद ५४६ वें.

काय करूं गे! माय आतां कवणा ओवाळूं? ।
जिकडे पाहें तिकडे राजा राम कृपाळू. ॥ ध्रुवपद. ॥
ओवाळूं गे! माय! निजमूर्ति रामा ।
रामरूपीं दुजेपण न दिसे आम्हां. ॥ काय० ॥ १ ॥
सुरवर नर वानर अवघा राम सकळ ।
दैत्य निशाचर तेही राम केवळ. ॥ काय० ॥ २ ॥

---

१. जात नाहींस. २. बरोबरी. ३. राक्षस.

पद ५०९ वें.

बाइ! मी न जाईं गे! कुंजवना । रळि[1] हरिची सोसवेना. ॥ ध्रुवपद.॥
धरोनी हा कांचोळी[2] । माझे अवयव कां चोळी? ॥ बाइ० ॥ १ ॥
अधरमधूच्या[3] पानें । केल्या विकळ कुसुमचापानें[4]. ॥ बाइ० ॥ २ ॥
पररामावसनातें[5] । फेडी लावुनि बहुवस[6] नातें. ॥ बाइ० ॥ ३ ॥
केशव चरणा लागे । गोपी बोलती त्या अनुरागें[7]. ॥ बाइ० ॥ ४ ॥

पद ५१० वें.

जानकीजीवन[8] मनीं आला गे! । अहो बाई! ॥ ध्रुवपद. ॥
रामकृष्ण दोनी शोभती नामें । अवघाचि पांडुरंग झाला गे! ॥ अहो० ॥१॥
दुःख भवाब्धिचें सर्वेही हरिलें । निरखितां कैसा जीव झाला गे! ॥अहो०॥२॥
सुंदर नागरमोहन मूरत । शिरिं शोभे तुळशिचा पाला गे! ॥ अहो० ॥ ३ ॥
अनुदिनिं केशव ध्यान धरोनी । चरणपंकजीं[9] लीन झाला गे! ॥ अहो० ॥४॥

पद ५११ वें.

सांवळा नंदाचा मूल खोटा गे! । अहो बाई! ॥ ध्रुवपद. ॥
दहिंदुधलोणी चोरुनि खातो । काय याचे नगरीं आला तोटा गे! ॥ अहो०॥१।
मिळोनियां गौळणी पाणियासीं जातां। अडवुनि धरितो बाई! वाटा गे! ॥अहो०॥२।
दिनरंजनीं[10] याला हाचि हो! धंदा । आम्हांलागीं याचा जाच मोठा गे! ॥अहो०॥३।
करद्वय जोडुनी केशव मागे । नामामृतामाजी मज लोटा गे! ॥ अहो० ॥ ४ ।

पद ५१२ वें.

संतसमागम कराचि ना । शांति दया मनिं धराचि ना ।
चिन्मय राघव वराचि ना । झडकरि कां हो! तराचि ना? ॥ १ ॥
संतसमागम काशी रे! । क्षणभरि वस्तिसि जाशी रे! ।
नाशति पातकराशी रे! । पावसि परमपदासी[11] रे! ॥ २ ॥
कामतरुवर[12] तोडावा । संशय अवघा मोडावा ।
सर्वसमागम सोडावा । केशवस्वामी[13] जोडावा. ॥ ३ ॥

---

१. थट्टा. २. कंचुकी. ३. अधरामृताच्या. ४. मदनानें. ५. परक्या स्त्रियांच्या लुगड्यातें ६. अनेक प्रकारचें. ७. प्रीतीनें. ८. राम. ९. पदकमलीं. १०. दिवसरात्र. ११. सायुज्यपदासी १२. कामरूप उत्तम वृक्ष. १३. केशवाचा प्रभु (देव).

पद ५१३ वें.

स्वयं ब्रह्म जो आपणचि झाला । देव मस्तकीं वंदिती त्याला. ॥ ध्रुवपद. ॥
ज्याच्या दृष्टीसि सृष्टी नाहीं । देही असोनि पूर्ण [1]विदेही. ॥ स्वयं० ॥ १ ॥
जेथें [2]जाणीव [3]नेणीव नाहीं । तेथें कांहींच उरलें नाहीं. ॥ स्वयं० ॥ २ ॥
ब्रह्म होऊनि ब्रह्मीं जो खेळे । त्याचे चरणीं केशव लोळे. ॥ स्वयं० ॥ ३ ॥

पद ५१४ वें.

म्हणउनि [4]तरलों मी तरलों मी । निश्चळ झालों ब्रह्मीं. ॥ ध्रुवपद. ॥
[5]हृदयसरोजीं या हरि भरला । [6]कर्मसमूदय सरला. ॥ म्हण० ॥ १ ॥
ममता सांडुनियां मज गेली । माया [7]मैंदिणें मेली. ॥ म्हण० ॥ २ ॥
केशवस्वामीसीं सम योगें । [8]समरस झालों वेगें ॥ म्हण० ॥ ३ ॥

पद ५१५ वें.

ध्या त्याच्या चरणाची गोडी । तोडी भवभयबेडी. ॥ ध्रुवपद. ॥
सत्वर येऊनियां शिवसदना । जर्जर केलें मदना. ॥ ध्या० ॥ १ ॥
चित्सुखसागरीं तल्लीन होसी । ब्रह्मरसाप्रति घेसी. ॥ ध्या० ॥ २ ॥
समाधिगिरिशिखरीं स्थिरावले । स्वच्छंदें उठावले. ॥ ध्या० ॥ ३ ॥
केशवस्वामी आकळिती । 'त्वंपद' 'तत्पद' गिळिती. ॥ ध्या० ॥ ४ ॥

पद ५१६ वें.

आत्मा राघव तो मज दावा । लग्न तयासीं लावा. ॥ ध्रुवपद. ॥
हृदयकमळींचा निजराव । [9]उपाधि तीये नांव. ॥ आत्मा० ॥ १ ॥
समग्र फेडूनि भवखोडा । तोचि करा मज जोडा. ॥ आत्मा० ॥ २ ॥
गावा जावा होन करावा । ठाव निरंजनीं द्यावा. ॥ आत्मा० ॥ ३ ॥
त्रिभुवनभर्ता जो [10]श्रमहर्ता । केशव म्हणे [11]सुखकर्ता. ॥ आत्मा० ॥ ४ ॥

पद ५१७ वें.

देव जडला जाईना आंगा । आतां काय करूं? सांगा. ॥ ध्रुवपद. ॥
वैद्य ज्योतिषी [12]पंचाक्षरी । कांहीं केल्या नव्हे दुरी. ॥ देव० ॥ १ ॥
[13]देवें काढाया शहाणे आले. । तेही मजसारिखे झाले. ॥ देव० ॥ २ ॥

---

१. विरक्त. २. ज्ञान. ३. अज्ञान. ४. 'रतलों मी रतलों मी' असा अन्य पाठ. ५. हृदकमलीं. ६. कर्मांची रास. ७. ठग, नीच. ८. ब्रह्मानंदरूप. ९. माया. १०. कष्ट नाहं करणारा. ११. सुख देणारा. १२. मांत्रिक. १३. देव काढणें=आंगांत शिरलेलें देवाचें वारें काढ

आणिक देव येती जाती । हा देव जन्माचा सांगाती. ॥ देव० ॥ ३ ॥
इतर देवां एक ठाणें । यासी अणुरेणु रहाणें. ॥ देव० ॥ ४ ॥
नेणों पूर्वीचा कांहीं होता । केशव म्हणे सरता पुरता. ॥ देव० ॥ ५ ॥

पद ५१८ वें.

जितां रामें पाठी माझी घेतली माये ! ।
मेलेया न सोडी राम करूं मी काय? ॥ ध्रुवपद. ॥
स्वानुभवें राम माझा प्रत्यया आला ।
जिणें आणि मरणें अवघा रामची झाला. ॥ जितां० ॥ १ ॥
अहर्निशीं[१] राम माझ्या लागला मुळीं ।
बुडालों बुडालों रामरूपीं समूळीं. ॥ जितां० ॥ २ ॥
सद्गुरुकृपें केशवराजीं झाली रामाची भेटी ।
रामचि झालों आतां काय बोलों मी गोष्टी? ॥ जितां० ॥ ३ ॥

पद ५१९ वें.

देखणा रे ! तो देखणा । भुलला आपण आपणा. ॥ ध्रुवपद. ॥
जन्मेसी मरण निःशेष भक्षी । दृष्टीविण निजरूप लक्षी. ॥ देखणा० ॥ १ ॥
दृश्य नाहीं तेथें देखिजे काई? । यापरि जेणें देखिलें पाहीं. ॥ देखणा० ॥२॥
गुरुकृपें केशवीं देखणें सिद्धि । देखणेपणाची राहिली विधी. ॥ देखणा० ॥३॥

पद ५२० वें.

म्हणउनि भ्रम गेला भ्रम गेला । राघव सोयरा केला. ॥ ध्रुवपद. ॥
जाळुनि मत्सरजाळी । आम्हीं जोडियला वनमाळी. ॥ म्हण० ॥ १ ॥
मंगळधामीं रामीं । अखंड निद्रा केली आम्हीं. ॥ म्हण० ॥ २ ॥
अपार वैभव आलें । केशवस्वामीचें[३] दर्शन झालें. ॥ म्हण० ॥ ३ ॥

पद ५२१ वें.

मजला हरि कळला हरि कळला । उपाधि अवघा गळला. ॥ध्रुवपद.॥
त्रिभुवनींचा राजा । आत्मा प्राणविसांवा[२] माझा. ॥ मजला० ॥ १ ॥
संगें येउनि जातां । आवडीं साधुसंग धरितां. ॥ मजला० ॥ २ ॥
अन्वयव्यतिरेकयोगें[४] । केशवींच म्हणतो वेगें. ॥ मजला० ॥ ३ ॥

---

१. रात्रंदिवस. २. पृ० ३२ टीप १ पहा. ३. केशवाच्या स्वामीचें (रामाचें). ४. संयोग आणि वियोग यांच्या योगानें, संबंध आणि संबंधाभाव यांच्या योगें.

पद ५२२ वें.

[1]उदकावीण तळें अंत नाहीं जळा । तेथ केला मळा माळियानें. ॥ध्रुवपद.॥
॥ळी नाहीं मळा कैंचें हें तळुलें, । फूल एक फुले वेळोवेळां. ॥ १ ॥
सेद्ध मन झाडें भूमि नाका पडे, । [2]दिठी कैसी जडे ठायीं ठायीं. ॥ २ ॥
केशव म्हणे फूल सांगा हो! झडकरी, । गुरुपुत्र थोरी [3]मिरविताती. ॥ ३ ॥

पद ५२३ वें.

तेणें निर्भय झालों आम्ही । सुखें नांदों मंगळधामीं. ॥ ध्रुवपद. ॥
कुश दाविला बोधाचा । मार्ग मोडिला [4]भेदाचा. ॥ तेणें० ॥ १ ॥
देउनि कपाट प्रेमाचें । वरी कुलुप गुरुनामाचें. ॥ तेणें० ॥ २ ॥
आलिंगितां [5]सूर्यजाया । आलों विश्रांतीच्या ठाया. ॥ तेणें० ॥ ३ ॥
अंतीं निर्गुण निर्मळ रूप । सिद्ध लाविला अक्षय दीप. ॥ तेणें० ॥ ४ ॥
म्हणे केशव एकांतासीं । डोळा लागला निजसेजेसीं. ॥ तेणें० ॥ ५ ॥

पद ५२४ वें.

वेडियांच्या गांवा गेलों । आम्ही वेडे होउनि आलों. ॥ ध्रुवपद. ॥
आतां बोलूं नका कांहीं । आम्हां माणुसपण नाहीं. ॥ वेडि० ॥ १ ॥
[6]कर्मवसन टाकुनि साचें । जगीं उघडें होउनि नाचे. ॥ वेडि० ॥ २ ॥
केशव म्हणे जवळी याल । तरि तुम्हीच वेडे व्हाल. ॥ वेडि० ॥ ३ ॥

पद ५२५ वें.

गंगाजळ जैसें । मन निर्मळ करी तैसें ।
मग राम होसी माये! । आतां फार वदूं काये? ॥
सुखसागरीं पाहीं । तूं गार होउनि राहीं ।
केशव सांगे कानीं । हरी धरुनि बसा ध्यानीं ॥ १ ॥
निजात्मज्ञानडोहीं । विरोनि गेलें पाहीं ।
तनुत्याग होतां त्याची । मग सगुणभेट कैंची? ॥
जीवभाव वांटुनि प्यालों । परब्रह्म स्वयें झालों ।
निष्काम बोधसिंधू । केशव दीनबंधू ॥ २ ॥
भवताप नाहीं जेथें । मज बोळविलें तेथें ।
आतां काय [7]वानूं त्यासी । त्याचे पाय मजपासीं ॥

---

१. पाण्याशिवाय. २. दृष्टी. ३. हें कूटपद आहे. ४. द्वैताचा. ५. छाया. पाठभेद-'तूर्या-जाया'. ६. कर्म हेंच वसन (वस्त्र). ७. वर्णूं.

मज हरुनि याणें नेलें । मज आनंदघन केलें ।
हा ऋषिकुळिंचा राजा । म्हणे केशव धणि माझा ॥ ३ ॥
अभिमानतरु मोडे । सद्गुरुसखा जोडे ।
ऐसेंच करितां आतां । गुरुचरण धरीं माथां ॥
गुरुवचन सदा पाळूं । आतां लोकलाज वाळूं ।
मीपण समूळ आटे । केशवीं केशव भेटे ॥ ४ ॥

पद ५२६ वें.

स्वदेहा विदेही आला । लोकही विदेही केलों ।
म्हणोनि संदेह गेला । सर्वेही माझा ॥ ध्रुवपद. ॥
आतां मी वो! कोठें राहूं? । वेगळें काय मी पाहूं? ।
सर्वेही ग्रासुनी देहूं । मीच मी झालों ॥ स्वदेहा० ॥ १ ॥
स्वरूप एकलें पाहीं । दुसरें उरलें नाहीं ।
यालागीं ठाईच्या ठायीं । निश्चळ असों ॥ २ ॥
मीच मी एकला असें । मीपण कांहीं उरलें नसे ।
यापरि मज मी दिसें । केशव म्हणे ॥ स्वदेहा० ॥ ३ ॥

पद ५२७ वें.

एके दिवशीं श्रीकृष्ण मथुरेंत । असतां उद्धव पातला अकस्मात ॥ध्रुवपद.॥
'मुख्य भक्ती राधिका कोठें आहे?' । उद्धव म्हणे, 'निजात्मभुवनीं राहे.' ॥१॥
'राधिका ते भक्षीत काय? सांगा.' । उद्धव म्हणे, 'तुजवीण तिज नागा.' ॥२॥
'राधिकेचा वाली तो कोण? वानीं.' । उद्धव म्हणे, 'श्रीहरि चक्रपाणी.' ॥३॥
'राधिकेचे·········कोण घाली.' । उद्धव म्हणे, 'कोणाची माय व्याली?' ॥ ४ ॥
'राधिकेशीं तांबूल कोण देतो?' । उद्धव म्हणे, 'श्रीकृष्ण प्रगटतो.' ॥ ५ ॥
'राधिकेला कालिंदी नदी कैशी?' । उद्धव म्हणे, 'ती कालरूप जैसी.' ॥६॥
'राधिकेला गोकुल कैसें वाटे?' । उद्धव म्हणे, 'गोकुलांत दाटे कोठें?' ॥७॥
'राधिकेला दिव्य वस्तु कैसी?' । उद्धव म्हणे, 'वल्कल वस्त्र जैसी.' ॥ ८ ॥
'राधिकेला वसंत ऋतु कैसा?' । उद्धव म्हणे, 'तो अग्निकला जैसा.' ॥ ९ ॥
'राधिकेला सुगंध पुष्पहार.' । उद्धव म्हणे, 'तुजवीण तिजला भार.' ॥ १० ॥
'राधिकेला आज्ञा म्हणे होय कोण!' । केशव म्हणे, 'देवीला तुमचा चरण.' ॥ ११ ॥

---

१. त्यजूं. २. पाठभेद–'झाला.' ३. पाठभेद–'आहों । आमुचे आम्ही' ॥ ४. पाठभेद–'सूर्य.' ५. उपोषण. ६. पाठभेद–'राधिकेची कंचुकी कोण.' ७. विडा. ८. पाठभेद–'कांटे.' ९. पाठभेद-'वस्त्रें.'

पद ५२८ वें.

ऐशिया एकत्वा स्वामी । नमन केलें [1]अंतर्यामीं ।
बाह्यात्कारें सर्व तुम्ही । मीपणत्यागें. ॥ ध्रुवपद. ॥
एक विनायक । एकेंविण तोचि एक ।
एक म्हणाया देख । दुजेंचि नाहीं ॥ ऐशिया० ॥ १ ॥
केशवकृपेनें पाहें । सहजीं केशव आहे ।
सुखरूप होउनि राहें । स्वरूपानंदीं ॥ ऐशिया० ॥ २ ॥

पद ५२९ वें.

जेवितां तृप्ति झाली । समाधी लागली ।
चुकली जन्मवेळ काया हरपोनि गेली. ॥ ध्रुवपद. ॥
सप्रेम ताट मोठें । आंत वाढिलें नेटें ।
प्रीति हे [2]शाक गोड सुख जेवितां वाटे. ॥ जेवितां० ॥ १ ॥
वैराग्य भात फार । ज्ञान पोळी घातली ।
विज्ञान [3]क्षीर पाहा हो ! दया [4]शर्करा भली. ॥ जेवितां० ॥ २ ॥
भक्ति हें तेल वरी । निष्ठा शोभे गूळ वरी ।
सोज्वळ मुक्ति चारी कोशिंबिरी निर्धारीं. ॥ जेवितां० ॥ ३ ॥
संतोष आंबवडा । भाव साजिरा मांडा ।
निवृत्ति कढी शुद्ध बोध घृतेंशीं वाढा. ॥ जेवितां० ॥ ४ ॥
आनंद थोर पाहीं । स्वस्वरूपीं लाधला ।
गुरुकृपें केशव राजी संसारा [5]आंचवला ॥ जेवितां० ॥ ५ ॥

पद ५३० वें.

तो भक्तराज पाहीं । संसार त्यासि नाहीं. ॥ ध्रुवपद. ॥
नाम मुखें बोले । निजप्रेमसुखें डोले ॥ तो० ॥ १ ॥
गुरुवाक्य सदा पाळी । अभिमान समूळ जाळी ॥ तो० ॥ २ ॥
निष्काम बोधसिंधु । म्हणे केशव दीनबंधु ॥ तो० ॥ ३ ॥

पद ५३१ वें.

तनुत्याग होतां त्यांची । हे सगुण भेटी कैंची. ॥ ध्रुवपद. ॥
निजात्मज्ञानडोहीं । विरोनि गेले पाहीं ॥ तनु० ॥ १ ॥

---

१. अंतर्याम=मन. २. भाजी. ३. खीर. ४. साखर. ५. सुटला.

जीव भाव वांटुनि प्याले । परब्रह्म स्वयें झाले ॥ तनु० ॥ २ ॥
म्हणे केशव दिसती डोळां[1] । ते पाहा वेळोवेळां. ॥ तनु० ॥ ३ ॥

पद ५३२ वें.

जैसें आहे मुळीं तैसेंचि आहे । आहे नाहीं तेथें हेंही न साहे. ॥ध्रुवपद.॥
बद्धेविण कैंचा मोक्षासी ठाव । भक्त नाहीं तेथें कैंचा देव ? ॥ जैसें० ॥ १ ॥
आहे नाहीं जेथें कांहींच नाहीं । कांहीं नाहीं तेथें जाणणें कायी ?॥ जैसें०॥२॥
गुरुकृपें केशवीं बाणलें ऐसें । ज्यासि बाणे तेणें सांगिजे कैसें ? ॥ जैसें०॥३॥

पद ५३३ वें.

मज भेटला गे ! माय ! । तो लाभ सांगों काय ? ॥ ध्रुवपद. ॥
योगियांचा राजा । श्रीराम गेडी[2] माझा. ॥ मज० ॥ १ ॥
सर्व जगामाजी । मज सूख झालें आजी. ॥ मज० ॥ २ ॥
केशवराजस्वामी[3] । सबाह्य अंतर्यामीं. ॥ मज० ॥ ३ ॥

पद ५३४ वें.

माय बाप तूं माझा । स्वामी सद्गुरुराया ! ॥ ध्रुवपद. ॥
भेदांसी[4] निरसिलें दुःख हिरोनि नेलें ।
स्वरूप दावुनी सुखि सर्वदा केलें. ॥ माय० ॥ १ ॥
ऐकतां वाक्य तूझें गेली नाहींपणें माया ।
पावल्या खूण नीकी झाली खेपुष्पकाया[5]. ॥ माय० ॥ २ ॥
त्रिपदातीत सुख परिपूर्ण दीधलें ।
केशवराजस्वामी नाम सहजीं सहज ठेविलें. ॥ माय० ॥ ३ ॥

पद ५३५ वें.

आठवला हरि आठवला । हृदयसरोजीं[6] सांठवला. ॥ ध्रुवपद. ॥
शोकविनाशक निजदाता । त्रिभुवननायक मज आतां. ॥ आठ० ॥ १ ॥
सुरमुनिजनमनरंजन जो । चिद्घन भेदप्रभंजन[7] जो. ॥ आठ० ॥ २ ॥
बलि बंध बंधविमोचन जो । केशव मंगललोचन जो. ॥ आठ० ॥ ३ ॥

१. डोळ्यांनीं. २. मित्र. ३. केशवराजाचा स्वामी. (राम.) ४. द्वैतासी. ५. आकाशपुष्प. (हें अभावरूप आहे.) ६. अंतःकरणरूपी कमलांत. ७. द्वैतनाशक.

पद ५३६ वें.

काय सांगों तूज गा! । अंतरींचें गूज गा! ॥ ध्रुवपद. ॥
मोलें हाता येई ना । बोलें प्राप्त होई ना. ॥ काय० ॥ १ ॥
भेदबुद्धी गळेना । तंववरि कांहीं कळेना. ॥ काय० ॥ २ ॥
द्वैतसंग सांडुनी । राहें तूंची मांडुनी. ॥ काय० ॥ ३ ॥
केशव सांगे भावें रे! । तेंचि आंगें व्हावें रे! ॥ काय० ॥ ४ ॥

पद ५३७ वें.

काय द्यावें तुजलागुनी । उदाराच्या शिरोमणि! ॥ ध्रुवपद. ॥
श्रुतिशास्त्रापरतें जें कीं । हातीं आणुनि दिधलें तें कीं. ॥ काय० ॥ १ ॥
बुद्धी बोधुनियां निकी । केलें परमानंदें सुखी. ॥ काय० ॥ २ ॥
केशव म्हणे सद्गुरुनाथा! । पायीं धणिवरि ठेविन माथा. ॥ काय० ॥ ३ ॥

पद ५३८ वें.

क्षणभरि नव जाय आन कोठें । मुनिचें कौतुक मोठें. ॥ध्रुवपद.॥
स्तवितां वैखरी[1] स्थिर झाली । तेथेंची मुरकुंडी घाली. ॥ क्षण० ॥ १ ॥
सुखघन होउनि तो सुख भोगी । त्रिभुवनतारक योगी. ॥ क्षण० ॥ २ ॥
केशवस्वामी हा समरसला[2] । मंगलनिधि घन भरला. ॥ क्षण० ॥ ३ ॥

पद ५३९ वें.

तो म्यां देखिला गुरु दाता । सोडिन कां मी आतां? ॥ ध्रुवपद. ॥
विचारलेणें[3] हें लेववुनी । नांदवि चिन्मयभुवनीं. ॥ तो० ॥ १ ॥
अपार भवहर्ता सुखकर्ता । समता वनिता[4] भर्ता[5]. ॥ तो० ॥ २ ॥
अखंड शोभतसे समधामी । तारक केशवस्वामी. ॥ तो० ॥ ३ ॥

पद ५४० वें.

काय सांगों सखे[6]! साजणी[6] माय बहिणी माझे सांगातिणी! ।
सांगतां तेथिंचें सुख नये हो! सांगों काय हो न्हे सांगिजेसि कहाणी[7] ॥ध्रु०॥
प्रथम नमन माझें निर्गुणा गुरुचरणा आदिपुरुषा रायासी ।
ज्याचें नाम सुखदायक दुःखहारक निज आनंदराशी ।
प्रसादें त्याच्या माया निरसत तत्व प्रकाशत निजात्म समरसीं ।
अशनीं[8] शयनीं शयनाभेदीं अखंड नाहीं उघड ऐसें झालें आम्हासी.॥काय०॥१॥

---

१. वाणी. २. ब्रह्मानंदरूप झाला. ३. दागिना. ४. स्त्री. ५. नवरा. ६. मैत्रिणी. ७. गोष्ट. ८. भक्षणीं.

परेही परतें पर हो नाहीं पार हो आदि अंत जयासी ।
पाहातां जयाचा अंत हो नुरे हेत हो परा मुरडे चौघीसीं ।
अवस्था गळीत झाल्या सकला वृत्ती विकला पावल्या सुख स्वरूपाशीं ।
स्वरूपानंद नये बोलतां खूण दाखवितां लाज वाटे मनासी. ॥ काय० ॥ २ ॥
नवल नवल सये! नवल हो! अति खोल हो! बहु सखोल माय! ।
सखोल म्हणों तरि जवळी हो मना मुळीं हो तें तूं परतोनि पाहें ।
पाहातें पाहाणें जेणें विवळे हो! सर्व कळे हो! ते कां नकळे सोय ।
यालागीं धरीं तूं उपरती हो निज प्राप्ति हो सेवीं सद्गुरुपाय. ॥ काय० ॥ ३ ॥
सद्गुरुचरणीं माथा, वंदितां जाण तत्वतां फिटे संसारचिंता ।
अगमा अगोचर अलक्ष्य ब्रह्म प्रत्यक्ष चढे मुमुक्ष हाता ।
याळागीं श्रीचरण मानसीं ध्याय अहर्निशीं तूं हो निज स्वहिता ।
आनंद पूर्ण जेणें कोंदाटे रूप प्रकटे निजरूपीं मग्नता. ॥ काय० ॥ ४ ॥
निजरूपीं मन निमग्न, झालें उन्मन, गिळूनि ठेलें गगन, ।
दृश्यादृश्य भाव राहिला, वाद खुंटला, मौना पडिलेंसे मौन ।
अहं सोऽहं दोन्ही गलित स्थिति, तटस्थ पाहतां चैतन्यघन ।
सहज विश्राम केशवीं गुरु अनुभवीं, देहैत्रया निरसन. ॥ काय० ॥ ५ ॥

पद ५४१ वें.

सच्चिदानंद एक रे! सच्चिदानंद एक रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
सत् तें शाश्वत चित् तें आनंद घन नित्य रे ! ।
आनंद तें सुख केवळ प्रकट इत्थंभूत रे ! ॥ सच्चि० ॥ १ ॥
माया मिथ्यत्वें सदत्व ब्रह्मीं जड प्रकाशयोगें चित् रे ! ।
सुखाचा साक्षी निर्मळ म्हणोनि आनंद रे ! ॥ सच्चि० ॥ २ ॥
त्रिपदीं भिन्न भासलें स्वरूपीं नाहीं भेद रे ! ।
तिहींच्या अभावीं तिन्हीं निमालीं केशवीं निखिल बोध रे ! ॥ सच्चि० ॥३॥

पद ५४२ वें.

बव्हीं ती ही देहाची दिधली । निजवस्तु आपुली ॥ ध्रुवपद. ॥
पौयाळें वो ! साधिलें निजधन । गुरुकृपा घालुनि अंजन. ॥ बव्हीं० ॥ १ ॥

---

१. पश्चात्ताप. २. स्थूलदेह, लिंगदेह, महाकारणदेह. ३. पायाळू मनुष्याला पृथ्वीच्या पोटांतील धन सांपडतें–अशी समजूत आहे. [मुक्तेश्वर–आदिपर्व.]

जुनाट ठेवा पूर्वजीं ठेविला । महा यत्नें करुनि साधिला. ॥ बऱ्ही० ॥ २ ॥
गुरुकृपें केशवीं साधिलें । निजधन अवचेंचि लाधलें. ॥ बऱ्ही० ॥ ३ ॥

पद ५४३ वें.

कां रे! नेव जाय तये वाटे । जेणें मार्गें विठ्ठल भेटे. ॥ ध्रुवपद. ॥
काशी नयेचि इची सेरी । दुजी वैकुंठ पंढरी. ॥ कां० ॥ १ ॥
दिंडी पताकांचे भार । संत करिती जयजयकार. ॥ कां० ॥ २ ॥
म्हणे केशव नामासाठीं । मोक्षलुटी वाळुवंटीं. ॥ कां० ॥ ३ ॥

पद ५४४ वें.

जळो त्याचें झालेपण । नाहीं देखिले विठ्ठलचरण. ॥ ध्रुवपद. ॥
योग याग अनंत केले । नाहीं समचरण देखिले. ॥ जळो० ॥ १ ॥
तीर्थें केलीं कोटीवरी । नाहीं देखिली पंढरी. ॥ जळो० ॥ २ ॥
म्हणे केशव विठ्ठलपायीं । सर्व तीर्थें घडती पाहीं. ॥ जळो० ॥ ३ ॥

पद ५४५ वें.

उपकार थोर त्याचा केंवि बोलों मी वाचा ।
पांगुळां पाय दिधले हा महिमा संतांचा. ॥ ध्रुवपद. ॥
सहज मी पांगुळ । गा! आलों संतांजवळ ।
कृपा करूनि मज पावविलें केवळ. ॥ उपकार० ॥ १ ॥
अखंड मी दुबळा । गा! अंध पांगुळ खुळा ।
आपणां ऐसें मज केलें त्याची अगाध पैं लीला. ॥ उपकार० ॥ २ ॥
सद्गुरू कळवळला । दिल्हा बोध ढवळा ।
बैसवुनियां केशवराजीं । क्रीडे आनंदसोहाळा. ॥ उपकार० ॥ ३ ॥

पद ५४६ वें.

काय करूं गे! माय आतां कवणा ओवाळूं? ।
जिकडे पाहें तिकडे राजा राम कृपाळू. ॥ ध्रुवपद. ॥
ओवाळूं गे! माय! निजमूर्ति रामा ।
रामरूपीं दुजेपण न दिसे आम्हां. ॥ काय० ॥ १ ॥
सुरवर नर वानर अवघा राम सकळ ।
दैत्य निशाचर तेही राम केवळ. ॥ काय० ॥ २ ॥

---

१. जात नाहींस. २. बरोबरी. ३. राक्षस.

त्रैलोक्यस्वरूपें राम संचला एक।
सद्गुरुकृपें केशवराजीं आनंद देख. ॥ काय० ॥ ३ ॥

पद ५४७ वें.

कां रे! हरि अंतरीं आठवा ना? ॥ ध्रुवपद. ॥
संसारदायक साधक बाधक सर्व चिंता दिगंता पाठवा ना ॥ कां० ॥ १ ॥
राम रमावर चिंतुनि सादर मद मत्सर सागर आठवा ना ॥ कां० ॥ २ ॥
केशवपंडित स्वामि अखंडित मनेंविण मनीं लोचनीं सांठवा ना ॥ कां० ॥ ३ ॥

पद ५४८ वें.

भज रे! तया भज निज योगिराया।
ज्याचिया भजनें नाहीं जन्मली माया. ॥ ध्रुवपद. ॥
गगन[1]सुमन जैसें जन तैसे जाणें।
ब्रह्म सनातन[2] परिपूर्ण बाणे. ॥ भज० ॥ १ ॥
अचलपदीं केली अचल मिरासी[3]।
झाला गुणातीत आनंदरासी. ॥ भज० ॥ २ ॥
स्वरूप होउनि नित्यस्वरूपीं विराजे[4]।
केशवस्वामी हेंही नांव न साजे. ॥ भज० ॥ ३ ॥

पद ५४९ वें.

स्वानुभवें सर्वदा दृश्य होतो। अंगेंविण सर्वदा क्षेम देतो. ॥ ध्रुवपद. ॥
दृष्टीवीण दिसतो एक कान्हा। रूपेंविण भेटतो नित्य जाणा. ॥ स्वानु० ॥१॥
आंगें अंगीं भरला पूर्ण आहे। सिद्धप्रतीति पुसणें तेथें काय. ॥ स्वानु० ॥ २ ॥
सद्गुरुकृपें केशवीं देवराणा। पाहातां उरी नुरे मीतूंपणा. ॥ स्वानु० ॥ ३ ॥

पद ५५० वें.

ध्यान त्यांचें लागो चित्त संगीं जागो।
एकांतींचें सार त्यांची गोष्टी कोणी सांगो. ॥ ध्रुवपद. ॥
दृश्यजाळ सर्व काळ नेणति जे कांहीं।
गोपतीच्या पायांपरतें ज्यासि होणें नाहीं. ॥ ध्यान० ॥ १ ॥

---

१. आकाशपुष्प. ['एष वंध्यासुतो याति खपुष्पकृतशेखरः। मृगतृष्णांभसि स्नातः शशशृंगधनुर्धरः॥' या श्लोकांत अनेक अभावरूप पदार्थांचें वर्णन आहे.] २. शाश्वत, नित्य. ३. वतन. ४. शोभे.

मारुतीची जाया तैसी जाणती जे काया ।
निरसुनियां माया आले आपुलिया ठाया. ॥ ध्यान० ॥ २ ॥
निष्कामाचें धाम त्यांचें नाम वाचे बोलों ।
केशव म्हणे संतबोधें ब्रह्मानंदें डोलों. ॥ ध्यान० ॥ ३ ॥

पद ५५१ वें.

त्यासि काय मी आतां देऊं ? । त्यासि उतराई कैसेनि होऊं ? ॥ ध्रुवपद.॥
मायाबंदिशाळा फोडिली । माझी संसारसांखळी तोडिली. ॥ त्यासि० ॥ १ ॥
ज्ञानगंगेसी स्नान घालुनी । मज आणिलें आनंदभुवनीं. ॥ त्यासि० ॥ २ ॥
कल्पनेचे मळ फेडिले । कैसें शुद्ध बोधांबर वेढिलें. ॥ त्यासि० ॥ ३ ॥
म्हणे केशव स्वराज्य देउनी । नित्य बैसविलें सिद्ध आसनीं. ॥ त्यासि० ॥ ४ ॥

पद ५५२ वें.

आद्य रोंप अपवाद नेणें । कांहीं न जाणें तें निजरूप जाणें. ॥ ध्रुवपद. ॥
गुरुभजनाचें फळ मज आलें । परमपदा चित् सहजचि आलें. ॥ आद्य० ॥१॥
शमदमसाधनीं शिणविलें नाहीं । चित्सागरामाजी बुडविलें पाहीं. ॥ आद्य० ॥२॥
केशवस्वामिची निजभेटी झाली । आत्मपदीं सर्व क्रिया निमाली. ॥ आद्य० ॥३॥

पद ५५३ वें.

ऐसें नवल आजि झालें । सर्व रामराज्य झालें. ॥ ध्रुवपद. ॥
कान्हा वाटे देव भेटे । हातीं पायीं तोचि दाटे. ॥ ऐसें० ॥ १ ॥
ओळखिला देवराजा । सर्व शोक गेला माझा. ॥ ऐसें० ॥ २ ॥
रामसंगें संग गेला । रंगेंवीण रंग केला. ॥ ऐसें० ॥ ३ ॥
केशवस्वामीवीण पाहीं । त्रिभुवना आन नाहीं. ॥ ऐसें० ॥ ४ ॥

पद ५५४ वें.

ज्याचा तो जाणे ज्याचा तो जाणे । जाणीव निमाली त्यासीच बाणे॥ध्रुवपद.॥
जनीं जनार्दन जाणोनि वागे । पदोपदीं त्यासी समाधी लागे. ॥ ज्याचा०॥१॥
स्वस्वसुखसागरीं हारपे चित्त । ठायींच्या ठायीं पूर्ण निवांत. ॥ ज्याचा० ॥२॥
सद्गुरुकृपें केशवीं देखा । देखणेपणाचा राहिला लेखा. ॥ ज्याचा० ॥ ३ ॥

१. माया हीच बंदिशाळा. २. बोधरूप अंबर (वस्त्र). ३ चैतन्य, ज्ञान. ४. अन्य. ५. ज्ञान.

पद ५५५ वें.

तो हरि मजला लौकरि दावा। वाटतो आजी नयनीं पाहावा. ॥ ध्रुवपद. ॥
गोकुळीं भक्तगोधनें राखे। घेतली शांतिकांबळी काखे।
शेष हें दीन गौळ्यांचे चाखे। गुंतला भक्ति द्रौपदिचे भाके. ॥ तो० ॥ १ ॥
स्मरणें ज्याच्या कळिकाळ कांपे। वंदितां भवदुःखचि लोपे।
चिंतितां येउनि हृदयीं ठाके। झांकितां सूर्यतेजें न झांके. ॥ तो० ॥ २ ॥
पाहतां मन मनपणा मुके। देखतां गर्भवासचि चुके।
योगी ये ज्याच्या निजात्मसुखें। केशव गुरुकृपेनें देखें. ॥ तो० ॥ ३ ॥

पद ५५६ वें.

देवासि सांडुनी मी जाय दुरी।
तंव देव रिघाला मजभीतरी. ॥ ध्रुवपद. ॥
जेथें जावें तेथें देव सांगातें। ऐसें केलें येणें सद्गुरुनाथें ॥ देवा० ॥ १ ॥
देवाच्या [3]भेणें बैसें कपाटीं। तंव देव भरला पाठीं आणि पोटीं ॥ देवा० ॥२॥
देवेंविण ठाव न दिसे रिता। सबाह्य जाहला देव तत्वता ॥ देवा० ॥ ३ ॥
गुरुकृपें केशवीं घेतली पाठी। करुनि ठेला आपुली संसाटी ॥ देवा० ॥ ४ ॥

पद ५५७ वें.

देव त्याविण आणिक नाहीं। माझे जिविंचा अनुभव पाहीं. ॥ ध्रुवपद. ॥
देव दावुनि हरिला देह। केलें मजला पूर्ण देव. ॥ देव० ॥ १ ॥
देव सर्वहि केला तेणें। आतां नाथिलेपणाहि नेणें. ॥ देव० ॥ २ ॥
देवाविण आणिक नाहीं। देवराव केशवस्वामी. ॥ देव० ॥ ३ ॥

पद ५५८ वें.

माझा घात अवघा केला। महाशून्यासि ग्रासुनि ठेला. ॥ ध्रुवपद. ॥
[5]भवभंजन सद्गुरुनाथ। तेणें मस्तकिं ठेवुनि हात. ॥ माझा० ॥ १ ॥
[6]स्थूल [6]सूक्ष्म [6]कारण नाशी। मीतूंपणा लागुनी ग्रासीं. ॥ माझा० ॥ २ ॥
म्हणे केशव आनंदराशी। आम्हीं काय म्हणावें त्यासी. ॥ माझा० ॥ ३ ॥

पद ५५९ वें.

जिवा शिवावेगळा शिव अहो। त्यासि भजे तो स्वयें शिव हो! ॥ध्रुवपद.॥
सदाशिवा तूं स्मर निजभावें। मग पुढती न लगे यावें जावें ॥ जिवा० ॥१॥

---

१. उभा राहतो. २. शिरला. ३. भयानें. ४. स्थान. ५. संसारनाशक. ६. हें देहाचें नांव आहे.

शिवस्मरणें सदा सुखि होती । शिवसंगें सबाह्य पालटती ॥ जिवा० ॥ २ ॥
गुरुकृपें केशवीं शरण गेला । तो सहजेंचि शिवें होउनि ठेला ॥ जिवा०॥३॥

पद ५६० वें.

मज सद्गुरू तोचि आठवतो । त्यासी आठवितां कंठ दाटतो. ॥ ध्रुवपद. ॥
गुरुभक्तिचें घेतलें धरणें । सर्व सांडिलें सद्गुरुकारणें. ॥ मज० ॥ १ ॥
गुरुभक्तिस सावध नेटका । गुरुभक्तिचा वांच्छितों कुटका. ॥ मज० ॥ २ ॥
म्हणे केशव सद्गुरुभजनीं । बुडी यालागीं दिजे हो ! सज्जनीं. ॥ मज० ॥ ३ ॥

पद ५६१ वें.

दोरी भासे अजगर[1] तैसा ब्रह्मीं संसार ।
दिसे परि साचार[2] अणुमात्र नाहीं बा ! ॥ ध्रुवपद. ॥
दर्पणींचें[3] धन तैसे जाण जन रे ! ।
अनुभव लोचन तूं उघडुनि पाहें बा ! ॥ दोरी० ॥ १ ॥
विश्वरूप सकळ मृगजळ केवळ ।
जाणुनियां निश्चळ निजतत्वीं राहें बा! ॥ दोरी० ॥ २ ॥
सांडी मांडी न करीं कांहीं हेत न धरीं ।
केशवीं गुरुवाक्य करीं आहे तेंचि होई बा ! ॥ दोरी० ॥ ३ ॥

पद ५६२ वें.

कृपावंता ! पावें तूं त्वरें करुनी । अनुभव भावें आलासि अंतःकरणीं ।
द्वैतभाव निरसुनी तत्क्षणीं । जन्ममरण निरशिलें आजिचे दिनीं. ॥ ध्रुवपद. ॥
आत्मारामा करुनि तुझी आश । निढळीं[4] हात ठेवुनी सावकाश ।
हृदयकमळीं करूनि अवकाश । भेटीलागीं वाटतो मनोल्हास ॥ कृपा० ॥ १ ॥
अनाथ मी तव अतिदीन असतां । गुरुमिषें ठेविला हात माथां ।
अनाथपण दवडिलें दीनानाथा । सनाथ करुनी ठेविलें मज आतां. ॥ कृपा० ॥२॥
अनाथाचा नाथ हें नाम साजे । दीनबंधु देवा ! तूं सहजीं सहजें ।
काय वर्णूं बोलतां वेद लाजे । केशवराजीं तन्मय झालों सहजें. ॥ कृपा० ॥३॥

पद ५६३ वें.

आणा श्रीराम श्रीराम गेला भवभ्रम ।
बाई ! काय मी तुज सांगों त्याविण सकळ श्रम. ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. साप, सर्प. २ खरोखर. ३. आरशांतील. ४. मस्तकावर.

दिनकरवंशींचा जीवन त्रैलोक्याचा ।
मंडण विश्वाचा कुळभूषण दासांचा. ॥आणा० ॥ १ ॥
तनु मन धन जाया हरली दुस्तर माया ।
एका रघुरायाविण व्याकुळ हे काया. ॥ आणा० ॥ २ ॥
निर्मळ निश्चळ तो मुनि मानस रमवीतो ।
स्मररिपु शिव नमितो दशरथनृपबाळक तो. ॥ आणा० ॥ ३ ॥
राजिवलोचन हा लोचन हा निगमागम नेणती ।
केशवस्वामी हा जगजीवन सांगाती. ॥ आणा० ॥ ४ ॥

पद ५६४ वें.

ऐसे जे झाले प्रेमें निवाले । ते नाहीं आले परतुनियां. ॥ ध्रुवपद. ॥
सांडुनि कामा स्मरती रामा । अखंड प्रेमा धरूनियां. ॥ ऐसे० ॥ १ ॥
घडिघडी चढत गोडी । अखंड आवडी लागली जया ॥ ऐसे०॥ २ ॥
श्रीहरि स्मरत स्वानंदें गर्जत । कंठ सद्गदीत होउनियां. ॥ ऐसे०॥ ३ ॥
तयां नाठवे गेह न दिसे संदेह । राहिले विदेही होउनियां. ॥ ऐसे० ॥ ४ ॥
ऐसे विटोनि कामीं राहिले श्रीरामीं । केशव म्हणे आम्हीं वंदिलें तया ॥ ऐसे० ॥५॥

पद ५६५ वें.

सच्चिदानंद मूर्ति जयालागीं म्हणती ।
यशोदे कडिये श्रीपती शोभत कैसा. ॥ ध्रुवपद. ॥
जयाचें घेतां नाम पुरती सकल काम ।
तो वत्सें मेघश्याम चारितो कैसा. ॥ सच्चि० ॥ १ ॥
स्तुतीं आणि स्तवनीं स्तविती वेदध्वनी ।
वेष्टित गोपांगनीं शोभत कैसा. ॥ सच्चि० ॥ २ ॥
ब्रह्मादिकां सकलां न कळे जयाची लीला ।
तो गोपाळीं गोवळा मिरवे कैसा. ॥ सच्चि० ॥ ३ ॥
यातिहीन केवळ प्रत्यक्ष गोवळें ।
केशवीं भावबळें सरती झिलीं. ॥ सच्चि० ॥ ४ ॥

१. सूर्यवंशींचा. २. अलंकार, भूषण. ३. कमलनेत्र. ४. वेद आणि शास्त्र. ५. पाठभेद–'फिरोनियां.' ६. पाठभेद–'अंतरीं.' ७. पाठभेद–'असोनी देहा, त्यजती गेहा' । ८. पाठभेद–'रंगले.' ९. मनोरथ, इच्छा. १०. गोपींनीं. ११. गवळी. १२. जातिहीन. १३. हळू.

पद ५६६ वें.

यांसि काय हो! करावें । ज्याचें त्यासी न पडे ठावें. ॥ ध्रुवपद. ॥
स्वयें भगवंत आपण । असोनि नव्हेचि म्हणती जाण. ॥ यांसि० ॥ १ ॥
देव सांडुनि देहांतरीं । वायां धांवती बाहेरी. ॥ यांसि० ॥ २ ॥
स्वयें आपणां नेणती । म्हणुनि देही म्हणविती. ॥ यांसि० ॥ ३ ॥
देही असोनि देहातीत । हें कां नकळे निभ्रांत. ॥ यांसि० ॥ ४ ॥
गुरुकृपें केशवीं पाहे । पाहातें पाहणें होउनि राहे. ॥ यांसि० ॥ ५ ॥

पद ५६७ वें.

नरदेहा तरिच जन्मा यावें । गुरुमुखें आपणा वोळखावें ।
हरिभक्तिचें सुख वाढवावें । स्वयें तरोनि आणिकां तारावें. ॥ ध्रुवपद. ॥
भक्ति समरसें वोरसें प्रेमरसें । सुखस्वानंदें आनंदें परमावेशें ।
टाळी वाजत गर्जत नामघोषें । हरिरंगीं नाचावें उल्हासें. ॥ तरि० ॥ १ ॥
रामनामाची गुढी[१] उभारावी । शांति क्षमा दया वाढवावी ।
भक्ति विरक्ति जगीं रूढवावी । स्वानुभवाची पोयी घालावी. ॥ तरि० ॥ २ ॥
संतचरणीं अनन्य लीन व्हावें । सर्वभूतीं सद्भावें भजावें ।
गुरुकृपें केशवीं निजभावें । जन्ममरणा मारुनि सुखी व्हावें. ॥ तरि० ॥ ३ ॥

पद ५६८ वें.

भजन करा हरिभजन करा । सर्वांभूतीं भगवद्भाव धरा. ॥ ध्रुवपद. ॥
हरिच्या भजनें उठती जन्ममरण धरणें । येणें अर्थें गर्जती वेदपुराणें ।
ऐसें जाणोनि चित्तीं करा अनन्यभक्ती । तेणें ब्रह्मप्राप्ती शीघ्र[३] होय. ॥ १ ॥
मागें संत वाखाणले तेही भजनें उद्धरले । आतां पुढें तरले नेणों किती ।
यालागीं साचार[४] नाहीं भजनापरतें सार । भजनेंचि उद्धार तिहीं लोकां. ॥२॥
हरिभजनासाठीं पडे नित्य वस्तुसी गांठी । परी विन्मुख करंटी झाली तेथें ।
गुरुकृपें केशवीं निजभावें सुखरूप । तो स्वयेंचि तद्रूप होउनि ठेलों[५]. ॥ ३ ॥

पद ५६९ वें.

[६]सोडिं आतां सोडिं आतां पदर माझा सोडीं ।
संगतिची कळली गोडी, फळली तुझी खोडी. ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. पान्हा. २. ध्वज. ३. सत्वर. ४. खरोखर. ५. राहिला. ६. कोणी गोपी कृष्णाला उद्देशून म्हणते.

बळेंचि आम्हां झोंबसी कैसा झालें तुज कायी ? ।
गोकुळ चौंढाळिलें तैसी न चले येथें घाई ॥ सोडिं० ॥ १ ॥
दाटुनि गळां पडसी कैसा लाज तूज नाहीं ? ।
संग तुझा धरितां मग ठाव कैंचा पाहीं ॥ सोडिं० ॥ २ ॥
सद्गुरुकृपें केशवीं निजप्राप्तिकाळीं भेटी ।
झालिया उरी नुरेचि कांहीं संसारेसीं सोटी ॥ सोडिं० ॥ ३ ॥

पद ५७० वें.

नाटकि हरि बाई ! कैसा नाटकी हरि बाई ! ।
पाँलविं मातें धरूनि येणें ठकविलें कैसें पाहीं ॥ ध्रुवपद. ॥
मोकाट मोठा नावरे याला लाज कैसी नाहीं ।
ऐकांत जगीं उघडपणें येणें मांडिला करुं कायी ? ॥ नाटकि० ॥ १ ॥
भेणें आतां जाऊं कोठें घेतलि याणें पाठी ।
जिकडे पाहें तिकडे उभा कान्हया जगजेठी ॥ नाटकि० ॥ २ ॥
सद्गुरुकृपें निजभेटी दिधली केशवराजीं ।
मी माझें गिळुनी येणें भोगियलें आजी ॥ नाटकि० ॥ ३ ॥

पद ५७१ वें.

अवघें त्याचेनि चालतें बा ! । करुनि अकर्ता भोगुनि अभोक्ता ।
लक्षितां लक्षण हारपे तत्वता ॥ ध्रुवपद. ॥
नऊ खिडकियांचा औटं हात गांव । तयामाजी संदैव दाही प्रजा ।
चौघेही पाटील पांचवा देसाई । साहावा मोकाशी गुणातीत ॥ अवघें० ॥ १ ॥
प्राणाचा प्राण सोयरा सखा । तोचि पोसणा, तयाचा गांव देखा ।
असोनियां गांवीं वेगळा पाहीं । गांव हा तयासी ठाऊक नाहीं ॥ अवघें०॥२॥
सत्संगें त्याचे भेटीस गेलों । चरणकमळीं स्थीर होउनि ठेलों ।
केशवस्वामी आलिंगन देतां । चिदानंद घन हो ! तोचि मी झालों॥अवघें०॥३॥

पद ५७२ वें.

भज रे ! तूं भज ! रे ! मना ! भज रे ! निरंजना ।
गुणी गुणातीत सदोदित कृपाघना ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. चौढाळणें=जातभेद मोडून व्यभिचारातिरेक करणें. (बहुत माजला गवळ । गोकूळ चवढाळिलें सकळ.) २. संगती. ३. पदरानें, पदर धरून. ४. अतिशयित, निर्बंधपणें, द्वाड, दांडगा. ५. एकांतातील गुप्त व्यवहार. ६. नवद्वारांचा. ७. साडेतीन. ८. देह. ९. मायारहिता देवाला.

पातकवनखंडण निजमंडण सकळांसीं ।
संशयजळशोषक अतिपोषक अमळासी ॥ भज० ॥ १ ॥
मुनिजनश्रममोचन जनलोचन जनवासी ।
जननमरणभंजन जनरंजन अविनाशी ॥ भज० ॥ २ ॥
सकल मंगलधाम पूर्णकाम अविनाशी ।
केशव म्हणे मग्न होउनी लग्न करा त्यांसी ॥ भज० ॥ ३ ॥

पद ५७३ वें.

ऐसें सुतक पाडिलें पाहीं । कर्म कांहिं उरलें नाहीं ॥ ध्रुवपद. ॥
मोह मायेचा अंत झाला । बोध पुत्र पोटा[१] आला ॥ ऐसें० ॥ १ ॥
उभय सुतक झालें लाटें । आम्ही अक्षय सुतकी मोठे ॥ ऐसें० ॥ २ ॥
आमुचें सुतकें सुतक नाशी । म्हणे केशव सूतकरासी ॥ ऐसें० ॥ ३ ॥

पद ५७४ वें.

पायीं बोधाची अखंड बेडी । कोण वेळे जडला गाढीं ॥ ध्रुवपद. ॥
गुरुरायाचे पडलों बंदीं । तेथें सुटका नव्हे कधीं ॥ पायीं० ॥ १ ॥
ऐसें दुर्घट बंदीस्थान । तेथें सुटका नव्हे जाण ॥ पायीं० ॥ २ ॥
एक केशव बंदीं पडला । तोचि हृदयामाजी जडला ॥ पायीं० ॥ ३ ॥

पद ५७५ वें.

पती दारुण[२] मोठा पाहीं । माझें चालों नेदी कांहीं ॥ ध्रुवपद. ॥
कांहीं बोलों जातां बोला । हाणी स्वानुभवाचा टोला ॥ पती० ॥ १ ॥
जीव जाय तों सेवा घेतो । एकांतिंची भेटी देतो ॥ पती० ॥ २ ॥
म्हणे केशव त्याचे घरीं । कांहीं उरली नाहीं उरी[३] ॥ पती० ॥ ३ ॥

पद ५७६ वें.

दृश्य डोळां नेदी पाहूं । पाय सोडुनि येदी राहूं ॥ ध्रुवपद. ॥
पती दारुण मोठा माझा । करूं नेदी गाजावाजा[४] ॥ दृश्य० ॥ १ ॥
म्हणे केशव त्याचे पायीं । आम्ही आम्हिपण नेणों कांहीं ॥ दृश्य० ॥ २ ॥

पद ५७७ वें.

माग मागील बुडाला । संतमेळा प्रकट झाला ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. पोटा येणें=जन्मास येणें, उदरीं उत्पन्न होणें. २. भयंकर. ३. बाकी, अवशिष्ट. ४. गडबड.

देहबुद्धी विलया गेली । आत्मस्थिती प्रकट झाली ॥ माग० ॥ १ ॥
क्रिया कर्म झालें शून्य । हारपलें पाप पुण्य ॥ माग० ॥ २ ॥
शून्य अवघाचि संकल्प । केशवीं पाहातां चिद्रूप ॥ माग० ॥ ३ ॥

पद ५७८ वें.

परि हें न कळे कवणासी । काय करूं मी ऐशीयांसी ॥ ध्रुवपद. ॥
अवलोकितां चेराचर । भासे आत्माचि साचार ॥ परि० ॥ १ ॥
जितुकें भासे तितुकें ब्रह्म । हेंचि परमार्थाचें वर्म ॥ परि० ॥ २ ॥
केशव म्हणे प्रपंच पूर्ण । भासे आत्माची संपूर्ण ॥ परि० ॥ ३ ॥

पद ५७९ वें.

तो बोधसुभानु प्रकाशला. ॥ ध्रुवपद. ॥
अज्ञाननिशी करी अस्तमान ॥ तो बोध० ॥ १ ॥
सर्व भूतिं ज्याचा प्रकाश समान ॥ तो बोध० ॥ २ ॥
आपुले निज तेजें आपणा दावी जाण ॥ तो बोध० ॥ ३ ॥
उदयअस्तुचें नाहीं जया भान ॥ तो बोध० ॥ ४ ॥
केशव म्हणे पाहातां डोळ्यां समाधान ॥ तो बोध० ॥ ५ ॥

पद ५८० वें.

ते गोसावी संत मुळिंचे । आम्ही पाइक त्यांचे कुळिंचे ॥ ध्रुवपद. ॥
स्वानुभवाचा निर्धार । ज्याचे हृदयीं बिंबला साचार ॥ ते० ॥ १ ॥
आप पर ज्यांसि असेना । ज्यांसि स्वप्नीं हा संसार दिसेना ॥ ते० ॥ २ ॥
जो सर्व सुखाचा दायक । स्वामि केशवाचा निज नायक ॥ ते० ॥ ३ ॥

पद ५८१ वें.

त्याचें चरणकमळ वंदितां माथा वो! । ब्रह्मानंदें निमग्न झालें आतां वो! ॥ध्रु०॥
समदृष्टी देखणें ज्याचें माय वो! । तोचि देखणा बहुत सांगों काय वो! ॥ १ ॥
समपदीं राहिला मुक्त झाला वो! । सम प्राप्ति पाहुनि प्रेमें धाला वो! ॥ २ ॥
सम सुखें लागली समटाळी वो! । सम समाधी केशवीं सर्व काळीं वो! ॥३॥

---

१. चैतन्यस्वरूप. २. स्थावरजंगम जगत्. ३. खरोखर, सत्य. ४. बोधरूप उत्तम सूर्य. ५. अज्ञानरूप रात्र. ६. निरोप्या, जासूद, खेड्यावरील अधिकारी, शिपाई, सेवक, चाकर. ७. पृष्ठ १६० टीप २ पहा. ८. पदपद्म. ९. सुंदर. १०. तृप्त झाला.

पद ५८२ वें.

त्याचे संगतिचा मज लागो वारा वो ! ।
तेणें सखिये ! पावेन पैल पारा वो ! ॥ ध्रुवपद. ॥
गुरुमज्जनीं जीवनबिंदु उडे वो ! । पूर्वपुण्यें तो ज्यावरी पडे वो ! ॥ १ ॥
गुरुचरणींचें रज हें निर्मळ वो ! । तेणें मंडित जयाचें निढळ वो ! ॥ २ ॥
गुरुमुखिचें शेष हें चांगलें वो ! । त्यानें हृदयकमळ ज्याचें रंगलें वो ! ॥ ३ ॥
गुरुकृपा घालुनि अंजन वो ! । झालें सर्वीं सर्वदा निमग्न वो ! ॥ ४ ॥
गुरुवांचुनि नेणति कांहीं वो ! । म्हणे केशव शरण त्याचे पायीं वो ! ॥ ५ ॥

पद ५८३ वें.

कैसें नवल वितलें आजी पाहीं हो ! ।
शुद्धी सांगाया उरलें कोणी नाहीं हो ! ॥ ध्रुवपद. ॥
ज्ञानगंगेचा विशाळ डोहो । तेथें विराले चारी देहो ॥ १ ॥
माजी जळाची अक्षोभ्य खोली मोठी हो ! । तेथें बुडालीं ब्रह्मांडें कोटी हो !॥२॥
गुरुकृपें केशवीं मग्न झाला हो ! । तो जिवासकट निर्माला हो ! ॥ ३ ॥

पद ५८४ वें.

तुझी वस्तु तुजचि पाशीं आहे रे ! ।
सांडीं कल्पना उघड डोळां पाहें रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
कां बा ! इकडे तिकडे पाहातोसी रे ! ।
कां बा ! मीपणें गुंतोनी श्रमतोसी रे ! ॥ तुझी० ॥ १ ॥
सिद्ध जवळी वेगळी नाहीं कांहीं रे ! ।
निरंतर नांदते निजदेहीं रे ! ॥ तुझी० ॥ २ ॥
गुरुकृपें केशव पाहों गेला रे ! ।
पाहातां पाहातां तद्रूप होउनि ठेला रे ! ॥ तुझी० ॥ ३ ॥

पद ५८५ वें.

मज लागलें तयाचें ध्यान रे ! । त्याचे चरणीं गुंतलें माझें मन रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
जो सकळांजवळींच वसतो रे ! । परी पाहूं जाणे त्यासिच दिसतो रे ! ॥ १ ॥

---

१. स्नान. २. पाण्याचा थेंब. ३. धूळ. ४. दैव, कपाळ [गुरूच्या पायांवर डोकें ठेविलें म्हणजे कपाळाला त्याचे पदरज लागणार]. ५. वर्तलें, घडलें. ६. वार्ता. ७. स्थूलदेह, सूक्ष्मदेह, कारणदेह आणि महाकारणदेह. ८. शांत झाला. ९. अहंकारें, गर्वें. १०. तदाकार. ११. जाणतो.

मुख्य गगनाचाही मायबाप रे ! । [1]हरी दर्शनें समूळ पुण्य पाप रे ! ॥ २ ॥
जो ध्येयध्यानाहुनि वेगळा रे ! । त्यासी केशवीं पाहातां निजसोहळा रे ! ॥ ३ ॥

पद ५८६ वें.

मज अखंड राघव कळला रे ! । कल्पतरुगुरु [2]फळला रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
रामाच्या विसरें रचिलें रे ! । [3]संसारभिताड खचलें रे ! ॥ मज० ॥ १ ॥
प्रीति निरंतर लागलि रे ! । तेणें अनादि माया भंगलि रे ! ॥ मज० ॥ २ ॥
संग संगातीताचा घडला रे ! । तेथें निवांत केशव जडला रे ! ॥ मज० ॥३॥

पद ५८७ वें.

दूरि ठेला देव दूरि ठेला देव दूरि ठेला तयांलागीं ॥ ध्रुवपद. ॥
टिळे माळा टोपी वैष्णव दीक्षावेष भजनाचा उत्कर्ष वाढवीती ।
परी श्रद्धा न घडे भजन सर्व भूतीं । देव तयांप्रती । दूरि ठेला ॥ १ ॥
देवपूजार्चन [4]आगमोक्त संपूर्ण नामसंकीर्तन महाद्वारीं ।
गीत नृत्य हास्य करिती नानापरी । भक्तिवीण हरी । दूरि ठेला ॥ २ ॥
हाव भाव कटाक्ष कीर्तनिं आवेश जयजयकारें घोष करिती ।
सदा सप्रेमाचा लेश स्वप्निंही नेणती । यालागीं श्रीपती । दूरि ठेला ॥ ३ ॥
बाह्यसंकीर्तन मनीं द्वेषाद्वेष पाहती गुणदोष सज्जनाचे ।
गुणदोषीं दृष्टी नाहीं शुद्ध भाव । म्हणुनियां देव । दूरि ठेला ॥ ४ ॥
दूरि म्हणों तरी सर्वत्र व्यापक मनबुद्धिचालक आत्माराम ।
हृदयींचा हृदयस्थ सर्व हृदयवासी । परी केशव म्हणे त्यासी । दूरि ठेला ॥ ५ ॥

पद ५८८ वें.

तैसा आत्मा [5]जाणा स्वतःसिद्ध ॥ ध्रुवपद. ॥
हातिंच्या [6]कांकणा । आरसा नलगे कोणा ॥ तैसा० ॥ १ ॥
जिव्हा असे नसे । पुसणें नलगे जैसें ॥ तैसा० ॥ २ ॥
स्वदेह आहे नाहीं । पुसणें नलगे कांहीं ॥ तैसा० ॥ ३ ॥
ज्याचें त्यासि गुज । पुसणें नलगे सहज ॥ तैसा० ॥ ४ ॥
आपुलि आपण खूण । पुसणें नलगे जाण । केशवीं आत्मा पूर्ण ॥ तैसा० ॥५॥

---

१. हरण करी. २. फळ देता झाला. ३. संसाररूप लहान व उघडी भिंत. ४. शास्त्रोक्त. ५. ह्या पदाचें दुसरें कडवें म्हणते वेळेस येथें 'असे', तिसरें म्हणतांना 'पाहीं', चौथें म्हणतांना 'बुझ'—असें म्हणण्याची चाल आढळते. ६. हा शब्द कोशकारांनीं टिपून ठेवण्यालायक आहे.

पद ५८९ वें.

आली रे! आली आली गुरुमाउली ॥ ध्रुवपद. ॥
अतिवेगें धांवत आली । मजलागीं उडी घातली ॥ आली० ॥ १ ॥
कृपेची करीत छाया । निववित माझी काया ॥ आली० ॥ २ ॥
पुरवित जिविंची थाया । सद्गुरुमहंमाया ॥ आली० ॥ ३ ॥
अमृताची वृष्टी केली । सुखाची धणीच दिधली ॥ आली० ॥ ४ ॥
प्रसन्न केशवीं झाली । आंगींच जडोनि ठेली ॥ आली० ॥ ५ ॥

पद ५९० वें.

देखिला गे! माय! देखिला हरी ।
सांवळी प्रभा बरवी अंतर्बाहेरीं. ॥ ध्रुवपद. ॥
सहज मी गेलें या वृंदावना ।
गोपी गोपाळांमाजी देखियला कान्हा ॥ देखिला० ॥ १ ॥
सर्वांगीं सुंदर कांती अंगीं [3]नसमाय ।
उजळलिया दिशा जाहलें सतेजमय ॥ देखिला० ॥ २ ॥
देखियला तेणें मन तन्मय जाहलें ।
पुंजाळली दृष्टी चकीत होउनी ठेलें ॥ देखिला० ॥ ३ ॥
निजदृष्टीं न्याहाळी तंव न दिसे बिंब ।
जनीं वनीं अवघा तो प्रकाश स्वयंभ ॥ देखिला० ॥ ४ ॥
गुरुकृपें केशवीं पाहतां श्रीकृष्णरूप ।
गोपी गोवळ गाई अवघे जाहले [4]तद्रूप ॥ देखिला० ॥ ५ ॥

पद ५९१ वें.

भ्रांतीपडदा फेडा माझा राम मजला दावा वो! ।
त्रिविधतापें श्रमलें जिविंचा विसांवा मेळवा वो! ॥ ध्रुवपद. ॥
चंदन [5]पोळी, [6]शशि बहु जाळी, दारुण [7]विरहानळ वो! ।
हरिविण दिशा दिसती उदास भेटवा गोपाळ वो! ॥ भ्रांती० ॥ १ ॥
[8]सुमनहार जेंवि [9]विखार वेगीं परते काढा वो! ।
हरिविण रस तो सकल विसर तो शोभा कैंची जडा वो! ॥ भ्रांती० ॥२॥

---

१. देह. २. विपुलता. ३. न मावे. ४. तदाकार. ५. भाजतो. ६. चंद्र. ७. वियोगाग्नि. ८. कुसुमदाम. ९. सर्प.

करमुद्रिकावसनें देखा भूषण करुं मी काय वो ! ।
काढा पैंजण वाजति रुणझुण त्याविण मज न साहे वो ! ॥ भ्रांती० ॥३॥
[1]अशन शयन भोजन पान झालें विषप्राय वो ! ।
न घाला वारा होत उबारा हरिविण प्राण जाय वो ! ॥ भ्रांती० ॥ ४ ॥
हरिविण कळा सकळा विकळा विरस हा शेजार वो ! ।
गुरुसी शरण रिघतां केशवीं झाला साक्षात्कार वो ! ॥ भ्रांती० ॥ ५ ॥

पद ५९२ वें.

आतां सांडा मागिल चाळा । मामी ! दे[2]हबुद्धी गाळा ।
जळो तुमची खोडी आतां किती केदार वाळा ॥ ध्रुवपद. ॥
परति करा सोय घरधणी घरा आला । मामी ! काजळ डोळां घाला ।
भावोजीचा हात धरुनी आपुले शेजे चाला ॥ सांडा० ॥ १ ॥
नका करूं गमजा । मामी ! आपुले मनीं समजा ॥
भ्रांतीपडदा फेडुनि आतां आपुले मनीं [3]उमजा ॥ सांडा० ॥ २ ॥
सांडा [4]टोकमटिका । मामी ! ठकूं नका फुका ।
निजात्मनिजीं राहा आतां निजीं निजसुखा ॥ सांडा० ॥ ३ ॥
ऐसा बोध करितां बाळी । निजशेजे आली ॥
सद्गुरुकृपें केशवराजीं तन्मय होउनि ठेली ॥ सांडा० ॥ ४ ॥

पद ५९३ वें.

सहज [5]डौरें वाजे । प्रेमगोंधळ गाजे. ॥ ध्रुवपद. ॥
संत [6]सौरी यांच्या मेळें सातें पंढरिये गेलें । सुखरुप झालें ॥
नाचतां चिदानंदीं सदा निमग्न होउनि ठेलें ॥ सहज० ॥ १ ॥
कीर्तनाचे दाट थाट कथा वाळुवंटीं । मोक्ष नामासाठीं ॥
मुक्तक्षेत्रीं वास होतां बद्ध मोक्षा आटी ॥ सहज० ॥ २ ॥
त्यागणें नाहीं, भोगणें नाहीं, तेथें कांहीं नाहीं । सद्गुरुचे पायीं ॥
सद्गुरुकृपें केशव राजीं तनुमन वेधलें पाहीं ॥ सहज० ॥ ३ ॥

पद ५९४ वें.

[7]उदो गे ! उदो । मुळिंचा अवघा उदो ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. भक्षण. २. अहंकार. ३. समजा. ४. छानछोकी. ५. डमरु (मृदंग). ६. निर्लज्ज, अविनय, बेफाम स्त्री. ७. उदय पावो, होवो.

गगन डोळां घालुनि बाळा निःसंग सौरी झाली । [1]रंगीं गोंधळ घाली ।
मागें पुढें सपाट करुनी मुळिच्या घरा आली ॥ उदो० ॥ १ ॥
उदो बोला आनंद झाला डौर आला हाता । सहज उघडा माथा ।
[2]प्रकृति नव्हे पुरुष नव्हे कोणा लाजों आतां ॥ उदो० ॥ २ ॥
नव्हे नारी नव्हे पुरुष नव्हे नपूंसक । नव्हे कांहीं देख ।
कांहीं न होत्रोनीयां कैसी एकाएकीं एक ॥ उदो० ॥ ३ ॥
एकाएकीं एक झालें बोलतां नये बोलें । स्वरूप कोंदाटलें ।
मुळिचें मुळीं नाहीं होतां वासना वास गेलें ॥ उदो० ॥ ४ ॥
सौरीयाचा संग बरा सारा दोरा नाहीं । मोकळें अवघे ठायीं ।
हेत गिळूनि हिंडतां जगीं भय नसे कांहीं ॥ उदो० ॥ ५ ॥
नाम नाहीं रूप नाहीं नाहीं यातीधर्म । कैचें क्रियाकर्म ।
सद्गुरुकृपें केशवराजीं शून्य वृत्तीवर्म ॥ उदो० ॥ ६ ॥

पद ५९५ वें.

तो हा [3]परमहंस आजी देखिला गे ! माय ।
अतें करूनि भावें शिरीं वंदियेले पाय. ॥ ध्रुवपद. ॥

वासना वास फेडी । द्वैतजानवें तोडी ।
मुंडुनियां कर्मकेश भेद सर्व मोडी ॥ तो हा० ॥ १ ॥
करूनि सर्व रक्षा । गिळी सर्वापेक्षा ।
मंत्र यंत्र नेणें शुद्ध [4]अवधूतदीक्षा ॥ तो हा० ॥ २ ॥
नित्य मुक्तरूप तेथें । नाहीं बद्ध मोक्ष ।
[5]प्रणवातीत आत्मा केशवस्वामीच प्रत्यक्ष ॥ तो हा० ॥ ३ ॥

१. सभेंत, नृत्यांत. २. प्रकृति व पुरुष यांच्या संयोगापासून हें विश्व उत्पन्न झालें आहे असें सांख्यशास्त्राचें मत आहे. ३. परमहंस=तपाकरितां ज्यानें इंद्रियदमन केलें असा संन्यासी; कुटीचक, बहुदक, हंस आणि परमहंस असे भिक्षुजनाचे चार प्रकार आहेत. एकापेक्षां दुसरा, दुसऱ्यापेक्षां तिसरा श्रेष्ठ, असा यांच्या महात्म्याचा अनुक्रम आहे. ['चतुर्विधा भिक्षवस्ते कुटीचकबहूदकौ । हंसः परमहंसश्च यो यः पश्चात् स उत्तमः ॥.'] ४. अवधूत=विरक्त, विरागी, संन्यासी, योगी. ['यो विलंघ्याश्रमान्वंर्णानात्मन्येव स्थितः पुमान् । अतिवर्णाश्रमी योगी **अवधूतः** स उच्यते.॥' किंवा 'अक्षरत्वात् वरेण्यत्वात् धूतसंसारबंधनात् । तत्त्वमस्यर्थसिद्धत्वा**दवधूतोऽ**भिधीयते ॥']. ५. प्रणव=ओंकार.

पद ५९६ वें.

मी पिंगळा भाकतों होईक । चित्त देउनी ऐक ॥ ध्रुवपद. ॥
आलेल्यांनो नरदेहासी । एकवस्तु लाभेल सायासीं ।
कायावाचा मानसीं । सच्चित्सुखरूप तूं होसी ॥ मी० ॥ १ ॥
परि एक धुरेचेनि हातें । एक निधान लागेल तूतें ।
अनन्य शरण तयातें । यावें चित्तें वित्तें ॥ मी० ॥ २ ॥
केशवस्वामी जोसी । शकून पुसतां त्यासी ।
स्वयेंचि ब्रह्म होसी । निर्गुणग्रामा जासी ॥ मी० ॥ ३ ॥

पद ५९७ वें.

राम जागत जगजोगी । आत्माराम निजयोगी ॥ ध्रुवपद. ॥
राम अयोध्येचा राजा । नाथ जीवप्राण माझा ।
भेद सांडुनियां दुजा । आजि पूजा करिन वोजा रे ! ॥ राम० ॥ १ ॥
देव सर्वीं सर्वातीत । गुणीं गूण विवर्जित ।
क्षेत्रपाळ सदोदित । केले दास जीवन्मुक्त रे ! ॥ राम० ॥ २ ॥
दीननाथ दीनबंधु । महाराज दयासिंधु ।
केशवस्वामी पूर्ण बोधू । आम्हां अखंड त्याचा वेधू रे ! ॥ राम० ॥ ३ ॥

पद ५९८ वें.

प्राणसखा हरि जाणा रे ! ।
भज्य भजक माया ग्रासुनि निश्चिति प्रतीतिं गाजे त्या हृदयीं आणा रे !॥ध्रुवपद.॥
विषय विरतिनें अक्षय गति धरीं प्रिति रतिनें हरि पाहा रे ! ।
सबाह्यांतरीं पूर्णपणें तरि कवळुनि निश्चळ राहा रे ! ॥ प्राण० ॥ १ ॥
देव सनातन परमानंदघन मनेंविण निजमनीं ठेवा रे ! ।
दृढ उपरतिनें अभेदरितिनें केशवप्रभुप्रति सेवा रे ! ॥ प्राण० ॥ २ ॥

पद ५९९ वें.

मारुनि उपजों नेदी आम्हां । कवणें सोडावें या रामा ॥ ध्रुवपद. ॥
आम्हीं भक्तिसिता आणिली । म्हणुनि रामें चाली केली ॥ मारुनि० ॥ १ ॥
सुटले रामाचे निजबाण । थोर मांडलें निर्वाण ॥ मारुनि० ॥ २ ॥

---

१. पिंगळा जोशी=शुभ शकुन सांगणारा. २. होणारें. ३. कष्टानें. ४. ठेवा. ५. द्वैतभाव. ६. प्रत्यय, अनुभव. ७. पश्चात्तापानें. ८. अद्वैतबुद्धि. ९. सेवा करा. १०. युद्ध.

अवघे एकाग्र होउनि जाऊं । प्रताप राघवाचा पाहूं ॥ मारुनि० ॥ ३ ॥
गुरुकृपें केशवि जाण । देई रावणपण बळिदान ॥ मारुनि० ॥ ४ ॥

पद ६०० वें.

बिभीषण हा चुकला । माझ्या रामा विसर झाला ॥ ध्रुवपद. ॥
रावण म्हणे बिभीषण वेडा । हीत न जाणे बापुडा ॥ बिभी० ॥ १ ॥
रामासन्मुख जीवें जातां । तो आपण रामचि होता ॥ बिभी० ॥ २ ॥
भक्ती विषयलोभें केली । काया लंकापुरि इच्छिली ॥ बिभी० ॥ ३ ॥
प्राप्तीसीता रघुनाथाची । तेथें उदास वृत्ति त्याची ॥ बिभी० ॥ ४ ॥
गुरुकृपें केशवि पाहीं । समुळीं विरोनि[1] गेला नाहीं ॥ बिभी० ॥ ५ ॥

पद ६०१ लें.

त्यांसी कैचें भवबंधन । जे अनुभवीं निमग्न ॥ ध्रुवपद. ॥
देहीं असोनि झाले विदेही । कर्म करूनि निष्कर्म पाहीं ॥ त्यांसी० ॥१॥
जे प्रारब्धें वर्तती देहीं । तरी अहंकर्तृत्व नाहीं ॥ त्यांसी० ॥ २ ॥
केशव म्हणे पदोपदीं । ते निर्विकल्प समाधी ॥ त्यांसी० ॥ ३ ॥

पद ६०२ रें.

त्यासि सांगा वेगें । ठकलासी तूं ॥ ध्रुवपद. ॥
जन्मुनी पावनदेहीं विषयांपाठिं लागे ॥ त्यासि० ॥ १ ॥
केलें दानपुण्य लोकांप्रती सांगे ॥ त्यासि० ॥ २ ॥
शास्त्रव्युत्पत्ति करूनि धन मागे ॥ त्यासि० ॥ ३ ॥
ईश्वरीं बुद्धि संतचरणीं न लागे ॥ त्यासि० ॥ ४ ॥
केशव म्हणे हरिभजन करितां भागे ॥ त्यासि० ॥ ५ ॥

पद ६०३ रें.

वेदपरायण आम्ही रे ! । सहज डुलतों निजधामीं रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
आमुचे देव आम्ही । आमुचे भक्त आम्ही ॥
आमुच्या भजनें नित्य तृप्त आम्ही ॥ वेदपरायण० ॥ १ ॥
देव आणि देऊळ । आम्ही झालों सकळ ॥
अश्वगंध धूप दीप आम्हीच सुमंगळ ॥ वेदपरायण० ॥ २ ॥

---

१. लीन होऊन.

सहजीं सहज एक । सह संचलों आम्ही देख ॥
केशवीं आमुचें सूख । आम्हांसि अलोलिक ॥ वेदपरायण० ॥ ३ ॥

पद ६०४ थें.

तो गोकुळीं गोविंद गोवळ झाला. ॥ ध्रुवपद. ॥
वैष्णवाचे कुळीं निःसीम ज्याचा छंद ॥ तो गोकुळीं० ॥ १ ॥
ज्याच्या स्वरूपीं झाला तन्मय साधुवृंद[1] ॥ तो गोकुळीं० ॥ २ ॥
स्तवितां गुण ज्याचे विधिंची[2] वैखरी[3] मंद ॥ तो गोकुळीं० ॥ ३ ॥
विश्वाचा विश्राम चिद्रूपाचा कंद ॥ तो गोकुळीं० ॥ ४ ॥
केशव म्हणे ज्याच्या स्मरणें ब्रह्मानंद ॥ तो गोकुळीं० ॥ ५ ॥

पद ६०५ वें.

तो ठाव येथें हरपला ॥ ध्रुवपद. ॥
पापपुण्य हीं पिकलीं जेथें ॥ तो ठाव० ॥ १ ॥
भेदाभेद दोन्ही नांदताती जेथें ॥ तो ठाव० ॥ २ ॥
बद्धमुक्त हा विवाद जेथें ॥ तो ठाव० ॥ ३ ॥
जीवशिवाची उत्पत्ति जेथें ॥ तो ठाव० ॥ ४ ॥
एकदेशी आत्मा बोलणें जेथें ॥ तो ठाव० ॥ ५ ॥
केशव म्हणे उत्पत्ति विलय जेथें ॥ तो ठाव० ॥ ६ ॥

पद ६०६ वें.

मग सांडी मांडी लागेचि ना ॥ ध्रुवपद. ॥
स्थूलाचें[4] नेसणें फेडुनि सांडीं ॥ मग० ॥ १ ॥
लिंगदेहाची गांठी तोडुनि सांडीं ॥ मग० ॥ २ ॥
कारणाचें मूळ खाणोनि सांडीं ॥ मग० ॥ ३ ॥
महाकारणही निःशेष सांडीं ॥ मग० ॥ ४ ॥
केशव म्हणे सहजीं सहजत्व सांडीं ॥ मग० ॥ ५ ॥

पद ६०७ वें.

त्याचें नाम घ्यावें रे! त्याचें नाम घ्यावें रे! ।
द्वैतभावेंवीण सदा शरण जावें रे! ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. साधूंचा समुदाय. २. ब्रह्मदेवाची. ३. वाणी. ४. स्थूलदेह, लिंगदेह, कारणदेह, महाकारणदेह—असे देहाचे चार प्रकार आहेत.

दाखवूनि राम । जेणें भस्म केला काम ॥ त्याचें० ॥ १ ॥
प्राणाचा प्राण । जेणें भेटविला जाण ॥ त्याचें० ॥ २ ॥
अनाथाचा बंधु । केशवस्वामी दयासिंधु ॥ त्याचें० ॥ ३ ॥

पद ६०८ वें.

काय उणें रे! आतां काय उणें रे! ।
सद्गुरुनें तृप्त केलें पूर्णपणें रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
देखियलें पूर्व । तेणें जाहलें अपूर्व ॥ काय० ॥ १ ॥
सांपडलें सार । तेथें केली नित्य थार ॥ काय० ॥ २ ॥
केशव म्हणे आजी । नांदों ब्रह्मानंदामाजी ॥ काय० ॥ ३ ॥

पद ६०९ वें.

हरिचें नाम घेंई रे! मना! हरिचें नाम घेंई ।
विषयजाळ जंजाळ सकळ सोडुनि देंई ॥ ध्रुवपद. ॥
संतसंगें प्रेमरंगें भजनवना येंई ।
सबाह्यअंतरीं एक निरंतरीं राम रमावर लेंई ॥ हरिचें० ॥ १ ॥
सर्वी सर्वातीत योग सर्व लया नेंई ।
केशव म्हणे केशव होउनि केशव मात्र होंई ॥ हरिचें० ॥ २ ॥

पद ६१० वें.

जागा रे! तुह्मी जागा रे! । निजात्मभुवनीं वागा रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
साधुसि ह्रद्गत सांगा रे! । निर्मळ चिद्घन मागा रे! ॥ जागा० ॥ १ ॥
कामक्रोध हे त्यागा रे! । हरिगुरुभजनीं लागा रे! ॥ जागा० ॥ २ ॥
साधुनि शम दम योगा रे! । केशविं केशव भोगा रे! ॥ जागा० ॥ ३ ॥

पद ६११ वें.

सांगितलें शिव दातारें । अंतरिंचें गुज निर्धारें ॥ ध्रुवपद. ॥
काळ पळे बहु नेटानें । ऐसें नाम म्हणा अति मोठ्यानें ॥ सांगि० ॥ १ ॥
ममता हरि हरि सेवुनियां । राहें गुणातीत होउनियां ॥ सांगि० ॥ २ ॥
म्हणे केशव सच्चित्पदवासी । सर्वेहि केशवरूप त्यासी ॥ सांगि० ॥ ३ ॥

---

१. उत्तम. २. थारा, आश्रय.

पद ६१२ वें.

तो वंदिन राजा शंकर रे! । होउनियां पदकिंकर रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
आठवितां करि दुरि पापा । दर्शनें निरसी भवतापा ॥ तो० ॥ १ ॥
समाधी पार्वति सुख भोगी । दीन दयाकर निजयोगी ॥ तो० ॥ २ ॥
भवभय हरितो त्रिपुरारी । अविकारी अतिसुखकारी ॥ तो० ॥ ३ ॥
चित्सुखराशी अविनाशी । केशव म्हणे जनवनवासी ॥ तो० ॥ ४ ॥

पद ६१३ वें.

म्हणउनि झालों स्थिर पाहीं । जन्मक्षयादिक मज नाहीं ॥ ध्रुवपद. ॥
हरिपदचिंतन करितां रे! । आटली मायासरिता रे! ॥ म्हण० ॥ १ ॥
सज्जनसंगीं भवभंगीं । गर्जत नाचों हरिरंगीं ॥ म्हण० ॥ २ ॥
त्रिभुवनवासी अविनाशी । आंदण दिधलें मज त्यासी ॥ म्हण० ॥ ३ ॥
हृदयवासी हरि केला । वडवानल मच्छूम गेला ॥ म्हण० ॥ ४ ॥
हरिरसपानें बहु धालों । केशव म्हणे आनंदरूप झालों ॥ म्हण० ॥ ५ ॥

पद ६१४ वें.

क्षणक्षणा तूं पावें रे! । निजपदिं निश्चळ राहें रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
ग्रासुनि विविधा भवसंगा । अनंगजनका! श्रीरंगा ॥ क्षण० ॥ १ ॥
जाय अमोलिक वय वायां । लागें श्रीहरिच्या पायां ॥ क्षण० ॥ २ ॥
सद्रूपा निजचिद्रूपा । केशव म्हणे रे! निजदीपा ॥ क्षण० ॥ ३ ॥

पद ६१५ वें.

तारा हो! मज तारा हो! । आनंदघनीं द्या थारा हो! ॥ ध्रुवपद. ॥
सांगुनि मोक्षविचारा हो! । मारा मारविकारा हो! ॥ तारा० ॥ १ ॥
सारुनि विषयपसारा हो! । सार मनीं विस्तारा हो! ॥ तारा० ॥ २ ॥
पाउनि परम अपारा हो! । केशविं भेदें निवारा हो! ॥ तारा० ॥ ३ ॥

पद ६१६ वें.

अवघा झाला आनंदू । अवलोकितां गोविंदू ॥ ध्रुवपद. ॥
गुरुनें कृपा केली गा! । चिंताममता गेली गा! ॥ अवघा० ॥ १ ॥
देहबुद्धि गेली विलया । मीलन होतां चिन्मया ॥ अवघा० ॥ २ ॥
केशव म्हणे गुरुकृपा । ऐक्य केलें स्वरुपा । अवघा० ॥ ३ ॥

---

१. पादसेवक. २. नाशी. ३. दयेची खाण (आकर). ४. नदी. ५. तृप्त झालों. ६. मदनताता. ७. द्वैत. ८. अहंकार.

पद ६१७ वें.

हें बरवें मजला कळलें गा! । पूर्वपुण्य फळलें गा! ॥ ध्रुवपद. ॥
नाशिवंत सकळीक । शाश्वत माझा बा! एक ॥ हें० ॥ १ ॥
प्रपंच अवघा सुखरूप । सुखरूप आत्मस्वरूप ॥ हें० ॥ २ ॥
स्वरुपीं रमतां भव नाहीं । केशवि अनुभव हा पाहीं ॥ हें० ॥ ३ ॥

पद ६१८ वें.

आकळे ना निज आकळे ना । आकळल्याविण कळे ना ॥ ध्रुवपद. ॥
मीपण देहिं मावळे ना । तोंवरि निजसुख विवळे ना ॥ आकळे० ॥ १ ॥
वाचाळपणें घोंटवे ना । अनुभव झाल्या सांठवे ना ॥ आकळे० ॥ २ ॥
गुरुकृपें केशव समजे ना । समजल्या कांहीं उमजे ना ॥ आकळे० ॥ ३ ॥

पद ६१९ वें.

फाटकें तुटकें नेसतों रे! । मन मानेल तेथें बसतों रे! ॥
वेडें वेडें दिसतों रे! । परि ब्रह्मांड गिळुनी असतों रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
चित्त चिदानंदीं रंगलें । मीपण माझें भंगलें ॥
भवसागर दुस्तर आटला । देव सनातन भेटला ॥ फाटकें० ॥ १ ॥
सद्गुरुवांचुनि आन[1] नेणें[2] । मजला येथुन काय उणें ॥
निजसुख कोंदे लक्षगुणें । जनीं वनीं मी एक हेंचि म्हणे ॥ फाटकें० ॥ २ ॥
संतसमागम ज्यासि फळे । देव सनातन त्यासि कळे ॥
तोचि मिळे निज रामपदीं । मग मीपण[3] नाहीं त्यासि कधीं ॥ फाटकें० ॥३॥
एक निरंतर देव दिसे । देव कोठें म्हणुनि लोक पुसे ॥
लागलें काय वेड नेणें । देवासि वेडें केंवि म्हणे ॥ फाटकें० ॥ ४ ॥
पाउलापाउलीं देव दिसे । जपतप यात्रे कोण पुसे ॥
अद्वयबोधें मन धालें । म्हणे केशव सुख मोठें झालें ॥ फाटकें० ॥ ५ ॥

पद ६२० वें.

बडबड आतां कोठवरी । गडबड वाटे काय बरी ॥
बडबडपुरी सांडि मना! पावें रे! निजानंदघना ॥ ध्रुवपद. ॥
ब्रह्म सनातन वेद म्हणें. । तोहि तयाचा पार नेणें ॥
तें बरवें डोळां देखियलें । बोलणें चालणें पारुषलें ॥ बडबड० ॥ १ ॥

---

१. अन्य. २. न जाणें. ३. अहंकार.

बोलगडा हा वेद पाहीं । परि कळला तुझा भेद नाहीं ॥
तेथें बडबड माझी कोण सवा । तूं निर्गुण केवळ गुरुदेवा! ॥ बडबड० ॥२॥
देवराया चिदानंदघना! । तुज पावलिया नाहीं ठाव मना ॥
कळलें मजला आजि बरें । देखियलें हरि तूज खरें ॥ बडबड० ॥ ३ ॥
घेउं जातां दुरि धांवतो रे! । निश्चळ होतां पावतो रे! ॥
आत्मविचारीं फावतो रे! । केशविं केशव मावतो रे! ॥ बडबड० ॥ ४ ॥

पद ६२१ वें.

आम्हां कोणीच नाहीं रे! । आम्हीं एकले पाहीं रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
आम्हां कामदेव रूसेना । आम्हां भोजदेव पूसेना ॥ आम्हां० ॥ १ ॥
आम्हां वडील असेना । आम्हां धाकुटें दिसेना ॥ आम्हां० ॥ २ ॥
आम्हां आम्हिच सांगाती । म्हणे केशव सिद्धांती ॥ आम्हां० ॥ ३ ॥

पद ६२२ वें.

प्राणसखा तो शिव पाहीं । त्याविण कोठें सुख नाहीं ॥ध्रुवपद. ॥
कडिये घेउनि सुखि केलें । निजात्मसदनाप्रति नेलें ॥ प्राण० ॥ १ ॥
नित्य निरामय[1] सुख भोगी । मोक्षप्रदाता निजयोगी ॥ प्राण० ॥ २ ॥
अद्वयपदिंचा निजराजा । केशव म्हणे धणी माझा ॥ प्राण० ॥ ३ ॥

पद ६२३ वें.

बोलणें सांडीं बोलणें सांडीं । मौन्यावरि तूं आसन मांडीं ॥ ध्रुवपद. ॥
बोलाचे उंडे बोलाचे मांडे । बोलासाठीं केंवि तरसिल भांडे ॥ बोलणें० ॥१॥
बोलणें अबोलणें सारुनि दोन्हीं । बोलसी तरि बोल शब्दातें गिळुनी॥बो०॥२॥
सद्गुरुकृपें केशवि पाहीं । बोलणें अबोलणें नुरेचि कांहीं ॥ बोलणें० ॥ ३ ॥

पद ६२४ वें.

स्वानंदराशी । आणा गे! निजमंदिरासी ॥ ध्रुवपद. ॥
नामें भवभय[2] नाशी । संगें सुखप्रकाशी । वर्णितां परतल्या श्रुति[3] ज्यासी ॥१॥
आत्मा त्रैलोक्यवासी । भक्तांचा विलासी । उपमाचि नाहीं निजरूपासी ॥२॥
मुक्ति जयाची दासी । जो वंद्य सर्वांसी । म्हणे केशव भेटवा त्यासी ॥ ३ ॥

१. रोगरहित. २. संसारभीती. ३. वेद.

पद ६२५ वें.

आनंद झाला । आत्मा घननीळ घरा आला ॥ ध्रुवपद. ॥
योगियांचा विश्राम । सांवळा सुंदर राम ।
स्मरतां पुरले सर्व काम ॥ आनंद० ॥ १ ॥
बुद्धिचें अधिष्ठान । सर्वां भूतीं समान ।
ध्यातां विरालें ध्येय ध्यान ॥ आनंद० ॥ २ ॥
केशवाचा निजस्वामी । अलिप्त सर्वनामीं ।
लक्षितां सबाह्यअंतर्यामीं ॥ आनंद० ॥ ३ ॥

पद ६२६ वें.

हा रामचंद्र । कृपाळसखा ज्ञानइंद्र ॥ ध्रुवपद. ॥
अविद्येचें सैन्य आलें । तेणें मज वेडियेलें ।
तेंव्हां धावणें येणें केलें ॥ हा राम० ॥ १ ॥
कामक्रोध आले बळी । द्वेषानें मांडिली फळी ।
तत्काल याची केली होळी ॥ हा राम० ॥ २ ॥
अभिमान पेटला मारा । बोधाचा मोडिला थारा ।
ते वेळे पातला कैवारा ॥ हा राम० ॥ ३ ॥
रागद्वेषें पिडियेलें । संसारशत्रूनें छळिलें ।
तयातें निर्मुळ येणें केलें ॥ हा राम० ॥ ४ ॥
मोहानें भुलविलें पाहीं । शोकधडका हाणी हृदयीं ।
मारिलें तयांसी एका घायीं ॥ हा राम० ॥ ५ ॥
रक्षीलें पाठीं घालुनि मातें । कृपाळें अनाथनाथें ।
केशव ओंवाळी जिवें त्यातें ॥ हा राम० ॥ ६ ॥

पद ६२७ वें.

देखिलें देवकिनंदना ।
संसारवेदना माझी सहजेंचि सरली आलें या सायुज्यसदना ॥ ध्रुवपद. ॥
लाभालाभीं अतिनिश्चळ जाहालें गे । वेधियेलें वेधना ॥ देखिलें० ॥ १ ॥
तेणें सुखें मी बहुत निवालें गे ! । विसरलें गे ! मदना ॥ देखिलें० ॥ २ ॥
प्रकाशीं प्रकाश मिळे जीवनिं[1] जीवन लोळे । भेटलें गगन गगना ॥ देखिलें० ॥ ३ ॥
यापरी दर्शन माये केशवीं मिळालें पाहें । राहिली जीवशीव भावना ॥ देखिलें० ॥ ४ ॥

---

१. जीवन=उदक.

पद ६२८ वें.

आनंदवारिधि[1] राम भजा ।
संतपदीं स्थिर होउनि निरंतर । सर्वभुतीं भगवंत पुजा ॥ ध्रुवपद. ॥
प्राणसखा नरकेसरि[2] चिंतुनि । दूरि करा अभिमानगजा ॥ आनंद० ॥ १ ॥
मोक्षभुवनीं निजराज्य करा तुम्हि । लावुनि अंतरिं ज्ञानध्वजा ॥ आनंद० ॥२॥
सर्वगताप्रति देउनियां मति । सर्व क्रिया अति शीघ्र त्यजा ॥ आनंद० ॥ ३ ॥
केशवस्वामी भवजालनिवारण । त्रिपुटि[3] विलक्षण होउनि बुझा[4] ॥ आनंद० ॥४॥

पद ६२९ वें.

रामरसामृत घेइं सदा ।
रामपदीं जरि नित्य विराजसि[5] । पावसि ना गर्भवास कदा ॥ ध्रुवपद. ॥
रामरसाप्रति सांडुनि निश्चिति अन्यरसीं जरि प्रीति धरी ।
जन्म जरा दुःखघाय निरंतर आदळती तरि जाण शिरीं ॥ राम० ॥ १ ॥
रामरसाविण क्षणभरि वांचणें त्याहुनि जाण हें मरण बरें ।
केशवराजस्वामि पूर्ण सदोदित सेविं अखंडित प्रेमभरें ॥ राम० ॥ २ ॥

पद ६३० वें.

अमृताचा मेघ रघुविर वोळला[6] गे! माय! ।
अंतरिं सुख झालें तें मी सांगों आतां काय? ॥ ध्रुवपद. ॥
राघवपदजीवनीं[7] मज्जन[8] गुरुवाक्य केलें ।
तन्मय मन झालें मीपण विरोनियां गेलें ॥ अमृ० ॥ १ ॥
सुखघन सुकुमार राम निजपददातार ।
भजतां साचार[9] सहजचि सरला संसार ॥ अमृ० ॥ २ ॥
अनंतगुणराशी आत्मा निर्गुण अविनाशी ।
केशव म्हणे ध्यातां झालों अद्वयपदवासी ॥ अमृ० ॥ ३ ॥

पद ६३१ वें.

हेंचि करीं आधीं । गे! भजनयोगसिद्धी ।
भक्तिविधी प्रेमसिद्धि सहजें समाधी ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. समुद्र. २. नृसिंह. ३. ज्ञान, ज्ञाता आणि ज्ञेय ही त्रिपुटी. ध्यान, ध्याता आणि ध्येय. ४. समजा. ५. शोभसि. ६. वळला. ७. रामाचे चरण हेंच जीवन (उदक) त्यांत. ८. स्नान. ९. खरोखर.

कर्म सांडीं धर्म सांडीं भजन मांडीं हरिचें ।
गूज संतांघरिंचें ।
साराचें सार नाम तारक भवपुरिचें ॥ हेंचि० ॥ १ ॥
द्वैतभाव करुनि वाव भजनसुखें राहें ।
अविनाश राम पाहें ।
चौऱ्यांऐशीं लक्ष सोंगें चुकति येणें माया ॥ हेंचि० ॥ २ ॥
ज्ञानाचें मूळ भक्ति मोक्षाचें फळ ।
आनंदाचें जळ ।
सद्गुरुकृपें केशवीं जन्म भजनें सुफळ ॥ हेंचि० ॥ ३ ॥

पद ६३२ वें.

भाग्य माझें मोठें । मज जाणें नाहीं कोठें ॥ ध्रुवपद. ॥
सर्व सखा राम पूर्णकाम अविनाशी ।
सद्गुरुच्या बोलें केलें लग्न आम्हीं त्याशीं ॥ भाग्य० ॥ १ ॥
बोलणें गेलें चालणें गेलें डोलणें तेंही गेलें ।
अंगेंवीण संग देउनि बहुत सुखी केलें ॥ भाग्य० ॥ २ ॥
प्राणाचा प्राण निर्वाणपदराजा ।
थोर पुण्यें आजी केशवस्वामी झाला माझा ॥ भाग्य० ॥ ३ ॥

पद ६३३ वें.

येईं वो! तूं येईं निजानंदघने! येईं ।
सनातने! निरंजने! भेटि आम्हां देईं ॥ ध्रुवपद. ॥
गुणातीत सहज तूं वो! सदोदीत माता ।
तुझिया दर्शनें ब्रह्म होय प्रमाता ॥ येईं० ॥ १ ॥
परमसुंदरे त्रिपुरांतके! देवी! ।
मोक्षपदायोग्य तोचि पाय तुझे सेवी ॥ येईं० ॥ २ ॥
नामरुपातीत निजरूप तुझें साचें ।
केशवस्वामिणी! तूं वो! छत्र योगियांचें ॥ येईं० ॥ ३ ॥

पद ६३४ वें.

चोरिलें नवनीत आतां करुं मी काय? ।
सारांश अवघाचि कैसा निपटुनि जाय ॥ ध्रुवपद. ॥

१. उत्तम. २. संसारांतील. ३. पृष्ठ ८ टीप १ पहा. ४. लोणी.

त्रिगुणाचें शिंकें गगनीं लोंबविलें हातें ।
निघाला चोरिये कैसा कान्हया तेथें ॥ आतां० ॥ १ ॥
अगम्य ठाव तेथें स्वयें रिघाला ।
वाव निजठाव कैसा आपणचि झाला ॥ आतां० ॥ २ ॥
सद्गुरुकृपें केशवराजीं धरियेला चोरी ।
कोंडिला अंतरीं परी दिसे बाहेरी ॥ आतां० ॥ ३ ॥

पद ६३५ वें.

म्हणा[१] श्रीराम जयजय राम । भवसिंधुतारक नाम ॥ ध्रुवपद. ॥
रामनामाची[२] महिमा मोठी । नामें तरले कोटिन कोटी ॥ म्हणा० ॥ १ ॥
नामें प्रल्हाद[३] रक्षिला । नामें गेजेंद्र सोडविला ॥ म्हणा० ॥ २ ॥
नाममात्रेंचि केवळ । उद्धरिला अजामिळ[४] ॥ म्हणा० ॥ ३ ॥
व्यभिचारिण दुराचारी । तरली नामें गणिकानारी[५] ॥ म्हणा० ॥ ४ ॥
व्यास वाल्मिक अंबरीषासी[६] । झाला नामेंचि उद्धार त्यांसी ॥ म्हणा० ॥ ५ ॥
नामापरतें नाहीं सार । तरले नामेंची अपार ॥ म्हणा० ॥ ६ ॥
गुरुकृपें केशवीं नाम । म्हणतां स्वयेंचि झाला राम ॥ म्हणा० ॥ ७ ॥

पद ६३६ वें.

तयासवें चोराच्या मागें । आम्ही आलों लागवेगें[९] ॥ ध्रुवपद. ॥
चारी घरें जाळुनि गेला । परी आंगिंच जडोनि ठेला ॥ तया० ॥ १ ॥
पायांमागें ठेवुनि पाये । पायांपाशिं पावलों पाहें ॥ तया० ॥ २ ॥
चोर नव्हे तो चोरांचा राव । सर्व ग्रासुनि म्हणवी साव ॥ तया० ॥ ३ ॥
केशव म्हणे मी दुमदुम आलों । पाय धरितां तद्रूप[१०] झालों ॥ तया० ॥ ४ ॥

पद ६३७ वें.

अधिष्ठानिं बैसणें माझें । निशिदिनिं तेथें विराजे ॥ ध्रुवपद. ॥
गांव माझें निरंजन । घर माझें ब्रह्मभुवन ॥ अधि० ॥ १ ॥

१. व्यर्थ. २. रामदासकृत कविता-(काव्येतिहाससंग्रहांत छापलेली) पृष्ठ १४६-१४८, अभंग १२-१८, आनंदतनयकृत काव्यें (काव्यसंग्रह) पृष्ठ ८१ पद ३६ पहा, म्हणजे रामनामाचा महिमा केवढा मोठा आहे तें कळेल. ३. पृष्ठ १६० टीप ७ पहा. ४. पृष्ठ ३४ टीप १ पहा. ५. पृष्ठ ३३ टीप ५ पहा. ६. पृष्ठ ८१ टीप ५ पहा. ७. वेश्या पिंगळा. पृ० ८१ टीप ४ पहा. ८. पृष्ठ ८२ टीप ५ पहा. ९. लवकर, सत्वर. १०. तदाकार.

धन माझें स्वरूप शुद्ध । माझा नैवेद्य स्वानंद ॥ अधि० ॥ २ ॥
अनंगासी माझा संग । आत्मबिंबीं माझा भोग ॥ अधि० ॥ ३ ॥
माझें सद्रूप घेणें देणें । माझें चिद्रूप निजलेणें ॥ अधि० ॥ ४ ॥
माझी विश्रांति आगमन । केशवि निरालंबीं शयन ॥ अधि० ॥ ५ ॥

पद ६३८ वें.

आतां मी काय करूं? । धीर कैसा हो! धरूं? ।
धरियेलें पदरीं न सोडी कान्हा ॥ ध्रुवपद. ॥
प्रेमयमुनाजळ । भरुं गेलें निर्मळ ।
देखिला गोपाळ । तेणें धरिलें मज ॥ आतां० ॥ १ ॥
झाडितां न सोडी हरि । बळकट धरी उरीं ।
लोकाचारीं उरी । उरोंचि नेदी ॥ आतां० ॥ २ ॥
सद्गुरुकृपादृष्टी । केशवि देउनि भेटी ।
एकांतीं लोकांतीं मिठी । घातली येणें ॥ आतां० ॥ ३ ॥

पद ६३९ वें.

तो म्यां देखिला निजदाता । सद्गुरुजनिता[3] आतां ॥ ध्रुवपद. ॥
विचारलेणें[4] हें लेववुनी । नांदवि चिन्मयभुवनीं ॥ तो० ॥ १ ॥
अपार भयहर्ता सुखकर्ता । समता वनिता भर्ता ॥ तो० ॥ २ ॥
अखंड शोभतसे समधामीं । तारक केशवस्वामी ॥ तो० ॥ ३ ॥

पद ६४० वें.

त्याचा महिमा वानूं काय? । तोचि बाप तोचि माय ॥ ध्रुवपद. ॥
कानीं रिघतां ज्याचें वचन । झालों त्रैलोक्याचा कान ॥ त्याचा० ॥ १ ॥
जेणें अवलोकितां डोळां । झालों रविचंद्राचा डोळा ॥ त्याचा० ॥ २ ॥
ज्याचे हृदयीं धरितां पाय । झालों वेदाचें हृदय ॥ त्याचा० ॥ ३ ॥
ज्याचा मस्तकिं पडतां हात । सकळ मजमाजी मी सकळांत ॥ त्याचा० ॥४॥
म्हणे केशव ज्याचे भेटी । जीव ईश्वर दोन्ही घोंटीं[5] ॥ त्याचा० ॥ ५ ॥

पद ६४१ वें.

तैसा आत्मा सर्वांठायीं । असे परि तो लिप्त नाहीं ॥ ध्रुवपद. ॥
जळीं समरस[6] दिसे आकाश । परि न भिजे अंशाअंश ॥ तैसा० ॥ १ ॥

१. अलंकार. २. 'करीं' असा अन्य पाठ आहे. ३. जनक, बाप. ४. विचाररूप अलंकार. ५. नग, दागिना. ६. दिसणारा, दृश्य. ७. एकरस, ब्रह्मानंदरूप.

वन्ही काष्ठामाजी असे । परी काष्ठातें न स्पर्शे ॥ तैसा० ॥ २ ॥
म्हणे केशव जेंवि सुवास । लिप्त नव्हे त्या पुष्पास ॥ तैसा० ॥ ३ ॥

पद ६४२ वें.

तो साधुंचा मुकुटमणी रे! । आम्ही लागलों तयाचे चरणीं रे!॥ ध्रुवपद.॥
जो कोणाचे गुण दोष पाहेच ना । जो हृदयीं विकार वाहेच ना ॥ तो० ॥ १ ॥
जो क्रोधाचा संग करीच ना । जो भेदासि हातीं धरीच ना ॥ तो० ॥ २ ॥
जो स्वसुखावेगळा राहेच ना । म्हणे केशव त्यासि कांहीं साहेच ना॥तो०॥३॥

पद ६४३ वें.

तूं माझी माउली विश्रांतीची छाया। होई दळावया साह्य मज ॥ ध्रुवपद. ॥
येई वो! कान्हाई! हात लावीं बाई! । दळण दळितां पाहीं शिणलें ये ॥ तूं०॥१॥
कृपायोगें हात लावीं कृष्णमाय! । तेणें द्वैत पाहें दळूं आम्ही ॥ तूं० ॥ २ ॥
ज्ञाता ज्ञानतळीं ज्ञेय खुंटावळी । अधिष्ठान मुळीं कृष्ण माझा ॥ तूं० ॥ ३ ॥
संसाराचें बीज दळिलें सहज । साह्य झाली मज कृष्णमाय ॥ तूं० ॥ ४ ॥
कृष्णसंगें आम्हीं सर्व दळियेलें । अखंड उरलें कृष्णरूप ॥ तूं० ॥ ५ ॥
कृष्णीं कृष्णार्पण तेंहि दळियेलें । तरो तें संचलें कृष्णरूप ॥ तूं० ॥ ६ ॥
गुरुकृपें केशवि दळण पूर्ण झालें । पूर्णापूर्ण उरलें कृष्णरूप ॥ तूं० ॥ ७ ॥

पद ६४४ वें.

त्रैलोक्याचें बीज । कृष्णमहाराज ।
वेळोवेळां गूज । हेंचि बोलों ॥ ध्रुवपद. ॥
सखिये! साजणी । ये! बैसों कांडणी ।
कृष्ण चक्रपाणी । गाऊं गीतीं ॥ त्रैलो० ॥ १ ॥
देह हें उखळ । मन हें मुसळ ।
जीवभाव तांदूळ । सडूं आतां ॥ त्रैलो० ॥ २ ॥
ज्ञानाज्ञान कोंडा । सडूनियां काढूं ।
अखंड निवडूं । कृष्णरूप ॥ त्रैलो० ॥ ३ ॥
कृष्णसंगें कांडूं । संसार सकळ ।
कृष्णचि निखिल । गीतीं गाऊं ॥ त्रैलो० ॥ ४ ॥

---

१. अग्नि अरणीमध्यें असतो व घर्षणानें उत्पन्न होतो हें सुप्रसिद्ध आहे. २. सांधुश्रेष्ठ. ३. पृष्ठ १७७ टीप१ व पृष्ठ १३२ टीप ३ पहा. ४. भेदभाव. ५. पृष्ठ १८१ टीप ३ पहा. ६. सकल.

अच्युत केशव । अनंत यादव ।
हृदयस्थ माधव । गीतीं गाऊं ॥ त्रैलो० ॥ ५ ॥
गीतीं गीत मुरे । आंगीं कृष्ण भरे ।
कांडण पडिभरें । केशवराजीं ॥ त्रैलो० ॥ ६ ॥

पद ६४५ वें.

राघवा रे ! तुझें नाम वैखरी गोड वाटे ।
नेणों अमृताचे भरले सांठे ॥ ध्रुवपद. ॥
शमवीं त्रिविधतापा । चुकवीं संसारखेपा ।
समुळीं निरसीं पुण्यपापा ॥ राघवा० ॥ १ ॥
स्वरूपीं वेधली वृत्ति । नयनीं कोंदली दीप्ति ।
सहजीं प्रकटली पूर्णशांति ॥ राघवा० ॥ २ ॥
न दिसे आणिक दृष्टी । श्रीरामें भरली सृष्टी ।
केशवस्वामीची जाहली भेटी ॥ राघवा० ॥ ३ ॥

पद ६४६ वें.

मारिलें कुटिलें परि मी कबूल होईना ।
चोरिलें गुरुवाक्य तें मी परतोनि देईना ॥ ध्रुवपद. ॥
गुणेंवीण गुण जें कां खुणेंविण निजखूण ।
ते खुणगांठी सोडुनि म्यां वो ! नेलें चिद्रत्न ॥ मारिलें० ॥ १ ॥
अमळाहुनि अमळ जे कां प्रकाश बेहळ ।
केशवराजीं हृदयपदकीं जडिलें अढळ ॥ मारिलें० ॥ २ ॥

पद ६४७ वें.

घनश्याम मजकडे कां हो ! पाहतो ।
अंतरिंच्या खुणा दावुनि जवळि बाहतो ॥ ध्रुवपद. ॥
कृष्णाची करणी नवल सांगों मी काय ? ।
जेव्हां तेव्हां डोळा मज घालितो माय ! ॥
नानापरी रचीतसे डाय उपाय ।
मजचि भोंवता नेणों अवतरला माय ! ॥ घनश्याम० ॥ १ ॥

---

१. वाणी. २. पुष्कळ. ३. बोलावतो. ४. डाव.

स्वभावें जेथें जेथें जाय मी जेव्हां ।
आपणही मजसवें येतसे तेव्हां ॥
एकही गुण नाहीं पाहतां या हो! सुदेवा ।
बरव्यापरी सये! आला स्वानुभवा ॥ घनश्याम० ॥ २ ॥
नाम रूप माझें याच्या संगें वो! गेलें ।
यातिकुळ तेंही कैसें अकूळ केलें ॥
केशवप्रभुनें कैसें मन मोहिलें ।
मीपण माझें तेंही हिरोनी नेलें ॥ घनश्याम० ॥ ३ ॥

पद ६४८ वें.

पालवीं[1] धरोनी माझें मोहिलें मन ।
वदनीं वदन घालुनी दिलें चुंबन ॥ ध्रुवपद. ॥
या कान्हयाची करणी सांगों मी काय? ।
लिहितां धरणी हे हो! न पुरे माय ॥ पालवीं० ॥ १ ॥
विधीरहित[2] व्यवहार मजसीं करी ।
सांगतां गाऱ्हाणें याचें कुंठित वैखरी[3] ॥ पालवीं० ॥ २ ॥
एकलें देखोनि माझ्या शेजारा आला ।
केशवस्वामी सर्वांगीं जडोनी ठेला ॥ पालवीं० ॥ ३ ॥

पद ६४९ वें.

तो म्यां पंढरीनाथ देखियला. ॥ ध्रुवपद. ॥
काळाचाही काळ त्रैलोक्याचा नाथ ॥ तो० ॥ १ ॥
देवाचाही देव लक्ष्मीचा कांत ॥ तो० ॥ २ ॥
गगनाचा अवकाश साधूचा एकांत ॥ तो० ॥ ३ ॥
प्राणाचाही प्राण सर्वांचा सांगात ॥ तो० ॥ ४ ॥
केशव म्हणे पाहतां देहबुद्धीचा पात ॥ तो० ॥ ५ ॥

पद ६५० वें.

अहो! जी! गोपाळराया! सख्या! हरी! ।
ब्रह्मादिकां वंद्य तो तूं आमुच्या घरीं ॥

---

१. पदरीं. २. आचाररहित. ३. वाणी.

नकळे नकळे आमुच्या भाग्याची थोरी ।
आलंगिला धांवुनी सप्रेमें करीं ॥ ध्रुवपद. ॥
बाळकृष्ण खेळतां निजअंगणीं ।
यशोदे नंदासि तेणें आनंद मनीं ॥
गोपी गोपाळ पाहतां निवती लोचनीं[1] ।
परमानंद पिकला त्या त्रिभुवनीं ॥ अहो० ॥ १ ॥
मुनिजन ध्यानीं बहू बैसले वनीं ।
आभासही त्यांतें हा हो नाहींच स्वप्नीं ॥
तो तूं नित्य भेटसी आम्हां लागुनी ।
खेळे मेळें नांदों तुझ्या सुखें करोनी ॥ अहो० ॥ २ ॥
परब्रह्म अवतरलें गोकुळीं देखा ।
इंद्र चंद्र वांछिती जेथिंच्या सुखा ॥
तो तूं आम्हां जोडलासी जिवलग सखा ।
योगियांचें ध्येय आम्हां सांपडलें फुका ॥ अहो० ॥ ३ ॥
सर्व भावें प्रिय कृष्ण तूंचि आम्हांसी ।
तनु मनही गुंतलें तुझिया पायांसी ॥
अनुवादों किती अंतरसाक्षी तूं होसी ।
तुझिया संगें कृतकृत्य झालों हृषीकेशी ! ॥ अहो० ॥ ४ ॥
चिदानंद डोळस रूप सांवळें ।
मनोहर वेष त्वां धरिला गोपाळें ॥
सद्गुरुकृपें केशवराजीं ऐक्य समेळें ।
नित्यानंद फावलासि सप्रेम मेळें ॥ अहो० ॥ ५ ॥

पद ६५१ वें.

कृपाळु म्हणवितसे हा आपणालागीं ।
ठकुनि गिळिले येणें किती हो ! योगी ॥
डांगोरा करणें याचा कासया जगीं ।
.... ॥ ध्रुवपद. ॥

१. नेत्रीं.

नवल सांगतां नये सांगों मी कवणा ।
निजीं निज दाउनियां नेलें मीपणा ॥
भुरलें घालुनि आम्हां मोहिलें जाणा ।
जाणीव नेणीवे गेली याचिया खुणा ॥ कृपाळु० ॥ १ ॥
.... ।
.... ॥
नवल थोर हो केलें सद्गुरुराजें ।
भेटी वो! देउनि नेलें मीपण माझें ॥ कृपाळु० ॥ २ ॥
शिव शिव गुरुराया! पुरे संग याचा आतां ।
लगट न सोडी किं हो परतें जातां ॥
गुरुकृपें केशवीं हस्तक माथां ।
जालिया सूटका नाहीं शरणागतां ॥ कृपाळु० ॥ ३ ॥

पद ६५२ वें.

कांहींच नाहीं भेद ।
कांहींच नाहीं जेथें तेथें निश्चळ राहीं रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
गगन पवन पाहीं दहन जीवन कांहीं ।
धरणीसहित नाहीं समूळ तुझ्या ठायीं ॥ कांहीं० ॥ १ ॥
शिवजिव दोन्ही भाव निजपदिं झाले वाव ।
मीपणावेगळा देव सहज निःसंदेह ॥ कांहीं० ॥ २ ॥
जाणणें[1] नसे नेणणें[2] नसे असणें नसणें नसे ।
केशव म्हणे पूर्ण एक जाणणें मात्र असे ॥ कांहीं० ॥ ३ ॥

पद ६५३ वें.

आणिकांसीं बोलों नको । हित गुज पुसों नको ।
वेडेपणें डोलों नको । सुखरूप न होतां ॥ ध्रुवपद. ॥
सुखावेगळी मात । नाहीं संत पदीं निवांत ।
तयाचा सांगात । करिं तूं वो! बाईये! ॥ आणि० ॥ १ ॥
संत ते सुखाची मूर्ति । नाशिती दुःखाची स्फूर्ति ।
यथार्थ तयांची कीर्ति । आहे मज ठाउकी ॥ आणि० ॥ २ ॥

१. ज्ञान. २. अज्ञान.

सुखाची लाविती गोडी । करावी तयाची जोडी ।
जन्ममरणाची बेडी । तेथ तुटे बाईये ! ॥ आणि० ॥ ३ ॥
सुखाचे सिंधू ते माय । वेळोवेळां सांगूं काय ।
सुखाकारणें पाय । धरीं त्याचे मस्तकीं ॥ आणि० ॥ ४ ॥
केशवाचे स्वामी ते वो ! । सर्वस्व तयासी देवो ।
सुखची होसी देवो । भाक माझी साजणी ! ॥ आणि० ॥ ५ ॥

पद ६५४ वें.

ऐसें कळलें ज्यालागीं तोचि मुक्त निजयोगी ॥ ध्रुवपद. ॥
साक्षात्काराहुनी भिन्न । सहज स्थिती परिपूर्ण ।
सहज स्थितिचा [1]परिपाक साक्षात्कार संपूर्ण ॥ ऐसें० ॥ १ ॥
सत्यहि [2]भूमिका [3]मायिक । याहुनी परतें निजमुख ।
अनुभवरहित अनुभवणें अनुभव भूमिका हे मुख्य ॥ ऐसें० ॥ २ ॥
मुख्य स्थितीचा मुख्यार्थ । गुह्यपणेंविण गुह्यार्थ ।
[4]निर्वाणप्राप्ति केशवीं [5]अहळें बहळें परमार्थ ॥ ऐसें० ॥ ३ ॥

पद ६५५ वें.

मरुनी आम्हीं कोठें वो ! जावें ? । जन्म नाहीं तेथें काय वो ! मरावें ? ॥ध्रुवपद.॥
[6]याति ना कुळ, क्रिया ना कर्म । येणें ना जाणें, अवघा भ्रम ॥ मरु० ॥ १ ॥
बद्ध ना मुक्त, वर्ण ना आश्रम । शि[7]खा ना सूत्र, धर्म ना नेम ॥ मरु० ॥२॥
शब्द ना निःशब्द पाप ना पुण्य । नाद ना बिंदु सहज शून्य ॥ मरु० ॥३॥
श्वे[8]त ना पी[9]त गौर ना श्याम । व्यक्त ना अव्यक्त रूप ना नाम ॥ मरु० ॥ ४ ॥
केशव सद्गुरुकृपें केशवीं विश्राम । तेथें कोणासी म्हणों आत्माराम ॥ मरु० ॥५॥

पद ६५६ वें.

सहज सोंवळा तूं अखंडित राहें ।
हरिहर मग तुझे वंदिती पाय ॥ ध्रुवपद. ॥
क्षण एक सोंवळा क्षण एक वोंवळा ।
[10]नांथिलेचि चाळे करिसी कां गो[11]वळा ? ॥ सहज० ॥ १ ॥

---

१. परिणाम, परिपक्वपणा. २. सोंग. ३. खोटी, मिथ्या. ४. मोक्षप्राप्ति. ५. पुष्कळ, अतिशय. ६. जाति. ७. शेंडी. ८. पांढरा. ९. पिंवळा. १०. चांगले नव्हेत ते. ११. गांवढ्या, वेड्या.

सोंवळें ओंवळें ज्याचें हरवलें पाहीं ।
तोचि सोंवळा येथें [1]संदेह नाहीं ॥ सहज० ॥ २ ॥
गुरुकृपें केशव सोंवळा पैं झाला ।
जें आंगीं लागे तैसें सोंवळें त्याला ॥ सहज० ॥ ३ ॥

पद ६५७ वें.

म्हणउनि सुख झालें बहु मोठें । सांठवितां नये कोठें ॥ ध्रुवपद. ॥
मरण आलें हो! ज्यासी । आम्ही शिवलों नाहीं त्यासी ॥ म्हण० ॥ १ ॥
[2]भेद गळाला ज्याचा । मी तंव बाळक झालों त्याचा ॥ म्हण० ॥ २ ॥
परम सुखें बहु [3]धालों । केशव म्हणे मी केशव झालों ॥ म्हण० ॥ ३ ॥

पद ६५८ वें.

आनंदाचा सुकाळ आतां पाहीं । देव भेटला भाग्यासी उणें नाहीं॥ध्रुवपद.॥
माया [4]रजनीचा अंतक हा आला । हृदयभुवनीं प्रकाश मोठा झाला॥आनं०॥१॥
सर्वीभावीं अक्रिय लेणें ल्यालों । अनंतासी भेटतां प्रेमें धालों ॥ आनं० ॥२॥
दया फळली विश्रांति झाली आजी । वस्ति घडली केशवस्वामीमाजी॥आनं०॥३॥

पद ६५९ वें.

दयासिंधु ते स्वामी माझे पाहीं ।
त्यांसि पाहतां दुःखासि ठाव नाहीं ॥ ध्रुवपद. ॥
क्षोभवितां न क्षोभे ज्याचें मन । प्राणसंकटीं संपूर्ण समाधान ।
कर्माकर्मीं अखंड आत्मज्ञान । त्यांच्या दासांचा मी दास झालों जाण ॥दया०॥१॥
सर्वभावें राहिले [5]चिदाकाशीं । माया नाशी निर्मुक्त निश्चयेंसीं ।
ब्रह्मानंदीं निमग्न अहर्निशीं । ऐक्यभावें म्यां सेविलें तयासी ॥ दया० ॥ २ ॥
निर्विकल्पीं ब्रह्मांड लया नेलें । आत्मछंदें त्रैलोक्य सुखी केलें ।
म्हणे केशव त्या दातयाच्या बळें । मीतूंपण समूळ माझें गेलें ॥ दया० ॥ ३ ॥

पद ६६० वें.

कटीं कर ठेवूनी निरंतरीं । समचरणीं [6]सांवळा श्रीहरी ।
सहज ऊभा विज्ञान भीमातीरीं । दिव्यप्रभा न [7]समाये धरांबरीं ॥ध्रुवपद.॥
गुणातीत निष्काम अविनाशी । सर्वसाक्षी गोपाळ प्रेमराशी ।
आत्मा माझा घननीळ निश्चयेंसीं । चित्तवृत्ति वेधली पूर्ण त्यासी ॥ कटीं०॥१॥

---

१. संशय. २. द्वैतबुद्धि, द्वैतभाव. ३. तृप्त झालों. ४. रात्र. ५. चैतन्यरूप आकाशांत. ६. श्यामल. ७, राहात नाहीं.

दयासिंधु अनाथबंधु सखा । महिमा न कळे ब्रह्मादिकां ।
आला भेटी भावार्थ [1]पुंडरीका । त्याच्या संगें केशवीं प्राप्ति देखा ॥ कटीं०॥२॥

पद ६६१ वें.

तोचि आदिगुरु भगवंत रे! । नित्य अंतरीं पाहती संत रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
श्रुतिशास्त्रांसी न कळे [2]अंत रे! । जो सर्वातीत सर्वागत रे! ॥ तोचि० ॥ १ ॥
जो दुजेपणेंविण संचला । स्वयें एकपणेंविण एकला ॥ तोचि० ॥ २ ॥
शुद्ध स्वबोधें केशवें पाहिला । मग त्याचा तोचि होउनी राहिला ॥ तोचि०॥३॥

पद ६६२ वें.

अखंड [3]गगन असे प्रवेश म्हणीजे कैसें ।
स्वरूप म्हणिजे तैसें जाणिजे रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
घटमठाचेनि त्यागें गगनीं गगन रिघे ।
स्वरूपीं प्रवेश वेगें जाणिजे तैसा ॥ अखंड० ॥ १ ॥
प्रतीतिबळें पाहें दुसरें उरलें काय ।
सांगिजेसें नव्हे माय कवणा सांगों ॥ अखंड० ॥ २ ॥
सांगणें पुसणें कांहीं समुळीं उरलें नाहीं ।
स्वरूप ठायींच्या ठायीं केशव म्हणे ॥ अखंड० ॥ ३ ॥

पद ६६३ वें.

येंई दयानिधे! येंई रे! हरी! ॥ ध्रुवपद. ॥
केवळ बाळ तुझा लडिवाळ मी । उचलुनि कडिये घेंई रे! ॥ येंई० ॥ १ ॥
तारक कर शिरीं ठेवुनियां वरी । परमपदाप्रति नेंई रे! ॥ येंई० ॥ २ ॥
हृदयकमलदलीं कवळुनियां मज । निर्विशे[4]षपद देंई रे! ॥ येंई० ॥ ३ ॥
स्वयंप्रकाशीं अज अविनाशीं । रमवुनि शमवीं क्रिया रे! ॥ येंई० ॥ ४ ॥
आनंदवीर्या! निजचित्सूर्या । म्हणे केशव गुरुवर्या रे! ॥ येंई० ॥ ५ ॥

पद ६६४ वें.

पैल गोकुळीं क्रीडतो शेषशायी रे! ।
गोपी गोपाळ मेळ मेळउनि सकळसमागमें बळिराम भाई रे! ॥ध्रुवपद.॥
त्रिभुवनीं ज्याचें चरित्र गाती । तो गौळियांच्या राखितो गाई रे!॥पैल०॥ १॥
अनंतकोटी ब्रह्मांडें पोटीं । तो यशोदेसी म्हणे माझी आई रे! ॥ पैल०॥ २ ॥
अनादीचें मूळ ज्यासि नाहीं । यातिकूळ लोळति ब्रह्मादिक पायीं रे!॥पैल० ॥३॥

---

१. पृष्ठ ९ टीप १ पहा. २. पार. ३. आकाश. ४. अत्यंत श्रेष्ठ असें पद.

मुनिवर[1] ज्यासी ध्याति अहर्निशि[2] । कांपति कळिकाळ ठायीं रे ! ॥ पैल० ॥४॥
केशवप्रभु स्वयमेव देवाचाहि देव । मिटलिया येणें जाणें[3] नाहीं रे ! ॥ पैल०॥५॥

पद ६६५ वें.

काऱ्होबा बहु गांठा रे ! ।
सेलॅका वांटा म्हणुनि नेतो आम्हांसि लाविला घाटा रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
देहबुद्धि आम्ही रोडके झालों आपण स्वानंदें लाटा रे ! ।
केशव अमुचि नयेचि कैसी कपटी निष्ठुर मोठा रे ! ॥ काऱ्होबा० ॥ १ ॥
भजनेंवीण कांहींच आपुलें नेदित केवढा खोटा रे ! ।
सद्गुरुकृपें केशवीं बळेंचि घेतलें देउनि दाटा रे ! ॥ काऱ्होबा० ॥ २ ॥

पद ६६६ वें.

काय मी सांगों तुज रे ! । नवल वाटे मज रे ! ।
क्षणक्षणा मन उन्मन होतें अभिनव केवढें चोज[6] रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
संतांचें मोठें एक कौतुक पाहीं । त्यांसी असोनियां देह नाहीं रे ! ।
देहावीण जगीं उघडे नांदती नवल कांहींना बाहि रे ! ॥ काय० ॥ १ ॥
सर्वही भोग भोगुनि चांग[7] । भोगींच ह्यासी त्याग रे ! ।
त्याग भोगासि अलिप्त[8] आपण । ऐसा तयांचा योग रे ! ॥ काय० ॥ २ ॥
देहकर्में करिती परि न लिंपती[9] । अतर्क्य तयाची स्थिति रे ! ।
गुरुकृपें केशवीं कांहींच न होती । सहजीं सहज विचरती रे ! ॥ काय० ॥३॥

पद ६६७ वें.

ज्ञानाज्ञान तैसें एक रूप बाधक जाणोनि राहीं पां खेळिया ! रे ! ।
या दोहींवेगळें तूं आपणासी जाणोनि तरिच सुटशिल भाई रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
काळी म्हणोनी बेडी लोहाची तोडिली सोनियाची जोडिली पायीं रे ! ।
यथापूर्वक तें बंधन घडलें विशेष साधिलें त्वां कायी रे ! ॥ ज्ञाना० ॥ १ ॥
निंब हीन म्हणुनि परता केला चंदनाच्या शुळीं घातला रे ! ।
लाभ तेथें अधिक काय रे ! झाला प्राण तो शेवटीं गेला रे ! ॥ ज्ञाना० ॥२॥
अंत्यजाचें [10]सुणें म्हणवुनी भोंवडुनी घातलें द्विजाचे घरींचें पुजियेलें रे ।
वंद्य निंद्य तेथें श्रमचि उरला पाप तों सारिखेंचि झालें रे ! ॥ ज्ञाना० ॥ ३ ॥

---

१. ऋषिवर. २. रात्रंदिवस. ३. जन्ममरण नाहीं. ४. उत्तम. ५. दया. ६. कौतुक. ७. चांगलें. ८. निराळा. ९. 'न मां कर्माणि लिंपंति' (गीता—अ० ४ श्लो० १४). १०. कुत्रें (श्वन्).

वांजे शेळीचे कांसे दूध नाहीं म्हणवुनी गलस्तनीं दोहन केलें रे! ।
दोहींस प्राप्ति तितुकीच झाली उघड सांगतों बोलें रे! ॥ ज्ञाना० ॥ ४ ॥
ओंवळा अंत्यज करुनी वेगळा सोंवळ्यासी आलिंगन दिलें रे! ।
तेणेंही विटाळ तैसाचि झाला प्रायश्चित्त घेणें लागलें रे! ॥ ज्ञाना० ॥ ५ ॥
वोस नगरीचें नभ शून्य म्हणउनि पट्टणीचें खोळें भरूं गेला रे! ।
खटपट केली ती गटपट झाली लाजोनि उगलाची ठेला रे! ॥ ज्ञाना० ॥ ६॥
ज्ञानाज्ञानभेद निरसुनि निःशेष निजरूपीं पावला ऐक्य रे! ।
केशव म्हणे जगीं तेचि मुख्य योगी त्यांचे पदीं सर्व सौख्य रे! ॥ज्ञाना०॥७॥

पद ६६८ वें.

हें वासुदेव सांगतो पाहीं । मन ठेवीं तूं त्याचे पायीं गा! ॥ ध्रुवपद. ॥
चहूं देहांचें झालें चूर्ण । मग सहजेंची उरलें पूर्ण ।
तें पूर्ण ना नव्हे अपूर्ण । पूर्ण पूर्णातीत संपूर्ण गा! ॥ हें० ॥ १ ॥
नामरूपातीत अखंड । जें गुह्याचें गुह्य उदंड[1] ।
जेथें हारपलें पिंडब्रह्मांड । कांहीं नुरेचि मायेचें बंड गा! ॥ हें० ॥ २ ॥
जन न होनी संचलें जनीं । ज्याचे स्वरुपीं रंतले[2] मुनी ।
जेथें मावळले जीवशिव दोन्ही । म्हणे केशव तत्वदर्शनीं गा! ॥ हें० ॥ ३ ॥

पद ६६९ वें.

सद्गुरूचा धर्म जागो, त्याचे पायीं चित्त जागो ।
वचनमात्रें आभर केलें नेदी आणिका मागों ॥ ध्रुवपद. ॥
ॐकार[3] हा निज वृक्ष त्रिगुणातीत आलक्ष ।
विस्तारला निजबोधें स्वतःसिद्ध प्रत्यक्ष ॥
त्यावरि बैसुनी संता दान मागे अपरोक्ष ।
तिहीं इच्छा पूर्ण केली दाखविलें निजलक्ष ॥ सद्गुरु० ॥ १ ॥
कृपावंत संत बा रे! ज्याचें देणें अमूप[4] ।
वेंचितांही न सरेचि धन अक्षय स्वरूप ॥
सनाथ तिहीं मज केलें देउनी आत्मपडप ।
ज्ञानदीप उजळुनी प्रकाशिलें आपेंआप ॥ सद्गुरु० ॥ २ ॥

---

१. पुष्कळ. २. रममाण झाले. ३. प्रणवाकार. ४. पुष्कळ.

मायबाप माझे थोर त्यांचा त्रैलोकीं प्रताप ।
ज्याचें भावें नाम घेतां हरे त्रिविध[1] ताप ॥
कैवल्यातें[2] देउनी दान, निरसिलें[3] पुण्यपाप ।
गुरुकृपें केशवराजीं केलें सबाह्य स्वरूप ॥ सद्गुरु० ॥ ३ ॥

पद ६७० वें.

चाल माझ्या रामा! जीवींच्या विश्रामा ।
तुजविणें शेजे एकलें न गमे आम्हां ॥ ध्रुवपद. ॥
शेज करा भांग भरा धण्या घरा येतो गे! शकुन आजि होतो ।
संतसेवेसाठीं आत्माराम भेटी देतो ॥ चाल० ॥ १ ॥
चाल माझ्या हालो वृत्तिसि घालीं पालो ।
एकांतींचें गूज आतां तुम्ही आम्ही बोलों ॥ चाल० ॥ २ ॥
अंतर पोकळ बाहिर मुद्रावेष वरपंग ।
जिविंच्या जिवीं भेटी होतां मिठी अंतरंग ॥ चाल० ॥ ३ ॥
डोळा लावी माळा ओंवी सोंग दावी जगीं ।
तैसी सौरी[4] नव्हे रामा! चाल घरा वेगीं[5] ॥ चाल० ॥ ४ ॥
अंतरंगीं[6] निजभेटी आत्मारामीं मिठी ।
सद्गुरुकृपें केशवराजीं भेटिसी नाहीं तुटी ॥ चाल० ॥ ५ ॥

पद ६७१ वें.

भावा शरण गेली गे! । सुखरूप जाली गे! ॥ ध्रुवपद. ॥
लई लई लकुटा । माझा भाव धाकुटा ॥ भावा० ॥ १ ॥
भाव माझा वडील गे! । ब्रह्ममोतीं घडील गे! ॥ भावा० ॥ २ ॥
प्रेम तान्हें भावाचें । पढियें[8] माझ्या जिवाचें ॥ भावा० ॥ ३ ॥
कडिये घेऊं खांदां घेऊं । सुखसिंधुतीरा नेऊं ॥ भावा० ॥ ४ ॥
ऐसा भाव भावीला[9] । तो सुखसिंधु देखिला ॥ भावा० ॥ ५ ॥
तेथें ज्ञान शिंपला । मुक्त मोतीं भरला ॥ भावा० ॥ ६ ॥
भावें दिल्हा मज गे! । काय सांगूं तूज गे! ॥ भावा० ॥ ७ ॥
लाग भावा चरणीं । तो तुज देईल सांजणी[10] ॥ भावा० ॥ ८ ॥
महावाक्य गुज गे! । केशव सांगे तूज गे! ॥ भावा० ॥ ९ ॥

---

१. आध्यात्मिक, आधिभौतिक आणि आधिदैविक. २. मोक्षातें. ३. नाहींसें केलें. ४. निर्लज्ज स्त्री. ५. लवकर. ६. मनांत. ७. वाण, कमतरता. ८. आवडतें. ९. मानिला. १०. मैत्रिणी.

पद ६७२ वें.

आजी हृदयमंदिरा माझ्या येई । आत्मबोधें अखंड भेटी देई ॥ ध्रुवपद. ॥
गुणातीता सच्चिदानंद रामा! । विश्वरूपा! व्यापका! पूर्णकामा! ॥ आ० ॥१॥
सदोदिता [1]अच्युता! [2]पुरातना! । परात्परा! माधवा! [3]भेदशून्या! ॥ आ० ॥२॥
श्रुतिसारा! वेदांतगुह्यरूपा! । केशवप्रभू! [4]अविनाशपदभूपा ॥ आजी० ॥ ३ ॥

पद ६७३ वें.

याचे पाय विसरावे कैसे आतां । ज्याच्या नामें पळाली [5]भवव्यथा ।
ज्याच्या संगें जगदीश आला हाता । नाहीं सौख्य तयासी विसरतां ॥ध्रुवपद.॥
मोक्षदाता सद्गुरुनाथ पाहीं । कामक्रोध जयासी तंव नाहीं ।
कपट नेणे साधूचा राव कांहीं । मन माझें वेधलें त्याचे पायीं ॥ याचे० ॥ १ ॥
प्राणसखा सद्गुरु देव राजा । ब्रह्म डोळां दाविलें तेणें ओजा ।
अंगीकार संपूर्ण केला माझा । कृपावंत पावला आत्मकाजा ॥ याचे० ॥ २ ॥
ब्रह्मानंद स्वरूप मूर्ती ज्याची । शांती [6]कमळा भाळली त्यासी साची ।
त्याच्या संगें द्वैतासी [7]उरी कैंची । केशवस्वामी माउली अनाथाची ॥ याचे० ॥३॥

पद ६७४ वें.

मुळीं शोधितां न दिसे देहभाव । [8]तेथें विदेहीं म्हणणें हेंही [9]वेवा ।
कर्माकर्मा नुरेची कांहीं ठाव । भ्रांति फिटली कैसा [10]संदेह ॥ ध्रुवपद. ॥
[11]वृत्ति निमाली न करणें आतां काय । मन हारपलें बोलणें न साहे ।
जन वन विजन ब्रह्म पाहे । पाहतें पाहणें हेंही न साहे ॥ मुळीं० ॥ १ ॥
जन पाहतां अवघे नव्हे देही । तेथें आपणा कां म्हणवीं कां विदेही ।
देही विदेही भावना ऐसी कांहीं । तें स्वरूपीं पाहतां [12]अणु नाहीं ॥ मुळीं०॥२॥
निज स्थितिचा निज निर्वाह । तेथें ब्रह्मीं ब्रह्मत्वा [13]अभाव ।
गुरुकृपें केशवीं पूर्ण भाव । होय तेव्हां आकळे [14]अभिप्राव ॥ मुळीं० ॥ ३ ॥

---

१. 'च्यवनोत्पत्तियुक्तेषु ब्रह्मेंद्रवरुणादिषु ॥ २३९ ॥ यस्मान्न च्यवते स्थानात्तस्मात्संकीर्त्यतेऽच्युतः । साधर्म्येणावतारेऽपि ब्रह्मेंद्रवरुणादिभिः ॥२४०॥ न स्वैश्वर्यात्प्रच्युतो यः सोऽच्युतः परिकीर्तितः' ॥ [विवृत्ति-मंत्रसहस्र-सहितं श्रीविष्णोर्नामसहस्रम् । पृ० २१.] 'ज्याची निजस्वरूपापासुनियां च्युति कदापि होत नसे । त्या शाश्वत देवाला अच्युत हें नाम फार योग्य असे. ॥ १०६ ॥ [पृ० ११] नाहीं च्युति स्वरूपा, कीं ज्याला षड्विकार ते नसती । यास्तव अच्युत ऐशी आख्या झाली असें तया म्हणती.' ॥१८४॥ [पृ० ३५] [नामार्थदीपिका.] २. सनातना. ३. द्वैतरहिता. ४. मोक्षपदाचा राजा. ५. संसारदुःख. ६. लक्ष्मी. ७. बाकी, शेष. ८. विरक्त. ९. व्यर्थ. १०. संशय. ११. मनोवृत्ति. १२. मुळींच. १३. कमतरता. १४. अभिप्राय. 'पूर्णभाव' असा अन्य पाठ आहे.

पद ६७५ वें.

तिचें वदनकमळ पहा डोळां । निंबलोण उतरा वेळोवेळां ॥ ध्रुवपद. ॥
शुद्ध भाव फेरा ल्याली वेगीं । स्नेहफूल लाविलें पूर्णभांगीं ॥ तिचें० ॥ १ ॥
निजप्राप्तीची राखडी नित्य घाली । निर्विकार जडीत मूद ल्याली ॥ तिचें०॥२॥
श्रवणीं तानवडें ल्याइली त्रिकाळीं । ज्ञानबिजवरा झळके कपाळीं ॥ तिचें०॥३॥
नयनीं विज्ञान अंजन[2] शोभताहे । पाहे[3] त्याचा त्रिविध ताप जाये ॥ तिचें०॥४॥
मुक्तमोतीं अखंड ल्याली असे । वदनचंद्र प्रसन्न[4] त्यानें भासे ॥ तिचें० ॥ ५ ॥
निजरंगें सुरंग पूर्ण भासे । तोची मुखीं तांबूल[5] रंगलासे ॥ तिचें० ॥ ६ ॥
कंठीं सद्भक्ति मोहनमाळ साजे[6] । हृदयीं आनंदपदक विराजे ॥ तिचें० ॥ ७ ॥
सहज क्षमा साजिरी[7] सरी ल्याली । गळां चिन्मय मंगळसूत्र घाली ॥ तिचें०॥८॥
निष्ठा कंकणें बांधलीं[8] दोहीं हातीं । दया पाटल्या ल्याइली दीनराती ॥ तिचें० ॥९॥
भक्ति चोळी त्यावरी मुक्तजाळी । लेउनीयां शोभे निवृत्ति बाळी ॥ तिचें०॥१०॥
शांति पीतांबराची सावकाश । अखंडीत घातली निजकास ॥ तिचें० ॥ ११ ॥
केशवाची स्वामीण मूळमाता । सूख न समाये ब्रह्मांडीं रूप ध्यातां ॥ तिचें०॥१२॥

पद ६७६ वें.

श्रीरामाचें रूप मनीं चिंतावें । पाउलापाऊल[9] वेगीं जितावें ॥ ध्रुवपद. ॥
या देहाचा नाहीं भरंवसा[10] । भजनीं आळस किजे कैसा? रे! ॥ श्रीरा० ॥१॥
कामक्रोधसंग सर्व सोडावा । राजाधिराज[11] राम जोडावा ॥ श्रीरा० ॥ २ ॥
केशवस्वामीस जाउनि भेटावें । स्वानंद भांडार[12] आजि लुटावें ॥ श्रीरा० ॥३॥

पद ६७७ वें.

अमृताची[13] वृष्टि कैसी झाली मजवरी ।
चिन्मय सागर राम ल्यालों अंगभरी ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. पिंपळवण. २. काजळ. ३. पाहणाऱ्याचा. ४. मुदित, मोदयुक्त. ५. विडा. ६. शोभे. ७. सुंदर. ८. 'बाणली' असा अन्य पाठ. ९. आनंदतनयानेंही असेंच म्हटलें आहे:—'पाउलापाउलीं निजमनीं आळवा सांवळा हो! । बाळा त्या गोपाळा हृदयीं कवळा वेळोवेळां हो! ॥ [पृष्ठें ७९-८०]. १०. भरंवसा=भरवश, भरोसा. [भरवशो महान् प्रत्ययः । 'भरोसा' इति भाषया । 'स्तुतिकुसुमांजलि'—स्तोत्र ११ श्लो० ३२ टीका पृ० १७० पहा.] ११. राजराजेश्वर. १२. खजिना. १३. 'अमृत' शब्दाचे अनेक अर्थ आहेत ते:—'अमृतं यज्ञशेषे स्याद् पीयूषे सलिले घृते । अयाचिते च मोक्षे च ना धन्वंतरिदेवयोः ॥' इति मेदिनी.

सोनियाचा दिवस आजि उगवला माय ! ।
निजभाग्यें देखियेले कान्ह्याचे पाय ॥ अमृ० ॥ १ ॥
स्वर्गसुख प्राप्त झालें चित्त बहु धालें[1] ।
भेटला भगवंत साम्राज्य हाता आलें ॥ अमृ० ॥ २ ॥
सर्वकाळ क्रीडा करी नित्य पदावरी ।
केशव म्हणे तेळीं[2] वरी एक झाला हरी[3] ॥ अमृ० ॥ ३ ॥

पद ६७८ वें.

जाग रे ! जाग सदा राम मनीं जाग ।
संतसंग धरुनि करीं परता[4] भवनाग[5] ॥ ध्रुवपद. ॥
काम क्रोध लोभ यांचा तोडुनि टाकीं लाग[6] ।
परम शितळ होउनी मनीं भजनवनीं[7] वाग ॥ जाग० ॥ १ ॥
विसराचा नाश करुनि विसर विसर भाग ।
केशवराजस्वामी यासी पूर्ण दशा माग ॥ जाग० ॥ २ ॥

पद ६७९ वें.

पाहें रे ! पाहें चिदानंद राम पाहें रे ! ।
कामधाम त्यजुनी निष्काम वनीं[8] राहें रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
पापताप हरण संतचरणकमळ सेवीं रे ! ।
श्रवण मनन करुनि रामीं मनेंवीण मन ठेवीं रे ॥ पाहें० ॥ १ ॥
नामरूपातीत सदोदीत केशवस्वामी रे ! ।
विविध परिच्छेद शून्य सबाह्य अंतर्यामीं रे ! ॥ पाहें० ॥ २ ॥

पद ६८० वें.

तेचि योगिराव तेचि महानुभव[9] ।
नमस्कारासाठीं देती रामपदीं ठाव ॥ ध्रुवपद. ॥
कांसवीचें तूप तैसें संसाराचें रूप ।
ऐसें जाणती ते जाणती चिद्रूप अमूप ॥ तेचि० ॥ १ ॥

---

१. तृप्त झालें. २. खालीं वर. ३. मूढजनांचीं दुःखें जो हरण करितो तो 'हरि.' ['हरि' या शब्दाची वामनपंडितांनीं अशी व्याख्या दिली आहे:—'हरि जडदुःख म्हणुनि कीं 'हरि' तो.' जटायुस्तुति—३६] 'हरि' या शब्दाचे अनेक अर्थ आहेत तेः—ः'हरिश्चंद्रार्कवाताश्व-शुकभेकयमाहिषु । कपौ सिंहे हरेऽजेंऽशौ शक्रे लोकांतरे पुमान् ॥' इति मेदिनी. ४. दूर. ५. संसाररूपी हत्ती किंवा सर्प. ६. संबंध. ७. भजनरूपी अरण्यांत. ['क्लीबं स्यात्कानने नीरे निवासे निलये वनम्' इति रभसः.] ८. मागील पदावरील टीपा पहा. ९. महापराक्रमी, महाशय.

कर्मजाळ जंजाळ सर्व तोडियेलें ।
पूर्णबोध साम्राज्य पूर्ण जोडियेलें ॥ तेचि० ॥ २ ॥
मोक्षाचें द्वार सार सर्व त्याचे पाय ।
केशवराजस्वामी आम्हीं देखियला माय ! ॥ तेचि० ॥ ३ ॥

पद ६८१ वें.

सांग गुरुबहिणी सांग मायबहिणी ।
शब्दज्ञानीं काज नाहीं सार येथें रहणी ॥ ध्रुवपद. ॥
अडक तेथें दडक बाई ! मुरुम तेथें पाणी ॥
निर्नामाचें देऊळ त्याचें तोंड कोण वानी ? ॥ सांग० ॥ १ ॥
आकाशींची नारी खेळे पाताळींचे रानीं ।
बहिर्मुखां नाचविते धरूनियां कानीं ॥ सांग० ॥ २ ॥
दृश्यजाळ सर्वकाळ नेणती जे कांहीं ।
केशव म्हणे समूळ कोडें उगवे ह्याचे पायीं ॥ सांग० ॥ ३ ॥

पद ६८२ वें.

राती गेली राती गेली । सद्गुरुनें दया केली ॥ ध्रुवपद. ॥
निजभाग्याचा उजेड झाला । बोधदिवाकर[2] भेटों आला ॥ राती० ॥ १ ॥
अद्वयप्रेमा कोंदली पाहीं । अंधार चांदणें दोन्ही नाहीं ॥ राती० ॥ २ ॥
केशवस्वामी भेटला आजी । राहिलों स्वयंप्रकाशामाजी ॥ राती० ॥ ३ ॥

पद ६८३ वें.

संतसभेमाजी येतां लाभ वाटतो । स्वयंप्रकाश राजा **राम** भेटतो ॥ध्रुवपद.॥
प्रेमाचा पूर मोठा नयनीं लोटतो । सबाह्याभ्यंतरीं ब्रह्मानंद दाटतो ॥ संत०॥१॥
स्वरूपप्राप्ती होतां भेदाभेद[3] आटतो । केशव म्हणे पूर्णबोधीं बोल खुंटतो॥संत०॥२॥

पद ६८४ वें.

राम जपा रे ! राजा **राम** जपा रे ! ।
सर्वकाल अमलचरणकमलदलिं लपा रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
काम हराया संसार पसराया ।
संसार मराया साम्राज्य कराया ॥ **राम**० ॥ १ ॥
निवांत होउनि भजनवना[4] येउनी ।
कर्मजाळ जंजाळ सोडुन देउनी ॥ **राम**० ॥ २ ॥

---

१. उकले. २. सूर्य, दिनकर. ३. द्वैताद्वैत. ४. पद ६७८ वरील टीप पहा.

सारासारविचारें निजनिर्धारें ।
केशव म्हणे निजराज्यरहित निर्विकारें ॥ राम० ॥ ३ ॥

पद ६८५ वें.

उदो[1] रेणाबाई[2] गे! मूळपीठे! आई! ।
उदयास्तुविण तुझा नित्य उदय पाहीं ॥ ध्रुवपद. ॥
नर ना नारी केवळ सौरी आलें महाद्वारा ।
गे! निजाचिये घरा ।
संतसमागमें आम्हां मूळ[3]पीठीं धारा ॥ उदो० ॥ १ ॥
महाभूतीं गोंधळ गाजे [4]डोर वाजे नेटें ।
धण्याचेनि नेटपाटें ।
घरिंचे घरीं ओळखी झाली जाणें नलगे कोठें ॥ उदो० ॥ २ ॥
जाणें नाहीं येणें नाहीं करणें नाहीं कांहीं ।
जेथिचें तेथें पाहीं ।
पाहतें पाहणें सारुनि पाहतां भेटी ठायिंचे ठायीं ॥ उदो० ॥ ३ ॥
[5]प्रकृती पुरुषाभेटी होतां बोलणें झालें वाव ।
फिटला देह[6]भाव ।
मुळिंची गोडी घेतां मीतूंपणा कैंचा ठाव? ॥ उदो० ॥ ४ ॥
मीतूंपणा ठाव नाहीं ऐसें झालें आम्हां ।
अरे! तुझ्या संगें रामा! ।
[7]कामना कामीं निष्काम झालों आलों निजधामा ॥ उदो० ॥ ५ ॥
निजधामीं सुखशेजे सहजीं सहज ।
काय सांगों तुज ।
भोग्य भोक्ता नसोनियां एकांतींचें गुज ॥ उदो० ॥ ६ ॥

१. उदय असो. २. निर्लज्ज, अविनय. ३. पद १३१ वें पहा. ४. डमरु. ५. सांख्यशास्त्रांत प्रकृति आणि पुरुष हे शब्द प्रधान आहेत. प्रकृति आणि पुरुष यांच्या संयोगापासून सकल जड सृष्टीची उत्पत्ति आहे. या शास्त्रांत पदार्थांचे दोन वर्ग केले आहेत. एकांत चेतन पदार्थांचा समावेश केला आहे व दुसऱ्यांत अचेतनांचा. चेतन पदार्थ कायतो पुरुष. प्रकृति इत्यादिकांचा समावेश अचेतनांत होतो. याविषयीं सविस्तर वर्णन **'सरलार्थबोधिनी गीता'** पृ० ३१७, ३४४ यांत पहावें. [सरलार्थबोधिनी गीता—पुस्तक २ अंक २-३-४]. ६. अहंकार. ७. इच्छा.

एकांतींची मात गे! सांगतां नुरे हेत ।
.... ।
सद्गुरुकृपें केशवराजीं दृष्टांतीं दृष्टांत ॥ उदो० ॥ ७ ॥

पद ६८६ वें.

सहजाचा डौर हातीं आतुडला बाई! ।
निःशंक सौरी झालें आतां वौणी सुखा कायी? ॥ ध्रुवपद. ॥
भक्तिवेणीफणी ज्ञान काजळकुंकुं केलें ।
गे! सद्गुरुच्या बोलें ।
पालटलें पूर्व माझें मीतूंपण गेलें ॥ सहजा० ॥ १ ॥
निःसंग संगें आत्मरंगें खेळ खेळों भावें ।
या निर्नामाच्या नांवें ।
नामरूपा हारी आली मूळ पडिलें ठावें ॥ सहजा० ॥ २ ॥
मागिल मागें सरलें आतां पुढिल आलें नाहीं ।
ऐसें झालें पाहीं ।
ब्रह्मानंदें मग्न केशव सद्गुरुचे पायीं ॥ सहजा० ॥ ३ ॥

पद ६८७ वें.

स्वानंदबोधें स्वरूपीं स्थिर होउनियां राहीं ।
सांगणें पुसणें मग तुज नलगे वो! कांहीं ॥ ध्रुवपद. ॥
कैकाय कैकाय फुकट पुससिल कायी ।
मी काय तूं काय हेंची विचारूनि पाहीं ॥
निजनिर्मळ नित्य निखिल असतांचि ठायीं ।
तेंचि तुजमाजी गुरुमुखें वस्तु पाहीं ॥ स्वानंद० ॥ १ ॥
लांब गोष्टी सांडा चावटि पाहा सोलींव दृष्टि ।
सबरांभरित वस्तु भरली पाठीं आणि पोटीं ॥
अखंडदंडायमान अतुट भेटिसि नाहीं तुटी ।
दर्शन जालिया पडे परमानंदीं मिठी ॥ स्वानंद० ॥ २ ॥
मुळीं अंगीं जळें वरी शाखा शिंपिताहे ।
बाह्यवृत्ति धुतां केंवि अंतरशुद्धि लाहे ॥

---

१. हकीगत. २. प्राप्त झाला. ३. कमतरता. ४. कमतरता. ५. मनःशुद्धि.

व्रतें तपें नानातीर्थें कष्टविला देह ।
[1]स्वरूपप्राप्ति नाहीं तंववरि न फिटे [2]संदेह ॥ स्वानंद० ॥ ३ ॥
[3]मृगजळपुरीं पुरें वाहवलीं पाहें ।
वांजे पुत्र झाला त्याचा अंतक तो होय ॥
तैसा प्रपंच मिथ्याभूत भासत मज आहे ।
वोडंबरी विद्या अवघी भूर तैसी माय ॥ स्वानंद० ॥ ४ ॥
नाम नाहीं रूप नाहीं ऐकुन सांगों काय? ।
अनिर्वाच्य ब्रह्म तेथें बोलणें न साहे ॥
सद्गुरुकृपें केशवराजीं परतोनी पाहे ।
सांगणें पुसणें समूळ दोन्ही गिळूनियां राहे ॥ स्वानंद० ॥ ५ ॥

पद ६८८ वें.

ऐसे काय करावे लोक? ॥ ध्रुवपद. ॥
ज्यांचेनि संगतीं राम दुरावे । अधिक वाढे शोक ॥ ऐसे० ॥ १ ॥
संसारबंधन ज्यांचेनि पतन । लोक नव्हे ते वोक ॥ ऐसे० ॥ २ ॥
केशवस्वामिसि सबाह्य दाविती । भजनतारक चोख ॥ ऐसे० ॥ ३ ॥

पद ६८९ वें.

बहु बहु बहु गोड तुझें नाम गुरुराया! ।
हृदयकमळीं चिंतितां शीतळ झाली काया ॥ ध्रुवपद. ॥
आठवीं आठव अठला तेथें लागला तुझा छंद ।
सबाह्य संतोष दाटला जोडि जोडिला परमानंद ॥ बहु० ॥ १ ॥
अखंड [5]वृत्ति कोंदली सुखें दाटलीं नयनपातीं ।
सहज कळा [6]लाधली तेथें हारपली दिनराती ॥ बहु० ॥ २ ॥
नामीं अनाम सांचलें तेथें लाधलें परम गूज ।
सद्गुरुकृपें केशवीं डोळां उघड देखिलें निज ॥ बहु० ॥ ३ ॥

पद ६९० वें.

बोल रे! तूं बोल मना! रामनाम बोला ।
[7]कामधाम त्यजुनी निष्काम होउनि डोला ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. तदाकारप्राप्ति. २. संशय. ३. मृगजळाच्या पुरानें. ४. पुढें होणारी गोष्ट. ५. मनोवृत्ति. ६. मिळाली. ७. घरधंदा.

संतसंगें धरुनी भावविषय वाव जाण ।
आत्मसुखें विसर विसर तुज तुझी आण ॥ बोल० ॥ १ ॥
अमनीं सुमन होउनि वेगीं निरसीं क्रियाजाळ ।
केशव म्हणे निर्जराज्य करीं सर्वकाळ ॥ बोल० ॥ २ ॥

पद ६९१ वें.

पोरी फुगडी फू गे! एक तुझी तूं गे! ।
हा गुण भरला धू तुझ्या तोंडावरि थू गे! ॥ ध्रुवपद. ॥
उघडी होउनि फुगडी घाली लक्ष निर्धारा ।
भावो साचा हात धरुनि जाई मुळिच्या घरा ॥ पोरी० ॥ १ ॥
इतक्या भोग्या सारी देह सुपली वारी ।
आत्मयोगें साधुसंगें बैस निराकारीं ॥ पोरी० ॥ २ ॥
तुजमज बार तेथें खुंटला विचार ।
अंतरकळा हाता आल्या कैंचा संसार ॥ पोरी० ॥ ३ ॥
मी मी ऐसें म्हणसी काय तेंचि मुळीं पाहें ।
मीपणाचा शोध घेतां तूंपण गळोनि जाय ॥ पोरी० ॥ ४ ॥
फुकट विषय खोडी गे! सांडी जग झोडी ।
सद्गुरुकृपें केशवराजीं घेई नित्याची गोडी ॥ पोरी० ॥ ५ ॥

पद ६९२ वें.

याचे उपकार कैसे विसरावे? । नाम घेतांचि दीनबंधु पावे. ॥ ध्रुवपद. ।
काळें ग्रासिली सगळी माझी काया । ऐशा संकटीं पावला सोडवाया ॥ या०॥१।
काळापासुनि तत्काळ सोडविलें । शेखीं काळाचा निजकाळ केलें ॥ या० ॥२।
केशवासी रक्षिलें नानापरी । चरणीं ठाव दिधला निरंतरीं ॥ या० ॥ ३ ॥

पद ६९३ वें.

हाचि चाळा वेळोवेळां लागला वो! मातें ।
आत्मसखे बोलवा मज आपुलेनि हातें ॥ ध्रुवपद. ॥
करुनि निर्विकार वाडा चित्तमळ झाडा ।
निर्विकल्प शेजे मज निजावया धाडा ॥ हाचि० ॥ १ ॥

---

१. व्यर्थ. २. येथें स्वाभिप्रायदार्ढ्यास्तव द्विरुक्ति केली आहे. ३ शपथ. ४. 'साम्राज्य' असा अन्य पाठ आहे. ५ शेवटीं.

सन्मयाची चुनडी वेढुनि चोळी चिन्मयाची ।
तन्मयाची माळ घालुनि भेटि करा त्याची ॥ हाचि० ॥ २ ॥
प्रातिचुडा निज चोखडा घालुनि दोहीं हातीं ।
स्वामीपुढें रिघुनि सुखी होइ दिनराती ॥ हाचि० ॥ ३ ॥
ज्ञान बिंजवरा बरा शोभतो हे बरा ।
सर्वकाळीं भूषण भाळीं तेंचि आतां करा ॥ हाचि० ॥ ४ ॥
भूषणाचें भूषण सये! सद्गुरुचे पाय ।
बहुत बोलों काय राम भेटवा वो! माय ॥ हाचि० ॥ ५ ॥
साराचें सार अलंकारा अलंकार ।
केशवराज म्हणे भावें करित तेथें थार ॥ हाचि० ॥ ६ ॥

पद ६९४ वें.

भावें भज त्यासी भज त्यासी ॥ ध्रुवपद. ॥
दाखवि सर्व निवासी । चिन्मय भाग्यविलासी ।
केवळ निजसुखराशी । भजनें भवभय नाशी ॥ भावें० ॥ १ ॥
मन्मथतस्करत्रासक । भेदभयंकरनाशक ।
निर्गुण ब्रह्मप्रकाशक । विद्वज्जनमनतोषक ॥ भावें० ॥ २ ॥
निश्चळ कर्मप्रवाही । सावध निज सर्वांहीं ।
निर्मन योगी पाहीं । जाणिव नेणें कांहीं ॥ भावें० ॥ ३ ॥
अक्षयपदिंचा राजा । अवतरला निजकाजा ।
नेणें काम समाजा । केशव म्हणे धनी माझा ॥ भावें० ॥ ४ ॥

पद ६९५ वें.

तें स्वरूप वासुदेवाचें । माझे हृदयीं बिंबलें साचें गा! ॥ ध्रुवपद. ॥
रविपरिस अति सोज्वळ । जें चंद्राहुनी अतिशीतळ ।
जें अनादिसिद्ध निर्मळ । जेथें हारपे मन समूळ गा! ॥ तें० ॥ १ ॥
जें मंगळ निजमंगळ । जें गुह्याचें गुह्य केवळ ।
जें निष्कामधाम निष्कळ । जें आनंदतरुचें फळ गा! ॥ तें० ॥ २ ॥
जें अगम्य अगोचर । जें ब्रह्मादिकांसि पर ।
जें निजात्मसिद्धीचें घर । म्हणे केशव निज निरंतर गा! ॥ तें० ॥ ३ ॥

१. डोकींत घालण्याचा दागिना. २. उत्तमांतील उत्तम. ३. मदन. ४. चोर. ५. ज्ञान. ६. न दिसणारें.

पद ६९६ वें.

मुळीं प्रपंच झाला नाहीं । पुढें होइल लटिका पाहीं ।
ऐसें जाणुनियां स्थिर राहीं । मग करणें नलगे तुज कांहीं ॥ ध्रुवपद. ॥
एक प्रपंच झाला होता । हे स्वरूपीं नाहीं वार्ता ।
पुढें होइल हा मागुता । हेंही न घडे गा ! तत्वतां ॥ मुळीं ॥ १ ॥
हें मिथ्याची प्रपंचाचें भान । हें ज्ञानाचें मुख्य निजज्ञान ।
येणें ज्ञानें जें समाधान । त्यासी कैंचें भवबंधन गा ! ॥ मुळीं० ॥ २ ॥
जो स्वप्निं मरुनि जाळिला । तो जागृतीसि राख नाहीं झाला ।
ऐसा प्रपंच जेणें देखिला । तोचि जीवन्मुक्त भला गा ! ॥ मुळीं० ॥ ३ ॥
रज्जू[2] सर्पाचें जें भासणें । भासताही लटिकेपणें ।
ऐसा प्रपंच देखिला जेणें । त्यासी कैंचें येणें जाणें ? ॥ मुळीं० ॥ ४ ॥
गुरुकृपें केशवीं भाव । जेथें देहंभावा[3] नाहीं ठाव ।
जन्ममरण झालें वांव[4] । आतां कैंचा हा संदेह[5] गा ! ॥ मुळीं० ॥ ५ ॥

पद ६९७ वें.

काय तें गुज ? सांगों नये सांगतां कोणा ।
वृत्तीसीं ठाव नाहीं कैंची दाखवूं खुणा ? ॥ ध्रुवपद. ॥
वाचेसी नाम बोलों । बोल ग्रासुनी डोलों ।
डोलासि निरसुनि तृप्त होउनी ठेलों ॥ काय० ॥ १ ॥
अपार सुख दाटे । तेथें संसार आटे ।
देहींच देह नाहीं थोर कौतुक वाटे ॥ काय० ॥ २ ॥
यापरी संतपायीं । बोध फावला पाहीं ।
बोधासी ठाव कैंचा भेद केशवीं नाहीं ॥ काय० ॥ ३ ॥

पद ६९८ वें.

बळ रे ! नाहीं सज्जनापरतें । ज्याचें बळ सकळांवरतें ।
परतें जिहीं केलें रे ! अरतें । हृदयींच ठेविलें निरुतें[6] ॥ ध्रुवपद. ॥
ब्रह्मादिकां नकळे अंत रे ! । श्रुतिशास्त्रें पसरलीं जेथ रे ! ।
सिद्धांताचा न पवे हात रे ! । बळिये तेथें रिघाले संत रे ! ॥ बळ० ॥ १ ॥

१. खोटा. २. दोरी. ३. अहंकारा. ४. व्यर्थ. ५. संशय. ६. सत्य, केवळ, खरें.

जेथें हेतु लक्षण नचले । तेथें स्वयें सर्वदा रिघाले ।
निजपदीं तद्रूप झाले । ब्रह्मानंदें सर्वदा निवाले ॥ बळ० ॥ २ ॥
तेथिंचें सुख सांगतां साजणी! । मौन पडिलें चौघींच्या वदनीं ।
सद्गुरुकृपें केशवीं दर्शनीं । समाधि तेथें राहिली ग्रासुनी ॥ बळ० ॥ ३ ॥

पद ६९९ वें.

बाई! ये ऐसें [1]वीतलें चोजें वो! ।
नये गुज सांगतां मज वो! ॥ ध्रुवपद. ॥
जेथें वाचा कुंठित सकळा । जेथें मती झालिया पांगुळा ।
जेथें क्रिया सर्वही निश्चळा । तेथें ठाव कैंचा वो! गोकुळा ॥ बाई० ॥ १ ॥
जेथें शून्य दर्शनें होती वो! । 'नेति[3]' शब्दें परतल्या श्रुती वो! ।
संत बुडी जे पदीं देती वो! । आम्हाला झाली प्राप्ती वो! ॥ बाई० ॥ २ ॥
गुणातीत अद्वय पाटणी । नाहीं देशकाळाची वांटणी ।
स्वानंदाची स्वानंदीं दाटणी । केशवराजीं सर्वही आटणी ॥ बाई० ॥ ३ ॥

पद ७०० वें.

सकळ भाग्य साधुच्या चरणीं । पूर्वपुण्य फळलें साजणी! ॥ ध्रुवपद. ॥
संतचरणीं ठेवितां मन वो! । स्वानंदाचें लाधलें धन वो! ।
आत्मलाभें कोंदलें जन वो! । आतां मज न दिसे न्यून वो! ॥ सकळ० ॥१॥
नारद तुंबर गाती जे कीर्तनीं । निगम नाहीं पावल्या जेथुनी ।
तेंचि मज दिधलें साजणी! । ब्रह्मादीक वेधले चिंतनीं ॥ सकळ० ॥ २ ॥
संतसंग करितां अल्प वो! । दग्ध झाला कल्पनाकल्प वो! ।
विसर्जिला सर्वही जल्प वो! । केशव म्हणे प्राप्तिचें रूप वो! ॥ सकळ० ॥३॥

पद ७०१ लें.

आतां काय सांगों मी सखीये! ।
सांगतां मज नये वो! बाईये! ॥ ध्रुवपद. ॥
पाहूं जंव गेलियें आपणा । तंव मी वो! मुकलें मीपणा ।
अनुभव भोगितां निजखुणा । सहज तेथें राहिली धारणा ॥ आतां० ॥ १ ॥
मनाचेंही मोडिलें मनपण । स्मरणेंसीं निमालें विस्मरण ।
सुखाचेंही राहिलें स्फुरण । तेथें सांगे अनुभव कवण ॥ आतां० ॥ २ ॥
विस्मयेंसीं निमाला विस्मय । स्थिती तेही पावली अविलय ।
गुरुकृपें केशवीं विलय । तेथें कोण सांगे वो! प्रत्यय ॥ आतां० ॥ ३ ॥

---

१. घडलें. २. नवल. ३. तें ब्रह्म नाहीं अशीं उपनिषद्वचनें. ४. मैत्रिणी. ५. उणेपणा.

पद ७०२ रें.

एकाएकीं एकला एकट । निरंजनीं राहिलों निकट ।
त्यजूनियां प्रपंच फेळकट । ब्रह्मवन सेविलें बळकट ॥ ध्रुवपद. ॥
ब्रह्मारण्यीं आमुचें असणें । सहजाचीं वल्कलें नेसणें ।
अधिष्ठानीं आम्हांसी बैसणें । सौख्यतरुछायेसी राहणें ॥ एका० ॥ १ ॥
दृश्य वार्ता नायकों श्रवणीं । भेदे कांहीं न देखों नयनीं ।
मुक्त झालों संसारापासुनी । सहजीं सहज क्रीडत एकपणीं ॥ एका० ॥२॥
संग आम्हीं सर्वेही सांडिला । निराश्रयीं आश्रम बांधिला ।
गुरुकृपें केशवीं एकला । एकपणीं एक तो संचला ॥ एका० ॥ ३ ॥

पद ७०३ रें.

श्रवणाचें चाडें हें धरिलें । गुरुमुखें निजबीज पेरिलें ॥ ध्रुवपद. ॥
निजधैर्य नागर धरुनी । भेद खुंट काढिले खाणुनी ।
भक्ति ज्ञान वैराग्य ती फणी । अति शुद्ध केली हे मेदिनी ॥ श्रव० ॥ १ ॥
स्वानंदाचा वर्षला निजघन । परिपूर्ण पिकलें चैतन्य ।
तेथें सत्व सोंकारा राखण । कर्मपक्षी हांकितो आपण ॥ श्रव० ॥ २ ॥
निजबोधें पिकलें शेत वो! । स्वानंदाच्या धुमऱ्या येत वो! ।
कैवल्याची रासि हे होत हो! । गुरुकृपें केशव घेत हो! ॥ श्रव० ॥ ३ ॥

पद ७०४ थें.

मन अमनी उन्मन कैसें जालें । चित्त चिदानंदीं मुरालें ।
ज्ञानाज्ञानेंसीं विज्ञान हारपलें । गुरुकृपेचें हातासी फळ आलें ॥ ध्रुवपद. ॥
निजरूपीं निश्चळ वृत्ति झाली । देहीं देहभावना निमाली ।
बुद्धि ब्रह्मानंदें पूर्ण झाली । आपेंआप कल्पना गळाली ॥ मन० ॥ १ ॥
निजध्यासें अभ्यास निरंजनीं । शब्दासहित आटलें मौन मौनीं ।
दृश्य मुरडुनी ठेवितां अधिष्ठानीं । 'अेंहं''सोऽहं' गळाले भाव दोन्ही ॥ मन०॥२॥
निजनिष्ठेचा वाणना निर्धार । तत्वदर्शनें बुडाला दृश्याकार ।
स्थिती तटस्थ चकित चमत्कार । साक्षात्कारीं खुंटला विचार ॥ मन० ॥ ३ ॥

१. व्यर्थ, निष्फळ. २. द्वैतभाव. ३. पृथ्वी. ४. भरपूर. ५. प्राणी गर्भांत असतो तोंपर्यंत 'सोऽहं' म्हणजे मी ईश्वर आहें असें म्हणतो, जन्मास आला म्हणजे 'कोऽहं' म्हणजे मी कोण आहें असें म्हणतो आणि पुढें मोठा होऊन त्यास समजूं लागलें म्हणजे 'मीच काय तो आहें' असें म्हणतो, म्हणजे ईश्वरास विसरतो. (नवनीत, पृष्ठ ३७४.)

निज वस्तु संप्राप्त निजसिद्धी । सबाह्य स्वानंदें कोंदलासे त्रिशुद्धी ।
गुणा गुणेंसीं गिळुनी कर्म विधी । समाधी व्युत्थान संपली समाधी ॥ मन०॥४॥
निजसुखीं सुखासी झाला बोध । बोधें अखंड परमानंद ।
सद्गुरुकृपें केशवीं निजवेध । तेथें समूळ विराले भेदाभेद ॥ मन० ॥ ५ ॥

पद ७०५ वें.

आणीक मज नाठवे यादवा! । ध्यान तुझें लागलें माधवा! ॥ ध्रुवपद. ॥
[3]अशनीं भोजनीं शयनीं गमनीं । सर्वदा मज वेधिला सैाजणी! ॥ आ० ॥१॥
कर्म धर्म राहिलें सकळ । निजरूप दाटलें निखिल ॥ आणीक० ॥ २ ॥
केशवप्रभू मानसमोहना । निजसौख्य स्वानंदसदना ॥ आणीक० ॥ ३ ॥

पद ७०६ वें.

योगियाची खूण योगी जाणती आपण ।
इतरांस नकळे जरी झाले विचक्षण ॥ ध्रुवपद. ॥
वेदशास्त्रीं निपूण झाली पुराणीं संपन्न ।
सद्गुरुकृपेंवीण हाता न चढे निजखूण ॥ योगियाची० ॥ १ ॥
शब्दज्ञानें ज्ञाते झाले जाणती छंद बंद ।
ब्रह्मांडींचें ज्ञान परि तो नकळे ब्रह्मानंद ॥ योगियाची० ॥ २ ॥
आगमीं नाटकीं कुशल [11]संगितीं अपार ।

---

१. द्वैताद्वैत. २. योगाचें एक अंग. योगाचीं अंगें आठ. तीं येणेंप्रमाणें:—यम, नियम, आसन, प्राणायाम, प्रत्याहार, ध्यान, धारणा, समाधि. ध्यान याचें लक्षण असें आहे:—"ध्यान–सर्व विषय वर्ज्य करून परमात्म्याकडेच एकाग्रतेनें मन लावून चिंतन करणें याला ध्यान म्हणतात. पातंजलयोगसूत्रांत ध्यानाचें लक्षण असें केलें आहे:–'तत्र प्रत्ययैकतानता ध्यानम्' [पाद ३, सूत्र] याचा अर्थ इतकाच कीं नाभिचक्र, हृदयपुंडरीक, नासिकाग्र इत्यादि स्थळीं चित्तवृत्तीची जी एकाग्रता होते त्या स्थितीला ध्यान असें म्हणायाचें. प्रस्तुत सूत्रांत 'एकतानता' असा जो शब्द आहे, त्याचा अर्थ एकाग्रता आहे. ध्यान हें एक प्रस्तुत विषयाचें महत्वाचें अंग आहे. ध्यानापासून ज्या शक्ति प्राप्त होतात त्यांचें वर्णन गोरक्षनाथाचे ग्रंथांत फार केलें आहे." [सरलार्थबोधिनी गीता–पृष्ठ ३५७.] ३. अशन=खाणें. ४. मैत्रिणी. ५ सर्व. ६. विद्वान्. ७. छंदःशास्त्र. ८. अनेक प्रकारचे काव्यांतील बंध. ९. वेदांत. १०. 'काव्येषु नाटकं रम्यम्'. काव्यापेक्षां नाटकाच्या योगानें जास्ती मनरंजन होतें. ११. तालसुरावर गाणें. ['अपि ब्रह्मपरानंदादिदमभ्यदिकं ध्रुवम् । जहार नारदादीनां चित्तानि कथमन्यथा'–भावार्थः—'खरोखर ब्रह्मानंदापेक्षां गायनानंद हा अधिक आहे; कारण असें नसतें तर नारदासारख्या परम वैराग्यशाली पुरुषाचेंही मन गायनाच्या योगानें कसें आकर्षण केलें जातें?' [संसारसुख पृ० २६९.]

जाणती सर्वकला परि तो वेगळा विचार ॥ योगियाची० ॥ ३ ॥
जप तप अनुष्ठानें सर्व साधनें निर्धारा ।
निजठायीं न पडे तैं हा व्यर्थचि पसारा ॥ योगियाची० ॥ ४ ॥
सर्व कर्मी ब्रह्मस्थिती बाणली जयासी ।
तोची निजयोगी चारी मुक्ति त्याच्या दासी ॥ योगियाची० ॥ ५ ॥
स्वरूपीं मग्न झाले योगी सुखरूप पाहीं ।
सांडी मांडी नलगे निज देखती अंतर्बाहीं ॥ योगियाची० ॥ ६ ॥
सद्गुरुकृपें केशवराजीं निजबोध पूर्ण ।
त्यासी भोगी समाधी योगी अखंड परिपूर्ण ॥ योगियाची० ॥ ७ ॥

पद ७०७ वें.

मुक्त होइजे संसारापासुनी । सुख भोगीजे अहंभाव[1] ग्रासुनी ॥ ध्रुवपद. ॥
संतचरणकमळतीर्थ सेविजे । रामभजनीं सुजनीं[2] चित्त ठेविजे ॥ मुक्त० ॥ १ ॥
ज्ञानशस्त्रें विविध पाश तोडिजे । आत्मप्राप्ती पावुनी द्वैत सांडिजे ॥ मुक्त० ॥२॥
गुरुकृपें केशवीं बोधीं बुडिजे । म्हणे केशव ब्रह्मानंद[3] जोडिजे ॥ मुक्त० ॥३॥

पद ७०८ वें.

कोणा भीत नाहीं भीत नाहीं । भेदेंचि[4] गिळिला पाहीं ॥ ध्रुवपद. ॥
उघड समाधी भोगी । कैसा निर्भय मोठा योगी ॥ कोणा० ॥ १ ॥
चित्सुख पर्वत झाला । कांहीं[5] उपाधी न कळे त्याला ॥ कोणा० ॥ २ ॥
चिन्मय पदिंचा राजा । केशव म्हणे तो जनिता[6] माझा ॥ कोणा० ॥ ३ ॥

पद ७०९ वें.

नाहीं नाहीं रे! सुजाणा । सांगे सद्गुरुराणा ॥ ध्रुवपद. ॥
पाहतां मृगांबु[7] हें तंव नाहीं । तैसा भवपूर पाहीं ॥ नाहीं० ॥ १ ॥
वंध्याकुमराचा विस्तार । तद्वत हा संसार ॥ नाहीं० ॥ २ ॥
गगनसुमनाचा[8] सुगंध । तैसा केशवीं भेद ॥ नाहीं० ॥ ३ ॥

पद ७१० वें.

आणिक न करावा उपाय । हाचि तरणोपाय ॥ ध्रुवपद. ॥
प्रपंचवैरी हा त्यागावा । अंतरीं श्रीहरि ध्यावा ॥ आणिक० ॥ १ ॥

---

१. गर्व. २. नाहींसा करून. ३. सज्जनांनीं. ४. मिळवा. ५. द्वैत. ६. माया. ७. बाप. ८. मृगजल. ९. खपुष्पाचा.

मीपण निरसुनियां स्थिर व्हावें । रामरसायन घ्यावें ॥ आणिक० ॥२॥
केशवस्वामीसी समभावें । सबाह्य आलिंगावें ॥ आणिक० ॥ ३ ॥

पद ७११ वें.

म्हणउनि निश्चळ तो अंतरीं । निजपदीं राज्य करी ॥ ध्रुवपद. ॥
मीपण सांडुनियां घन उरला । अपार भवनिधि तरला ॥ म्हण० ॥ १ ॥
समाधिव्युत्थानीं समवर्ते । न पडे संशयगर्ते ॥ म्हण० ॥ २ ॥
केशवस्वामीचें रूप झाला । चिद्रस सेवुनि धाला ॥ म्हण० ॥ ३ ॥

पद ७१२ वें.

म्हणवुनि श्रम गेला श्रम गेला । आत्मसमागम केला ॥ ध्रुवपद. ॥
श्रवणीं लेउनियां निजमुद्रा । आलों चिन्मयभद्रा ॥ म्हण० ॥ १ ॥
चिन्मय प्रयागीं स्थिर झालों । आनंद अवभृथ न्हालों ॥ म्हण० ॥ २ ॥
गगन विरालें हें जे ठायीं । झालों तें लवलाहीं ॥ म्हण० ॥ ३ ॥
केशवस्वामी हा श्रम सरला । केशव मात्रचि उरला ॥ म्हण० ॥ ४ ॥

पद ७१३ वें.

म्हणउनि झालों मी शिव पाहीं । द्वैतकथा मज नाहीं ॥ ध्रुवपद. ॥
सज्जनसदनासी मी आलों । चिन्मय भूषण ल्यालों ॥ म्हण० ॥ १ ॥
समसुख भजतां या शिवराया । हरवी ममता माया ॥ म्हण० ॥ २ ॥
'शिव मी' 'शिव मी' हें किति बोलों । मीपण ग्रासुनि डोलों ॥ म्हण०॥३॥
यापरि सांपडला शिव आजी । केशव म्हणे मजमाजी ॥ म्हण० ॥ ४ ॥

पद ७१४ वें.

म्हणवुनि स्थिर झालों हरिपायीं । न पडें या भवडोहीं ॥ ध्रुवपद. ॥
बोधें जर्जर म्यां स्मर केला । कश्मल मत्सर गेला ॥ म्हण० ॥ १ ॥
रमतां संसारीं समयोगें । उपाधि गेली वेगें ॥ म्हण० ॥ २ ॥
केशवस्वामीच्या निजभजनीं । सरली माया रजनी ॥ म्हण० ॥ ३ ॥

पद ७१५ वें.

आतां काय वाण आम्हां । पाहतां गुरु रामा ॥ ध्रुवपद. ॥
सकळ सिद्धि झाली । गुरुमूर्ति घरा आली ॥ आतां० ॥ १ ॥

---

१. 'भवनदी' असा अन्य पाठ. २. तृप्त झाला. ३. हा समास चिंतनीय आहे. ४. मूर्च्छा, मोह. ५. माया. ६. रात्र. ७. कमतरता. ८. तयारी.

निज[1]संघट्टन गुरुशीं । आम्हां घडलें अहर्निशीं[2] ॥ आतां० ॥ २ ॥
अखंड भेटी गुरुची । हे केशवीं प्राप्ति मुळिंची ॥ आतां० ॥ ३ ॥

पद ७१६ वें.

कारण वारण योगें रे ! । मज उद्धरिलें अतिवेगें रे ! ॥ ध्रुवपद. ॥
विचार भुवनीं ठेवुनियां । प्रेम[3]रसायन देउनियां ॥ कारण० ॥ १ ॥
वि[4]वर्त परता सारुनियां । सर्वेहि शोक निवारुनियां ॥ कारण० ॥ २ ॥
केशव म्हणे निजदातारा । निजपदिं दिधला त्वां थारा ॥ कारण० ॥ ३ ॥

पद ७१७ वें.

शीघ्र भजा तुम्ही शीघ्र भजा । जाणपणाचा स्फुंदत जा ॥ ध्रुवपद. ॥
पातकजाळनिवारण हा । मोक्षपदाप्रति कारण हा ॥ शीघ्र० ॥ १ ॥
[5]मन्मथतक्षकभक्षक हा । सुखघनसज्जनरक्षक हा ॥ शीघ्र० ॥ २ ॥
अक्षयवैभवदायक हा । केशव म्हणे निजनायक हा ॥ शीघ्र० ॥ ३ ॥

पद ७१८ वें.

तो पहावाचि वाटे नयनातें । बाइ ! चला तयाच्या [6]अयनातें ॥ ध्रुवपद. ॥
रोधुनियां मन पवनातें । नेलें निजानंद भुवनातें ॥ तो० ॥ १ ॥
देउनियां पद [7]अविनाशी । अंतकमय हा भवनाशी ॥ तो० ॥ २ ॥
करवुनि केशवें शयनातें । केले पुढें देह येईना तें ॥ तो० ॥ ३ ॥

पद ७१९ वें.

खटपट कां बा ! करितोसी ? । लटिकेंचि [8]नासिक धरितोसी ॥ ध्रुवपद. ॥
धणिवरि हरिला पाहसिना । तत्पदिं निश्चळ राहसिना ॥ खटपट० ॥ १ ॥
वरिवरि करिसी गुणगुण । अंतरीं नाहीं निजखूण ॥ खटपट० ॥ २ ॥
भस्में उधळिली निजकाया । नि[9]रसली नाहीं निजमाया ॥ खटपट० ॥ ३ ॥
वरिवरि जपसी हरिनाम । अंतरिं भरला दृढ काम ॥ खटपट० ॥ ४ ॥
केशव सांगे खूण [10]निकी । अंतरिं धरुनि राहीं सुखी ॥ खटपट० ॥ ५ ॥

पद ७२० वें.

कमलनयन रामा ! । तूं भेटि देई आम्हां ॥ ध्रुवपद. ॥
[11]ध्यान करिन तुझें । तुजवीण नेणें दुजें ॥ कमल० ॥ १ ॥

---

१. सहवास. २. रात्रंदिवस. ३. 'नामरसायण' असा अन्य पाठ आढळतो. ४. भोंवरा. ५. मदनरूपी सर्पाला खाणारा. ६. मार्गातें. ७. कैवल्य. ८. नाक. ९. नाहींशी केली. १०. खरी. ११. पद ७०५ वरील टीप पहा.

मायबाप तूंचि पाहीं । तुजवीण सखा[1] नाहीं ॥ कमल० ॥ २ ॥
केशव म्हणे देवा! । बहु गोड तुझी सेवा ॥ कमल० ॥ ३ ॥

पद ७२१ वें.

हें सुख गोड मोठें रे! । भाइंनो! सांगतांची बोल खुंटे रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
स्वसूख घ्यावें रे! । भाइंनो! तेथेंचि लीन व्हावें रे! ।
दीनाचें दीन व्हावें रे! । भाइंनो! जाणिवेसी बोळवावें रे! ॥ हें सुख० ॥ १ ॥
गोपाळाचें नाम घ्यावें रे! । भाइंनो! हरिरंगीं नाचावें रे! ।
संतासि क्षेमें[2] द्यावें रे! । भाइंनो! सबाह्य निववावें रे! ॥ हें सुख० ॥ २ ॥
काय सांगों नवला रे! भाइंनो! सकळां मुख्य भाव[3] रे ।
भावेंची भेटे देव रे! । भाइंनो! केशवीं अनुभव रे! ॥ हें सुख० ॥ ३ ॥

पद ७२२ वें.

धन्य ते महानुभाव[4] । धन्य ते योगीराव ।
हरिनें स्वपदीं ठाव । दिधला जयां ॥ ध्रुवपद. ॥
हरिनामें गर्जती । हरिरंगें नाचती ।
हरिप्रेमें डुल्लती । पावती सुख ॥ धन्य० ॥ १ ॥
चिंतितां सच्चिदानंदा । नेणती हा भवधंदा[5] ।
रामरूपीं मती मंदा । जाहल्या त्याच्या ॥ धन्य० ॥ २ ॥
सर्वदा सेविती राम । त्यांसी कैंचा क्रोधकाम ।
पावले विश्रामधाम[6] । केशव म्हणे ॥ धन्य० ॥ ३ ॥

पद ७२३ वें.

यापरी जाणवे! माय! । पाहतां येकलें आहे ॥ ध्रुवपद. ॥
डोळीयाचे भूमीके । डोळाची आपण देखे ।
नव्हे म्हणतां मुखें । जीभ न तुटे काई ॥ यापरी० ॥ १ ॥
आपुलें आपणा मुख । नव्हे सन्मुख ना विमुख ।
तैसें हें पाहणें देख । ठायींच्या ठायीं ॥ यापरी० ॥ २ ॥
जैसें आहे तैसें आहे । कवणें पाहिलें काय ।
ऐसें पाहणें पाहें । केशव म्हणे ॥ यापरी० ॥ ३ ॥

---

१. मित्र. २. आलिंगन. ३. भक्ति. ४. महाशय, प्रशस्तमनस्क. ५. हा समास चिंतनीय आहे. ६. सुखालय.

पद ७२४ वें.

हरिरूपीं गोकुळ वेधलें कैसें रे! उद्धवा! ।
नयनीं देखुनी लुब्ध जाहल्या नरनारी नाचती प्रेमरसें ॥ ध्रुवपद. ॥

गोपाळ गोपिका । आनंदीं नाचती देखा ।
एकमेकांची शंका । एकासी नाहीं ॥ हरि० ॥ १ ॥
सप्रेमें सदोदित मूर्च्छित । जेथींच्या तेथ ।
हेतमातघरवात । कैंचा हो! तेथें ॥ हरि० ॥ २ ॥
तेथें कोणासी पुसे कोण । हारपलें मीतूंपण ।
देह नाचे परी मन । उन्मन झालें ॥ हरि० ॥ ३ ॥
जेथें कैंचा देवभक्त । कोण करी गीत नृत्य ।
अवघेची तटस्थ । समाधिस्थिती ॥ हरि० ॥ ४ ॥
जेथें मनची झालें शून्य । शब्दासी पडिलें मौन ।
आठव नाठव जाण । कैंचा हो तेथें ॥ हरि० ॥ ५ ॥
सद्गुरुकृपें पाहीं । केशवीं न दिसे कांहीं ।
कांहींच नाहीं ते ठायीं । बोलणें कैंचें ॥ हरि० ॥ ६ ॥

पद ७२५ वें.

मज करणें कांहींच नाहींच उरलें ।
गुरुभक्तांचीं वंदिन पाउलें ॥ ध्रुवपद. ॥

गुरुरायाचे पद क्षेत्रवासी वो! ।
सर्वभावें होईन त्याची दासी वो! ॥ मज० ॥ १ ॥
गुरुभक्त नांदती जये देशीं वो ।
तो मी देश ध्याइन अहर्निश[1] वो! ॥ मज० ॥ २ ॥
गुरुभक्ताचे आश्रमीं राहीन ।
सर्व सुखाचें निजफळ लाहीन ॥ मज० ॥ ३ ॥
गुरुभक्तीचा कुळधर्म ज्या घरीं ।
त्याची मूर्ति मी पूजीन अंतरीं ॥ मज० ॥ ४ ॥
गुरुवेगळें दैवत ज्यासी नाहीं वो! ।
म्हणे केशव शरण त्याचे पायीं वो! ॥ मज० ॥ ५ ॥

---

१. रात्रंदिवस.

पद ७२६ वें.

माझें नाकींचें बरवें मोतीं वो! । वरी फांकती निर्मळ ज्योती वो! ॥ध्रुवपद.॥
शुद्धसुवर्ण गुंफुनी सलिला । मुखीं मुखाचा दावीत सोहळा ॥ माझें० ॥ १ ॥
परम सुंदर जें अति ढाळाचें । नित्यनूतन परी बहु काळाचें ॥ माझें० ॥ २॥
बोध माणीक त्यावरी शोभतें । उंची पावुनी खालतें लोंबतें ॥ माझें० ॥ ३ ॥
मुख्य लेणियांमाजी लेणें वो! । गुरुवल्लभ मोहिला जेणें वो! ॥ माझें० ॥ ४ ॥
प्राप्ती उदयीं केशव लेतसे । वरी सद्गुरु चुंबन देतसे ॥ माझें० ॥ ५ ॥

पद ७२७ वें.

आतां मी करूं वो! काय? । सर्वदा दिसतसे वो! माय! ।
पाहतां विरोनि जाय । [1]मीपण माझें ॥ ध्रुवपद. ॥
निजरंग चोखडें । रंगनाथ रुपडें ।
मागें आणि पुढें । दिसे उघडें आम्हां ॥ आतां० १ ॥
डोळे उघडितां भासे । डोळे झांकितांची दिसे ।
माझिया सर्वांगीं वसे । गिळुनी मज ॥ आतां० ॥ २ ॥
गुरुकृपें अवलिला । केशवीं पाहतां डोळां ।
रंगातीत सोहळा । निजरंगीं ताळा ॥ आतां० ॥ ३ ॥

पद ७२८ वें.

माझा रंगमूर्ती मज तुम्ही दावा वो! ।
त्याविण उदास देह भावा वो! ॥ ध्रुवपद. ॥
सर्वरंगा मूळ रंग रंगेंविण सुरंग ।
तो रंग नयनीं पहावा वो! ॥ माझा० ॥ १ ॥
आसनीं शयनीं मज नाठवे तयाविण ।
ध्यान लागलें माझे मनीं वो! ॥ माझा० ॥ २ ॥
सकळ सुखाचें सार श्रुती गुह्य भांडार ।
त्रैलोक्याचा निज जिव्हार वो! ॥ माझा० ॥ ३ ॥
हृदयपंकजीं तो प्रत्यक्ष आणुनी दिजे ।
हेंचि मागणें वारंवार वो! ॥ माझा० ॥ ४ ॥
केशवप्रभुची भेटी सबाह्य होईल जेव्हां ।
सकळ जीविंचा श्रम जाय वो! ॥ माझा० ॥ ५ ॥

१. अहंकार.

पद ७२९ वें.

रंगा येई वो! रंगाबाई! । माझें मन रंगलें तुझे पायीं ॥ ध्रुवपद. ॥
रंगातीते! वो! रंगनाथे! वो! । सदोदिते! वो! भगवंते! ॥ रंगा० ॥ १ ॥
तुजविण वो! अर्धक्षण वो! । न गमे जाण वो! तुझि आण[1] ॥ रंगा० ॥ २ ॥
अविकारे! वो! तत्वसारे! वो! । पावें केशवीं संपूर्ण दीनोद्धारे! ॥ रंगा०॥३॥

पद ७३० वें.

योगी डुलती स्वानंदें । अखंड ब्रह्मानंदें ॥ ध्रुवपद. ॥
पूर्व संस्कारें कर्मे करिती । कर्मी बद्ध सहसा नव्हती ।
कर्माकर्मी ब्रह्मस्थिति । निजात्म प्रतिति निजदेहीं ॥ योगी० ॥ १ ॥
देहप्रारब्धें वर्तती देहीं । देही असोनी ते विदेही ।
देह विदेह दोन्ही पाहीं । गिळिलीं तिहीं सुखरूप ॥ योगी० ॥ २ ॥
स्वानुभवें स्वरूप शांति । पावलें परम विश्रांति ।
निजानंदीं गलित वृत्ति । सद्गुरुप्राप्ति केशवीं ॥ योगी० ॥ ३ ॥

पद ७३१ वें.

या मनुष्यजन्मा तरिच यावें रे! ।
आपण तरावें जग उद्धरावें । धन्य धन्य ऐसें म्हणवावें रे! ॥ ध्रुवपद.॥
सर्वभूतीं भावें अनन्य भजावें । गोपाळाचे स्वरुपीं रमावें रे! ।
रामनाम अखंड वाचे जपावें । देहिंच विदेही सुख घ्यावें रे! ॥ १ ॥
कामासी गाळावें क्रोधा नातळावें[2] । संताचे चरणीं लोळावें रे! ।
आयुष्याचे तांतडी करावी काटाकाटी । हातोहातीं स्वरुपीं मिळावें रें!॥२॥
स्वहित साधावें सर्वही सोडुनी द्यावें । निजध्यासें हरिसी पहावें रे! ।
साक्षात्कारीं तेथें तन्मय व्हावें । आनंदें ब्रह्मांड भरावें रे! ॥ ३ ॥
जाणिवेसि बोळवावें व्यापकासी आळवावें । भवभय समूळ गिळावें रे! ।
नाना मतांतरीं भरीं न भरावें । निजाचें घर ओळखावें रे! ॥ ४ ॥
उपदेश ऐसा करितां या मानसा । उपरती[3] झाली निजदेवें रे! ।
केशव म्हणे आम्ही सद्गुरुसी शरण गेलों । तरलों तरलों त्याच्या नांवें रे !॥

पद ७३२ वें.

विषयवासना । सांडि रे! मना! । त्यजुनि कामना । सेवि सज्जना ।
नातळें धना । सोडि अंगना । सद्गुरु खुणा । वळख आपणा ॥ ध्रुवपद. ॥
विषयसंगतीं । यातना किती । दुःखापत्ति । पुनरावृत्ति ।

---

१. शपथ. २. स्पर्शसुद्धां करूं नये. ३. पश्चात्ताप.

भोगिल्या स्थिति । अझुनि निश्चिती । सद्गुरुमुखें वळख गोपती ॥ १ ॥
अंतरस्थिति । लावीं हे रती । ठेवुनी प्रीति । पाहें प्रतिती ।
उन्मति गति । सुखसंभूती । अवस्थास्थिति । मावळे वृत्ति ॥ २ ॥
दुर्मदा मदा । नातळें कदा । सद्गुरुपदा । सेवि सर्वदा ।
चुकति आपदा । सुखसंपदा । त्यजुनि सर्वदा । पावती पदा ॥ ३ ॥
सद्गुरुमुखें । वस्तु ओळखें । आपुल्या सुखें । राहें कौतुकें ।
हरति पातकें । भंगती दुःखें । नाठवे तदा पारखें सखें ॥ ४ ॥
तेव्हां शोक मावळे । द्वेष तो पळे । कामना गळे । कल्पना जळे ।
ब्रह्म आकळे । अनुभवें कळे । मोक्ष तेधवां तुजला फळे ॥ ५ ॥
देखणें सरे । देखतें विरे । दर्शनें मुरे । शब्द ओसरे ।
स्फुरणही जिरे । वृत्तिही विरे । वृत्तिवीण तो मुक्त वावरे ॥ ६ ॥
ध्यान तें बुडे । ज्ञान तें उडे । भेद वीघडे । अभेद ना घडे ।
मोक्ष तो खुडे । सुख वो! झडे । केशवीं स्थिति माविल्या कडे ॥ ७ ॥

पद ७३३ वें.

सांग पां माझें उपाणें रे! ।
नकळे तरी तूं संतांसीं पुसें गुरुविणें खुण न वाणे रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
एकवीस स्वर्गावरी उडे एक घारी पाताळा खालें तिची छाया रे! ।
चळेना ढळेना त्रिभुवनिं खेळे मन भुली आली ते ठाया रे! ॥ सांग० ॥ १ ॥
गंगातीरीं एक सोवळा ब्राह्मण अनामिका[1] घरीं राहे रे! ।
याति ना कूळ परी शिखा[2] सूत्र[3] वागवी एकही वर्ण[4] न साहे रे! ॥ सांग०॥२॥
वाघाच्या वाडां एक मिस्किन गाय ते ढवळ्या बैलाची माय रे! ।
दांतेंविणें तिनें वाघासि गिळिलें तिचा पाडा तिसीं खाय रे! ॥ सांग० ॥ ३ ॥
सूर्याचे गांवीं गँडद[6] धुंग पडिलें अंधळ्यानें लाविली वाँती[7] रे! ।
काजळें डोळा धुवुनी सांडितां नुरेचि दिन ना राती रे! ॥ सांग० ॥ ४ ॥
मायेचा [8]घो हो! गाभणा झाला तो बाइलेस आपण व्याला रे! ।
गुरुकृपें केशवीं नेवलार[9] पाहतां चांदणीनें डोहो गिळियेलां रे! सांग० ॥ ५ ॥

पद ७३४ वें.

तयाचें नांव तें काय रे! ।
चतुर होसी तरी सांगोनि देसी नाहीं तरी उगलाची राहें रे! ॥

१. आपपर कांहींच आठवत नाहीं. २. अंत्यजाच्या घरीं. ३. शेंडी. ४. यज्ञोपवीत. ५. चार वर्णांपैकीं कोणताही. ६. काळोख पडला. ७. 'ज्योति' असा अन्य पाठ. ८. नवरा. ९. नवल. १०. हें कूट पद आहे.

[illegible] घर तया आंत शिखर तयांत एक मंदिर रे!।
[illegible] एक पुरुष आदि [illegible] सुंदर रे! ॥ तयाचें० ॥ १ ॥
[illegible] एक [illegible] पडिली तयांत एक बाहुली रे!।
आपण [illegible] उदरा [illegible] पाहतां ते तेणेंचि केली रे! ॥ तयाचें० ॥ २ ॥
तेणें केली हेही बाहुगिच बोली नाहीं ते तेणें देखिली रे!।
तया दोघांमध्यें संबंध नसतां त्याचीच बाइल झाली रे! ॥ तयाचें० ॥ ३ ॥
नव्हे तो शिव नव्हे तो शक्ति नचले वाचा युक्ती रे!।
गुरुकृपें केशवीं इतरांसी कोडें अनुभवी खूण जाणती रे! ॥ तयाचें० ॥ ४ ॥

पद ७३५ वें.

सांगतां दिसे बहु कोडें रे!। कळेना तें जाहलें वेडें रे!।
अनुभवी खूण जाणती तेथिची इतरांसि कां न कोडें रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
मेरूचे शिखरीं उभि एक नारी पती तिचा ब्रह्मचारी रे!।
त्याचिया संगें ते प्रजांसि व्याली परि ते कर्णकुमारी रे! ॥ सांगतां० ॥ १ ॥
शून्याचे शेंडा एक तरुवर देखिला तयासी मूळ ना डाहाळ रे!।
शाखा पुष्प त्यासी नसोनि कांहीं सर्वांगें निज सफळ रे! ॥ सांगतां० ॥ २ ॥
चांदाचें दोंदावरी चांदणें पडिलें अवसेची झाली पुनाव रे!।
सतेज तेजें ढवळा उजळुनी अवघिच उखा केली रे! ॥ सांगतां० ॥ ३ ॥
वोस नगरीं राहणें दिवसा पडिलें चोरें चोरा नागविलें रे!।
संन्याशाचा कर्मबंध तुटला माशानें तरळा नेलें रे! ॥ सांगतां० ॥ ४ ॥
तीं खणावरी देउळ रचिलें देवासि ठावचि नाहिंच रे!।
गुरुकृपें केशवीं दर्शन घेतां देउळ उडालें पाहीं रे! ॥ सांगतां० ॥ ५ ॥

पद ७३६ वें.

येवढें कोडें उगविसी तरि तुज देइन हें मन घोडें रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
काय तें सांग मज पुढें रे! खेळया! सूर्याहुनि तेज गाढें रे!।
अमृताहुनि गोड गगनाहुनि वाढ कांहींच नसे त्याच्या पाड रे! ॥ १ ॥
पूर्वीं तेंचि आतांही तेंची अंतींही तेंचि एक रे!।
कांहींच संग न करितां तें नाचवितें तिन्ही लोक रे! ॥ येवढें० ॥ २ ॥
प्रकृति नव्हे पुरुष नव्हे तें नपुंसक नव्हे पाहीं रे!।
गांव ना शींवें, रूप ना नांव, परि तें सकळा ठायीं रे! ॥ येवढें० ॥ ३ ॥

---

१. हें पद कूट आहे. २. उंच. ३. स्वर्ग, मृत्यु आणि पाताळ हे तीन लोक. ४. सीमा, मर्यादा.

गोरें हिरवें काळें पिवळें नसे तेथें एकहि रंग कांहीं रे! ।
सद्गुरुकृपेंविण तें कदापि न दिसे एकपणेंविण पाहीं रे! ॥ येवढें० ॥ ४ ॥
आदी मध्य अंत ज्याचा ब्रह्मादिकांसि नाहीं जें अति गूढ रे! ।
गुरुकृपें केशवीं सबाह्य लक्षितां पदोपदीं पुरतसे कोडें रे! ॥ येवढें० ॥५॥

पद ७३७ वें.

तयासि दिसे जें तव नाहीं । म्हणउनि उगला राहीं ॥ ध्रुवपद. ॥
समाधि व्युत्थानीं सम होणें । ऐसें ज्याचें देणें ॥ तयासि० ॥ १ ॥
अखंड ठेवुनियां सुख धामीं । सबाह्य निववी स्वामी ॥ तयासि० ॥ २ ॥
सर्वही हारपलें जे ठायीं । त्या पदीं नांदवी पाहीं ॥ तयासि० ॥ ३ ॥
पुष्कळ देउनियां निजबोधा । करणें केलीं [2]मोघा ॥ तयासि० ॥ ४ ॥
मीपण निर्द्वंद्व········ । केशव म्हणे मम ताता ॥ तयासि० ॥ ५ ॥

पद ७३८ वें.

चिन्मय मोतीं गे! बाई! । माझें न दिसे करुं काई? ।
सहसा न पडेचि ठायीं लागो कवणाचे पायीं ॥ ध्रुवपद. ॥
नाना साधनें तो केर । सखियें! पाखडिला फार ।
सकळ मडकीं धुंडियलीं राजस तामस प्रकार ॥ चिन्मय० ॥ १ ॥
ग्रंथीं गांठोडीं सकळीं । दिवसरजनीं शोधियलीं ।
बहु दैवत देव्हारे फिरतां काया हे श्रमली ॥ चिन्मय० ॥ २ ॥
सखिये [3]नवलाव झाला । सद्गुरुराज भेटला ।
निजात्मबोध [4]दर्पण तो तेणें मजला दाखविला ॥ चिन्मय० ॥ ३ ॥
संशय पदर काढितां कंठींचें मोतीं झळझळी ।
केशवस्वामी सद्गुरुकृपें आत्मप्राप्ति पैं झाली ॥ चिन्मय० ॥ ४ ॥

पद ७३९ वें.

पाहतां गोपाळराया आनंदें [5]धाली ।
सहजीं सहज [6]तन्मय होउनी ठेली ॥ ध्रुवपद. ॥
झोंपेली कोमेली अवघी सावध झाली ।
त्रैलोक्याचा स्वामी तेथें विश्रांति आली ॥ पाहतां० ॥ १ ॥
प्रेमें निवाळी सुखस्वरुप जाली ।
स्वानंदें मग्न कैसी [7]जीतें ना मेली ॥ पाहतां० ॥ २ ॥

---

१. कौतुक. २. व्यर्थ. ३. नवल, आश्चर्य. ४. आरसा. ५. तृप्त झाली. ६. तदाकार. ७. जीवंत, सजीव.

गुरुकृपें केशवराजीं पहातां पाहे ।
निवालें मानस तरी धणी[1] न धाई ॥ पाहतां० ॥ ३ ॥

पद ७४० वें.

गडबड गुंडा सद्गुरुचरणीं ।
मानस माझें जाहलेंसे लंडा ॥ ध्रुवपद. ॥
जप तप साधन हें तों आतां अवणिया कामा ।
सद्गुरूचे पाय हेंची वैकुंठ आम्हां ॥ गड० ॥ १ ॥
भावें लोळेन चरणीं माती लावीन कपाळीं ।
सद्गुरूचे पायीं आम्हां नित्य दिवाळी ॥ गड० ॥ २ ॥
वादक वाद याचा आतां उबग[2] आला ।
केशव सद्गुरुचरणीं निश्चळ झाला वो! झाला ॥ गड० ॥ ३ ॥

पद ७४१ वें.

नारायणा[3] स्मरतां नाहीं यातना[4] ।
अहर्निशिं[5] आठवीं मधुसूदना[6] ।
अच्युताचें[7] चिंतन करीं रे! मना! ।
निजभावें वोळगें[8] कमळनयना ॥ ध्रुवपद. ॥
गोविंदाचें ध्यान तूं अखंड करीं ।
माधवासी मानसीं दृढ धरीं ।
अनंताचें स्वरूप पाहें सबाह्यांतरीं ।
वासुदेवीं राहें तूं निरंतरीं ॥ नारायणा० ॥ १ ॥
हृषीकेश हृदयीं तूं आकळीं सदां ।

---

१. तृप्ती. २. त्रास. ३. नारायण या नांवाच्या उत्पत्तीविषयीं पुढील श्लोक अवलोकनीय आहेत:—'नराज्जातानि तत्त्वानि नराणीति विदुर्बुधाः । तस्य तान्ययनं पूर्वं तेन नारायणः स्मृतः ॥ १ ॥ आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः । अयनं तस्य ताः पूर्वं तेन नारायणः स्मृतः ॥ २ ॥' अर्थ:—पंडित लोक नारापासून उत्पन्न झालेल्या तत्वांना 'नर' असें समजतात. तीं नारें (तत्वें) पूर्वीं परमेश्वराचीं अयनें (आश्रमस्थानें) झालीं होतीं म्हणून त्याला 'नारायण' असें नांव पडलें. ॥ १ ॥ उदक नरापासून उत्पन्न झालें म्हणून त्याला 'नर' असें म्हणतात. तें 'नर' (उदक) पूर्वीं ईश्वराचें अयन (वसतिस्थान) होतें म्हणून परमेश्वराला 'नारायण' असें नांव पडलें. ॥ २ ॥ ४. त्रास. ५. रात्रदिवस. ६. 'जेणें कर्णमलोद्भव मधुनामा दैत्य मारिला चक्रें । यास्तव 'मधुसूदन' हें नाम तया ठेविलें समुनि शक्रें ॥ ७३ ॥' [नामार्थदीपिका—पृष्ठ ९.] ७. पद ६७२ वरील टीप पहा. ८. प्रीति कर.

दामोदरीं आवडी ठेवुनी सर्वदां ।
गोपाळासी ध्यातां मग नाहीं आपदा ।
परमानंदीं लीन होतां पावसी [1]पदा ॥ नारायणा० ॥ २ ॥
अनन्य भावें [2]भगवंतीं शरण रि[3]घावें ।
सकळ [4]जनार्दनीं दर्शन घ्यावें ।
गुरुकृपें केशवराजीं तन्मय व्हावें ।
निर्गुण स्वरुपीं मिळोनी जावें. ॥ नारायणा० ॥ ३ ॥

पद ७४२ वें.

आनंद मोठा हो ब्रह्मानंद मोठा वो! ।
त्रैलोक्यविश्रामधाम आला पोटा वो! ॥ ध्रुवपद. ॥
सर्वांगदे[5]खणा राम देखिला जेव्हां ।
जन्म मरण दुःख कांहीं नाठवे तेव्हां ॥ आनंद० ॥ १ ॥
दृश्य भाग ज्यासी कांहीं ठाउका नाहीं ।
सर्वकाळ आम्हीं त्यासी आलिंगिलें पाहीं ॥ आनंद० ॥ २ ॥
गुणावगुणातीत सदोदित देवराणा ।
केशव म्हणे गुरुकृपें सांपडला जाणा ॥ आनंद० ॥ ३ ॥

पद ७४३ वें.

भज रे! सखया! रघुराया! ।
चरणकमलदल लक्षुनि अंतरीं भजन करीं हरिं झडकरी काया ॥ ध्रुवपद. ॥
प्रल्हाद उद्धव वाल्मिकादि सर्व अगर्व होउनीयां गुण गाती ।
नारद तुंबर [6]सुरवर किन्नर गाती निरंतर अंतरीं ध्याती ॥ भज० ॥ १ ॥
[7]सहस्रवदन करी स्तुति निरंतरी स्तवनपरायण निगमही झाला ।
व्यास विश्वामित्र शुक सनकादिक स्तवन करिती, जिवीं धरिती जयाला ॥

---

१. मोक्षपदा. २. 'भगवान्' शब्दाची व्याख्या आढळते तीः—'उत्पत्तिं प्रलयं चैव भूताना-मगतिं गतिम् । वेत्ति विद्यामविद्यां च स वाच्यो भगवानिति ॥' (म्हणजे, सर्व स्थावरजंगमात्मक जगाचा उद्भव आणि नाश हे कसे होतात, जग आलें कोठून, जाणार कोठें, विद्या आणि अविद्या काय आहेत, हें सर्व जो जाणतो त्याला भगवान् म्हणावें) किंवा सकल ऐश्वर्य, धर्म अथवा वीर्य, कीर्ति, द्रव्य, ज्ञान, वैराग्य हीं सहा भगें ज्यास आहेत तो भगवान्. ३. जावें. ४. दुष्टाचें अर्दन (नाश) करितो तो जनार्दन. ५. सुंदर. ६. देवश्रेष्ठ. ७. शेष.

[1]अंतीं [2]गतीदायक निजपदनायक रामरमापती [3]गोपती राजा ।
केशव म्हणे चित्सागर नागर प्राणसखा हरि केवळ माझा ॥ भज० ॥ ३ ॥

पद ७४४ वें.

ब्रह्मनिष्ठ ब्राह्मण मुख्य ध्यातां । चारी मुक्ति वंदिती पाय माथां ॥ ध्रुवपद.॥
ब्रह्मनिष्ठ ते ब्राह्मण मुख्य पाहीं । यातीकूल प्रमाण त्यांसी नाहीं ॥ ब्रह्म० ॥१॥
ब्रह्मनिष्ठ ब्राह्मण तेंची ब्रह्म । ब्रह्मनिष्ठाभजन हाची धर्म ॥ ब्रह्म० ॥ २ ॥
ब्रह्मनिष्ठ ब्राह्मण येती घरा । तैं [4]उरी नुरे या संसारा ॥ ब्रह्म० ॥ ३ ॥
ब्रह्मनिष्ठ भजतां निजभावें । ब्रह्म केशवीं पडिलें पूर्ण ठावें ॥ ब्रह्म० ॥ ४ ॥

पद ७४५ वें.

आणिक मानेना मजला आणिक मानेना ।
रामरमापतिवीण मति माझी [5]भंवरति जाणेना ॥ ध्रुवपद. ॥
त्रिभुवनजनकाचे मानसीं चिंतितां पद साचे ।
मीपण माझें विरुनी वेगीं भोगीन सुख साचें ॥ आणिक० ॥ १ ॥
सकळही शृंगार मजला वाटती बहु भार ।
प्राणसखा हरी झडकरी कैं तो भेटेल साचार ॥ आणिक० ॥ २ ॥
केशवस्वामी वो! सबाह्य अंतर्यामीं वो! ।
तत्पदीं तन्मय होउनी राहीन मंगळधामीं वो! ॥ आणिक० ॥ ३ ॥

पद ७४६ वें.

किति तरी शिकवावें तूजला आम्हीं रे! ।
[6]श्रमहरण [7]न्याहाळीं डोळां स्वामी रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
कां वा! व्यर्थची भुलसी माया कामीं रे! ।
कां बा! गुंतुनी पडशी अवगुणग्रामीं रे! ॥ किति० ॥ १ ॥
किती [8]नाथिला करिसी व्यर्थ धंदा रे! ।
किती विषयीं लोळसी बुद्धिमंदा रे! ॥ किति० ॥ २ ॥

---

१. 'अती' असा अन्य पाठ. २. मोक्ष देणारा. ३. 'गाईंस गोपवेषें पतिरूपें वा महीस पाळितसे । यास्तव कविजन म्हणती 'गोपति' हें नाम त्यास योग्य दिसे. ॥ ९५ ॥ [पृष्ठ ५६] गोशब्दें भूम्यादिक त्या सर्वांचाहि जो पती झाला । यास्तव कवि म्हणति जनीं 'गोपति' हें नाम जाहलें त्याला. ॥ ९२ ॥ (नामार्थदीपिका पृ० ६६.) ४. कमीपणा, वाण.. ५. संसाराची गोडी. ६. श्रम हरण करणारा. ७. पहा. ८. चांगला नव्हे तो, वाईट.

केशवप्रभु पाहें तूं आजी डोळां रे! ।
करि कायेची कुरवंडी वेळोवेळां रे! ॥ किति० ॥ ३ ॥

पद ७४७ वें.

तें सिद्धचि नकळे कैसें पाहीं । तूंची परी न पडे तुज ठायीं ।
म्हणुनियां सद्गुरुशीं शरण जाई । पडों नको तूं मायाप्रवाहीं ॥ ध्रुवपद. ॥
दृष्टी जेणें सकळ देखत आहे । शब्द श्रवणें ऐकसी जेणें पाहे ।
घ्राणें गंध रसनेसी स्वाद लाहे । जड देह हें जेणें चळताहे ॥ तें सिद्ध० ॥१॥
वायां आपणा म्हणविसी देह देह । पहातां तुज तो न दिसे देहिं देह ।
देहीं देंह असूनी विदेह । तूंचि नाथिला कां कैंचा संदेह ॥ तें सिद्ध० ॥ २ ॥
वर्णाश्रम साधन धर्म नेम । सांडी लय लैंक्षमुद्रा हा तो भ्रम ।
गुरुकृपें केशवीं पूर्ण गुरुगम्य । पाहतां सिद्धचि तूं परब्रह्म ॥ तें सिद्ध० ॥३॥

पद ७४८ वें.

खटाटोप करणें कासया । भावें वोळंगें श्रीगुरुसखया ॥ ध्रुवपद. ॥
संतसेवा हेंची पैं साधन । आसन मुद्रा हेंचि पैं बंधन ॥ खटाटोप० ॥ १ ॥
त्यजुनी भ्रांती हे वावुगी । स्थीर राहें सर्वदा सत्संगीं ॥ खटाटोप० ॥ २ ॥
केशव म्हणे सद्गुरुभजनीं । जनार्दन दिसतो या जनीं वनीं ॥ खटाटोप० ॥३॥

पद ७४९ वें.

मायेनें कैसें भुरळें घातलें । कांहीं हित नेणती आपुलें ॥ ध्रुवपद. ॥
धनवंतापुढें पैं धांवती । पोटालागीं नीचांसि वंदिती ।
परी आत्मसुटका नेणती । वायांची भवसागरीं बुडती ॥ मायेनें० ॥ १ ॥
कोणें काय प्रपंचीं साधीलें । फुकट वय विषयीं वेंचिलें ।
नाहीं आपअपणा ओळखीलें । देखत कैसें भ्रांतीनें ठैंकिलें ॥ मायेनें० ॥२॥
त्यजुनी माया ममत्व संबंधू । निजरूपीं वाहिलेत साधू ।
तेची वेगीं तरले भवसिंधु । गुरुकृपें केशवीं आनंदू ॥ मायेनें० ॥ ३ ॥

---

१. केशव+प्रभु=केशवाचा स्वामी (देव). २. कुरवंडी करणें—ओंवाळून टाकणें. ३. मौनव्रत, अबोला. [यच्छति वाचि मुद्राम्—वाचि मौनं ददाति—असा 'मुद्रा' शब्दाचा मौनार्थक प्रयोग संस्कृत काव्यांतही आढळतो. [स्तुतिकुसुमांजलि—स्तोत्र ११ श्लोक ७६.] ४. भक्तीनें. ५. व्यर्थ. ६. घालविलें. ७. फसविलें.

पद ७५० वें.

सद्गुरुकृपा ऐशी । प्रत्यक्ष फळली[1] कैसी ।
आम्हीपण आम्हांशीं उरलें ॥ ध्रुवपद. ॥
स्तवन करितां मुखें । वेद झाले मुके ।
ऐसीया भूमीके । आम्ही आरूढ झालों ॥ सद्गुरु० ॥ १ ॥
आमुचें स्वरुप माय । सांगिजेसें आहे काय ।
कांहीं नाहीं तेंची स्वयें । होउनी असों ॥ सद्गुरु० ॥ २ ॥
निजबोधें[2] अवलिळा । सर्वांग जाहला डोळा ।
केशवीं देखणी कळा । दुजेंनिविण ॥ सद्गुरु० ॥ ३ ॥

पद ७५१ वें.

सांगतां नवलपरी । मीपणा नाहीं उरी ।
तूंपणाची सरोबरी । आमुच्या गांवीं ॥ ध्रुवपद. ॥
आमुचें पाहतां मूळ । हरपलें यातीकूळ ।
सूक्ष्म ना स्थूल । असों ऐसें आम्ही ॥ सांगतां नवल० ॥ १ ॥
पहाणेंवीण तें पाहों । अविलंबेंविण राहों ।
जैसे आहों तैसे आहों । सहज आम्ही ॥ सांगतां नवल० ॥ २ ॥
आम्ही अम्हीपणें वसों । असतेपणेंची नसों ।
कांहीं न होउनियां असों । केशव म्हणे ॥ सांगतां नवल० ॥ ३ ॥

पद ७५२ वें.

जोगवा वो! अंबे! जोगवा वो! ।
औठपिठ[3] नायके परी । पूर्ण द्यावा वो! ॥ ध्रुवपद. ॥
भक्ति परडी घेउनी हातीं रंगणासी आलें ।
निज जोगवा घालीं अंबे! दासी तूझी झालें ॥ जोगवा० ॥ १ ॥
शुद्ध सत्व दर्शनें त्यालें तुझे लागीं ।
केवळ भूतीं झालें लावुनी संसारासी आगी ॥ जोगवा० ॥ २ ॥
दीन वाणी ऐकुनी कानीं अंबा प्रसन्न झाली ।
निजभाव पूर्ण जोगवा केशवस्वामीस घाली ॥ जोगवा० ॥ ३ ॥

पद ७५३ वें.

सखे! सोयरा वैकुंठराणा वो! ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. फळ देती झाली. २. लीलेनें, सहज. ३. ह्या तीन पीठांचीं नांवें पद १३१ मध्यें पहा.

निजसुखदायी फणिवरशायी[1] । यादव भाई! आणा वो! ॥ सखे!० ॥ १ ॥
क्षीराब्धिवासी भक्तविलासी । आनंदराशी आणा वो! ॥ सखे!० ॥ २ ॥
गोपीमनोहर देव सर्वेश्वर । गोविंद यदुविर आणा वो! ॥ सखे!० ॥ ३ ॥
केशवस्वामी रमणीय नामीं । अंतर्यामीं आणा वो! ॥ सखे!० ॥ ४ ॥

पद ७५४ वें.

पाहाणें न पाहाणें । राहिलें पाहाणें ।
डोळियांसि देखणें डोळ्यांनीं केवीं? ।
पाहाणें न पाहाणें । नुरे आत्मदर्शनें ।
यालागीं बोलणें 'नेती नेती'[2] ॥ ध्रुवपद. ॥
सद्गुरुकृपा झाली । निज वस्तु देखिली ।
कल्पनेची मोडली समूळ वाट ।
हारपला देहभाव । संकल्पा कैंचा ठाव? ।
स्वरुपाचा अनुभव निजबोधें ॥ पाहाणें न० ॥ १ ॥
जें स्थूल ना सूक्ष्म नव्हे । जेथें सर्व सामावे ।
तें रूप जाणावें कैसेंनि आतां ।
परा पारुषली । प्रमाणें अप्रमाणें झालीं ।
दृष्टांतें वाहिली द्यावया आण ॥ पाहाणें न० ॥ २ ॥
सत् सदत्वीं गेलें । चिदीं चित्पण ठेलें ।
आनंद सामावला आनंदामाजी ।
ऐसिया निज दृष्टीं । सहजीं सहज होतसे वृष्टी ।
केशवीं होय आनंद कोंदेला[3] पाठिं पोटीं ॥ पाहाणें न० ॥ ३ ॥

पद ७५५ वें.

माझा तात तो माय तो पाहीं स्वार्थ तो [4]संदेह नाहीं ।
नांदतों निःसंदेहीं आनंदें तृप्त ॥ ध्रुवपद. ॥
अंतरीं दाउनि हरी त्वंपद.......... ।
त्याचिया पायांची सैरी[5] न पवती कोण्ही ॥ माझा० ॥ १ ॥
संपूर्ण देउनी बोध । संपूर्ण नाशिला बंध ।
संपूर्ण सच्चिदानंदें तृप्त केलें ॥ माझा० ॥ २ ॥

---

१. शेषशायी. २. 'न इति' 'न इति'–हें नव्हे, असें उपनिषदांतील ब्रह्माचें वर्णन. ३. भरला. ४. संशय. ५. बरोबरी.

संपूर्ण सद्गुरु राजा । संपूर्ण तो स्वामि माझा ।
संपूर्ण अभेद पूजा । केशव करी ॥ माझा० ॥ ३ ॥

पद ७५६ वें.

तो जगद्गुरु लक्षितां मनीं । दुजा लक्षितां नाडले जनीं ॥ ध्रुवपद. ॥
भेद चोरुनी रूप दावितो । रूप चोरुनी प्रेम लावितो ।
प्रीति चोरुनी चित्त गोंवितो । चित्त गोवुनी सहज ठेवितो ॥ तो० ॥ १ ॥
बोध लावुनी प्रेम माजवी । प्रेम दावुनी बोध गाजवी ।
बोध देउनी रूप दाखवी । रूप देउनी सूख चाखवी ॥ तो० ॥ २ ॥
जीव मारुनी एकला असे । एकला असे त्यासि तो दिसे ।
तयां देखतां दूसरा नसे । सहज केशवीं सहज तो दिसे ॥ तो० ॥ ३ ॥

पद ७५७ वें.

आतां बाई! काय वो! करावें? । मन माझें वेधियलें माधवें ॥ ध्रुवपद. ॥
पाहूं गेलें नंदाच्या नंदना । तंव मूर्ति बैसली नयनां ।
तिचा छंद लागला या मना । कांहीं केल्या विसर पडेना ॥ आतां० ॥ १ ॥
सहज यासी पाहूं मी गेलियें । पाहातें पाहाणें गिळूनि ठेलियें ।
मागुतीं दृश्य घरा जों आलियें । सर्वदां तेंचि देखती जाहलियें ॥ आतां० ॥२
[1]अशनीं [2]शयनीं [3]गमनागमनीं । श्रीरंगें मज वेधिलें [4]साजणी! ।
सद्गुरुकृपें केशवीं ऐक्यपणीं । समाधी तेथें राहिलें द्वैतभाव निरसुनी ॥ आतां० ॥३॥

पद ७५८ वें.

.... ही हेचि परिमाण निजानंदाचें जाण ।
जाणुनि खूण हे त्यागणें । त्यासि नाहीं जाणणेपण ॥ ध्रुवपद. ॥
अनुत्पन्न संतान जे ठायीं । तये स्वरुपीं पाहीं ।
सर्वदां परिपूर्ण संचला । त्यासी मर्यादा नाहीं ॥ १ ॥
ब्रह्म [5]सनातन सकल सिद्ध । संचलें ऐसें जाणिजे कवण ।
आपलें जाणणें न घडे आपणां । सर्व विलक्षणा कांहीं न घडेचि होणें ॥ २ ॥
प्रतिती झाली ऐसें बोलती अति । डोलतीं ते तव नेणती कांहीं ।
केशवस्वामी सदोदित हा सत्ता । मात्र हा सहज कांहीं ना बाहीं ॥ ३ ॥

पद ७५९ वें.

एकी कीं बेकी पोरा! सांग झडकरी ।
बेकि निघाल्या पोरा डाव पडे हारी ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. भोजनाच्या वेळीं. २. निजते वेळेस. ३. जातांयेतां. ४. मैत्रिणी. ५. पुरातन.

पाराशराचें पोर येथें कष्टी झालें मोठें ।
गडी आमुचा नारद आला लाविलें तेणें वाटे ॥ एकी० ॥ १ ॥
केशवराज्यीं एकचि आहे नाहीं दुजें कांहीं ।
एकीं अनेक पाहें गुरुकृपा कांहीं ॥ एकी० ॥ २ ॥

पद ७६० वें.

करुणासागरा! रामा! येंई रे! । मज भेट देंई रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
अहंकारें गांजिलें परोपरी । हे कायापुरी ।
संशयें घेतली पाठी भारी । त्यासी कवण वारी? ॥ रामा० ॥ १ ॥
पडली मायेची पायीं बेडी । तिसी कोण काढी? ।
तुझिया नामाची केली जोडी । भवबंधन तोडीं ॥ रामा० ॥ २ ॥
केशव दातारा राघववीरा । साराच्या सारा ।
आपुले चरणीं दे मज थारा । तूं दीनोद्धारा! ॥ रामा० ॥ ३ ॥

पद ७६१ वें.

बोधें भुलविला मदनारी । ऐशा मंगळ नारी ॥ ध्रुवपद. ॥
आम्हीं देखियल्या चिच्छक्ति । ज्यांच्या पायीं रुळती मुक्ती ॥ बोधें० ॥ १ ॥
जयासि सादर हे आलिंगी, । ते तंव झाले हो योगी ॥ बोधें० ॥ २ ॥
त्रिभुवनतारक शिव गंगा । केशव इच्छितसे संगा ॥ बोधें० ॥ ३ ॥

पद ७६२ वें.

तेथींचें सुख सांगतां साजणी! । मौन पडलें चौघांच्या वदनीं ॥ ध्रुवपद.॥
वंदुनि गुरुरायाचीं पाउलें, । समाधिशेजेवरि मी पहुडलें, ।
तेथें एक नवल म्यां देखिलें, । वाटे मजमाजी मी भेटलें ॥ तेथींचें० ॥१॥
पाहतां कांहीं न दिसे तंव डोळां । हारपली दीप्तीसी दीपकळा ।
कळा कळातीत सोहळा । सहजीं सहज होतसे अवलीळा ॥ तेथींचें० ॥२॥
मग मी हो! पाहतें आपणा । ह्याही जेथें नुरेचि स्फुरणा ।
सद्गुरुकृपें केशवीं परिपूर्ण । कवण तेथें भेटवूं कवणा? ॥ तेथींचें० ॥ ३ ॥

पद ७६३ वें.

काय तूज वानावें? आम्हीं । चिदात्मा! माहेरा! स्वामी! ।
सर्वदा मंगळधामीं । ठेविलें आम्हां ॥ ध्रुवपद. ॥
निजनामें आळविलें । स्वरूपीं सावध केलें ।

१. उत्तमांतील उत्तमा. २. आश्रय. ३. शंकर. ४ लोळती. ५. चारी वेदांच्या. ६. निजलें. ७. लीलेनें, सहज.

नाहीं नाहीं चाळविलें । दीधलें सुख ॥ काय० ॥ १ ॥
निजानंदीं बोळवण । पूर्ण झाली पैं ठेवण ।
दृश्यादृश्य आठवण । सर्वही गेली ॥ काय० ॥ २ ॥
हस्तक ठेविला माथां । स्वपदीं नांदतों आतां ।
तात तूं स्वानंददाता । केशव म्हणे मी आतां ॥ काय० ॥ ३ ॥

पद ७६४ वें.

राम माझा अखंड घाली डोळा ॥ ध्रुवपद. ॥
कर्मेंविण सौरी झालें आलें महाद्वारा ।
हिंडेन सैरावैरा तो जिवींचा सोयरा ।
त्यासि पाहातां डोळां खुंटल्या येरझारा ॥ राम० ॥ १ ॥
जेथें जावें तेथें न दिसे कोठें जाऊं आतां ।
मनीं पाहातां परी ठाव न दिसे रिता[1] ।
भ्रांति सोंवळें फिटतां अवसर[2] नलगे एकांता ॥ राम० ॥ २ ॥
एकांताची सोलिंव गोडी सांगतां नये गोठीं ।
मीतूंपणा हिरोनियां मोहन पडली मिठी ।
सद्गुरुकृपें केशवराजीं अखंड होत भेटी ॥ राम० ॥ ३ ॥

पद ७६५ वें.

सिद्ध जागता जगजोगी, आत्माराम निजयोगी[3] रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
शांती सुनारीचा राजा राजा रे! । आत्मा प्राणसखा माझा रे! ।
भाव सांडुनियां दुजा दुजा रे! । सहज करूं त्याची पूजा रे! ॥ सिद्ध० ॥ १॥
प्रेम घागरीयाचा घोळ रे! । पायीं गर्जे सर्वकाळ काळ रे! ।
नामें तोडी मायाजाळ जाळ रे! । घनानंद क्षेत्रपाळ रे! ॥ सिद्ध० ॥ २ ॥
ज्ञान डौर्रे[4] साजे करीं करीं रे! । नैन पत्र शिरीं शिरीं रे ।
आत्मा पूर्ण चैराचरीं[5] रे! । शिंगी वाजे निरंतरीं रे! ॥ सिद्ध० ॥ ३ ॥
काम क्रोध दैत्य भारी रे! । बोध त्रिशूळेंचि मारी रे! ।
अंगीं विभूति निर्विकारी रे! । स्वामी अलक्ष वेषधारी रे! ॥ सिद्ध० ॥ ४ ॥
प्रकृति भाग श्रवण झांकी रे! । गाय स्वरूप तिहीं लोकीं रे! ।
नाचे उडे एकाएकीं रे! । किजे नमन ब्रह्मादिकीं रे! ॥ सिद्ध० ॥ ५ ॥

---

१. रिकामा. २. वेळ, उशीर. ३. 'राजयोगी' असा अन्य पाठ. ४. डमरू. ५. स्थावर-जंगमीं.

त्याला श्रवण मुद्रा योगी रे! । पुढें पाउल टाकी वेगीं रे! ।
दावी फिरूनी तीर्थें जगीं रे! । भगवें केलें दीनालागीं रे! ॥ सिद्ध० ॥ ६ ॥
देव सर्वी सर्वातीत रे! । गुणागुणीं विवर्जित रे! ।
आदिपुरुष सदोदित रे! । केले दास जीवन्मुक्त रे! ॥ सिद्ध० ॥ ७ ॥
दीननाथ दीनबंधु । महाराज दयासिंधु, ।
केशवस्वामी पूर्ण बोधू । त्याचे पायीं आम्हां बोधु बोधु रे! ॥ सिद्ध० ॥ ८ ॥

पद ७६६ वें.

त्यासी अनन्य रिघतां शरण । मग पुढें कैचें जन्ममरण ॥ ध्रुवपद. ॥
सर्व सुखाचा दायक । गुरू नभातीत पदनायक ॥ त्यासी० ॥ १ ॥
जो निर्गुण स्वरूपें घडिला । निज भाग्यवंत जनीं जोडिला ॥ त्यासी० ॥ २ ॥
म्हणे केशव आमुचा स्वामी तो । नांदे सकळांच्या अंतर्यामीं तो ॥ त्यासी० ३

पद ७६७ वें.

ते म्यां देखिली विठाई ऐशी ॥ ध्रुवपद. ॥
कटीं ठेवुनियां कर । उभी भिंवरेसमोर ।
ब्रह्मादिकां अगोचर । न कळे पार वेदांसी ॥ ते म्यां० ॥ १ ॥
तुम्ही धरा हो! मानसीं । अनंत भुवनें जिचे कुशीं ।
नामें जन्ममरण नाशी । पंढरपुरची विठाई ॥ ते म्यां० ॥ २ ॥
भाव देखोनियां दृढ । उद्धरिले जड मूढ ।
उगवी संसाराचें गूढ । ते धूर पंढरिची ॥ ते म्यां० ॥ ३ ॥
जिच्या चरणींच्या उदका । शिवें वाहिलें मस्तका ।
पार नकळे तिहीं लोकां । ते देखा पंढरिये ॥ ते म्यां० ॥ ४ ॥
जिची भेट घ्यावयालागीं । शिणले सिद्ध साधक योगी ।
ते उभी चंद्रभागीं, । युगायुगीं पंढरिये ॥ ते म्यां० ॥ ५ ॥

---

१. लवकर. २. गुरु—अंधकारनिरोधक. 'गुशब्दस्त्वंधकारश्च रुशब्दस्तु निरोधकः । अंधकारनिरोधत्वाद्गुरुशब्दो निगद्यते ॥' [सौरपुराण—अध्याय ६८ श्लो० १०.] ३. नभांत (आकाशांत—स्वर्गांत) असलेल्या पदाचा (मोक्षाचा) स्वामी. ४. हृदयांत, मनांत. ५. पृष्ठ ४ टीप १ पहा. ६. भीमानदीसमोर. ७. श्रेष्ठ. ८. गंगा. हिची उत्पत्ति विष्णूच्या पायांपासून आहे म्हणून हिला 'विष्णुपदी' असेंही म्हणतात. आणि विठ्ठलाच्या सुद्धां 'पादारविंदीं जनित' म्हणण्याचा उद्देश हाच आहे. ह्याविषयीं मोरोपंतानें एके ठिकाणीं म्हटलें आहेः—'गंगेचा तेंवि जयश्रीचा प्रभुच्या पदांबुजीं उगम' [अष्टम स्तोत्ररामायण—गीति ५७ उत्तरार्ध]. अशा प्रकारचे उल्लेख पंतांच्या आणि इतर सर्वमान्य मराठी कवींच्या ग्रंथांतून फार आढळतात. ९. स्वर्ग, मृत्यु आणि पाताळ या तीन लोकांत. १०. पृष्ठ ८ टीप ८ पहा.

तुळसीमाळ अथवा बेल, घेउनि मुक्ती देतो शेलें[1]; ।
केशव म्हणे तिची गेल, । ध्यानें तुटे भवबंधन ॥ ते म्यां० ॥ ६ ॥

पद ७६८ वें.

हृदया निर्गुण मूर्ति आली वो! बाई! ॥ ध्रुवपद. ॥
नामरूपातीत आनंद पिकला, ।
सहजीं सहज भेट झाली वो! बाई! ॥ हृदया० ॥ १ ॥
पूर्वपुण्यफळें संसाराच्या बळें, ।
संकल्पाचा केला त्याग गे! बाई! ॥ हृदया० ॥ २ ॥
त्याग भोगीं देव सांपडला पूर्ण, ।
सफल झाला ज्ञानयोग गे! बाई! ॥ हृदया० ॥ ३ ॥
बाहेर अंतरीं सर्व निरंतरीं, ।
देवचि दाटला पाहीं गे बाई! ॥ हृदया० ॥ ४ ॥
केशव म्हणे आतां [2]मीपणालागीं, ।
निश्चयेंशीं ठाव नाहीं गे! बाई! ॥ हृदया० ॥ ५ ॥

पद[3] ७६९ वें.

दु[4]नियाका धंदा सारा छोड दिया भाई! ।
इ[5]ख्त्यार से न[6]जर बडे साहेब सों लाई! ॥ ध्रुवपद. ॥
चटकिनी बाला देखो लटकती आवे ।
बोधका प्याला लेकर र[7]हीम बे[8]शक होकर गावे ॥ दुनि० ॥ १ ॥
निजानंद मदसुं भुली बिसर गयी काया ।
देहसें बिदेह भया अब के[9]हां की माया? ॥ दुनि० ॥ २ ॥
मे[10]कर बिना ख्याल करे हाल मस्त माई ।
शंकर गंजे[11] आजि केशवराज प्रभूपायीं ॥ दुनि० ॥ ३ ॥

पद ७७० वें.

चटकी दा[12]नी और सु[13]जानी त्यावे मेहेरबानी ।
चीर ज[14]रीना पेह[15]ने सुख साहेबकु प[16]छानी ॥ ध्रुवपद. ॥

---

१. शेलकी, उत्तम. २. मीपणा=अहंकार, अहंभाव. ३. येथपासून पुढील सर्व पदांत फारच अपपाठ आहेत, पण निरुपायास्तव तीं तशींच छापलीं आहेत. ४. जगाचा. ५. सत्तेनें. ६. दृष्टी. ७. कृपाळू, दयाळू. ८. निःसंदेह. ९. देही होतें ती विदेही झालें. आतां माया कोठली? १०. कपटाशिवाय. ११. खजीना, सांठा. १२. दान करणारी. १३. शाहणी. १४. जुनें वस्त्र. १५. नेसून. १६. ओळखिलें.

नाचती दरबार चटकी सांडि सब काम ।
[1]बारबार बोले राम रहिम येही नाम ॥ चटकी० ॥ १ ॥
साहेब मेहेरे[2] धरे तब चटकी ख्याल करे ।
[3]मुसलम देह भाव बिसर [4]उस ख्याल में भरे ॥ चटकी० ॥ २ ॥
सद्गुरु पाया चटका ल्याया चटकी भई मस्त ।
कहत केशव उस म.................... ॥ चटकी० ॥ ३ ॥

पद ७७१ वें.

काहांको पाप काहांको [5]पूंन । हम तो भये है सुनमो [6]सूंन ॥ ध्रुवपद. ॥
काहांको काया काहांको माया । भावत नहीं निर्गुनमों [7]गुंन ॥ काहां० ॥ १ ॥
आपही जगमों जगही आपमो । कोन लखे उन्मनमों [8]मन ॥ काहां० ॥ २ ॥
कहत केशव आपही आनंद । गगन मगनमों सबही [9]संगन् ॥ काहां० ॥ ३ ॥

पद ७७२ वें.

बच्चा ! करले बिबेक । सबसें सबमों एक ॥ ध्रुवपद. ॥
अपने कल्पसे अपनी माया । [10]प्रपंच मृगजल देख ॥ बच्चा० ॥ १ ॥
देह वस्तीमें जीव शीव ये । नाना देव अनेक ॥ बच्चा० ॥ २ ॥
निर्गुणमो यह कछु नहीं भावे । कहत केशव [11]अलेख ॥ बच्चा० ॥३॥

पद ७७३ वें.

बच्चा ! [12]बाहेर मत देख । तूंही तूं अलेख ॥ ध्रुवपद. ॥
सबका लायीं सबमों तूंही । मायामों ये भेकं[13] ॥ बच्चा० ॥ १ ॥
जीव शीव ये झूटमुट है । नाना देव अनेक ॥ बच्चा० ॥ २ ॥
कहत केशव सब [14]बहेकावे । [15]बहेजावे बिबेक ॥ बच्चा० ॥ ३ ॥

पद ७७४ वें.

क्या करेगा मस्त । गुरु पगसें सब्र दस्त[16] ॥ ध्रुवपद. ॥
मन [17]थिरे पवनही हारे । गुन ये बिचारे [18]पस्त ॥ क्या० ॥ १ ॥

---

१. वारंवार. २. कृपा. ३. पूर्णपणें. ४. त्या. ५. पुण्य. ६. शून्यामध्यें शून्य. ७. निर्गुणामध्यें गुण असणें संभवत नाहीं. ८. उन्मनी अवस्थेंत मनाची भावना नष्ट होते. ९. शुभलग्न. आकाशवत् निराकार स्थिति प्राप्त झाल्यावर शुभच शुभ होतें. १०. 'इंद्रजालवत् प्रपंच सारा सुत वंध्येचा जैसा रे !' [त्र्यंबक—मागें पृष्ठ ६८ पहा.] ११. 'अलेख' 'अलख' या नांवानें फकीर ईश्वरास हाक मारितात. १२. देहाबाहेर जगत. १३. भेष, भेक, भेख असें रूपांतर झालें. १४. वाट विसरविती. १५. वाहून जाईल. १६. गुरुचरणाशिवाय सर्व खाली आहेत. १७. मन निश्चल राहत नाहीं व वारें जेथें शिरत नाहीं. १८. हार खातात.

चंचलसें[1] सब चंचल होवे । खोवे[2] अपनी वस्त ॥ क्या० ॥ २ ॥
कहत केशव निष्ठा जाकी[3] । तबही जगतसें[4] मस्त ॥ क्या० ॥ ३ ॥

पद ७७५ वें.

झूटा तेरा तप रे! ब्रह्म न झूटा तेरा जप ।
भात[5] रोटी गप, अतिथि सुर हें छप, तू क्या छूलवे[6] झडप ॥ध्रुवपद.॥
मुँसें[7] लेवे नाम अंदर भरो है काम ।
ऐसे बेफाम तुज कब मिलेगा राम? ॥ झूटा तेरा० ॥ १ ॥
तनको लगावे खाक[8] मनमें है नापाक[9] ।
ऐसे कैलांख[10] हम देखे हलाक[11] ॥ झूटा तेरा० ॥ २ ॥
बंदगी वक्त नहीं समजे बद वख्त[12] ।
अंदरकिया शख्त[13] अब क्यंव चढेगा वख्त[14] ॥ झूटा तेरा० ॥ ३ ॥
इतबार[15] नहीं दिल बहुत बंदगिमें ढील ।
ऐसा गाफिल हुवा साहेबसें बेदिल ॥ झूटा तेरा० ॥ ४ ॥
कहे केशवराज सुनो मेरा आवाज ।
सबको शिरताज[16] भजो गरीब नवाज[17] ॥ झूटा तेरा० ॥ ५ ॥

पद ७७६ वें.

इसे पकड बे इसे पकड बे । नंगावता[18] जिसें तिसें ॥ ध्रुवपद. ॥
गांठी छोडा घरको आया । कर काम गंज[19] पाया ॥ इसे० ॥ १ ॥
शुकको नंगा खुला किया । सुखमें[20] लढाय दिया ॥ इसे० ॥ २ ॥
अपने रंगो रंग जगावे । जगावेमें जग रंगावे ॥ इसे० ॥ ३ ॥
नारदको भी बाजी[21] दिया । मन में गंडी[22] छीन करलिया ॥ इसे० ॥ ४ ॥
केशव सांइ[23] घरको आया । घरका खाविंद[24] होके[25] रहा ॥ इसे० ॥ ५ ॥

१. चंचल वस्तूंपासून चंचलच वस्तू उत्पन्न होऊं शकतात; अचंचल वस्तु उत्पन्न होऊं शकत नाहींत. २. खोना=घालविणें, खर्च करणें. ३. ज्याची. ४. जगाविषयीं बेपर्वा. ५. जप, तप इत्यादि करणें हे भातरोटी खाण्यासारखें सुलभ नाहीं. अतिथि (साधुसंत वगैरे) व सुर (देव) हे अदृष्ट आहेत. ६. तूं काय त्याला शिवशील—त्यांची बरोबरी करशील? ७. तोंडानें. ८. राख. ९. अस्वच्छ. १०. कित्येक लक्ष. ११. मृत. १२. हतभागी, दुर्दैवी. १३. कठोर. १४. समय, वेळ. १५. भरंवसा. १६. मुख्य. १७. गरीबांचा कनवाळू. १८. नागवतो. [वाल्मीकिऋषीकडे कवीचा कटाक्ष असावा असें वाटतें.] १९. येथें 'गजेंद्रमोक्ष'कथेवर कवीचा कटाक्ष दिसतो. २०. शुकाला आजन्म ब्रह्मचारी ठेवून त्यास ब्रह्मानंदाचा लाभ दिला. २१. दगा. २२. नारदाच्या मनांत लग्न करून संसार करण्याची इच्छा झाली होती, ती श्रीकृष्णानें युक्तीनें नष्ट केली, अशी कथा आहे. [लघुकाव्यमाला-भाग १ आत्मारामकृत नारदीचरित्र-पृष्ठें ४८-५२ पहा.] २३. साधू. २४. स्वामी. २५. होऊन.

पद ७७७ वें.

आव बे मुंडे नीमेर मुंडे मीले मुंडे भाई ! ।
मनका मैल धोकर मिले अस्सल मुंडा वोही ॥ ध्रुवपद. ॥

शीर[5] मुंडे सुंब गुंडे हातमें कुंतुक[6] ।
खाली देशांतर फिरते मरते घरकी घरमें चूक ॥ आव० ॥ १ ॥
मूर मुंडे समाल मुंडे अपना नफा देख ।
तेरा तुजकूं समज नहीं काहे को लेता भेक ॥ आव० ॥ २ ॥
या जिकीर विना फकीर कहता गद्दे ! तेरा काम ।
सब गुन्हा बकसीस किर्या बोल धनीका नाम ॥ आव० ॥ ३ ॥
खाली मुंडी चुप हलावे येतो मूने फेल ।
कतरिके पांव धर हातसें मैन मेल ॥ आव० ॥ ४ ॥
खबर धरो याद करो वैस्तादके पांव ।
केशव कहत मिलावे उस शिर भो इंधर जाव. ॥ आव० ॥ ५ ॥

पद ७७८ वें.

राम सुमरन[11] करना रे ! बाबा ! ।
काम क्रोध मद मत्सर छांडो भवसागर तरना रे ! बाबा ! ॥ ध्रुवपद. ॥
खिनेखिन[12] आयुख[13] पावन[14] खसरत साधुसमागम धरना रे ! बाबा ! ॥ १ ॥
गमनागमन निवारन हरिगुन गावत वैकुंठ चढना रे ! बाबा ! ॥ २ ॥
ग्यान ध्यान अघमलहरन मनमो दयानिधि भरना रे ! बाबा ! ॥ ३ ॥
कहत केशव अब आवेंगा मरन बिसरूं नको हरिचरना रे ! बाबा ! ॥४॥

पद ७७९ वें.

लालन सुं मेरी प्रीत[15] जरी । जागत सोबत रामकि
मूरत देखति हूं ज्याहां ताहा खडी[16] हो ! ॥ ध्रुवपद. ॥
साठ घडी मों श्यामकि बीसर । पैरंत[17] नहीं मुकुं एक घरी हो ! ।
प्रेम नीर नयन बरखन लागे । लोकनमों सब लाज उरी ॥ १ ॥

---

१. दुबळा, निर्बल. २. भेट. ३. पाप. ४. खरा, श्रेष्ठ. ५. मुंडन केलेले, साधु, संन्यासी. ६. कुबडी, काठी. ७. व्यर्थ, निरर्थक. ८. सर्व अपराध माफ केला. ९. हात व मन यांत मेळ असला पाहिजे, कृति व विचार यांत साम्य असलें पाहिजे; 'मनस्येकं वचस्येकं कृतिष्वेकम्' अशा रीतीनें वागलें पाहिजे. १०. गुरूचें. ११. स्मरण. १२. क्षणक्षण. १३. आयुष्य. १४. आयुष्य पायांखालून निसटत आहे. १५. प्रीति जडली. १६. उभी. १७. मला एक घटकाभर सुद्धां विसर पडत नाहीं.

कहा कहूं कछु कहत न आवे । शाम बदन नैन देख भुलीं हो ।
केशवके प्रभु गिरिधरनागर । चरन कमल वांके बिलग परी हो! ॥ २ ॥

पद ७८० वें.

अजि तो मै भूलि रह्योरी ॥ ध्रुवपद. ॥
अलेख बनमें एक ज्योगी जो आया उन्हे मुजे बोधकि भाग दियोरी ॥१॥
शिरपर दोन्हों हात उतारे कान फुंक मोकुं गुंग कियोरी ॥ २ ॥
सुख दु:ख भूक प्यास न जानूं उन्मनीं मन मगन भयोरी ॥ ३ ॥
भेद अभेद बात बचन जो वृत्ती शून्य तहां कौन कह्योरी ॥ ४ ॥
केशवके प्रभु पूरन कृपाकर आपन दोन्हों बिसर गयोरी ॥ ५ ॥

पद ७८१ वें.

ज्यांहां ज्याय तहां माधो है रे! ।
सब सूरतमें सूरत वांकी सब घट भरिया सोही रे! बाबा! ॥ ध्रुवपद.॥
धरनी आकाश सपत् पैताल आपहि भरपूर रहे रे! बाबा! ॥ १ ॥
खाली घर काहा कबहि न देखों देखूं सो सबही वोही रे! बाबा! ॥ २ ॥
कैसे करिये अब कहां ज्याइयें अंतर्बाह्य राजाराम भयो रे! ॥ बाबा! ॥३॥
केशव प्रभुबिन पैंदारथ नहीं रे सबही भेंख आप धरियो रे! बाबा!॥ ४ ॥

पद ७८२ वें.

रघुपति! दिनबंधु! तुम कृपानिधी! देवा! ।
जननमरनहरन! दिजे चरनकमलसेवा ॥ ध्रुवपद. ॥
अखिल निगम सार ज्योत सरुप निर्विकारी ।
जड जिव जन तारनकूं सगुन भेकधारी ॥ १ ॥
त्रिभुवनके नाथन मुनि जन के साईं ।
मंगल रूप ध्यान तेरा करंती हुं............ ॥ २ ॥
भगतबत्सल जानकिपति केशवप्रभु............ ।
कोटि चंदर सुरज बदन उपरि .... ॥ ३ ॥

---

१. हें पद मिराबाईकृत असावें असें वाटतें. २. चिकटून. ३. तह्यान. ४. पूर्ण कृपा कर. ५. या सप्त पाताळांचीं नांवें:—अतळ, वितळ, सुतळ, रसातळ, महातळ, तळातळ आणि पाताळ. ६. रिकामें. ७. पदार्थ, वस्तू. ८. रूप. ९. रूपधारी. १०. हेंही मिराबाईकृत असावें किंवा निदान एखाद्या कवयित्रीनें केलेलें असावें. ११. सूर्य.

पद ७८३ वें.

नौबत बाजत है हरनामकी ।
अति मंद भई गति सकलहि कामकी ॥ ध्रुवपद. ॥
मनमें बैटी मूरत श्यामकी ।
फिरत दुहाई राजा रामकी ॥ नौबत० ॥ १ ॥
ध्यान भले हम किये [१]अष्टजामकी ।
मंगल चाकरी केशव गुलामकी ॥ नौबत० ॥ २ ॥

पद ७८४ वें.

ऐसी फकिरी नहींरे भाई येतो [२]सालिम [३]बेशरमाई ॥ ध्रुवपद. ॥
चेलेके घर हात पसारे । [४]दुनियांदारकुं मनात [५]प्यारे ॥ ऐसी० ॥ १ ॥
मैं हरि लडके मनमें धरना । बाहेर निमाज रोज करना ॥ ऐसी० ॥ २ ॥
कान खोलकर केशव बोले । गाफिल अलबत खावे [६]झोले ॥ ऐसी० ॥३॥

पद ७८५ वें.

तालि बजाऊं गाऊं हरिका नाम । और देव सूं नहिं रे! काम ॥ ध्रुवपद. ॥
गलेमें तुलसी मन में राम । जित देखो तित रामहि राम ॥ तालि० ॥ १ ॥
अंदर राम बाहर राम । राम बिना [७]खाली नहिं रे [८]ठाम ॥ तालि० ॥ २ ॥
केशवप्रभु देखे पाये विश्राम । भगतबत्सल वोही रे! राजा राम ॥ तालि० ॥३॥

पद ७८६ वें.

हार मुंडे हुषार मुंडे देख मुंडे भाई! ।
ढोंगी नजर देख बाबा! नजीक ईलाही ॥ ध्रुवपद. ॥
[९]धमक म्याने गमक मुंडे गमकमें [९]चमक ।
चमक म्याने ज्योति मुंडे ज्योतीमे झमक ॥ हार० ॥ १ ॥
चंद्र [१०]सूंरज मंद जहां [११]खीन [१२]भये तारे ।
सोलि आलख रूप बाबा! देख [१३]न्यारे न्यारे ॥ हार० ॥ २ ॥
तेजबिना ज्योति मुंडे ज्योति बिन प्रकाश ।
रंग बिना रूप मुंडे रूप बिना बास ॥ हार० ॥ ३ ॥

---

१. आठ याम (प्रहर). २. अगदीं पूर्णपणें, खरोखर. ३. निर्लज्जपणा. ४. संसारी मनुष्याला. ५. प्रिय. ६. हिसके, झोके, गटंगळ्या. ७. रिकामी. ८. जागा. ९. धमक—गमक—चमकज्योति—झमक=आकाशांत मेघगर्जना झाल्यानें जी वीज चमकते तिचा लखलखाट. १०. संस्कृतशब्दांत 'य'कार असल्यास हिंदीभार्षेत त्याच्या जागीं 'ज'कार होतो. जसें:—जशोदा (यशोदा), कारज (कार्य), जमुना (यमुना), इत्यादि. ११. क्षीण. १२. झाले. १३. निरनिराळे.

आगे भरपूर मुंडे पाछे भरपूर ।
पूरा गुरु पाइया तो हारबरत्थदीदार ॥ हार० ॥ ४ ॥
बहुत सौगंध[1] बाबा हम मुंडे हारे ।
कहत केशव गगन मगन सोही अल्लाके प्यारे ॥ हार० ॥ ५ ॥

पद ७८७ वें.

फकीर ऐसे मलंग फकीर ऐसे मलंग ॥ ध्रुवपद. ॥
संतनके संग । खावे चिद्बोधकी भंग । सदा आनंदमों दंग ॥ फकीर० ॥१॥
बोधके मैदान खडे । शम दम सो आन[2] लढे । आलखका तख्त चढे ॥ २ ॥
लिया संतनका दुमाल । उसें तुटे भवजाल । कहत केशव कंगाल[3] ॥ फकीर०॥

पद ७८८ वें.

कमलनयन निरख[4] नयन[5] बिसर गयी धंदा ।
देहसें बिदेह भयी देखति स्वानंदा ॥ ध्रुवपद. ॥
जमुनातीर भरन नीर श्यामसुंदर आयो ।
नाटकरूप देखत सखि! मन मेरा सुख पायो ॥ कमल० ॥ १ ॥
गोकुलमाह दिखत नहीं श्याम बिना कोयी ।
जीथतिथ नंदकुंवर[6] ज्याहां बिसर गयी दोयो ॥ कमल० ॥ २ ॥
तन मन हर श्यामजिनें प्रीतिमें सोलायी[7] ।
केशवप्रभु मिळत रोमरोम[8] सुख पायी ॥ कमल० ॥ ३ ॥

पद ७८९ वें.

तोही सखि मैं संतन की चेरी[9] ।
बहोत क्या बोलों बात घनेरी[10] ॥ ध्रुवपद. ॥
बोध बाहादर घरको लावूं । काम क्रोधकौ जहर[11] पिलावूं ॥ १ ॥
त्रिभुवनमें आसन बाढूं । हृदयनिवासीका दरसन[12] पावूं ॥ २ ॥
चिंता वारूं ममता झाडूं । समता माईके पदरज[13] झाडूं ॥ ३ ॥
सहज समाधीकी सेज बिछावूं । केशव साईसुं हिल मिल जावूं ॥ ४ ॥

---

१. शेंकडों शपथा. २. येऊन. ३. गरीब, दीन. ४. पाहून. ५. डोळ्यांनीं. ६. नंदकुमार (कृष्ण). ७. निजविलें. ८. ज्याप्रमाणें आपल्या आंगावरील रोम (केश) मोजतां येत नाहींत त्याप्रमाणें अर्थात् अगणित, पुष्कळ. 'रोमरोम' या शब्दाचा उपयोग 'पुष्कळ' या शब्दाबद्दल हिंदीभाषेंत वारंवार करितात; जसें:—'मैं आपको रोमरोम धन्यवाद देता हूं.' ९. चेली. १०. पुष्कळ. ११. विष. १२. दर्शन. १३. पायधूळ.

पद ७९० वें.

पालेगा तो पाल दयाल! तुम ॥ ध्रुवपद. ॥
तूंहि हमारा प्रान पियारा[1] । तुज बिगर नहिं ख्याल ॥ दयाल० ॥ १ ॥
दरसन लियाँ[2] मन मगन भयाजू । बिनस गया भवजाल ॥ दयाल० ॥ २ ॥
कहत केशवकबी तिहांरे[3] भजनसें । जबतब रहूंगा खुशाल ॥ दयाल० ॥ ३ ॥

पद ७९१ वें.

यौं अपेबीर वासुदेव बोले । जो आनंदमदसुं झुले ।
ज्यो ख्यालमें मिलकर खेले । वो जिवते मुंजसुं मिले ॥ ध्रुवपद. ॥
जिनें धनीकी बंदगी[4] किया । जिनें भेदकूं गोषमाल[5] दिया ।
जिनें बोधका प्याला लिया । वो अपें बीर वासुदेव भया ॥ यौं० ॥ १ ॥
माबाप जोरु[6] बेटी लैरिके[7] । सब देखत लोग सरिखे ।
गुन गावत गुरु नरहरके । हम सेवक उस घरके ॥ यौं० ॥ २ ॥
ज्याकी ममता न्हाटक तराई । ज्याकी माया थी[8] सो मर गयी ।
जो अवकु समझा रही । दास केशवका साहेब[9] सोही ॥ यौं० ॥ ३ ॥

पद ७९२ वें.

डर[10] चुकावे आब डर चुकावे ।
देवनका देव राजाराम दिखावे ॥ ध्रुवपद. ॥
संसार बैरी मेरा मार चलाया ।
गरीब नवाज[11] रघुराज मैं पाया ॥ डर० ॥ १ ॥
कामक्रोध भेद लोभ काफर मुवा[12] ।
कहत केशवराज बडा आनंद हुवा[13] ॥ डर० ॥ २ ॥

पद ७९३ वें.

हुशार दिवाने[14]! मेरा नांव रखाया ।
महेबूब[15] मेरा मुजे मुजमें दिखाया ॥ ध्रुवपद. ॥
अपने नजीक मुझे[16] आजी बुलाया[17] ।
दिलका उपर[18] मेरा मार चलाया ॥ हुशार० ॥ १ ॥
बंदगी सुं मन मेरा दुरी छुटाया ।
अब बेद की तूं याद कर भेद फटकाया ॥ हुशार० ॥ २ ॥

---

१. प्यारा, प्रिय. २. दर्शन घेतलें. ३. तुझ्या. ४. नमस्कार, प्रमाण. ५. गोषांत (एकांतवासांत) कोंडून ठेविलें, भेदभाव नष्ट केला. ६. बायको. ७. मुलगे. ८. होती. ९. धनी, स्वामी. १०. भय. ११. गरीबांचा कनवाळू. १२. मेला. १३. झाला. १४. वेड्या. १५. पुष्कळ. १६. मला. १७. बोलाविलें. १८. येथें 'कुफर' असा अन्य पाठ आहे. कुफर=पाखांड.

बोधका सरबत मुजे बहुत पिलाया ।
कहत केशवराज ब्रह्मानंद झुलाया ॥ हुशार० ॥ ३ ॥

पद ७९४ वें.

हरिगुण गावत नाचूंगी ॥ ध्रुवपद. ॥
प्रेममंदिरमें परमानंद सूं । श्यामकी कीरत बाचूंगी ॥ हरि० ॥ १ ॥
त्रिभुवननाथके संत उपासक । तनमन उनकूं बे[1]चूंगी ॥ हरि० ॥ २ ॥
केशव सांइके चरन मिलकर । अद्वय सुखसें बेचूंगी ॥ हरि० ॥ ३ ॥

पद ७९५ वें.

राजाराम बेचत साधुके दुकान रे! ।
भरिया भंडार भरपूर नि[3]धान रे! ॥ ध्रुवपद. ॥
संसार नामका बंधिया जोख । उघडपसारा सौदा रोख ॥ राजा० ॥ १ ॥
प्रेम मोल लेवे श्याम जोख देवे । उधारके बाट संत कबहू न जावे ॥ राजा० ॥२॥
सब पोतेमां यहि भरिया सामान । केशव कहे तनु दियो लियो [4]भगवान् रे !॥राजा०॥

पद ७९६ वें.

हम तो निजानंद नगरीके बासी ।
काहां करे गं[5]गा काहां करे कासी ॥ ध्रुवपद. ॥
भजन पुजन किया निजपदवासी । जानत नहीं कछु बात लिभासी ॥हम०॥१॥
कहत केशवकवी अंतर ध्यासी । नाम हमारा सहज संन्यासी ॥ हम० ॥ २ ॥

पद ७९७ वें.

हरदम हरबखत मेरे राम कुंजमे । बाकी कुल बलादके ॥ ध्रुवपद. ॥
संतनके संग दंग प्रेमसों रह्या । फूकादर याच येहि बेदने कह्या ॥ हर०॥१॥
भजनसों किया निजबसका नफा । बोधमें किया सब संसारका सफा ॥हम०॥२॥
महाजूजमें शामी जीवता मु[6]वा । कहत केसोदास मेरा सिर[7]ताज हुवा ॥हम०॥३॥

---

१. विकीन. २. हें पद मिराबाईकृत असावें असें आम्हांस वाटतें, पण हें पद श्रीरंगनाथ-स्वामी निगडीकर यांच्या संग्रहीं असलेल्या केशवस्वामिकृत पदांच्या वहींत मिळाल्यामुळें आम्हींही त्याचा संग्रह ह्याच कवीच्या नांवाखालीं केला आहे. ३. सांठा, भांडार. ४. 'भगवान्' शब्दाची व्याख्या आढळते तीः—'उत्पत्तिं प्रलयं चैव भूतानामगतिं गतिम् । वेत्ति विद्यामविद्यां च स वाच्यो भगवानिति ॥' म्हणजे,—सर्व स्थावरजंगमात्मक जगाचा उद्भव आणि नाश हे कसे होतात, जग आलें कोठून, जाणार कोठें, विद्या आणि अविद्या, काय आहेत, हें सर्व जो जाणतो त्याला भगवान् म्हणावें. किंवा सकल ऐश्वर्य, धर्म अथवा वीर्य, कीर्ति, द्रव्य, ज्ञान, वैराग्य हीं सहा भगें ज्यास आहेत तो भगवान्. ५. काशी व गंगा यांची यात्रा मीं कोठें केली आहे? अर्थात् 'नाहीं' हें अपेक्षित उत्तर. ६. मेला. ७. श्रेष्ठ, शिरोमणि, अग्रणी.

अनेककविकृत पदें, कटाव, लावण्या वगैरे.

भाग पहिला.

परिशिष्टें.

१. पदांची सूची.

१. हें पद बस्वलिंगकृत आहे. हें अपूर्ण आहे.

कान्होबाकृत पदें.

रामदासकृत पदें.

केशवस्वामिकृत पदें.

१. हें पद नजरचुकीनें पुन्हा पृष्ठ २६० मध्यें आलें आहे.

१. हें पद सोहिरोबाकृत आहे.

२. अधिक कडवीं.

पृष्ठ ४२ पद ८.१ हें एक दोन पोथ्यांत असें आढळतें:—

जोहार मायबाप जोहार । मी विवेकनाइक महार ।
तुम्हांसी सांगतों विचार । तो ऐका कीं जी! मायबाप! ॥ १ ॥
गांव तर पांचांचा । पंचवीस प्रजांचा ।
परंतु येथें सहाजणांचा । विचार कीजे मायबाप! ॥ २ ॥
ज्या धन्याचें शरीर । त्या धन्यासी नाहीं जोहार ।
अवघाचि कारभार । अवाजी करितात कीं जी! मायबाप! ॥ ३ ॥
अवाजीचि चाल फार । साराच वेढिला कारभार ।
या साजणांसि आधार । तिचाच कीं जी! मायबाप! ॥ ४ ॥
कामाजीबाजी हुद्देदार । क्रोधाजीबाजी सरदार ।
यांचे वेगळाले विचार । थोतांड रचितात कीं जी! मायबाप! ॥ ५ ॥
गांव तर होता चांगला । परि या साहीजणांनीं नाशिला ।
तुम्ही त्याशींच मिळालां । कीं काय? जी! मायबाप! ॥ ६ ॥
परि ते राहातील एकीकडे । अंतीं तुम्हांशींच गांठ पडे ।
मग तुम्हां इकडे तिकडे । जाऊं ने देती कीं जी! मायबाप! ॥ ७ ॥
आईजीनें यांसी कारभार दिधला । यांनीं सारिया गांवाचाचि नाश केला ।
परि हे शेवटीं तुम्हांला । खातील कीं जी! मायबाप! ॥ ८ ॥
मी तों लहान महाराचें पोर । परि हो! माझी धण्यासी प्रीत फार ।
धण्याचाही आधार । मज नफरावर कीं जी! मायबाप! ॥ ९ ॥
बाप! तुम्ही धन्यासी राजी राखा । नाहीं तरी शेवटिं होईल वाखा ।
तेथें कोणी नाहीं सखा । सोडवावया कीं जी! मायबाप! ॥ १० ॥
परि हें बरें नोहे, बरें नोहे । आतां तुम्हांसि होइल ठावें ।
धन्याचें हित फार करावें । लागे कीं जी! मायबाप! ॥ ११ ॥
तुमच्या हवाला केला गांव । तुम्ही विसरलां धन्याचें नांव ।
मतलब आल्यावर ठाव । कैंचा उरेल कीं जी! मायबाप! ॥ १२ ॥
तहशील लागेल कीं बाकीची । ते तुम्हां शुद्ध कैंची ।
म्हणून साहीजणांची । भीड धरूं नका कीं जी! मायबाप! ॥ १३ ॥
आईजीची आशा सोडा । हळू हळू बाकी झाडा ।
चौऱ्यायशींचा खोडा । पडूं नका जी! मायबाप! ॥ १४ ॥
मनाजी पाटील घ्यावा सवें । मज मागेंच तुम्हीं यावें ।
जेथें घरधणी आहे । तें घर ठावें आहे कीं जी! मायबाप! ॥ १५ ॥

श्रवणाची धरावी वाट । कीर्तनाचा चढावा घाट ।
पुढें विष्णु स्मर सपाट । मार्ग आहे कीं जी! मायबाप! ॥ १६ ॥
पुढें आहे विश्रांतिस्थान । सज्जनाचे पाद सेवन ।
अर्चनाचें अनंदवन । आहे कीं जी! मायबाप! ॥ १७ ॥
वंदा धन्याचें दरबार । दास्य करा निरंतर ।
सखे भक्त तेथें फार । आहेत कीं जी! मायबाप! ॥ १८ ॥
तेथें आत्माराम धनी । त्यासी जावें लोटांगणीं ।
सदा जवळ राहुनी । कार्य साधा कीं जी! मायबाप! ॥ १९ ॥
या मार्गें गेले थोर थोर । नारदादि ऋषीश्वर ।
धन्याचे दरबारीं निरंतर । राहिले कीं जी! मायबाप! ॥ २० ॥
एका जनार्दन महार । विवेकनामें वेसदार ।
अनंत घालोनि जोहार । हुशार करितो कीं जी! मायबाप! ॥ २१ ॥
एका जनार्दन कुळवाडि मोठा । ज्यानें बाकीस मारला फांटा ।
मोकळा केला दारवंटा । मोक्षपुरीचा कीं जी! मायबाप! ॥ २२ ॥

